

Philologia

LXVI

Nr. 2 (323)

IULIE – DECEMBRIE

2024

Revista *Philologia* este indexată în:

Fondator: Universitatea de Stat din Moldova

Înregistrată la Camera Națională a Cărții la 19.05.2010, nr. 4300-1948-1905

Publicație științifică de profil

Tipul B

(În baza Deciziei Consiliului de Conducere al Agenției Naționale de Asigurare a calității în Educație și Cercetare nr. 12 din 23 februarie 2024)

Revista *Philologia* este moștenitoarea de drept și continuatoarea publicațiilor *Limba și Literatura moldovenească* (1958-1989) și *Revistă de lingvistică și știință literară* (1990-2009).

Articolele se vor trimite pe adresa de e-mail: philologia.if@gmail.com

Orice material publicat în *Philologia* reflectă punctul de vedere al autorului.

Responsabilitatea pentru conținutul și calitatea articolului aparține în exclusivitate autorului.

Drepturile de autor asupra articolelor publicate aparțin semnatarilor.

© Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM, 2024

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF:

Dr. Viorica RĂILEANU

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al USM, Chișinău, Republica Moldova

REDACTORI ADJUNCȚI:

Dr. hab. Ion PLĂMĂDEALĂ

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”
al USM, Chișinău, Republica Moldova

Dr. Ana VULPE

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”
al USM, Chișinău, Republica Moldova

MEMBRI:

Dr. Eugenia BOJOGA

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca,
România

Dr. hab. Felix NICOLAU

Universitatea Complutense din Madrid, Spania,
Universitatea Tehnică de Construcții
din București, România

Dr. hab. Alexandru BURLACU

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”
al USM, Chișinău, Republica Moldova

Dr. Silvia PITIRICIU

Universitatea din Craiova, România

Dr. hab. Doina BUTIURCA

Universitatea de Medicină, Farmacie,
Științe și Litere „George Emil Palade”,
Târgu-Mureș, România

Dr. hab. Gheorghe POPA

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți,
Republica Moldova

Acad. Gheorghe CHIVU

Academia Română, Universitatea din București,
România

Dr. Ioan-Gheorghe ROTARU
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad,
România

Dr. hab. Nina CORCINSCHI

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”
al USM, Chișinău, Republica Moldova

Dr. Ala SAINENCO
Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii
„Mihai Eminescu”, Botoșani, România

Dr. Bogdan CREȚU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași,
România

Dr. hab. Maria ȘLEAHTIȚHI
Muzeul Național al Literaturii Române, Chișinău,
Republica Moldova

M.c. Dan CRISTEA

Academia Română, Institutul de Informatică
Teoretică, Iași, România

Dr. Adrian TUDURACHI
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, România

Dr. Alex GOLDIȘ

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca,
România

Dr. hab. Andrei ȚURCANU
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”
al USM, Chișinău, Republica Moldova

Dr. hab. Eugenia MINCU

Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”
al USM, Chișinău, Republica Moldova

Dr. hab. Radu VANCU
Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu,
România

SECRETAR DE REDACȚIE: dr. Livia CARUNTU-CARAMAN

SUMAR

ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ

Oxana GHERMAN, Poezia începuturilor sacre

Inga SOROCEAN, Tentația livrescului și aventura formării intelectuale în jurnalele lui Leo Butnaru

Nadejda IVANOV, Rușinea sau exercițiul dislocării de sine în literatură

Dumitru APETRI, Opera poetică a lui Grigore Vieru în circuit valoric ucrainean

FOLCLORISTICĂ

Tatiana BUTNARU, O poveste arhetipală de dragoste în eposul nuvelistic (în baza jurnalului oral)

ISTORIE A LIMBII ȘI ONOMASTICĂ

Veronica OLARIU, Sursele *Bibliei de la Sankt Petersburg* (1819) – o abordare comparativă

Ecaterina PLEȘCA, Aspecte ale cercetării limbilor relict paleobalcanice și a idiomului trac

Viorica RĂILEANU, Nume de familie, la origine denumiri de meserii din domeniul prelucrării lemnului

LEXICOLOGIE ȘI TERMINOLOGIE

Adela MANOLII, Aspecte privind relațiile dintre prefixoidele de origine greacă și latină în compusele românești

Aliona LUCA, Viorica BREGA, Termeni sportivi sintagmatici: caracteristici structural-semantic

SUMMARY

HISTORY AND LITERARY CRITICISM

Oxana GHERMAN, The Poems of the Sacred Beginnings 5

Inga SOROCEAN, The Temptation of the Book-Learning and the Adventure of Intellectual Formation in the Diaries of Leo Butnaru 15

Nadejda IVANOV, Shame or the Exercise of Self-Dislocation in Literature 23

Dumitru APETRI, The Poetic Work of Grigore Vieru in the Ukrainian Value Circuit 43

FOLKLORISTICS

Tatiana BUTNARU, An Archetypal Love Story in the Novelistic Epic (Based on Oral Diary) 51

HISTORY OF LANGUAGE AND ONOMASTICS

Veronica OLARIU, The Sources of the *Saint Petersburg Bible* (1819) – a Comparative Approach 61

Ecaterina PLEȘCA, Aspects of the Research of Paleo-Balkan Relict Languages and the Thracian Idiom 75

Viorica RĂILEANU, Surnames, at the Origin Names of Trades in the Field of Woodworking 85

LEXICOLOGY AND TERMINOLOGY

Adela MANOLII, Aspects Regarding the Relationships between Greek and Latin Origin Prefixoids in Romanian Compounds 97

Aliona LUCA, Viorica BREGA, Syntagmatic Sports Terms: Structural and Semantic Features 105

CONTRIBUȚII ALE TINERILOR CERCETĂTORI

Cristina DICUSAR, Problema autenticității literare. Scurt istoric (III)

Alina COJOCARI, Drama basarabeianului alungat în lume în *Unchiul din Paris*, de Aureliu Busuioc

RECENZII

Livia CARUNTU-CARAMAN. *Dicționar de englezisme recente*. Chișinău: Taicom, 2023. 222 p. (**Dorina MACOVEI, Eugenia MINCU**)

Felicia CENUȘĂ. *Reprezentări ale migrației în literatura română din Basarabia*. Chișinău: CEP USM, 2023. 124 p. (**Galina ANIȚOI**)

Ana VULPE, Maria ONOFRAȘ. *Mic inventar de inovații lexicale (neînregistrate în dicționarele explicative ale limbii române)*. Chișinău: TAICOM, 2024. 80 p. (**Livia CARUNTU-CARAMAN**)

ANIVERSĂRI

Vasile PAVEL – 90. Dedicare și sacrificiu pentru comoara graiului strămoșesc (**Viorica RĂILEANU**)

În universul sublim al cuvintelor (**Aliona LUCA**)

IN MEMORIAM

Vasile BAHNARU (24.10.1949 – 06.08.2024) (**Livia CARUNTU-CARAMAN, Ana VULPE**)

YOUNG RESEARCHERS' CONTRIBUTIONS

Cristina DICUSAR, Approaches to the Problem of Literary Authenticity. A Historical Outline (III) 115

Alina COJOCARI, The Drama of the Bessarabian Banished to the World in *Unchiul din Paris* by Aureliu Busuioc 129

REVIEWS

Livia CARUNTU-CARAMAN. *Dicționar de englezisme recente*. Chișinău: Taicom, 2023. 222 p. (**Dorina MACOVEI, Eugenia MINCU**) 143

Felicia CENUȘĂ. *Reprezentări ale migrației în literatura română din Basarabia*. Chișinău: CEP USM, 2023. 124 p. (**Galina ANIȚOI**) 146

Ana VULPE, Maria ONOFRAȘ. *Mic inventar de inovații lexicale (neînregistrate în dicționarele explicative ale limbii române)*. Chișinău: TAICOM, 2024. 80 p. (**Livia CARUNTU-CARAMAN**) 149

ANNIVERSARIES

Vasile PAVEL – 90. Dedication and Sacrifice for the Treasure of the Ancestral Language (**Viorica RĂILEANU**) 154

In the Sublim Univers of Words (**Aliona LUCA**) 158

IN MEMORIAM

Vasile BAHNARU (24.10.1949 – 06.08.2024) (**Livia CARUNTU-CARAMAN, Ana VULPE**) 162

Poezia începuturilor sacre

Oxana GHERMAN

Doctor în filologie

E-mail: oxana.gherman@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7366-2599>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

The Poems of the Sacred Beginnings

Abstract

The article researches the poetic expressions of childhood in the texts of some contemporary Bessarabian authors, exponents of various creative generations (Irina Nechit, Andrei Țurcanu, Nicolae Popa, Artiom Oleacu, Artur Cojocaru, Ana Donțu). The author proposes a hermeneutic approach to poetic texts understood through the prism of Mircea Eliade's conception of *sacred time*. Caused by the impulse of a nostalgia for the origins, similar to that experienced by the religious man towards the paradisiac preexistence, the act of recalling childhood restructures the image of reality. Poetic creation becomes, in this sense, a way of imaginary reanimation of the individual past with a refreshing impact on the traumas of consciousness, and an active mediator of the processes of representing the world and shaping the personal identity.

Keywords: poetic imagination, artistic expression, childhood, memory, sacred time.

Rezumat

Articolul explorează reprezentările poetice ale copilăriei în textele unor autori basarabeni contemporani, exponenți ai diverselor generații de creație (Irina Nechit, Andrei Țurcanu, Nicolae Popa, Artiom Oleacu, Artur Cojocaru, Ana Donțu). Se propune o abordare hermeneutică a textelor poetice prin prisma concepției asupra *timpului sacru* a lui Mircea Eliade. Sub impulsul unei nostalgii a originilor, similară celei pe care omul religios o trăiește față de pre existența paradisiacă, actul de rememorare a copilăriei restructurează imaginea realității. Creația poetică devine, în acest sens, o modalitate de reanimare imaginară a trecutului individual cu impact revigorant asupra traumelor conștiinței, dar și un mediator activ al proceselor de reprezentare a lumii și de conturare a propriei identități.

Cuvinte-cheie: imaginar poetic, expresie artistică, copilărie, memorie, timp sacru.

Dacă memoria este un proces de teaurizare a tuturor experiențelor consumate, esențial pentru transformarea calitativă a naturii umane, atunci omul nu se poate

raporta decât mitologic la trecutul său. Explorarea resurselor mnezice presupune ieșirea din timpul cronologic și retrăirea imaginară a secvențelor propriei deveniri, fiecare reluare a firului existențial completând istoria individuală a *facerii*, mitul personal. Suspinul nostalgic al omului pentru „timpurile primordiale” și exercițiile de rememorare activează spiritul creator.

Proprietățile paradoxale de a fi continuu (etern) și totodată discontinuu (segmentat, ale fiecărei ființe/proces/fenomen fizic în parte) îi validează timpulul specificul de „imagine mișcătoare a veșniciei nemișcate” (Eliade 2000, p. 85). Perceput ca fragment al timpului universal, căruia omul tinde să-i confere valoare, sens, să-l integreze cosmic, timpul individual capătă dimensiuni sacre. Etapa începuturilor cosmice se asociază începutului uman, momentului în care „lumea a început să existe” pentru un individ concret. Întrucât *timpul originii* este „clipa desăvârșită în care s-a făurit o realitate și în care această realitate s-a manifestat deplin pentru prima oară” (*Ibidem*, p. 63), reactualizarea mentală, afectivă, verbală (narativă), gestuală a acestui început este un act revigorant, restructurant pentru conștiința umană. Între modurile în care omul se raportează la „copilăria” cosmică, la preexistența paradisiacă a umanității și la propria copilărie se dezvoltă mai multe conexiuni semnificante.

Prin prisma viziunii asupra temporalității a lui Mircea Eliade, copilăria poate fi înțeleasă drept „timp sacru”, paradis al propriilor începuturi, pe care omul tinde să-l recupereze, să-l extragă din sedimentele memoriei și să-l readucă în prezent. Dacă timpul profan, în accepția lui Eliade, presupune durata istorică/biologică pe care omul o trăiește liniar, între punctul A (naștere) și punctul B (moarte), cu periodice oscilații de intensitate/ritmicitate – alternând fazele muncii cu fazele odihnei/distracției, *timpul sacru* este unul circular, reversibil și recuperabil. Timpul sacru e un timp *mitic* (originar), actualizat prin anumite ritualuri practicate în perioadele sărbătorilor, imitând actele simbolice ale genezei. Omul religios trăiește într-un prezent istoric pe care îl poate întrerupe pentru a intra într-o perioadă non-istorică, sacră, cum este, de pildă, „timpul liturgic” (al rugăciunii) – timp care redă omului puritatea inițială. Fiecare primă experiență umană din șirul de evenimente/trepte ontologice poate fi tratată ca *timp sacru*, căci „timpul țâșnește odată cu prima apariție a unei noi categorii de realități existente” (*Ibidem*, p. 60), iar realitatea se structurează neconținut atât în autonomia ei funcțională, cât și în raport cu fiecare receptor.

Explorând zonele profunde sensibilității umane, artele poetice reproduc în infinite formule elogiile și miturile copilăriei, cu diversitatea trăirilor ei precognitive, a contactelor vii (nemediate de cultură) cu lumea, a inocențelor și libertăților exaltante, a proiecțiilor „imaginației miniaturante” (G. Bachelard), care poate îmblânzi lumea lipsind-o de dimensiunile monstruoase. Memoria permite omului să-și ia viața de la capăt, să reactualizeze povestea personală

și să-și reconstruiască identitatea. Traiectul sinelui în lume este re-produs mintal în mod continuu, reconceptualizat, pentru a decanta identitatea, a releva datul individual. Poezia copilăriei se alimentează nu doar din procesele de sondare/actualizare a amintirilor, ci și din cele de re-imaginare a trecutului, de re-constituire a acestuia în luminile afective ale noilor experiențe.

În creația poetică a **Irinei Nechit** (antologia *Un om de succes și alte pierderi* (2018)), multitudinea motivelor și scenelor din copilărie sunt incluse într-un puzzle ce sintetizează viața și moartea. Nostalgia timpurilor apuse este de o forță răvășitoare în textul *Oglinda*, în care personajul contemplă ruinele micului univers casnic aflat în prăbușire după moartea părinților. În percepția lui J.-J. Wunenburger, „oglindea servește la transportarea imaginii ființei, fie pe o cale descendentă, demultiplicând-o, fie pe o cale ascendentă, făcând posibilă translația formei, a efectului său fenomenal către cauza sa ascunsă” (2024, p. 168), și favorizând o întâlnire a omului cu sine, o revelație a sinelui. În acest sens, oglinda pare a fi un simbol al memoriei, care are aceeași funcție de captare și reproducere/reflexie a imaginilor.

Prezența spiritului matern este resimțită în freământul vegetal (*Ești aici?*). Viața și moartea nu se disting clar, poezia reflectând viul prin funest și viceversa – post-existentul prin pulsațiile lumii vii. În textul *Apa*, imaginea tatălui culcat pe apele Prutului amintește de patima hristică: „tata inspiră din nou, / plutind așa cuminte seamănă cu o cruce / se gândește că are în pod niște scânduri, / dar nici prin cap nu-i trece că noi / îl vom duce departe și-i vom lua sicriu din magazin / și Prutul nu va trece pe lângă mormântul lui, / la următoarea cotitură îl văd pescarii / un mort! strigă sărind în apă, / dar el ridică un braț / e viu!”. Râul, simbol al temporalității, poartă trupul tatălui către alte spații, îl poziționează în diverse moduri, asociate vieții și morții. Prezentul corpului purtat de ape continuă în viitorul din ochii copilului care-i contemplă moartea. O altă imagine fulgurantă a tatălui pe care îl răpește timpul și care apare fiicei în vis, o formează poemul generic *Un om de succes*. Legătura cu părinții este o temă la care autoarea revine în nenumărate contexte. Memoria copilăriei, ancorată de chipurile celor doi părinți, este un paradis interior, care atenuază frica de moarte, înțeleasă ca viață imaterială (*Mirosul soarelui*).

Pentru că timpul este inseparabil de spațiu, fiind o dimensiune a acestuia, reproducerile imaginare ale copilăriei sunt contextualizate, aparținând cronotopului ei. Poezia Irinei Nechit plasticizează peisaje rustice, în mijlocul cărora se desfășoară scene din copilărie într-un ritm foarte lent, suprimând senzația curgerii timpului. În ansamblu, textele comprimă experiențe ale diferitelor vârste, încheindu-se cu secvențe ce metaforizează trecerea în neant. În poezii ca *Drumul sângelui*, *Evantaiul cărților de joc* ș.a., personajul se ipostaziază în vârsta inocenței, a jocului, a ritualurilor casnice ale mamei, apoi în starea de părinte pentru propria mamă, pentru copiii proprii și pentru copiii întregii lumi. Realitatea multiplică însemnele copilăriei (*Alte pisici*). Eul-copil, a cărui imagine e reanimată din substraturile memoriei,

poate fi înțeles, în viziunea unor cercetători, „ca mesager al inconștientului, care aduce la lumină o cunoaștere uitată sau ascunsă și care devine vizibilă doar în virtutea efectului de refracție pe care îl are privirea inocentă (dar întrebătoare) a copilului.” (Faulkner 2018, p. 79). Lumea (re)privită prin ochii eului-copil se prezintă într-o imagine limpede, neafectată de acumulările experienței ontologice, sociale, culturale etc., fiind o formă de reconectare a individului cu sine în poziție originară, pentru reînnoirea relației eului-adult cu lumea.

În textul *Copilul din mașina galbenă*, personajul surprinde farmecul clipei, creând imagini-miraj („fulgii roiesc în lumina suspendată a farurilor / ninge liniștit peste câmpia cu iepuri adormiți / ninge peste brazdele adânci / o răstignire se pierde în întuneric” (*Copilul din mașina galbenă*)). Ceva amintește mereu de visul copilăriei, de părinți, acutizând sentimentul lipsei: „Azi a nins pentru prima dată / și l-am visat pe tata gonind pe o șosea șerpuitoare / De fapt îi plăcea să meargă încet cu mașina lui galbenă, / să admire peisajul prin parbriz / A plecat în pământ iarna trecută” (*Mașina galbenă*). Mașina galbenă, înaintând în necunoscut, pare însăși soarta, ale cărei cotituri omul nu le cunoaște decât în clipa când se întâmplă, viața surprinsă din viteza mișcării. O imagine similară este cea a lumii privite din mersul trenului („nici Dumnezeu nu poate opri acceleratul aici”), ca șir neîntrerupt de fapte nerealizate, de lucruri neatinse, de realități autonome, în care persoana ce le privește nu se va implica niciodată (*Călătorie*). Contemplarea este o autoterapie ce răsfânge stările de duioșie către sine: „Ca pe un copil o să-mi mângâi capul, / o să-l legăn până se oprește vântul / o să-l încălzesc cu mâinile, / capul meu speriat / capul meu cuminte / se va odihni pe pernă.” (*O să uite vântul...*). În momentele de criză, maturul care a asimilat identitățile mamei și tatălui își devine propriul copil și propriul părinte. Odată interiorizate, vocile părintești devin funcții autoreglatoare.

Rememorări fulgurante ale copilăriei sunt poetizate în cartea *Estuar* (2008), de **Andrei Țurcanu**. Textele *Salt în realitate*, *Început*, *Vrajă* ș.a. sublimează spaima copilului în fața imensității și a necunoscutului, confuzia dintre realitate și basm, primul fior al sentimentului singurătății, al mării singurătăți ființiale, retrăite la fel de acut și la vârsta *Bilanțului*. Înaintarea în vârstă nu suprimă poetului genuinitatea, intensitatea simțurilor. Un poem despre privirea de copil a eului creator (*Sunt azi toreadorul...*) apare chiar în primele pagini ale volumului *Plânsul centaurului* (2008), carte care resuscitează și comprimă energiile primei vârste: „Trupul meu tânăr nu știa ce-i măsura. O țineam într-un trap. Eram ca un fulg, o nălucă printre pomii fremătând de petale și zumzet de-albine.” (*Et ego in arcadia fui...*). Basmelor, miturilor, narațiunile copilăriei rămân o prismă de percepție, o formulă de reducere la esență a condiției umane în diverse straturi ale realului – biografic/cotidian, istoric, social, cultural, politic etc. (*Harap-Alb, A doua elegie a lui Harap-Alb, Elegia cavalerului tristei figuri, Moartea lupului, Final de poveste* ș.a.). Paradis pierdut, copilăria continuă să existe imaginar, ca spațiu al liniștii și normalității (*Acasă în*

doi...), al echilibrului cu lumea, în sensul larg al cuvântului. Indiferent de vârstele prin care trece, omul rămâne un copil nevinovat în fața imensităților cosmice.

Dimensiunea tragică a copilăriei ține de vulnerabilitățile umane. Teologii ortodoxiei sec. al XVII-lea, remarcă Alain Corbin (2008, p. 46), interpretau copilăria drept vârstă a lipsurilor, nevoilor, a supunerii și a inutilității, în care omul este inofensiv și neajutorat, vârstă a umilinței pe care Hristos a trebuit să o trăiască ca parte a ciclului uman. Istoria pruncului Isus predestinat răstignirii este de o tristețe extremă; în căutarea lui Mesia, prin legea lui Irod, se omoară sute de prunci fără vină. Pruncia este starea de inocență, de nevinovăție, dar și starea de extremă slăbiciune, a totalei lipse de apărare. Un alt context biblic subliniază credulitatea/încrederea și iubirea necondiționată a copilului, dreptcredincioșii fiind considerați copiii lui Dumnezeu, moștenitori ai Împărăției cerurilor. Din această ipostază critică, a extremei expunerii, omul nu poate fi ridicat decât prin confruntarea cu ideea morții.

În alte lumini, copilăria este o „stare anterioară căderii în greșală, deci edenică, simbolizată în diverse tradiții prin întoarcerea la starea embrionară, de care copilăria este apropiată” (Chevalier, Gheerbrant 2009, p. 276), iar în tradiția hindusă, starea de copilărie este numită „bālyā”, o „stare premergătoare obținerii cunoașterii” (*Ibidem*). Vârstă a primelor experiențe, copilăria este stimulată de spiritul explorator, aventurat să cucerească universul. Ritmul de evoluție biologică însă nu permite omului să întârzie în vreo etapă anume. Trecerea de la o categorie de vârstă la alta presupune o „schimbare radicală de regim ontologic și de statut social” (Eliade 2000, p. 139). *Patternul* inițierii, afirmă Eliade, „puternic desacralizat, se mai păstrează încă în lumea modernă [...]. Inițierea cuprinde îndeobște o triplă revelație: a sacrului, a morții și a sexualității. Copilul nu cunoaște nimic din aceste experiențe; inițiatul le cunoaște și le asumă și le integrează în noua sa personalitate” (*Ibidem*, pp. 141-142). Omul este forțat să-și asume responsabilități, să-și formeze conștiința de sine, maturizării fizice echivalându-i o maturizare mentală și spirituală. Faza finală a copilăriei este marcată, de obicei, de un eveniment intempestiv. Amintind de faimosul vers al inițierii – „Mănânc și plâng. Mănânc!” (N. Labiș), unele texte poetice ale autorilor basarabeni contemporani reproduc durerosul ceremonial al maturizării.

Jertfa idealurilor copilăriei este transfigurată în poezia *Majorat*, care deschide volumul antologic *Rost*, de Andrei Țurcanu. Prima parte a textului prefigurează prin albul impecabil al iernii și prin stolurile de porumbei ce incită „zburda de copil luminat” a eului poetic, o viziune inocentă asupra lumii. Libertatea copilului constă în lipsa totală de griji, în condiția în care omul este „nemuritor și fragil”, „departe de sunetul gângav / al verbului strâns înfășat în mătăsurii”, când încă nu are conștiința morții, ce îl va forța mai târziu să se reproducă, să creeze, să construiască. Finalul poemului fixează contextul primei confruntări a copilului

cu ideea morții: „până sub streășina casei văzui / spânzurat / leșul de miel / încă aburind”. Imaginea impactantă a mielului (fragilitate, inocență, sensibilitate puerilă) sacrificat schimbă radical felul în care copilul percepe lumea, maculând tabloul luminos și apropiindu-l de maturitatea crudă. Poezia *Majorat* trimite, într-o abordare mai largă, în special prin simbolistica mielului, la jertfa nevinovăției, a neprihănirii hristice din textele biblice.

Șocul maturizării se produce și în poezia lui **Artur Cojocaru** (volumul *Un cap pentru un coș de gunoi*, 2019), prin participarea copilului la sacrificarea animalelor. Într-o formulă minimalistă, textele fixează ideea de familie ca motor de relații întreținute mecanic. Personajul poetic se află într-o criză afectivă cu apropiării („când m-am așezat și eu la masă / bunelul m-a plesnit”; „am mers în bucătăria de vară / nu meritam nici măcar apa de la robinet”), care îl tratează cu răceală și cruzime. Foamea de afecțiune se reflectă în scena de la internat, când personajul mănâncă plăcintele pe care le-a adus orfanilor. În circumstanțele traumatice ale respingerii și abandonului („m-a atins cu mâna lui mare pe umăr și a plecat”; „cineva m-a chemat în tufiș / și mi-a arătat un pui de bufniță abandonat”), trecerea în adolescență a copilului este marcată de reșetele unei acute crize de identitate („mă zbăteam la balcon într-un acces de epilepsie / aveam pe cap o pungă pentru gunoi neagră”). Boala, neputința și starea de inutilitate se exprimă într-o multitudine de imagini, uneori reluate, sugerând dezintegrarea interioară. Personajul trece proba suferinței, a acceptării ciclului moarte-viață, când este pus în situația de martor ocular al sacrificării animalelor cu care se hrănește omul.

Setea nepotolită de viață, de mișcare, de libertate copilărească impulsionează creația lui **Artiom Oleacu**. Textele din volumul *Plin de adevăr* (2022) valorifică resursele revigorante ale unui trecut memorabil, pentru a accede la conștiința unor „adevăruri înțelese târziu”. Timpul sacru al copilăriei este al unui alt fel de raportare a omului la realitate. Copilăria este o sursă inepuizabilă de proiecții luminoase: scene, obiecte, chipuri, gesturi, emoții într-un conținut mozaical, închis, ca într-o matrioșcă, în mintea maturului. Încărcătura memoriei se rulează asemeni unui film („acum totul pare / un documentar / dintr-un spectacol german”) reprivit periodic, reinterpretat, îmborsărit cu detalii. Mitul propriului început este învăluit de iradierile afective ale privirii de la distanță. Chiar și istoria tristă a unor cicatrici (44) este transformată într-o poveste a *devenirii binelui prin rău*, cum ar spune Nietzsche.

Copilăria revine în cele mai feerice ipostaze, formând un contrast imaginar pentru starea actuală a lucrurilor: „flori de cais pe scrânciobul stricat / vapoare nu mai merg pe Nistru / nisipul e negru ca scrumul / mamele nu-și mai cheamă copii / plaja a dispărut/ [...] satul e pustiu și ars / oamenii nu se plimbă / căprițele nu pasc/ ochii noștri au uitat / cât de frumos e verdele / [...] noi avem tot mai puțin timp / ca să ridicăm capul / și să privim cum plutesc norii” (4). Prin intensitatea trecutului

se măsoară prezentul stagnant, anemic, lipsit de puls („în copilărie ai văzut atâtea lucruri senzaționale / acum ești mare și nu vezi nimic / confortabil cu gândurile tale” (3)), de fixațiile căruia individul încearcă să scape.

Trist și neliniștit este mai cu seamă prezentul în care mama (care „nu mai are aceeași vârstă”), grăbind pasul spre a reuși multe câte i se cer, „se împiedică / și cade / cade cade cade”. Viteza, ritmul alert al prezentului nu asigură vieții mai multă intensitate, profunzime, sens, nu este o viteză a împlinirilor, ci din contra, a unei existențe insipide și superficiale, plină de rateuri și pierderi. Timpul se scurtează parcă înadins, devine tot mai puțin, iar omul se cramponează de fiecare clipă, încercând să o imprime în spațiu (7, 8). Prezentul nu e un loc fertil pentru visurile copilăriei („sunt câteva chiștoace / stinse / unde erau vise / nu mai sunt vise”), zădărnicește planurile de viitor, anulează speranțele. Cu toate acestea, personajul visează să revină – „când totul se va termina” (47) – în lumea (demult apusă a) copilăriei, a Olăneștiului de pe malul Nistrului, a bunicii și a bunicului, a scrânciobului și a vapoarelor.

Reacția de împotrivire, de rezistență în fața artificialului, este înrădăcinată în setea de ideal („ochii mei vor să vadă nuferi / rațe sălbatice bălăcindu-se-n apă / [...] mă simt calm când mă așez / pe o piatră în curte / cu fața spre grădină / un *cosmic dancer* / în acest univers frumos” (12)). Concomitent cu schimbările sociale, cu succesiunea diferitelor rânduri de „haine frumoase” mascând „teroarea fericirii” urbane, în orașul „gâtlejelor pline de mâncare și reclame” (51), căruia „nu-i ajunge apa / ca să-și spele fața și mâinile” (19), natura își perpetuează procesele, se autodistruge și reînvie, este intens animată. Ciclicitatea, legitățile eternei reînnoiri oferă minții umane un minim confort al stabilității, al senzației că lucrurile se află totuși la locul lor. În mijlocul naturii, omul repetă aproape involuntar acțiuni și gesturi copilărești, nimbate de tristețe.

Ființa mamei reanimează periodic lumea copilăriei, fiind un centru gravitațional pentru fiu, care își continuă lângă ea starea de copil. Decrepitudinea ei este insuportabilă fiului, care o vede tot mai slabă, neajutorată, vulnerabilă. Un mod de a se face util lumii în care trăiește este de a învălui cu atenție și grijă propria mamă, exersând iubirea în raport cu ea: „pui mamei la calculator / filmul preferat / [...] îi încălzești ciorba / îi amintești să ia pastilele / îi aduci un pahar cu apă / ieși din cameră / ca să nu auzi scâncetul ei / când își face injecțiile” (10). Mama devine un copil al copilului ei și totul se complică atunci când personajul se scindează între pasiunile personale și nevoia de a susține existența mamei: „în carapacea plămânilor tăi / fierbe estul și vestul / poezia și filmul / mama / și inimioara iubitei / în semiîntuneric” (10). Personajul lui Artiom Oleacu tinde să hrănească cu dragoste și atenție cele patru surse ale împlinirii sale, etalând periodic pe fiecare dintre ele („mai frumoasă / decât poezia mea / erai tu / așezată lângă mine / cu eșarfa pe genunchi” (11)). Dragostea este așadar împărțită, ea alătură, periodic și parcă

accidental, două singurătăți (13), însă fără a le determina să fuzioneze. Această „dragoste de gradul doi” (aproape ireală, mereu neîmplinită) nu este motivul unei amărăciuni mai mari decât neputința mamei: „nu poate fi nimic mai trist / decât imaginea mamei / care încearcă să zâmbească / după o zi teribil de grea” (16), decât momentele dificile din viața ei și visele ei nerealizate. Pentru că în preajma mamei timpul se scurge altfel („mama a pus la fiert ceainicul / când era mică / iar ceainicul a fiert / când am împlinit / 36” (50)), în jurul ei reînvie exuberanța copilăriei („mama râde în hohote / râd și eu împreună cu ea / râdem așa de tare că ne curg / șiroaie de lacrimi” (53)), o bucurie al cărei efect nu poate fi înlocuit. „Suntem din Europa cei mai mămoși”, va spune poetul, într-un alt vers *plin de adevăr*. Resuscitând memoria paradiziacă a copilăriei, în centrul căreia se află chipul matern, Artiom Oleacu eliberează tensiunile prezentului în largul imaginației creatoare.

Legătura copilului cu mama, pe care nu o întrerupe nici moartea, este tratată într-o perspectivă metafizică în poezia lui **Nicolae Popa** (*Înzecit*, 2023). Poetul creează mitul mamei „fără de sfârșit”, al mamei-spirit protector (o mamă „a tuturor rugăciunilor pentru sănătate”). În textul intitulat *Mamă*, în care moartea e concepută ca transmateralizare, ființa fizică a mamei se asociază substanțialității cerului („Mormântul tău e cer senin. / Mamă fără de sfârșit, / anii-lumină îți multiplică chipul pe undeva / pe unde altceva nimic nu se întâmplă, / deși tu încă mai ești aici”). Dincolo de existență, mama devine un spirit ubicuu, care continuă să însoțească copiii în drumul lor, oferindu-le noi posibilități de a se înălța: „cauți să mă tot educi, eu însă continui / să fiu copilul needucat / care te trăgea de poala paltonului / în biserică și țipam să mă iei în brațe / ca să pot vedea și eu ce se întâmplă / acolo, sus, / deasupra capetelor plecate” (*Mamă*). În raport cu mama, omul rămâne copil, ca și în raport cu Dumnezeu, fiecare deschizându-i căi de revelare a marilor taine. Ideea înălțării este reluată în poezia *Din spusele mamei*, prin imaginea unei scări pe care mama urcă neconținut, o scară ce îi inspiră neliniște, nesiguranță, capătul de sus al căreia „dă mereu înafară”, dar și în textul *Alte priviri*, în care omul urcă spre alte tărâmurii, fiind cel care le privește și cel privit „de roua ochilor cerești”. Omniprezența, mișcarea supramundană a spiritelor celor dragi, trecuți *dincolo*, este transfigurată și în poeziile *Alb și rotund*, *Numărătoarea* ș.a.

În poezia **Anei Donțu** (volumul *Cadrul 25*, 2015), punctul de vedere asupra realității aparține unui copil dintr-o generație cu un alt sistem de referințe și alte viziuni („și atunci mi-ai zis uite norul ăla / seamănă cu veverița din Ice Age / am zâmbit dar nu vedeam nimic prin parbriz” (p. 28)). Personajul său se maturizează racordând realitatea frustră la aventurile animate și ale filmelor: „tom&jerry erau mai cool decât mama&tata / dacă alergai prin bălți făceai febră / dacă urcai în copaci îți rupeai gâtul // cu tom&jerry puteai orice // să cazi de la mari înălțimi să te ridici și să fugi mai departe/ să te parașutezi cu umbrela de pe casă...” (p. 8). Imaginația copilului, animată de cea a producțiilor cinematografice, îi formează așteptări ireale

de la viață (un vesel și neîntrerupt șir de peripeții), dar și idealuri irealizabile – să devină însuși un supererou, să înfrunte răul cu propriile forțe, să creadă că binele mic câștigă mereu în lupta cu răul mare etc. Realitatea contrazice treptat aceste proiectii idealiste, plasându-l într-o altă relație cu lumea: „eram înnebunită după Aladin // un joc video unde trebuia să nimicesc monștrii / descoperisem cum să trec de ei fără să lupt [...] // acum însă e verde la semafor / și ce-mi pasă de monstrul / care calcă pe urmele mele” (p. 9). Plină de monștri, ca și în jocurile digitale, viața presupune riscuri incomparabile cu cele ale unui eventual *game over*.

Ana Donțu surprinde constanta uimire a omului în fața filmului existențial („în miezul fiecărui lucru e o nedumerire / așa cum în fiecare strop de ploaie e un fir de praf” (p. 22)). Copilul din om încremenește în fața realității care i se pare un artificiu, o ecranizare, un joc de-a viața: „zgomotul acesta e și el / un obiect din cameră / o minge rostogolită pe jos // geamul / e un monitor la care te uiți / și crezi că-i adevărat // din afară pare o jucărie / cu baloane de săpun / și nu înțelegi de ce te agiți așa fără sens // camera dispare între degetele unui copil uriaș / cred că i-am văzut odată la geam ochii albaștri” (*Dincolo de pereți*). Recuzita copilăriei, prezentă în viața de adult, îi creează o stare de insuficiență, o impresie de fals. Existența umană pare, prin modul în care se desfășoară, nimic mai mult decât un montaj, o proiecție virtuală.

Cu foarte puține excepții, poezia contemporană reflectă dimensiunea sacră a copilăriei, ca timp preaplin de energii proaspete, fortificante, cursul căruia poate fi reluat în procesul de identificare a sinelui, de autoreprezentare. Indiferent de formula artistică în care se transpune, memoria copilăriei restructurează imaginea realității sub impulsul unei nostalgii răvășitoare, a „perfecțiunii începuturilor”, despre care vorbește Mircea Eliade, nostalgia lumii desăvârșite, în care Creatorul (mama și tatăl) este prezent. Față de copilăria universului și față de copilăria sa, omul religios trăiește același tip de „obsesie ontologică”, provenită dintr-o sete de *sacru*, din nevoia de a „reîncepe viața periodic, cu maximum de șanse” (Eliade 2000, p. 73). Ambele tipuri de reînțoarcere, și cea ritualică – în *illo tempore*, și cea rememorativă – în propriul debut ontologic, declanșează efuziuni imaginare avantajoase atât individuației, cât și creației artistice.

Referințe bibliografice:

CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain (coord.). *Dicționar de simboluri*. Iași: Polirom, 2009.

COJOCARU, Artur. *Un cap pentru un coș de gunoi*. București: Tracus Arte, 2019.

CORBIN, Alain (coord.). *Istoria corpului*. Trad. Muguraș Constantinescu ș.a., vol. 1, București: Art, 2008.

DONȚU, Ana. *Cadrul 25*. București: Casa de Editură „Max Blecher”, 2015.

ELIADE, Mircea. *Sacrul și profanul*. București: Humanitas, 2000.

FAULKNER, Joanne. Inocenți și profeți. Copilul ca figură a cunoașterii și a criticii în imaginarul filosofic al clasei de mijloc, trad. de Vasile Mihalache [online]. În: *Jurnal de studii (post)umaniste*, vol. IV, 2018, pp. 68-96 [citat 5 noiembrie 2024]. Disponibil: <https://research-management.mq.edu.au>

NECHIT, Irina. *Un om de succes și alte pierderi* (antologie). Chișinău: Prut Internațional, 2018.

OLEACU, Artiom. *Plin de adevăr*. București: Casa de Pariuri Literare, 2022.

POPA, Nicolae. *Înzecit* (antologie). Chișinău: Cartier, 2023.

ȚURCANU, Andrei. *Estuar*. Chișinău: Cartier, 2008.

ȚURCANU, Andrei. *Plânsul centaurului*. Chișinău: Cartier, 2008.

ȚURCANU, Andrei. *Rost. III Poeme alese de Nina Corcinschi*. Chișinău: Cartier, 2018.

WUNENBURGER, Jean-Jaques. *Viața imaginilor*, trad. de Ionel Bușe și Petrișor Militaru. Craiova: Aius, 2024.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 26.08.2024

Acceptat: 09.12.2024

CZU:821.135.1-94(478).09

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2\(323\).02/](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2(323).02/)

Tentația livrescului și aventura formării intelectuale în jurnalele lui Leo Butnaru

Inga SOROCEAN

Doctor în filologie

E-mail: inga.sorocean@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5177-8811>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

The Temptation of the Book-Learning and the Adventure of Intellectual Formation in the Diaries of Leo Butnaru

Abstract

The article aims to research two of the personal diaries of the Bessarabian writer Leo Butnaru – *Student during the Rhinoceros*, published in 2000, and *The perimeter of the cage*, edited in 2005, both considered diaries of self-formation and reading diaries. Starting from the premise that reading for pleasure is a self-building experience, but also one of self-discovery, I insisted on some key moments through which the diarist ensures the book-learning dimension of the diaries, transforming daily events into an adventure of intellectual formation. Our attention was focused on the diaristic character, the young journalism student Leo Butnaru, this *homo legens*, for whom reading becomes a *modus vivendi*, an essential act for shaping the self, facilitating the initiation of the self into world literature and the connection to the European aesthetic space.

Keywords: intimate diary, reading, adventure, intellectual formation, book-learning, self-shaping, *homo legens*.

Rezumat

Articolul are ca obiect de cercetare două dintre jurnalele intime ale scriitorului basarabean Leo Butnaru – *Student pe timpul rinocerilor*, apărut în 2000, și *Perimetrul cuștii*, editat în 2005, ambele considerate jurnale ale formării de sine și jurnale de lectură. Pornind de la premisa că lectura de plăcere este o experiență edificatoare de sine, dar și de autocunoaștere, am insistat asupra unor momente-cheie prin care diaristul reușește să asigure dimensiunea livrescă a jurnalelor, convertind faptele zilnice într-o aventură a formării intelectuale. Atenția noastră s-a centrat asupra personajului diaristic, tânărul student la ziaristică Leo Butnaru, acest *homo legens* pentru care cititul devine un *modus vivendi*, un act esențial pentru modelarea sinelui, facilitând inițierea eului în literatura lumii și conectarea la spațiul estetic european.

Cuvinte-cheie: jurnal intim, lectură, aventură, formare intelectuală, livresc, modelare de sine, *homo legens*.

Considerat un „creator de „tranziție” între generația lui Nicolae Dabija și a optzeciștilor” (Codreanu 2003, pp. 263-264), autodefinindu-se el însuși ca scriitor „policentric” (Pătrășconiu 2023) din „generația iluziilor necesare” (Băcăuanu-Neamț 2004, p. 182), Leo Butnaru se impune în peisajul literaturii basarabene atât printr-o viziune poetică înnoitoare de sorginte modernistă, cât și printr-un stil aparte, caracterizat prin amestecul de real și livresc, ludic și ironie, deconstrucție și sarcasm, propice atât poeziei, cât și celorlalte genuri literare pe care le practică (proză, eseu, diaristică) și prin care se reîntregește portretul scriitorului total. În ceea ce privește jurnalul intim, Leo Butnaru poate fi considerat, alături de Vladimir Beșleagă, un adevărat maratonist al genului, completând rafturile diarismului basarabean cu cinci volume: *Student pe timpul rinocerilor*, 2000; *Perimetrul cuștii*, 2005; *Liberi în orașul interzis/Drumul cu hieroglifă. Jurnal chinez*, 2007; *Drumuri cu și fără ieroglifă. Jurnale (Yes-eu) de călătorie, 1989-2011*, 2011; *Despre amănatul sfârșit al lumii. Jurnale Yes-eu de călătorie, 2012-2018*, 2019). Arcadie Suceveanu remarca, pe bună dreptate, că aceste pagini „sunt concepute ca niște experiențe ale spiritului creator, ca o formă de meditație estetică și morală”, fiind „impregnate de cultură, de biografic și livresc” (2019, p. 9). Anume predispoziția spre filozofare și referințele culturale savuroase asigură o convertire a faptelor zilnice într-o aventură a formării intelectuale, pe care ne propunem s-o analizăm în baza primelor două „ego-texte” – *Student pe timpul rinocerilor* și *Perimetrul cuștii*.

Titlurile jurnalelor sugerează, în cheie ludico-metaforică, dimensiunile spațio-temporale în care se proiectează portretul tânărului poet Leo Butnaru la cele două importante etape ale devenirii de sine, în contextul sociocultural al unei Basarabii aflate sub ocupație sovietică: etapa studiilor universitare – un timp amenințat de constrângerile ideologice la care recurgeau „rinocerii” comunisto-imperialiști, și cea a stagiului militar în Armata Sovietică, perioadă care coincide, după cum remarcă Vitalie Ciobanu în studiul introductiv la cel de-al doilea jurnal, cu o epocă a „*prizonieratului mental* al intelectualității din RSS Moldovenească” (Butnaru 2005, p. 11).

E de remarcat că, în ambele cazuri, autorul a operat anumite redactări morfo-sintactice și remanieri stilistice în vederea ajustării ținutei textelor la cerințele lingvistice actuale care le-ar face mai accesibile cititorilor, ceea ce ar putea genera anumite polemici în legătură cu autenticitatea textului: „Sunt însemnări într-o formă neargăsită, „grăbită” care, după ani de nemulțumire de sine și de experiență în meșteșugul textului ale studentului de cândva, sigur că au cerut anumite intervenții și revizuirii. Chiar de nu mi-ar fi convenabil să recunosc [...], pe alocuri frazele ca și cum ar fi fost „traduse” dintr-o limbă în alta, fie chiar din trist-proverbiala limbă „moldovenească” într-o firească limbă românească pe „înțelesul” moldovenilor. Adică, mi-am permis unele intervenții morfo-sintactice necesare pentru a face textul mai accesibil și mai adus „la zi”, în speranța și cu grija să nu fi aplatizat spontaneitatea

cu care au fost scrise, acum foarte mulți ani, paginile respective.” (Butnaru 2000, p. 5). În prefața celui de-al doilea jurnal, autorul nu exclude existența unui factor intrinsec, a dorinței de reabilitare a tânărului de 23 de ani Leo Butnaru, suspectat de o „neîmplinire intelectuală” (*Ibidem*, p. 6) în contextul unui regim opresiv, deznaționalizator. În orice caz, un exercițiu de rescriere și îmbunătățire a textului nu înseamnă distorsionarea evenimentelor, a viziunii și a atitudinii personajului față de ele, fapt pe care îl semnalează și autorul celor două jurnale. După cum demonstrează Philippe Lejeune, scriitura, ca produs al relecturii jurnalului de către autor, are două funcții – dialogică și documentară: „l’une encore dialogique, l’autre déjà documentaire. Un journal est écrit, avant toute chose, pour être relu par son auteur. On écrit pour se souvenir, mais aussi pour pouvoir évaluer le passé, et juger ses évolutions. [...] Le journal manuscrit n’est plus un point d’arrivée intouchable, mais un point de départ améliorable” (Lejeune 2011). De aici și justificarea unui asemenea demers care nu pune în pericol autenticitatea textului intim.

Notele din primul ego-text – *Student pe timpul rinocerilor*, definite de autor ca „modeste contribuții documentare și psihobiogramice [...] de epocă” (Butnaru 2000, p. 4), surprind, dincolo de atmosfera deloc favorabilă libertății de manifestare a eului creator, stările tânărului student la ziaristică Leo Butnaru, un ambițios care crede în puterea evoluției prin studiu, dominat de aspirația intelectualizării specifică modernismului. Inventariind atracțiile pregătite de diarist pentru cititor, Adrian Ciubotaru observă că aceste pagini sunt memorabile prin „modul diletant și sublim în care se formează un intelectual într-o cultură ce putea să aparțină doar autodidacților. Lupta citatelor, confruntarea cu lumea, utilizarea acestora ca pe un șperaclu cu ajutorul căruia neofitul încerca să spargă atât locuința rudimentară a propriei culturi, cât și trezoreria valorilor universale, toate acestea și multe altele configurează un destin individual întru și prin cultură care se va impune cu timpul (Ciubotaru 2007, p. 13). Într-adevăr, pe fundalul unei epoci în care se conturase profilul unui cititor manipulabil, construit în concordanță cu doctrina estetică a realismului socialist, tânărul Leo Butnaru reușește să-și creeze un canal alternativ al receptării estetice. Regimul lecturilor sale este dual, incluzând, pe de o parte, cărți obligatorii, care țin exclusiv de programul universitar (cursurile de ateism, comunism științific etc.), și, pe de altă parte, lecturile-evaziune, de autoformare, care nu pot fi subordonate controlului ierarhic și care pun în valoare profilul unui „consumator de cărți” al lumii occidentale. De exemplu, după seminarul la care a conspectat *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, de Engels, acesta citește acasă din Lorca. Sau: după selectarea materialelor pentru teza de curs și schițele pentru comunicarea despre poezia lui P. Boțu, împrumută spre lectură cartea *Opera deschisă* a lui Umberto Eco. Savuros este momentul descrierii prelegerilor de literatură contemporană transformate într-o polemică spectaculoasă în care studenții au câștig de cauză: „Unii dintre noi, Lucia, Mihai, eu, venim la prelegerile

de literatură contemporană cu colecțiile revistelor „România literară”, „Luceafărul” sau „Contemporanul”. Îi tot dăm cu citate și argumente din ele. Lectorul nostru, ne-Do-bă de carte, ne propune să citim câte ceva din „Literaturnaia gazeta”. Firește, citim noi, însă îi spunem tov-ului că „RL”, „L”, „C” sunt mai interesante. Abia de aici încolo începe spectacolul: noi ținem una și bună, dumnealui – alta; dumnealui – una, noi – alta. În sfârșit, obosind de-a încerca să ne mai convingă de ce avea de gând să ne convingă, tov. D. aproape că ne imploră, spunând cu voce cam plângăreață: „Pe cuvântul meu de onoare că-i interesantă și „Lit. gazeta”.” (Butnaru 2000, p. 22).

Astfel, actul de refacere, prin scris, a traseului existențial și literar al scriitorului se convertește într-un adevărat periplu al căutărilor de certitudini identitare ale tânărului ipostaziat într-un „devorator” de cărți și de artă. Alături de volume de poezii, proză din literatura națională și universală, studentul Leo Butnaru metabolizează studii filosofice, tratate teoretice despre muzică și poetică, frecventează teatrul, cenaclurile literare, încercând să-și facă o educație de om al scrisului. Consumul avid al porțiilor de lectură zilnice, completarea fișelor pentru o „cartotecă personală” denotă clar insistența asupra unei formări de esență autodidacticistă și aspirația spre autoevaluare spirituală. În plus, lecturile sunt prilej de raportare a sinelui la biblioteca lumii, exercițiu prin care eul diaristic își întrevide perspectivele de dezvoltare intelectuală și, respectiv, se autoevaluează: „Atâtea cărți captivante – Lesing, Stanislavski, Tagore – care îmi solicită atenția și-mi slăbesc voința de a reveni la prozaica muncă asupra tezei de licență. Mici conflicte, mici bucurii – totul e cam mic în viața mea pe care o duc. Pare-se doar disperarea e ceva mai mare. Disperarea la gândul că nu reușesc să fac ceva important” (*Ibidem*, p. 133).

Literatura, dar și arta, în general, devin instrumente modelatoare și spații tranzitorii spre viitoarea identitate artistică a lui Leo Butnaru. Repartizat la secția cultură de la *Moldova socialistă*, tânărul jurnalist își caută sursele pentru edificarea de sine ca poet debutant: „Evenimentele artistice (în istorie) și personalitățile care se implică, indirect, în ceea ce fac eu. Am scris „Rubens”, „Inscripție pe o carte de Esenin”. Hipolyt Taine. Simfonia a doua de Borodin. Mă strădui să sesizez suflul și specificul artei, pentru ca, raportându-l la felul meu de a fi, să purced a plăsmui **modestele** (însă eu nu sunt chiar modest...) mele versuri. Încep să cred că, într-adevăr, munca și numai ea trezește inspirația. Imboldul prim să fie al tău, darul inspirației (mai apoi) vine și el. (*Ibidem*, p. 38). În ciuda vârstei tinere, personajului nu-i lipsește spiritul critic care îl ajută să discearnă între valoare și pseudovaloare. Alături de referințele binevoitoare la prietenii-scriitori și oamenii de artă Alexei Marinat, Nicolae Esinencu, Iulian Filip, Andrei Burac, Glebus Sainciuc etc., întâlnim și reacțiile ironice vizavi de starea intelectuală din țară: „Avem niște lepre fricoase, josnice, care cenzurează ceea ce se scrie. Rușine!” (*Ibidem*, p. 84). Tranziția spre „minunata lume nouă” literară e dominată încă de vechile

instincte ale turnătorilor și ale marilor specialiști în fabricarea dosarelor, instincte ce anihilează avântul tânărului intelectual care privește cu ochi avizi spre lumea și literatura emancipată din Occident. De exemplu, revenit din Kiev, unde a uimit condrumetii prin cunoașterea limbii române, translatorul-student Leo Butnaru află că riscă să fie acuzat de „naționalism”, situație pe care o rezolvă rapid printr-o metodă mai puțin civilizată, dar funcțională: „După câteva zile de la întoarcerea-mi de la Kiev, Gonța, Ivaniuc și, pare-se, Proca îmi spun că Ghir. mi-a alcătuit un ... dosar despre plecarea mea cu turiștii români, despre cele povestite din călătorie. Într-adevăr găsesc la Ghir. anumite foi bizare despre ... naționalismul meu. Față de Gonța, Ivaniuc și, pare-se, I. P., îi trag lui Ghir. o nu prea mare bătaie. Dar mi s-a făcut milă de el, pentru că a început să plângă. Știu că e cam cu păsărele” (*Ibidem*, p. 135-136).

Alături de contactul direct cu literatura, micile bucurii de intelectual par să fie alimentate și de atitudinea semenilor față de cartea românească, acțiuni prin care se întrevede o vagă speranță de deschidere spre cultură. Iată ce notează la 31 martie 1971: „O priveliște rar întâlnită: cozi după carte. A apărut Eminescu în două volume, aduse și la librăria de la Filologie. Studenți peste studenți, pretendenți de-a se alege cu respectivele volume. Timpul pauzei s-a încheiat. Ei însă nu merg la cursuri, încurajându-și reciproc încăpățânarea de a rezista „până la urmă”.” (*Ibidem*, p. 88). În ceea ce privește propria imagine, tânărul Leo Butnaru nu este încântat de eul care se oglindește în textul diaristic. Are rezerve față de actul sincerității pe care îl presupune jurnalul, iar un posibil dezacord între trăire și transpunerea ei pe hârtie îi induce o stare de derută, o teamă firească a *arătării de sine*, cu bune și cu rele: „Aș vrea să-mi recunosc trăsăturile negative, rele ale firii, dar, zău, mă împiedică s-o fac teama că aceste destăinuirii ar putea fi citite de altcineva, față de care, fără a-l cunoaște, am un sentiment de jenă, chiar de groază. Probabil, și aceasta ar fi una din slăbiciunile mele: de a nu atenta la propria-mi persoană, de a nu-mi leza amorul propriu, de a lăsa un fel de hrană mincinoasă pentru mândria mea.

Mă opresc aici, foarte nemulțumit de sine, și cu un mare respect și admirație pentru atâția oameni, care au putut și pot crea (și) grație nemenajării propriului orgoliu. Oameni care-mi prelungesc existența!” (*Ibidem*, p. 138).

Cel de-al doilea jurnal al lui Leo Butnaru este scris în anii de stagiul militar în Armata Sovietică, în vreme de ocupație sovietică a Basarabiei. Structurat în două părți – *Partea I.* 1971-1974 și *Partea a II-a. Revenind pe malul drept*, 1974-1978 – *Perimetrul cuștii* este, mai întâi de toate, un jurnal al formării intelectuale și de lectură, apoi un act de supraviețuire într-un climat al restricțiilor impuse de cenzură și al privațiunilor de ordin spiritual.

Proaspătul absolvent de facultate, numit ofițer în rezervă, oscilează permanent între ordinea militară zilnică și dezordinea în plan artistic. Cultura umanistă a personajului, la prima vedere incompatibilă cu regimul de cazarmă, este cizelată

prin actul lecturii și reflecțiile estetice care-i modelează identitatea. Convins că un poet autentic „trebuie să citească filosofie, poezie, jurnale intime, fenologie, istorie, astronomie, estetică, etică, pedagogie, psihologie...” (*Ibidem*, p. 102), tânărul scriitor fie caută oportunități de a evada spiritual din „perimetrul cuștii” cazone, rezervându-și, în nopțile de gardă, câte o carte, care, din păcate, rămâne de multe ori neatinsă, fie transformă fiecare eveniment nefast în prilej de lectură. Bunăoară, un banal arest de trei zile este perceput ca o șansă pentru autoinstruire: „Îmi anunță trei zile de arest. Revin la gazdă și-mi iau cele necesare pentru toaletă etc., îmi pun în geantă câteva numere dolofane din *Secolul 20* [...] (într-o anumită măsură chiar mă... bucurasem! He-he, trei zile pot face minuni de lectură și autoinstruire!) [...]” (Butnaru 2005, p. 68). La fel, un accident de bicicletă înseamnă o altă posibilitate de a se deda plăcerii lecturii: „Stau acasă și citesc. De mai multe ori îmi spuneam că, dacă aș fi avut cumva vreun defect fizic, lucrăm mai mult, nu pierdeam atâta timp prin stupide campanii militare și companii civile” (*Ibidem*, p. 147).

Indubitabil, pentru acest *homo legens*, cititul devine un *modus vivendi*, un act esențial pentru modelarea sinelui. În acest context, reperarea modelelor intelectuale/poetice facilitează inițierea eului în literatura lumii și conectarea la spațiul estetic european. În lipsa unor posibile modele din rândurile maeștrilor scrisului moldovenesc-socialist-realist, Leo Butnaru își caută mentorii în altă parte. După cum recunoaște peste ani, „maeștrii, profesorii întru ale literaturii i-am aflat altundeva decât printre membrii Uniunii Scriitorilor din Moldova – în bibliotecă, unul din ei fiind un profesor ... colectiv, celebra revistă „*Secolul 20*”. Poate de pe acolo și orientarea mea oarecum „de viață” față de cursul general al debuturilor de pe atunci, prima mea carte fiind ușor „muștrată” că în ea nu se regăsea ... nicio pereche de rime” (Galaicu-Păun 2018).

De-a dreptul cuceritoare sunt paginile în care experiența lecturii se transformă într-un extaz intelectual, senzitiv și corporal deopotrivă: „Dezlănțuit între cărți. Nici nu mai știu la ce să mă opresc: trec de la una la alta, avid de a le citi. Pe masă, pe pervaz – volume, volume! Multă poezie, ceva publicistică. Dacă reușesc să realizez vreo comandă pe care am acceptat-o ceva mai înainte, mă voi simți ca un rob căruia i s-a acordat libertatea. O fervoare și un tremur al minții, inimii și ... biologiei” (*Ibidem*, p. 201). Stările cititorului Leo Butnaru sunt un semn evident că voluptatea lecturii „trebuie să însemne și recepție creatoare” (Butnaru 2000, p. 26), o prelungire deci a receptării prin implicațiile euristice și deducțiile personale ale cititorului care caută să decodifice semnele de umanitate sedimentate în operele literare/de cultură. De aici și acea plăcere a textului în sens barthesian, când lectura umple, dă euforie, permițând, dincolo de accesul într-o lume a cuvântului și a ideilor, intrarea în labirintul interior și facilitarea „comprehensiunii de sine”, or, așa cum demonstrează Paul Ricoeur, „textul este medierea prin care ne înțelegem pe noi înșine” (1986, p. 106), poate chiar „singurul medium în care ne putem înțelege” (*Ibidem*, p. 107).

Ceea ce îi reușește cu adevărat diaristului, în aceste pagini, este transformarea realității exterioare într-un uimitor periplu intelectual. Rezultatul este „o diaristică livrescă, cu foarte multe citate, parafraze, aluzii care confirmă trăirile sau gândurile autorului” (Țurcanu 2007, p. 14), astfel că divagațiile eseistice provocate de citatele culturale devansează cadrul evenimentelor trăite. De la Valery, R. Rolland, Stendhal și Balzac, Goethe și Byron, la Pablo Neruda, Bulgakov, Aseev, Blok și Bunin se constituie o adevărată hartă literară metabolizată creator, un câștig intelectual care compensează neajunsurile peisajului cultural postsovietic din Basarabia. Dintre înaintemergători, ce-i drept, Leo Butnaru îi acordă un credit de încredere lui Druță, refugiat la Moscova: „Din depărtarea sa, Druță ne este și mai apropiat. De acolo unde se află, el luptă cu mai multă siguranță pentru afirmarea talentului său căruia aici alde Racul și alți „mititei”, vorba lui Eminescu, deseori invocat de Ion Osadenco, încercau și încearcă să urce, precum furnicile, pe un munte, spre a începe a-l dărâma; încep cu ... vârful. Din Moscova, Druță poate striga. De-ar fi rămas aici, nu ar fi putut nici să șoptească [...] De acolo, Druță poate reaminti și despre cele ce i s-au întâmplat lui Nicolai Costenco, poetul deportat” (Butnaru 2005, pp. 87-88).

După încheierea stagiului militar, urmează o etapă de implicare pleneră a jurnalistului Leo Butnaru în viața culturală, socială și literară prin colaborarea cu revistele *Cultura*, *Tinerimea Moldovei*, *Literatura și arta*. E momentul propice de convertire a lecturilor în substanță creatoare. Astfel, după publicarea unui grupaj de poeme în revista *Cultura* și primele reacții pozitive din partea colegilor (Gr. Vieru ș.a.), tânărul poet are certitudinea că și-a găsit drumul în literatură: „Consider că sunt pe cale de a-mi defini un stil propriu. Devorez, devorez cărți! Italieni, francezi, iugoslavi, americani – cu toții moderni, pentru că romanticii, zău, mă trimit în cu totul altă parte a bibliotecii și poeziei. Nici chiar Ekendorff sau Petöfi nu mă interesează” (*Ibidem*, p. 180). În altă parte, câteva rânduri despre cartea de debut confirmă aceeași idee: „Primul meu volum de versuri, *Aripă în lumină*, e în librării. Ion Hadîrcă zice că el ar veni ca o replică dată altor stiluri poetice ale tinerilor. De ce n-aș cădea de acord? Asta nu înseamnă că sfidez pe cineva; pur și simplu spun ce am de spus în felul meu, în nu prea împământenitul pe aici vers liber modern. Dezvălui sau doar propun încă o modalitate de a metaforiza” (*Ibidem*, p. 196). În așa mod, se cristalizează o conștiință poetică care, în ciuda impedimentelor de ordin ideologic, reușește să-și facă loc în spațiul scrisului și să-și personalizeze traseul artistic.

În concluzie, Leo Butnaru, prin cele două jurnale, recuperează din valurile vremii nu doar propriile căutări identitare, ci și pe cele ale generației din care face parte, o generație a „iluziei necesare”, după cum o definește el însuși, pentru care revenirea la matricea spiritualității românești s-a făcut printr-o luptă asumată în plan literar, fiind, totodată, și un test de rezistență pentru supraviețuire culturală.

O face cu instrumentele unui neobosit maestru în ale scrisului, antrenându-ne într-o aventură intelectuală în care timpul trăirii concurează constant cu timpul lecturii, iar amestecul de livresc, judecăți și reflecții estetice denotă semnele distincte ale unui stil intelectualizat specific scriitorului prolific pentru care elevația culturală este o condiție *sine qua non* a existenței în și prin cuvântul scris.

Referințe bibliografice:

BĂCĂUANU-NEAMȚ, Silviu. Leo Butnaru: „Refuz subterfugiul concluziilor. Viața și creația sunt fenomene mereu deschise”. În: *Limba română*. 2004, nr. 7-8, pp. 175-183. ISSN 0235-9111.

BUTNARU, Leo. *Perimetrul cuștii 1972-1978*. București: Cartea Românească, 2005. 282 p. ISBN 973-23-1594-6.

BUTNARU, Leo. *Student pe timpul rinocerilor (Jurnal 1969–1972)*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2000. 160 p. ISBN 9975-78-049-0.

CIUBOTARU, Adrian. Un diarist între rinoceri și bibliotecă. În: *Semn*. 2007, nr. 1, pp. 11-13. ISSN 1857-0429.

CODREANU, Theodor. *Basarabia sau drama sfâșierii*. Galați: Editura Scorpion, 2003. 320 p. ISBN 973-7939-17-4.

GALAICU-PĂUN, Emilian. *Maeștri și Ucenici. Leo Butnaru*. Radio Europa Liberă [online]. 05 ianuarie 2018 [citată 20 august 2024]. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/blog-emilian-galaicu/28954729.html>

LEJEUNE, Philippe. Le journal: genèse d'une pratique. În: *Genesis* [online]. Paris, 2011, nr. 32, pp. 21-35 [citată 20 august 2024]. Disponibil: <https://doi.org/10.4000/genesis.302>

PĂTRĂȘCONIU, Cristian. Leo Butnaru în dialog cu Cristian Pătrășconiu. În: *România literară* [online]. 2023, nr. 7 [citată 20 august 2024]. Disponibil: <https://romaniailiterara.com/2023/02/leo-butnaru-in-dialog-cu-cristian-patrasconiu>

RICOEUR, Paul. *Eseuri de hermeneutică*. Traducere din franceză de Vasile Tonoiu. București: Humanitas, 1995. 302 p. ISBN 973-28-0511-0.

SUCEVEANU, Arcadie. Leo Butnaru, omul-peniță. În: *Revista literară*. 2019, nr. 1, pp. 8-9. ISSN 2345-1777.

ȚURCANU, Lucia. Jurnalul unui tânăr scriitor. În: *Semn*. 2007, nr. 1, pp. 14-16. ISSN 1857-0429.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 15.09.2024

Acceptat: 09.12.2024

CZU:821.135.1(478).09

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2\(323\).03](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2(323).03)

Rușinea sau exercițiul dislocării de sine în literatură

Nadejda IVANOV

Doctor în filologie

E-mail: nadejda.ivanov@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0451-444X>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

Shame or the Exercise of Self-Dislocation in Literature

Abstract

From a psychoanalytic perspective, in the article we will explore the expressions of shame in literature, in particular we will refer to ontological shame – a representation of psycho-affective aggressiveness reflected in the novel *Uprooting*, by Sasha Zare, with some explanatory and illustrative interferences, with *Shame*, by Annie Ernaux, *Metamorphosis*, by Franz Kafka, *Vara în care mama a avut ochii verzi*, *Grădina de sticlă*, by Tatiana Țibuleac, and *On Earth We're Briefly Gorgeous*, by Ocean Vuong. The protagonist of uprooting, Sasha Vlas, empathizes with and internalizes family and social traumas, affecting her self-esteem, and narcissism is an essential, organic part of a child's personality formation. The perspective from which the child views his or her family reflects the ego's relationship with the original self, which is considered wrong, shameful, and emphasizes the 'exile', the psychological uprooting from its ontological matrix. From this ideational point of view, the internal world of the character consolidates around this fiental rupture, generating states of uncertainty, shame towards the self, guilt, humiliation, anxiety, excessive worry, therefore, the only defense mechanism against the terror of shame is the denial of authenticity and identification with an *Ideal self* (the character Alice).

Keywords: novel, character, shame, psychological trauma, self, uprooting.

Rezumat

Din perspectivă psihanalitică, în acest articol vom cerceta expresiile rușinii în literatură, în special, ne vom referi la rușinea ontologică – o reprezentare a agresivității psiho-afective reflectată în romanul *Dezrădăcinare*, de Sașa Zare, cu unele interferențe explicative și ilustrative, cu *Rușinea*, de Annie Ernaux, *Metamorfoza*, de Franz Kafka, *Vara în care mama a avut ochii verzi* și *Grădina de sticlă*, de Tatiana Țibuleac și *Pe pământ suntem strălucitori o clipă*, de Ocean Vuong. Protagonista romanului *Dezrădăcinare*, Sașa Vlas, empatizează și interiorizează traumele familiale și sociale, afectându-i stima de sine, or, narcisismul este parte esențială, organică, în formarea personalității unui copil.

Perspectiva din care își privește familia reliefează relația eului cu sinele originar, perceput de ea *greșit*, rușinos, și accentuează „exilul”, dezrădăcinarea psihologică de matricea sa ontologică. Din acest punct ideatic, lumea internă a personajului se consolidează în jurul acestei rupturi ființiale, generând stări de incertitudini, de rușine față de sine, stări de culpabilitate, de umilință, de anxietate, de îngrijorare excesivă. Prin urmare, singurul mecanism de apărare față de teroarea rușinii este negarea autenticității și identificarea cu un *idealul eului* (personajul Alice).

Cuvinte-cheie: roman, personaj, rușine, traumă psihologică, sine, dezrădăcinare.

Rușinea este un sentiment recurent în literatură, reprezentat prin diverse imagini literare și intensități afective variate. De aceea, modul în care personajul literar o percepe și o depășește condiționează în ce măsură afectul îi va domina conștiința și va genera noi percepții ale sinelui. Ne-am propus, în acest studiu, să explorăm reprezentările rușinii ontologice în literatură, în special, ne vom ocupa de romanul *Dezrădăcinare*, de Sașa Zare, cu unele referiri la *Rușinea*, de Annie Ernaux, *Metamorfoza*, de Franz Kafka, *Vara în care mama a avut ochii verzi*, *Grădina de sticlă*, de Tatiana Țibuleac și *Pe pământ suntem strălucitori o clipă*, de Ocean Vuong. E o temă de cercetare pe cât de interesantă pe atât de explorată literar și psihanalitic. În acest sens, pentru a evita confuziile și aproximările terminologice și pentru a asigura un demers hermeneutic potrivit, am recurs la o serie de cercetări din domeniul psihanalizei. Astfel că interferența dintre domeniile literatură și psihanaliză sunt inevitabile, atunci când avem de-a face cu asemenea problematici și romane de-o complexitate aparte. Prin prisma metodei comparative și a studiului interdisciplinar, ne-am propus să explorăm itinerarul psiho-afectiv al protagoniștilor de conștientizare a valorii umane, dincolo de percepția incapacității și umilinței.

Vom menționa că în comparație cu sentimentul de rușine ordinară, *sănătoasă*, rușinea ontologică nu e atât de efemeră și nu acceptă șansa de răscumpărare a greșelii comise, întrucât însuși eul se consideră *greșit*, o nulitate. Din cauza unor evenimente traumatizante de umilință, afectul rușinii și urii de sine cresc în proporții uriașe, până la suprimarea ființei. Existența se transformă într-un spațiu de luptă între eul personajelor și umbrele rușinii ce îl copleșesc, îl sugrumă și blochează dezvoltarea sa psihică. Gândurile obsedante creează o „lume” autonomă, numită „traumă psihică” (Kalsched) ce se adâncește tot mai mult și afectează percepția asupra sinelui și asupra realității sociale din care se desprinde: „Resursele externe par să nu fie de mare folos, deoarece percepția incapacității a fost interiorizată, uneori încurajată și transmisă de cei din jur. Nu există nimic în tine însuși pe care simți că îl poți face pentru a contracara verdictul de incapacitate, pronunțat de persoane care se presupune că sunt mai capabile decât tine, care dețin un adevăr despre tine care pare a fi singurul adevăr posibil” (Anciet 2013, *trad. n.*). Cercetătorii Ciccone și Ferrant mai numesc acest tip de afect „rușine albă” care „«afectează totalitatea

ființei și duce la dispariția persoanei». Acești autori adaugă că aceasta poate deveni cronică: «dispariția de sine în ochii celorlalți și în ochii proprii include dezintegrarea legăturii sociale. Rușinea albă este depersonalizată în sensul clinic al termenului» (Ibidem, p. 16, trad. n.). Prin urmare, rușinea ontologică sau *rușinea albă* devine o condiție a existenței umane și pentru că eul nu are resurse interne să se elibereze, acceptă umilința, ura de sine, negarea sinelui drept o sentință irevocabilă, de la început interioară, apoi manifestată și în societate: „Chiar dacă își are probabil rădăcinile într-o condamnare socială sau intrafamilială, rușinea ontologică nu mai pare a fi legată de o situație socială dureroasă. Ea este atât de interiorizată, încât disprețul social nu poate decât să o consolideze. Acesta este motivul pentru care nu ne putem răscumpăra. Pedepsa, chiar și de-a lungul întregii vieți, nu este niciodată suficientă” (Anciet 2013, trad. n.).

În literatura română, în anul 2022, Sașa Zare publică un roman, în care personajul-narator debordează de sinceritate și redă mecanismele prin care rușinea (de)formează percepția realității și dezintegrează personalitatea umană. De altfel, sublimarea¹ rușinii ontologice în literatură o mai întâlnim în opera lui Rousseau, Dostoievski, Kafka, Annie Ernaux ș.a. Claudel Lauzière-Vanasse notează în cercetarea sa că „rușinea se prezintă apoi ca o pârgă creativă în care depășirea ei generează rezultate constructive și reparatorii. Mai mult decât scrisul, narațiunea pare să fie principalul exercițiu. În acest sens, chiar dacă Vincent de Gaulejac citează mai ales artiști din literatură ca exemple, totul sugerează că narațiunea restaurativă este articulată folosind diferite limbaje artistice precum cinematografia sau artele vizuale” (2019, trad. n.). Astfel, în proza lui Annie Ernaux „Scenele de rușine joacă un rol central, pentru că prin rușine naratorul experimentează un sentiment de apartenență socială. Cum arată această lume socială când ai doisprezece ani? Evident, în primul rând prin școală, apoi prin profesiile părinților și prin felul în care se îmbracă, printre altele” (Balint 2017, trad. n.).

E un aspect ce-l recunoaștem și în cazul romanului semnat de Sașa Zare. Rușinea de sine domină întreaga narațiune și devine o perspectivă a protagonistei de a se analiza drept identitate și de a privi asupra lumii înconjurătoare. Atenția naratoarei se concentrează pe evenimentele din copilărie până în adolescență și asupra fluctuațiilor faptelor de conștiință ale eului aflat în conflict cu sinele originar. Prin urmare, sentimentul distrugător și mortificator coboară personajele feminine din romanul Sașei Zare și al Annie Ernaux în conținuturile cele mai intime ale conștiinței, în *cronotopul evenimentului dezolant*, pentru a se confrunta cu partea respingătoare a ființei. Actul creator, scrisul, servește, considerăm noi, drept mijloc de revenire în amintiri – în locul în care s-a produs dislocarea de sine a eului, când cea din urmă instanță a psihicului a simțit pentru prima dată rușinea

¹ Capacitatea eului de a exprima conflictele psihice, precum și impulsurile și afectele care rezultă de aici într-o formă artistică avantajoasă pentru el și pentru ceilalți (v. Zamfirescu 2015).

care i s-a întâmplat și care este raportul cu ceilalți: „Poate că povestirea, orice povestire, face ca orice act să devină normal, chiar și cel mai dramatic. Dar pentru că întotdeauna am avut această scenă în mine ca o imagine fără cuvinte sau fraze, în afară de cea pe care am spus-o iubiților, cuvintele pe care le-am folosit pentru a o descrie mi se par străine, aproape incongruente. A devenit o scenă pentru alții” (Ernaux 2023, *trad. n.*). Nararea evenimentului dramatic, rostirea momentului considerat anterior interzis, rușinos, are și un rol cathartic, de eliberare de sub presiunea psihică a evenimentului traumatizant ce blochează integrarea eului social cu sinele autentic. De aceea, romanul *Dezrădăcinare*, de Sașa Zare, poate fi considerat un periplu de întoarcere spre sine, spre acel sine neglijat, neacceptat și nevalorificat de părinți și de mediul în care și-a format personalitatea. Vocea protagonistei, eliberată din surdina, o salvează de la o catastrofă ontologică, pentru că psihoterapeutul Camelia îi certifică și confirmă existența, ascultând-o empatic și asigurând-o că realitatea ei subiectivă, povestea ei mică, este acceptată și încadrată în realitatea obiectivă, în povestea mare. Astfel, narațiunea relatează întoarcerea eului în labirintul ființei, la capătul căruia este așteptată de Camelia, figura arhetipală a ordinii. Grație amintirii afective, constelată din confuzii, incertitudini, stări de frică, rușine, abandon afectiv, respingere, Sașa reparcurge itinerarul dezrădăcinării, al dislocării de sine.

Traumele din copilărie o îndepărtează de normalitate, producând o discontinuitate identitară și disociere a sinelui: în „sine adevărat” și „sine fals” sau îngrijitor (Winnicott). Cel din urmă are menirea să-l apere pe cel adevărat, retras în inconștient – „acest sine cu rol de îngrijitor ajunge să se identifice, de obicei, cu mintea, lăsând sinele real să lăncezească în corp, cu acțiuni astfel psihosomatice” (Kalsched 2013, p. 28). Acest mecanism primar de apărare a psihicului, în cazul personajului Sașa Vlas, a împiedicat fragmentarea personalității până la miezul ei, până la „uciderea sufletului” (Shengold). „Disocierea încapsulează ermetic ne-ființa. Previne astfel anihilarea sinelui unitar, substituind-o cu multiplicitatea și cu o poveste arhetipală care mențin implicit părțile împreună” (Kalsched 2013, p. 28). În acest sens, e de apreciat claritatea și complexitatea artistică datorită căreia protagonista-narator din romanul *Dezrădăcinare*, conștientizează și explică procesul psihic al fragmentării de sine: „La 16 sau 17 ani trăiam câteva vieți deodată. Poate una dintre cele mai devastatoare urmări ale traumelor repetate e fragmentarea sinelui. Corpul e aproape același, dar psihicul tău e o vază spartă. Fiecare ciob are trăiri proprii, umblă prin lume de capul său, ca și cum nici n-ar fi crescut din aceeași sticlă lichidă” (Zare 2022, p. 246). Ascultată de Camelia, de cititoarele cărora se adresează, jurnalului intim, naratoarea se va vedea, acum, din perspectiva propriei priviri îngăduitoare. De aceea, izolată de intimidări și manipulări afective din exterior, se va asculta și își va reda interioritatea psihică printr-o reprezentare artistică, dezvoltând stări de empatie și dragoste pentru celălalt eu reprimat, de care s-a dezlipit încă din fragedă copilărie, pentru a îndeplini condițiile supraviețuirii. În acest fel, dialogul

dintre cele două instanțe ale psihicului – eul conștient și sinele, va reconfigura miezul ființei, altfel spus, va avea loc conștientizarea, reconectarea cu pulsivitatea vieții (narcisismul ca iubire de sine, conectare la *Sine* (Kohut), contrar (auto) desconsiderării – (pulsivitatea morții).

Sașa Zare țese o narațiune în jurul vocii de copil ce mai caută răspunsul la întrebarea care sunt reperele ei existențiale, chiar și atunci când protagonista devine studentă la Universitatea din Cluj. Lumea ei interioară se construiește dintr-o serie de întâmplări pe care ea nu le percepe ca fiind parte din viața ei afectivă, de aceea, în raport cu sine, se situează drept un observator fin, încă de când Sașa era foarte mică. Pe de o parte sunt părinții, frații mai mari, plecați în lume, și de cealaltă parte este ea, mezina. Astfel, dezrădăcinarea reprezintă condiția formării personalității ei. Din fragedă copilărie percepe că nu se recunoaște în *contextul familial*, că nu identifică un *sens afectiv* în raport cu membrii familiei. Prin urmare, la originea ființării ei nu s-a produs conectarea la matricea sa interioară, configurată de figurile parentale, producând acea nuanțată *dezrădăcinare* a eului de sinele original și, prin urmare, de lumea exterioară. Conflictul interior creează o disonanță între ce simte și ce e *corect* să simtă, confuzie între identitatea sa și cea a mamei, care devenise o parte indispensabilă a eului, în special, după decesul tatălui: „Nebunia ei, casa noastră, mama, cine e mama, mama sunt eu, mama mamei sunt eu, mama e noi două, mama e casa noastră blestemată, mama e gura satului, mama *gura satului* spune că e blestemată pentru că moarte, mama gura satului a inventat o poveste despre un copil îngropat la temelie casei noastre frumoase cu două etaje, copilul îngropat aduce năpasta, *toți se topesc pe rând pe rând în casa aceea, se duc cu zile*; casa și camera noastră din fund, canapeaua de culoare verde-băhlit unde dormim, sufragerie roșie, mirosul morții care plutește prin aer, bine instalat în toate obiectele ce ne înconjoară viața. Mirosul morții, un trandafir, mi-a ieșit înainte de toate în cale” (p. 19). În interiorul corpului de copil s-a „ascuns” moartea sa spirituală care i-a blocat dezvoltarea armonioasă a ființei. Unicul sentiment puternic ce leagă aceste două personaje – mama și fiică, este *rușinea* și culpabilitatea pentru că nu înțelege limpede ce simte. Prin prisma acestei lentile afective, orice încercare a protagonistei de a lega prietenii, relații, eșuează, ba mai mult – le trăiește ca pe o frică de o posibilă prăbușire în neant, îndepărtând-o tot mai mult de ceea ce este, în esență: „Simt că nu am mamă și e un fenomen straniu, pentru că am o mamă, reală, în carne și oase, cu buletin și adresă; dar locul acesta din inima mea, locul la care vine să mă întorc când mă simt mică-singură-tristă, locul ce ar putea, ca un leac, să-mi întregască sinele de fiecare dată când mă duc în fragmente, locul mamei e gol. Nu am mamă. *Nu am mamă*, repet cu voce tare și mă cuprinde o frică teribilă, aproape religioasă, adâncă, frica pe care o simțeam când mergeam la biserică. Tocmai am săvârșit un păcat” (p. 20). Fragmentul reflectă calitatea relației dintre Sașa și mama. Intuim că mama, prezența din realitatea imediată, nu corespundează

cu figura maternă îngrijitoare din conținutul psihic al personajului, din cauză că cea din urmă nu a fost bine internalizată și încorporată prin percepții și experiențe afective. Prin urmare, putem afirma că odată cu neidentificarea obiectului *Sinelui* (Kohut), proiectat de obicei în inconștient asupra mamei, eul protagonistului nu mai este atât de bine ancorat în realitatea în care este introdus/adus. De-a lungul copilăriei, trăiește sentimente de vid, de deprimare, de gol și, cel mai intens, de dezintegrare de nucleul familiei. Astfel, Sașa simte că are un sine „văduvit” de reperatele imaginilor parentale, ce nu-i răspund adecvat nevoilor sale de bază: ocrotire, iubire necondiționată, afecțiune, prezență și implicare în devenirea și evoluția ei. Potrivit lui Freud, „părinții reprezintă societatea în ansamblu pentru copiii lor. Copiii își asimilează identitățile fundamentale de grup mare și prejudecățile față de Celălalt prin identificarea cu părinții și alte persoane importante din mediul lor. Mai mult, părinții și alte persoane importante „depun” în mintea copiilor imagini ale evenimentelor istorice trecute, ale eroilor și martirilor. În „identificare”, copiii sunt principalii actori care colectează imagini, percepții și funcții ale ego-ului din mediul lor și fac ca aceste lucruri să le aparțină. În cazul „depozitării”, un adult din viața copilului simte nevoia să introducă anumite imagini în mintea copilului și să îi dea acestuia anumite sarcini pentru a se ocupa de aceste imagini” (Volkan 2019, p. 141, *trad. n.*).

O criză ontologică asemănătoare o trăiește și naratoarea romanului *Rușinea*, după ce asistă la conflictul părinților, în care mama este lovită și sugrumată de tata. Scena de violență a spulberat instant garanția siguranței, armoniei, echilibrului afectiv familial al copilului de 12 ani și a declanșat în conștiința ei o anxietate profundă din cauza rușinii, dezonoarei sociale ce i se atribuie prin comportamentul și atitudinea socială a adulților: „Nu mai făceam parte din categoria oamenilor cumsecade care nu beau, nu se băteau și se îmbrăcau corespunzător pentru a merge în oraș. Puteam să am o bluză nouă în fiecare an, un missal frumos, să fiu prima peste tot și să-mi spun rugăciunile, dar nu mai arătam ca celelalte fete din clasă. Văzusem ceea ce nu trebuia să fie văzut. Știam ceea ce, în inocența socială a școlii publice, nu ar fi trebuit să știu și care mă plasa în tabăra celor a căror violență, alcoolism sau tulburări psihice alimentau poveștile care se terminau cu «e păcat să vezi asta». Am devenit nevrednică de școala publică, de excelența și perfecțiunea ei. Am devenit rușinată. Cel mai rău lucru despre rușine este că crezi că ești singurul care o simte” (Ernaux 2023, *trad. n.*). Evenimentul traumatic a deformat percepția realității și a afectat stima de sine, prin urmare, naratoarea se privează, instant, de dreptul de a fi percepută drept o individualitate socială respectabilă, întrucât actul de violență și brutalitatea tatălui a desacralizat mitul familiei fericite, deznădăcinând familia de *modelul exemplar*, de normalitatea învățată din convenții socio-religioase: „Rușinea ontologică depășește rușinea socială. Handicapul nu mai este văzut ca o pedeapsă, ci ca o condiție legată de o lipsă de valoare intrinsecă. Această formă

de rușine nu mai depinde în manifestările sale de judecățile din jur, în sensul că acestea pot fi pozitive în timp ce rușinea persistă, împreună cu sentimentul intim și inexpugnabil de vinovăție. Rămâne, totuși, faptul că rușinea poate fi întărită de aceste judecăți și de aceste priviri” (Anciet 2013, *trad. n.*). Părinții, prin urmare, au devenit, în percepția fetei de 12 ani, doar niște oameni care își pot face rău dacă nu-i supraveghează. Umilința, respingerea, negarea sinelui devin stări tot mai dominante în conștiință, până la o sensibilitate exagerată a dezonoarei: „Am bătut la ușa magazinului alimentară. După un timp destul de îndelungat, s-a aprins curentul electric în magazin, iar mama a apărut în lumina ușii, zbârlită, mută de somn, într-o cămașă de noapte zdrențuită și pătată (ne ștergeam cu ea după ce urinam). Domnișoara L. și elevii, doi sau trei dintre ei, s-au oprit din vorbit. Mama a mormăit un salut la care nimeni nu a răspuns. M-am grăbit să intru în magazin pentru a opri scena. Tocmai îmi văzusem mama pentru prima dată prin ochii unei școli publice. În memoria mea, această scenă, care nu are nimic în comun cu cea în care tatăl meu a încercat să o ucidă pe mama, pare o prelungire a acesteia. Este ca și cum expunerea corpului liber, neînvelit și a cămășii dubioase a mamei mele ar fi dezvăluit adevărata noastră natură și modul nostru de viață” (Ernaux 2023, *trad. n.*). Mama, care înainte de evenimentul regretabil, era aproape o epifanie în conștiința ei, era acum văzută drept o cauză a nefericirii ei interioare.

Ca în cazul de mai sus, în *Dezrădăcinare* observăm că eul protagonistei este constelat dintr-o suită de experiențe și manifestări ale rușinii traumatizante: rușinea de apartenență familială, identitatea națională, lingvistică. Se suprapune și rușinea pentru pierderea (moartea) tatălui, rușinea pentru experiența abuzului sexual din copilărie, rușinea pentru atingerile intimidante ale mamei și, în final, rușinea pentru atracția sa sexuală de o persoană de același gen.

Sașa Vlas trăiește prima sa rușine încă la grădiniță, libertatea și spontaneitatea copilăriei fiindu-i suprimate de sentimentul cumplit al *rușinii de apartenență*, cauzată de vârsta părinților – „văzuți bătrâni”. Diferența de vârstă, observată de Sașa, între părinții ei și ceilalți din jur, lovește dur în stima și în imaginea de sine. În comparație cu celelalte mame tinere și frumoase, pline de viață, vârsta mamei ei devine o condiție de încarcerare a propriei vitalități. De aceea, anulează dimensiunea copilăriei, cu tot ce înseamnă ea: joc, aventură, imaginar, entuziasm, și *se identifică* cu stările specifice adulților oboșiți de viață: deprimare, deznădăjduire, plictiseală, devitalizare. Deci, sentimentul cumplit de rușine o smulge din normalitatea copilăriei și o aruncă într-un melanj de stări improprii vârstei. Rușinea față de părinții bătrâni o îndepărtează de ei, „dezinvestindu-i” de funcția primordială de ocrotire și siguranță, ceea ce înseamnă că se îndepărtează și de sinele său adevărat, întrucât acesta este consolidat din prezența activă intrapsihică a figurilor parentale, prin urmare, eșuează și încercările de interrelaționare cu semenii, create în baza modelelor de relaționare cu părinții. Putem afirma că sentimentul

rușinii a avut un efect devastator asupra lumii interioare a protagonistei, întrucât „Indiferent din ce perspectivă o abordăm, *rușinea se află întotdeauna la intersecția dintre lumile interioare și exterioare ale experienței*, este o perturbare/lezare a Sinelui celui mai profund al ființei, nu există un alt afect mai aproape de Sinele perceput/cunoscut al persoanei. [...] *Rușinea sinelui față de sine însuși* este cea mai vâscoasă, invalidantă, anihilantă stare, trăită angoasant și dureros” (Luca 2022, p. 26). Dragostea părinților, sursa vieții și a supraviețuirii unui copil, a fost înlocuită cu rușinea, forța destructibilității. Vom vedea mai târziu că acest sentiment inițial de raportare față de părinți i-a interzis să se mai recunoască drept copil, pentru că i-a indus stări de îngrijorare, de intimidare, de nimicnicie, de *greșită*: „... mi se părea că îmi luaseră ceva mama și tata, îmi luaseră tinerețea lor, anii în care i-aș fi putut să-i prind înfășurați în mireasma posibilității, să cresc odată cu înflorirea, bunăstarea, sănătatea lor. Am pierdut tinerețea lor și am dobândit, în schimb, o maturitate precoce” (Zare 2022, p. 140).

Cea de-a doua manifestare a rușinii adâncește și mai mult falia personalității protagonistei, când familia Vlas este afectată de criza financiară, social-politică, de la începutul anilor '90. Ea se amplifică în intensitate emoțională până când adulții/părinții nu mai reușesc să-și exercite funcția primordială de ocrotitori, securizatori și susținători ai vieții copilului. Reprezentările figurilor parentale atotputernice se spulberă în percepția copilului, lăsându-l în capcanele stării de anxietate. La rândul lor, părinții „se topesc” psihic și fizic, se îmbolnăvesc și caută isteric să „se agațe” de un rost pentru supraviețuirea morală în avalanșa de evenimente politice de tranziție, spulberătoare de sensuri: destrămarea URSS-ului (RSSM-ului), consolidarea unui nou stat – Republica Moldova, pierderea locurilor de muncă, împreună cu statutul social și valoarea umană, schimbarea valutei naționale, devalorizarea banilor, prin urmare, criza financiară, psihologică, existențială și, în final, prăbușirea ontologică. În acest fel, întreaga familie cade în dezgrație, în labirintul psihic al rușinii – „Labirintul este închisoarea psihică a rușinii care trebuie ascunsă cu orice preț” (Bârlogeanu 2023, p. 70). E o nouă condiție existențială a familiei Vlas, în interiorul căreia dragostea și echilibrul au fost înlocuite cu devalorizarea individuală și colectivă. În acest context socio-politic devastator, sistemul de valori a fost răsturnat, identitatea tatălui a fost anulată, tatăl nu mai era figura autoritară și supremă a familiei Vlas și nici a colectivității din care făcea parte. Întreaga sa existență a fost banalizată și stima de sine făcută praf. Această stare psiho-emoțională insuportabilă, devitalizantă, distona cu sensul existenței care ar aduna forțele arhetipale pentru o „resuscitare” psihică. Rușinea nu i-a mai permis vreodată tatălui să se mai perceapă drept individualitate integră. Anularea ei a cauzat și desacralizarea vieții: „*dar ce bărbat ești tu că stai toată ziua și te scarpini la ouă în timp ce femeia îți lucrează nonstop*, urla mama, el o amenința și urla și mai tare, să o acopere, dar nu aveau putere cuvintele lui, erau de paie, n-aveau

nicio bază în spate. Tata se îngropa în rușine și pleca departe de noi, se închidea cu totul în sine, câteva luni nu mai ajungea nimeni la el. [...] Căderea lui tata în groapă fusese doar o încununare a acelei lungi căderi ale familiei Vlas, care începuse de la nașterea mea. [...] Și câte familii or mai fi fost în această cădere liberă după ce-a dispărut Uniunea Sovietică? Familii care n-au reușit să apuce, să prindă, să înhațe și ele un petic de pământ, un apartament, o mașină... [...] Mama i-a scos mereu ochii lui tata că era vina lui, că n-a fost el un bărbat destul de îndemânatic, întreprinzător, care să apuce boul de coarne și să nu se gândească prea mult” (Zare 2022, pp. 146-147). După moartea tatălui, protagonistul își percepe familia ratată, eșuată, ceea ce a și generat *rana narcisiacă*, devenită ulterior tipar repetitiv comportamental: „Rușinea rezultă dintr-o vătămare profundă narcisiacă: aceea de a nu putea fi reflectat și admirat în ochii celorlalți; sau altfel spus, aceea a durerii narcisiace datorate unei imagini de sine complet dezamăgitoare” (Luca 2022, p. 65). *Rușinea tatălui* s-a instalat în profunzimile ființei, perpetuată în narațiunea eului, pentru că traumele „mari”, afirmă Volkan, împovărează generațiile următoare cu sarcini psihologice comune, cum ar fi faptul că sunt legate de o ideologie a drepturilor și de un colaps al timpului (Volkan 2019, p. 144). Sub pulsivitatea morții, exprimată de forța rușinii, Sașa operează cu o avalanșă de conținuturi psihice dezamăgitoare a tot ce reprezintă propria identitate, întrucât tatăl, tatăl-ghid, simbolul elanului, proiecția tatălui-mitic al lui Dumnezeu pe pământ, forța binelui și a adevărului din lumea internă a copilului, a fost umilit de la început de reformele statale, apoi de soție, și, în definitiv, „izgonit” din propriul corp: „Nu-mi mai este rușine să spun că sentimentul cel mai puternic de la înmormântarea lui tata a fost rușinea și nu tristețea, nu jalea, nu emoția pierderii și golul ce vine cu ea, ci rușinea clară ca o flacăra, mistuitoare, rușinea că nu mai era un corp viu și puternic, că nu mai era de neînvincis, rușinea că era bătrân, mort, urât, galben și că toate colegile mele aveau încă tați plini de viață” (Zare 2022, p. 143). Experiențele traumatizante au fost internalizate în ființa acestei fetițe. Ca *Alice din Țara Minunilor*, Sașa se prăbușește în interioritatea sa, în care fricile, umilințele, dizgrația, discordia dintre corp și suflet, se multiplică la infinit, formând un labirint al conștiinței. De aceea, aflată față în față cu anumite conflicte de relaționare ce o reconectează la starea de rușine, își zice: „... ar fi fost atât de important să am o figură parentală, o ființă adultă care să aibă grijă de mine, și să-mi zică că ești ok, ai opțiuni, umilința nu trebuie să fie prima pe listă, nu trebuie să suporti; de asemenea: ești încă mică, știu că vrei dintotdeauna să fii mare, dar ești mică și asta, din nou, e ok” (*Ibidem*, p. 316).

Un asemenea conflict interior, de dislocare a eului protagonistului de sine, este reprezentat și în romanul *Vara în care mama a avut ochii verzi*, de Tatiana Țîbuleac. Moartea surioarei Mika a spulberat familia lui Alexy în „cioburi”, lăsând copilul față în față cu suferințele, vinovăția, frustrările părinților. Din acest punct, viața băiețelului este „golită” de mamă și, odată cu ea, se rupe comunicarea

dintre eu – sine – corp. Respingerea, abandonul afectiv-emoțional al mamei induc personajului-narator stări de culpabilitate că n-o poate readuce pe Mika mamei și de rușine pentru că el continuă să fie aici, „să deranjeze” cu nevoile sale afective de atașament: „În toate acele luni femeia care m-a născut nu s-a uitat la mine niciodată, de parcă aș fi fost un gol. De parcă anume eu aș fi și i-aș fi ucis-o pe Mika. Îmi amintesc cum mă duceam la ea plângând și încercam să o cuprind de genunchi sau de mijloc – mai sus nu ajungeam niciodată –, iar ea mă respingea cu piciorul ca pe un cățel păduchios” (Țibuleac 2017, p. 21). Prăbușirea eului în dizgrația și ura mamei a produs un dezastru psihic: „Peste șapte luni, într-o duminică, mama a ieșit din gaură. A trecut pe lângă mine ca pe lângă băltoacă și s-a dus drept în camera Mikăi. [...] În seara ceea m-a lovit cu capul de faianța din baie de douăzeci și patru de ori, lăsând o urmă rotundă și roșie, de parcă cineva strivise o ploșniță enormă” (*Ibidem*, pp. 21-22). Singur față în față cu mama „metamorfozată” în străină violentă, monstruoasă, Alexy este umplut de umilință și rușine (stări exprimate prin „cățel păduchios”, „ploșniță”, „băltoacă”). Desconsiderat, abandonat afectiv, respins, repudiat din familie și lăsat în școala auxiliară, nu se mai împotrivesc când i se atribuie diagnozele psihiatrilor ce-i confirmă *defectul* – „Boala mea avea o denumire de șaisprezece litere” (*Ibidem*, p. 20). Eul personajului a fost deposedat de valoare umană, prin urmare, este devorat de sentimentul de vid ontologic, astfel, pentru a se mai simți „viu” se urăște, urând-o și pe mama: „Era mică și grasă, proastă și urâtă. Era cea mai inutilă mamă din câte au existat vreodată. O priveam de la geam cum stă la poarta școlii ca o cerșetoare. Aș fi ucis-o cu jumătate de gând” (*Ibidem*, p. 5). Psihanalistul Heinz Kohut numește acest tip de reacție – *furie narcisică*: „Chiar și durerea este mai bună decât sentimentul de vid și decât întrebarea dacă ești sau nu, dacă Sinele este real și dacă se află acolo. Aceste sentimente de privațiune sunt mult mai elementare și provoacă o suferință mult mai mare decât durerea fizică pe care astfel de copii și-o induc singuri” (Kohut 2016). Medicamentul valid în vindecarea bolii psihice a personajului rămâne totuși întoarcerea ei afectivă, reinvestirea intrapsihică a funcției materne: „Mama a început să râdă de mine îngrozindu-mă, pentru că, atunci când râdea, era și mai urâtă. Dinții ei mărunți și albi se mutaseră din gură pe gușa gelatinoasă. [...] Mă rugam ca ziua aceea să se termine mai repede. Ca pământul să se surpe și ca mama să dispară undeva în adâncuri. Sau eu. Sau cel puțin să pășesc în ea, să mă nasc înapoi, iar când nu voi mai fi fost – să fug cât mă țineau picioarele” (Țibuleac 2017, pp. 16-17). Vindecarea de ură și rușine, așadar, înaintea în intensitatea afectivă odată cu reconstituirea locului mamei în imaginarul său. În casa lor sunt adunate obiecte second-hand, iar în sufletul fiului se adună *tot mai multă mamă*, descoperind valențele psiho-afective din relația dintre el și *ochii mamei*, semnificația simbolică a regenerării cordonului ombilical: „Ochii mamei erau o greșeală/ Ochii mamei erau resturile unei mame frumoase/ Ochii mamei plâneau înăuntru/ Ochii mamei erau dorința unei oarbe împlinită de

soare/ Ochii mamei erau lanuri de tulpini frânte/ Ochii mamei erau poveștile mele nespuse/ Ochii mamei erau geamurile unui submarin de smarald/ Ochii mamei erau scoici crescute pe copaci/ Ochii mamei erau cicatrice pe fața verii/ *Ochii mamei erau muguri în așteptare*” (*Ibidem*, p. 154).

În cel de-al doilea roman al său, *Grădina de sticlă*, Tatiana Țîbuleac păstrează motivul neiubirii și întemeierea unei lumi lăuntrice a unui copil din *resturile* normalității a unei realități, de data aceasta dintr-un Chișinău sovietizat: „Un copil speriat și singur, care, la fel ca păsările, a început să-și clădească cuib din murdărie și resturi. «Lastocika» îmi spuneau toți și nu era cuțit pe lume care să dezlipească de mine acest nume” (Țîbuleac 2018, p. 48). Strivirea personalității personajului-narator vine, de data aceasta, de la o înălțime și mai mare: abandonul copilului într-o lume căzută în derivă, cum ar zice personajul lui Ocean Vuong „Ce e țară, dacă nu o sentință pe viață?” (2019, p. 16). Astfel, fetița este fără părinți, nume, identitate personală, într-o țară al cărei nume „se topește” într-un „URSS”, fără identitate națională, lingvistică și culturală. Ființa ei este consolidată dintr-un melanj de stări de incertitudini și rușine pentru sinele cu care nu se identifică. Deși e mică, Lastocika înțelege că dacă nu învață să fie *alta* decât ea însăși, riscă să nu supraviețuiască printre adulții prefăcuți fericiți: „Cu cât vorbeam rusește mai bine, cu atât mă vedeam mai departe. Poftele mele crescuse și se înălțaseră” (Țîbuleac 2018, p. 39). Astfel, toată viața ei e împletită din falsuri – mama, țara, școala, limba, cultura, istoria, educația ș.a. Prin urmare, singura „educație” este obținută prin mijloacele de cruzime, violență, rușinare prin intimidări din partea celor „mari” și profitori: „Rânjetul lui îmi amintise de Rodion Eduardovici și de nopțile în care ne chinuia în dormitoarele de la internat. «Alege». «Alege». «Alege». Să alegem între viol și țigările stinse de carnea noastră: asta era alegerea noastră. Și nici măcar nu asta mă îngrozește peste ani – nu ceea ce ne făcea –, ci faptul că, la început, ne temeam să nu alegem greșit. [...] «Alege țigara», mi-a spus Olea după prima dată. «Dacă alegi cealaltă, asta o să faci toată viața»” (*Ibidem*, p. 161); „Dă-i omului mic o insignă, o hârtie cu ștampilă și se va simți erou într-o secundă” (*Ibidem*, p. 68). Toate acestea, în condițiile în care corpul era singurul lucru care-i aparținea în totalitate și de care se țineau promisiunile vieții.

Rușinea, așadar, este cauzată și de raportul psiho-afectiv om – societate și de gradul lui de integrare și de manifestare în mediul social. În această ordine de idei, tatăl Sașei Vlas, din *Dezrădăcinare*, nu reușește să reziste traumei generate de presiunea financiară și socială. Potrivit lui Stolorow, psihanalistul teoriei intersubiective și a psihanalizei contextualist-fenomenologice, trauma se consolidează în contextul în care evenimentele dureroase din viața individului rămân neînțelese și neintegrate emoțional, acest fapt induce individului starea *a-fi-întru-moarte în mod autentic*, se confruntă cu dezgolirea de iluziile

protectoare ale vieții, iar lumea cotidiană rămâne fără sens. Mama însă, trăind experiența limită, se disociază de condiția ei de văduvă (feminitate surpată), de aceea se conectează cu cea de-a doua reprezentare a vieții – maternitatea. Acum Sașa, fiica, devine obiectul dragostei și obiectul speranței de realizare a sinelui. Proiectează asupra ei toate fricile moștenite socio-cultural, reprezentările, stigmatul femeii „împlinite”, lipsind-o de propriile reprezentări ale feminității: „... de parcă mama m-a născut special ca să mă facă femeie adultă de mică, mai adultă ca ea, de parcă mi-a furat, mi-a mâncat toate vârstele pe care nu le voia pentru mine. Le voia pentru ea? Eram închisă într-un pătrat îngust de percepții despre cum ar trebui să fiu și ce să fac să primesc iubire, și în special cum să nu fiu, adică să nu fiu eu...” (Zare 2022, p. 315). În acest mod, personalitatea Sașei este anulată, pentru a i se impune un model „corect” de a fi, „acceptat” de societatea basarabeană a anilor '90. Din cauza sentimentului dezintegrator al rușinii față de sinele *greșit*, Sașa accede la mecanismul de apărare – identificarea² cu mama, preluându-i inclusiv și traumele: „Pe scurt, copiii pot fi plasați sub semnul identificărilor (încorporărilor) inconștiente ale părinților care se comportă față de ei ca și cum le-ar transmite percepția unei lumi externe și interne amenințătoare și mortale” (Luca 2024, p. 119, *trad. n.*). Mai mult, considerăm că grija obsesională a mamei derivă și din frica viscerală de abandon. Sveta se face tot mai mică în brațele fiicei, cedându-i sarcina de mamă, de îngrijitoare, în felul acesta alternând rolurile și sursele de energie vitală. Prin urmare, activitatea fetiței este limitată la grija de casă, de mamă, de sănătatea mamei, la nevoile mamei, la dorințele mamei, anulându-și individualitatea și autonomia ființei. Pe lângă toate, și corpul fiicei îi aparține tot mamei, declanșând în interioritatea sa fragilă avalanșa *rușinii atingerilor intimidante*. Condiția familiei trădează un abandon psihologic al Sașei: moartea tatălui, îmbolnăvirile mamei, internările repetate în spital, evitarea și neasumarea autorității parentale: „Eu trebuia să am grijă de mama. S-o apăr, s-o țin departe de rele, s-o salvez de la moarte. Doar eu puteam face asta, nimeni altcineva. Îmi luam în serios misiunea” (Zare 2022, p. 207); În spatele muntelui [mamei] era o fetiță. O fetiță mică, înfometată, o fetiță care nu primise niciodată iubire destulă și i-o cerea altei fetițe, ce eram eu. Am înțeles mai târziu că mama semnase cumva un contract invizibil cu mine, cu fetița apărută pe lume târziu, la bătrânețe. [...] Din copilărie, rolul meu era foarte clar: trebuia să îi dau energia din care să poată modela lumea noastră, a tuturor, de la capăt în fiecare zi.

² Identificare „asimilarea inconștientă, sub efectul plăcerii libidinale și/sau al angoasei, a unui aspect, a unei proprietăți, a unui atribut al celuilalt, care conduce subiectul, prin similitudine reală sau imaginară, la o transformare totală sau parțială după modelul celui cu care se identifică. Identificarea este un anumit tip de relație cu lumea constitutivă a identității” (Ionescu 2002, p. 189).

Trebuia să îi dau energia vitală, sensul, licoarea, scânteia, convingerea că nu e totul degeaba, că a ales bine. Așa că ne tot chinuiam în relația noastră să împingem stânca lui Sisif și ea se rostogolea iar la vale, lăsând-o pe mama frustrată și singură, pe mine – mereu vinovată” (*Ibidem*, p. 178).

O altă reprezentare a rușinii este repulsia față de vestimentația sa: „Le stricasem poza. Eram o rățușcă neagră într-o mare de lebede, rățușca cea urâtă. M-am gândit, îngrozită, la ce urma să aud în cameră înainte de culcare, cum eram *monstrul, creatura degenerată, care nu știe să stea la locul ei când oamenii normali fac poze*. [...] De ce arătam așa, mă-ntrebam? De ce mă lăsaseră să ies așa în lume? Chiar nu înțelegeau nimic mama și tata?” (*Ibidem*, p. 166). Când vorbim despre o asemenea rușine distructivă și mortificatoare, ne amintim de proza lui Kafka – *Metamorfoza, Scrisori către tata, Procesul* ș.a. Kafka ilustrează artistic întregul proces psihic al dislocării de sine, (auto)negarea valorii umane, resemnarea și renunțarea la sine, dorindu-și până și moartea pentru că exprimă toată încărcătura afectivă a expresiei *a intra în pământ de rușine*. Forma de gândac a lui Gregor Samsa reprezintă artistic condiția sa de nimicnicie – lipsit de individualitate, de identitate și valoare umană. „Decăzut” din dreptul de a fi copilul, fiul părinților săi, Gregor devine cineva *dinafară*, o amenințare reală a integrității familiale. Până la metamorfoză, dreptul și valoarea sa de om erau confirmate de contribuția sa financiară, dar odată prăbușit în dezonoare, în sila de sine, personajul este *exilat* și din propria ființă, din sinele său adevărat (consolidat din figurile parentale) și se trezește gândac scârbos, expresia dezumanizării. Nuvela redă, în continuare, tentativele protagonistului de a-și ascunde chipul hidos, încercările desperate să-și tempereze fricile față de momentul în care condiția sa umilitoare va fi descoperită de părinți, întrucât înțelegea că, inevitabil, va urma abandonul fizic: „«Să dispară, strigă sora, este singura cale, tată! Trebuie să te eliberezi de gândul că el este Gregor. Toată nenorocirea noastră provine din faptul că am crezut atâta vreme acest lucru. Dar cum ar putea să fie Gregor ? Dacă ar fi fost el, ar fi înțeles de mult că nu e posibilă conviețuirea între oameni și astfel de animale și ar fi plecat de bunăvoie. Atunci n-am mai fi avut niciun frate, dar ne-am fi putut continua viața și i-am fi cinstit memoria. Dar așa, animalul ăsta ne urmărește, ne gonește chiriașii, parc-ar vrea să pună stăpânire pe întreg apartamentul și să ne silească să înnoptăm pe uliță. Uite, tată, țipă ea deodată, iar începe!» Cuprinsă de o groază pe care Gregor nu și-o putea explica, Grete o părăsi chiar și pe mama, smulgându-se de lângă fotoliul ei, părând gata s-o lase pradă monstrului, și se refugie în grabă îndărătul tatălui ei” (Kafka). Sub violența umilinței, protagonistul nu mai are nici fărâmbă de stimă de sine ca să se recunoască drept Gregor Samsa, ci se identifică în totalitate cu gândacul (expresia artistică a rușinii) ce-i „înghite” deodată ființa, părinții, trecutul – prezentul – viitorul, casa, slujba, viața.

Experiențele de „dezgolire” de sine, de „dezhădăcinare” de matricea familială, starea de vid existențial resimțit încă de la grădiniță („am amintirea aceasta foarte clară, ca un cristal, cu minte tristă pe tobogan, uitându-mă la frații mei, cu mine singură și *greșită*” (Zare 2022, p. 149)), determină impresia că e singură pe lume, de aceea Sașa devine victima hărțuirii sexuale la doar 4 ani. Colea, un tânăr de 16 ani, prieten al familiei, o preia de la grădiniță, în scopurile sale perfide, bucurându-se de ea ca de o jucărie nouă. Uitată de părinți, și cu o educatoare vădit nervoasă de întârzierea adulților, Sașa se simte rușinată, culpabilizată de „deranjul” adultului, de aceea acceptă „să o salveze” Colea. În spatele grădiniței, locul garant al securității copilului, se petrec lucruri ce perturbă pentru totdeauna liniștea, echilibrul psiho-emoțional al fetei, acolo s-a surpat copilăria cu tot ce înseamnă ea: inocență, naivitate, visuri și, nu în ultimul rând, valoarea de eu a fost anulată prin umilință și spaimă. Experiența îi relevă cea mai oribilă și mai agresivă față a masculinității – abuzul și sadismul: „S-a dezbrăcat și de chiloți. Nu-mi amintesc ce am văzut, nici dacă m-am uitat la organele lui genitale sau dacă am întors capul. Dar era imposibil să nu văd, pentru că vârful capului meu se oprea la brâul lui. Privirea mea, față în față cu el, se ducea direct spre locul acela” (*Ibidem*, p. 151). De atunci, atingerile cu tentă sexuală ale bărbaților vor declanșa frică, rușine, confuzie, îngrijorare, criză emoțională, în primul rând, față de corpul său *defect*. Mecanismele auto-distructibilității vor fi percepute de protagonistă drept mecanisme „sigure” de protecție împotriva potențialului „dușman” de gen masculin: „Joc un rol, încerc să-l aduc din tărâmul penisului lui în tărâmul discuțiilor intelectuale, să nu mai fiu doar o halcă de carne. Am scăpat o parte din alcool și ceva m-a plesnit peste față, rușinea e caldă ca sângele. Pentru toate ce s-au întâmplat mai devreme îmi simt corpul murdar. Să fiu atât de îndrăgostită de Alice și să las acest bărbat să se cațere pe pielea mea ca un scai, de ce” (*Ibidem*, p. 297).

Până aici am analizat cele mai importante expresii și manifestări ale rușinii care au influențat (de)formarea personalității protagonistei. Experiențele însă n-au consolidat un sistem de valori în baza căruia să „încredințeze” ridicarea „templului ființei”. Fiecare experiență a rușinii a avut un efect devastator asupra personajului, fragmentând sinele și formând din aceste *umbre* un labirint psihic. Sufletul îi este „bântuit” de experiențele traumatizante ce-i revin pentru a fi înțelese, conștientizate și integrate: „Bântuirea, afirmă Lavinia Bârlogeanu, deși este resimțită ca un blestem, vine mai degrabă din universalitatea nevoii omului de a se întregi, de a recupera părțile pierdute din el însuși, propria lui viață netrăită. Actul de recuperare ne va da mereu sentimentul că devenim mai mult noi înșine, apropiată de cel pe care l-am păstrat mereu în interior ca un far călăuzitor” (Bârlogeanu 2023, p. 148). În acest caz, apariția sadică a lui Alice în viața ei o sustrage din starea de agonie, găsindu-și un reper identitar, ce o suspendă între două realități interioare:

între eul cel din trecut și eul ce vrea să devină altcineva, mai bine zis – Alice: „Toată lumea de la cenaclu, în special poezii, erau iremediabil seduși de fata șatenă cu bretonul pieziș, cu ochii albaștri hipnotici și cu toate cuvintele ei românești, spălate definitiv de accent, pe care le scotea pe masă și păreau să capete viață proprie, umblau printre foile noastre, făceau imediat ordine în lucruri” (Zare 2022, p. 259). Protagonista, proaspăta absolventă a treptei de liceu, este sedusă de partea brutală, masculină (expresia *animus*-ului) a lui Alice, de poziția ei dominatoare, și, totodată, de puterea ei feminină sugrumătoare. Din acest punct ideatic, toate rănilor narcisice ale protagonistei, analizate mai sus, se vor activa într-o dorință maniacală de a se vindeca grație forței acestei prezențe feminine, puternic idealizate. În raport cu ea, se vor rejuca aceleași scenarii ale intimidării sinelui, anulării propriei valori umane, doar că, în comparație cu situațiile anterioare, protagonista, orbită de nevoia de a fi iubită, își pierde definitiv sinele în obiectul iubirii (Alice), este capturată și înghițită: „E important să reținem că fascinația este apărarea ultimă împotriva absorbirii totale de către obiectul bizar, persecutorul interior. [...] [Obiectul care înghite] este unul paralizant, este periculos și violent, o amenințare extremă la adresa sinelui. Din cauză că este acaparator, nu mai lasă niciun spațiu disponibil pentru altcineva, decât a-tot-puternicia lui” (Bârlogeanu 2023, p. 112). Obiectul paralizant, în imaginea lui Alice, oferă starea falsă de integritate, de apartenență și o cale de eliberare din captivitatea psiho-ontologică a protagonistei, ceea ce psihanaliza numește mecanism de apărare de identificare cu agresorul. Lagache „se referă la participarea identificării cu agresorul la constituirea idealului eului, acest model căruia copilul încearcă să i se conformeze identificându-se cu adultul atotputernic”. [...] Identificarea cu agresorul caută să combată efectul destructurant al traumatismului care, mult timp după incident, continuă să-și producă efectul distructiv asupra psihicului infantil” (Ionescu 2002, pp. 198-199). Ceea ce ne duce la gândul că homosexualitatea, experiență reprezentată în cea de-a doua parte a romanului *Dezrădăcinare*, este rezultatul unor confluențe și conflicte intrapsihice și interpersonale: rușinea de sine, angoasa față de băieți în care nu are încredere vs nevoia primordială de iubire și acceptare maternă, în chipul lui Alice: „În cele trei luni ființa Sașei operează doar printr-o serie redusă de funcții de bază, una dintre ele fiind obsesia construită în jurul figurii ambivalente a lui Alice, ce îi refuză și îi confirmă intermitent atașamentul. Unii bebeluși se agață disperat de părinți care nu au un comportament predictibil și așa se formează tipul de atașament anxios-preocupat. Alice se potrivește mânășă pe o schemă deja existentă. Nu mai am cuvinte să descriu disperarea pentru că e aceeași de fiecare dată, nu există nici noutate, nici luminare în ea, e aceeași traumă care se deschide, o emisiune tv rulată zi și noapte...” (Zare 2022, p. 333). Astfel, după cum observă bine narratorul romanului, dragostea (*a se citi* obsesia) Sașei față de Alice se construiește pe frica de a nu comite greșeli și de a nu trăi sentimentul de rușine care ar destrăma acea „nouă” identitate „țesută” de dragul

iubitei. Sinele fals și fragil mai este amenințat și de resentimentul rușinii față de identitatea sa lingvistică, de limba română învățată și vorbită acasă, în Republica Moldova, dar o repugnă și o înspăimântă la Cluj: „dar să vorbesc cu ea moldovenește – limba noastră comună pe care am fi putut să o atingem atât de ușor [...] părea un act mai intim decât toate adunate. Îmi era atât de rușine să vorbesc în limba care mă crescuse, de parcă era ceva indecent. Sau poate, dacă aș fi vorbit moldovenește, aș fi picat pe podea, ca un costum, personalitatea mea adultă. [...] Mi-a fost foarte clar atunci că toată viața mea nouă, construită în România, era legată direct de felul în care rostesc cuvintele” (*Ibidem*, p. 137). Dialectul basarabean al limbii române, prin urmare, e o altă parte umiltoare și amenințătoare a sinelui original, în viziunea personajului, care odată rostit și recunoscut de celălalt, ar știrbi din garanția fericirii lângă această femeie, forma sinelui la care ar dori să ajungă în urma metamorfozelor. Frenezia cu care o privește și o adoră pe Alice reprezintă dorința și nevoia ei viscerală de disoluție a identității, până la rădăcinile ființei, sperând că odată cu aceasta va șterge din memoria afectivă traumele rușinii. Astfel, umilința, stare însușită din copilărie, devine și în cazul dat, limbajul de comunicare dintre eul personajului și Alice (Idealul Eului), de supunere și vinovăție: „Rușinea, susține P. Mérot, este o afecțiune a ființei însăși. Referințele deosebite la Levinas ce caracterizează rușinea «ca aparținând ființării însăși și a ființei noastre» subliniază modul în care experiența rușinii este resimțită ca o revelație care nu permite nici un apel. Subiectul se confruntă astfel cu o judecată care deneagă orice realitate a ceea ce putea afirma anterior despre el însuși. Umilința se află tocmai în impactul acestei judecăți. Există în subiect o evaluare contantă între ceea ce este el – să spunem Eul său – și ceea ce el ar dori să fie – Idealul Eului său. [...] În cazul în care decalajul este prea mare, subiectul se poate dispersa în depresie sau, dimpotrivă, într-o exigență perpetuă pentru a reduce acest decalaj...” (*apud* Luca 2022, p. 38).

O supunere asemănătoare până la dizolvarea individualității o recunoaștem și în romanul *Pe pământ suntem strălucitori o clipă*, de Ocean Vuong. Relațiile homosexuale, în cazul dat, exprimă artistic, în esență, o subjugare și o desconsiderare a individualității personajului Little Dog. Abordarea de sine în această manieră distructivă este însușită din experiențele afective, dramele mamei și ale bunicii vietnameze. Destinele femeilor stau la baza ontogeneticii protagonistului, întrucât de la ele învață din pruncie că identitatea lor națională și culturală e „un păcat original”, „un secret” refutat și repugnat de conștiință: „Nu uita, îmi spuneai în fiecare dimineață înainte de a ieși în aerul rece din Connecticut, să nu atragi atenția asupra ta. Ajunge că ești deja vietnamez” (Vuong 2019, p. 221). Rușinea extremă față de tot ce înseamnă patrie, memorie identitară, femei „strivite” de război, foamete, viol, refugiere, toate s-au „stocat” în corpul băiatului emigrant: „Eram o rană deschisă în mijlocul Americii, iar tu mă întrebai dinăuntru meu:

Unde suntem? Unde suntem, puiule?” (*Ibidem*, p. 230). Prins în lupta de supraviețuire în țara tuturor posibilităților, Little Dog (poreclă cu specific cultural, primită la naștere, predestinată să-l apere de spiritele rele, potrivit credinței populare vietnameze) încearcă să „creeze”, în jurul acestui *secret psiho-afectiv*, prietenii, experiențe de atașament, de iubire, în care el are poziția de „victimă”, mai bine-zis, inconștient „re-joacă” dramele și traumelor transgeneraționale, secretele rușinoase familiale. Secretul, susține Lavinia Bârlogeanu, „poate împiedica un copil să parcurgă etapele esențiale din evoluția sa, el face dificil accesul la simbolizare, el antrenează perturbări grave în registru narcisic primar și tulburări care traversează toate fazele dezvoltării” (Bârlogeanu 2022, p. 116). Supliciile lor, în sufletul copilului, au luat locul educației, demnității și valorii umane. Conștientul îi este invadat de conflicte psihice nerezolvate ale înaintașilor, de aceea, emigrarea în altă țară nu vine cu o soluție *a priori*, întrucât ființa este capturată și sugrumată de o rușine ontologică: „Orice liberate e relativă – tu știi prea bine asta – și uneori nu e libertate deloc, ci doar o cușcă mai mare, tot mai îndepărtată de tine, barele devenind abstracte datorită distanței, dar prezente, ca atunci când „eliberează” animalele sălbatice în rezervații naturale doar pentru a le închide din nou între granițe mai mari. Dar eu am acceptat-o oricum, cușca mai mare. Pentru că, uneori să nu vezi barele e de ajuns (Vuong 2019, pp. 218-219). Deposedat de sine, de demnitate umană, de libertatea de a fi el însuși, dar, mai ales, simțindu-se amenințat să se identifice cu eul său cultural în această țară nouă, dătătoare de speranțe, lui Little Dog îi rămâne doar să accepte supunerea, umilința, rușinea ontologică drept limbaj de comunicare cu altul: „Pentru că supunerea, după cum aveam să aflu curând, este și ea o formă de putere. Pentru a fi înăuntrul dorinței, Trevor avea nevoie de mine. [...] Supunerea nu necesită ascensiune pentru a controla. [...] A ajunge la dragoste, așadar, înseamnă a ajunge la obliterare. [...] Violența era deja ceva obișnuit pentru mine, era ceea ce știam, în definitiv, despre dragoste” (*Ibidem*, p. 124).

Revenind la *Dezrădăcinare*, constatăm că lângă Alice, Sașa trăiește prăbușirea ontologică de care s-a temut toată copilăria și adolescența. Îndrăgostită de idealul de femeie la care râvnește ea însăși și încearcă „acrobații” psiho-afective foarte periculoase: se identifică în totalitate cu persoana ei, se lasă modelată după bunul plac al iubitei, înțelege respingerea și umilirea mai înălțătoare în comparație cu posibilul abandon, ceea ce psihanaliztii numesc manifestări masochiste. Masochistul, notează Daniela Luca, „este cineva care își poate imagina că își salvează sistemul de relații cu prețul de a provoca tratament negativ/de pedeapsă și umilire din partea celorlalți. În logica masochistă, «mai bine să fii zdrobit sau bătut decât să nu mai exiști pentru celălalt»” (Luca 2022, p. 53). De aceea, după ce relația amoroasă s-a încheiat, Sașa înțelege că eul său este în afara conștiinței și în afara corpului său: „Până la spital aș fi spus foarte ușor cine e eu, eu este persoana care o iubește pe Alice. [...] Dar acum stau pe pat cu bagajele făcute și nu mai știu cine sunt eu”

(Zare 2022, p. 377). Prăbușirea psihică, în vid, a personajului, exprimată prin dorința ei de a muri odată cu surparea ultimului reper existențial, a însemnat, de fapt, și o renaștere simbolică – condiție obligatorie pentru a deveni „altul”: „Gândul care mă mângâia ușor, cu o pană, eram eu mică în brațele mamei, să mă întorc acolo, să mă întorc la etapa când eram parte din ea, să fiu corpul ei, e clar că nu rezist ca ființă separată pe lume” (*Ibidem*, p. 358). Fragmentul ilustrează reconectarea simbolică a eului cu sinele originar, cel adevărat, exprimat prin imaginea uterului matern. Din acest punct al reînnodării ființei, protagonistă înfruntă moarte, agățându-se de manifestarea dragostei primordiale din profunzimile viscerale: „de mâine sunt o persoană nouă; de mâine merg la facultate să caut grupa mea adevărată, de mâine mă interesez ce am de făcut pentru examene, de mâine citesc și învăț, sunt concentrată și silitoare, mâine nu pierd vremea și nu mă arunc în povești inutile de dragoste” (*Ibidem*, p. 377).

În concluzie, putem afirma că romanul *Dezrădăcinare*, de Sașa Zare e un debut excepțional în proză, care, grație tenacității și talentului îndubitabil al autoarei, reprezintă artistic percepția realității unui copil din anii '90 din Republica Moldova, care urmărește „prăbușirea” integrității familiei sale: îmbolnăvirea și moartea prematură a tatălui, umilit și rușinat din cauza „eșecului” socio-economic, îmbolnăvirile mamei și spitalizările ei frecvente. Mezină familiei empatizează și interiorizează aceste traume colective, afectându-i stima de sine. Sașa, protagonistă, prin urmare, nu se percepe „centrul” unei familii securizante, ci *dinafară* – gardianul ei, a familiei ce a rămas. Perspectiva din care își privește familia reliefează relația eului cu sinele originar, considerat *greșit*, rușinos, și accentuează „exilul”, dezrădăcinarea psihologică de matricea sa ontologică, de care tinde să se îndepărteze. Prin urmare, personalitatea personajului se formează în baza acestei rupturi ființiale, cauzând stări de incertitudini, de rușine față de sine, stări de culpabilitate, de anxietate. Astfel, singurul mecanism de apărare față de teroarea rușinii este negarea autenticității și identificarea cu un *idealul eului* (personajul Alice). De menționat că îndrăgostirea Sașei este determinată de experiențele traumatizante din copilărie, în special de rușine, lentila prin care privea spre sine și spre lume, și provine din nevoia de a-și anula identitatea *greșită*, „dizolvându-se” în imaginea lui Alice. De aceea, abandonul iubitei i se asociază cu pierderea iremediabilă a contactului cu viața, cu sensul supraviețuirii, căderea în vidul existențial, sentiment ce a urmărit-o toată copilăria și adolescența. La limita între viață și moarte, regenerarea ei simbolică începe cu sentimentul veritabil de apartenență și dragoste primordială, imaginat în uterul matern. Astfel, romanul ilustrează începutul și încheierea unui ciclu al devenirii, al metamorfozelor psihice ale lui Sașa Vlas.

Interferențele cu *Rușinea*, de Annie Ernaux, *Metamorfoza*, de Franz Kafka, *Vara în care mama a avut ochii verzi* și *Grădina de sticlă*, de Tatiana Țibuleac,

Pe pământ suntem strălucitori o clipă, de Ocean Vuong, ne-au ajutat să reliefăm formele artistice de manifestare ale rușinii ontologice, diversele strategii prin care se atentează la stima de sine prin intimidări, umiliri psihologice, restricționări sociale, culturale sau politice. Experiențele rușinii ontologice se dovedesc a fi devastatoare, deformând parțial sau definitiv percepția sinelui personajului în raport cu lumea înconjurătoare. În cele din urmă, contextul social devine unul ostil, întrucât se transformă într-o luptă psihologică cu sinele adevărat repugnat, *defect*.

Referințe bibliografice:

ANCIET, Pierre. *L'honte d'exister*, *Alter* [online]. Volume 7, Issue 1, January–March 2013, pp. 46-55 [citată 22 iulie 2024]. Disponibil: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1875067212000788?via%3Dihub>

BALINT, Adina. *Honte et devenir: d'Annie Ernaux aux littératures francophones du Canada aujourd'hui*. [online]. Cahiers ERTA, (11), 2017, pp. 123-143. [citată 10 iulie 2024]. Disponibil: <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/CE/article/view/1004>

BÂRLOGEANU, Lavinia. *Rușinea. Vocea, experiența și vindecarea rușinii în procesul psihanalitic*. Editor: Gabriela Deniz. București: Herald, 2022.

BÂRLOGEANU, Lavinia. *Rătăciți în labirint. Chipuri ale băntuirii și mântuirii în procesul terapeutic*. București: Herald, 2023.

ERNAUX, Annie. *La Honte* [online]. [citată 10 iulie 2024]. Disponibil: <https://ru.scribd.com/document/676156115/La-Honte-Annie-Ernaux>

IONESCU, Șerban, JACQUET, Marie-Madeleine, LHOTE, Claude. *Mecanisme de apărare. Teorie și aspecte clinice*. Traducere de Andrei-Paul Corescu. Iași: Polirom, 2002.

KAFKA, Franz. *Metamorfoza* [online]. [citată 10 iulie 2024]. Disponibil: <https://101books.club/carte/descarca-franz-kafka-metamorfoza-pdf>

KALSCHED, Donald. *Trauma și sufletul. O abordare psiho-spirituală a dezvoltării umane și a întreruperii umane*. București: Herald, 2013.

KOHUT, Heinz. *Psihologia Sinelui*. Prelegerile de la Institutul de Psihanaliză din Chicago [online]. București: Editura Trei, 2016. [citată 10 august 2024]. Disponibil: <https://www.perlego.com/de/book/974262/psihologia-sinelui-prelegerile-de-la-institutul-din-chicago-pdf>

LAUZIÈRE-VANASSE, Claudel. *L'utilisation de la honte comme moteur de création* [online]. Québec, 2019. [citată 11 noiembrie 2024]. Disponibil: <https://corpus.ulaval.ca/server/api/core/bitstreams/6df03e92-1ee8-41e6-98e3-cbb0258fd0df/content>

LUCA, Daniela. Un eu-piele ce se deșiră la nesfârșit sau despre rușine în relația psihanalitică. În: *Rușinea. Vocea, experiența și vindecarea rușinii în procesul psihanalitic*. Editor: Gabriela Deniz. București: Editura Herald, 2022.

LUCA, Daniela. L'œil-caméra et le rôle du regard dans la transmission transgénérationnelle – Exil par Alexandra Badea [online]. In: *JAS. Journal des Arts du Spectacle. L'œil et le regard. Cinéma, théâtre et psychanalyse*. Editura Universității LUCIAN BLAGA din Sibiu, 2024, pp. 113-124. [citată 15 august 2024]. Disponibil: <https://www.ceol.com/search/article-detail?id=1245708>

VOLKAN, Vamik D. Large-Group Identity, Who Are We Now? Leader-Follower Relationships And Societal-Political Divisions. In: *The American Journal of Psychoanalysis*, 2019, 79, 2019 Association for the Advancement of Psychoanalysis, 2019, pp. 139-155.

VUONG, Ocean. *Pe pământ suntem strălucitori o clipă*. Traducere din limba engleză de Ioana-Miruna Voiculescu. București: Stora Books, 2019.

ȚÎBULEAC, Tatiana. *Vara în care mama a avut ochii verzi*. Chișinău: Cartier, 2017.

ȚÎBULEAC, Tatiana. *Grădina de sticlă*. Chișinău: Cartier, 2018.

ZAMFIRESCU, Vasile Dem. *Introducere în psihanaliza freudiană și postfreudiană*.

Curs universitar. Ediția a patra, revizuită și completată. București: Editura Trei, 2015.

ZARE, Sașa. *Dezrădăcinare*. București: Fractalia, 2022.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 02.10.2024

Acceptat: 10.12.2024

CZU:821.135.1-1(478).09=811.161.2

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2\(323\).04](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2(323).04)

Opera poetică a lui Grigore Vieru în circuit valoric ucrainean

Dumitru APETRI

Doctor în filologie, conferențiar cercetător

E-mail: dumitru.apetri@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4374-2154>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

The Poetic Work of Grigore Vieru in the Ukrainian Value Circuit

Abstract

In this article is shown the process of reception of Grigore Vieru's poetic works that is produced in the cultural-literary area of Ukraine. It can be seen that, starting from 1969, the phenomenon unfolds in two ways. The first way – publishing a certain number of creations in the form of lyrics cards for preschoolers and schoolchildren and volumes for adults; the second – the inclusion of certain Vieru's works, as a rule, in the form of cycles, in collections containing selected writings from Romanian literature, sometimes from other literatures as well.

Considering the contents of the lyric cards and volumes, the author concludes that the Ukrainian publishing houses have made a successful selection of the works to be translated and that the personality of the poet is presented according to merit, that is, in high tones, whether in annotations, prefaces, afterwords or portrait sketches. Collective collections, which included certain works in their pages, made a considerable contribution to the promotion of Vieru's poetic treasure, giving them access to various categories of readers.

Keywords: poetic works, translation, reception, critical interpretation, value circuit.

Rezumat

Articolul de față abordează procesul de receptare a operelor poetice ale lui Grigore Vieru care se produce în arealul cultural-literar al Ucrainei. Se constată că, începând cu 1969, fenomenul se desfășoară, în linii mari, pe două căi. Prima cale – editarea unui anumit număr de creații în formă de plachete pentru preșcolari și școlari și de volume pentru adulți; a doua – includerea unor opere vierene, de regulă, în formă de cicluri, în culegeri care conțin scrieri selectate din literatura română, uneori și din alte literaturi.

Luând în discuție conținutul plachetelor și al volumelor, autorul conchide că editurile ucrainene au efectuat o selecție reușită a operelor de tradus și că personalitatea poetului

este prezentată după merit, adică, în tonalități înalte, fie în adnotări, prefețe, postfețe sau schițe de portret. O contribuție considerabilă în promovarea tezaurului poetic vierean au adus și culegerile colective, care au inserat în paginile lor unele opere, conferindu-le astfel priză la diverse categorii de cititori.

Cuvinte-cheie: opere poetice, traducere, receptare, interpretare critică, circuit valoric.

O privire fugitivă asupra procesului de receptare a poeziei românești în Ucraina scoate în evidență următoarele fapte: cei mai promovați poeți în Patria lui Taras Șevcenko sunt Mihai Eminescu și Grigore Vieru. Tezaurul poetic vierean a început să pătrundă în arealul cultural al Ucrainei pe la finele anilor '60 ai secolului trecut, procesul desfășurându-se, în linii mari, pe două căi: editarea unor plachete de autor ca modalitate primordială de diseminare și includere a unor creații ale eminentului poet basarabean în culegeri colective, în paralel cu scrieri semnate de autori români, în unele cazuri și străini. Ambele tipuri de prezență sunt binevenite și eficiente, însă, în rândurile ce urmează, atenția principală vom acorda-o plachetelor de autor.

Placheta *Paūdyza – Curcubeul* (aici și în continuare traducerea ne aparține – D.A.), care a apărut în 1969, la editura din Kiev „Веселка”, în paralel cu echivalentele ucrainene reușite, dispune de un tiraj impresionant – 108 mii de exemplare. Fiind destinată preșcolarilor și elevilor de vârstă mică școlară, ediția s-a bucurat de o perfectă executare poligrafică și a fost înzestrată cu ilustrații ingenioase. Ea conține 6 poezii, tălmăcite în limba ucraineană de cunoscutul poet și traducător Andrii Miastkivski, e bogată în desene realizate iscusit de pictorița G. Sokirinska, modalitatea lirică, conform originalului, alternează cu cea umoristică.

Peste 4 ani, la aceeași editură, ce promovează literatura destinată micilor cititori, a fost elaborată placheta *Кольорова скакалочка – Coarda colorată* (Kiev, 1973) – 27 de poezii, traduse de un colectiv de poeți și tălmăcitori ucraineni, ediție ilustrată măiestrit de pictorul Iulii Kriga. Adnotarea îi informează pe micii cititorii că „poetul Grigore Vieru a consacrat copiilor multe poezii minunate, care au apărut în diverse limbi, că el cunoaște natura și caracterul copiilor în profunzime, că simte cu finețe muzica și că poezia sa se distinge prin cantabilitate” (p. 4).

Lectura textelor lasă impresia că însușirile menționate ale poeziei viereane, precum și nivelul artistic al tălmăcirilor, au determinat editura să elaboreze un număr impresionant de exemplare – 68 de mii. Celor doi tălmăcitori, I. Mazur și V. Zencenko, cărora le aparține majoritatea covârșitoare a transferurilor, le-a reușit să reproducă specificul operelor, adică cele trei componente principale: mesajul, imaginile și muzicalitatea. La acestea se adaugă ilustrațiile bine gândite, calitatea executării poligrafice și tirajul numeros.

Presupunem că factorii nominalizați au determinat succesul plachetei în rândurile micilor destinatari, iar buna receptare a făcut-o pe aceeași editură să

pună în circulație, peste 3 ani, o nouă plachetă de poezii selectate din comoara poetică a lui Grigore Vieru – *Личилочки – Numărătoarea* (Kiev, 1976) – 30 de texte. În calitate de tălmăcitor s-a produs acum cunoscutul poet ucrainean Petro Zasenکو, autor îndrăgит de copiii din Patria sa. Adnotarea le comunică micilor cititori următoarele informații: „Grigore Vieru, cunoscut poet moldovean, e autorul multor culegeri poetice pentru copii și adulți. *Numărătoarea* conține versuri lirice vesele despre ploaie și stele, iarnă și primăvară, păsări și animale, tătici și mămicі, despre fericire și bucuria de a trăi în țara noastră” (p. 4). Placheta, ca și premergătoarea, e înzestrată cu desene iscusite (autor – Ruslan Saenko), executate, spre deosebire de precedentă plachetă, în alb-negru. Acum tirajul e cu mult mai numeros – 108 mii de exemplare. Sub aspectul calității, și textele din această mini-plachetă creează o impresie favorabilă.

Actele editoriale prezentate mai sus, fiind destinate cititorilor de cea mai mică vârstă, au fost urmate de două culegeri solide, care întrunesc o parte din creația viereană consacrată adulților: în 1986, la editura „Радянський письменник” din Kiev, a apărut cartea intitulată *Mamepi – Mamei* – 124 de poezii și poeme, iar în 2020, editura „Princeps Multimedia” din Iași a scos de sub tipar culegerea bilingvă *În limba ta – Твоєю мовою* – 61 de opere.

Adnotarea la volumul *Mamepi* anunță că acesta întrunește opere alese ale poetului moldovean, care e laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova, că el se impune ca unul dintre cei mai cunoscuți scriitori din Moldova. Trei sunt compartimentele care inserează creația viereană: „Din izvoare” – poezii cu tematica păcii, a prieteniei dintre popoare și meditații filosofice asupra problemelor contemporane; „Numele tău” – elogii impresionante și mărețe femeii-mamă și destinului feminin; „Balada pădurii verzi” – lirică intimă.

Dacă în cazul plachetelor destinate copiilor, editorii ucraineni s-au limitat la adnotări foarte succinte privind personalitatea lui Grigore Vieru, atunci volumul *Mamepi* dispune de un studiu introductiv de proporții, consistent și scris cu deosebită dragoste de eminentul poet ucrainean, Ivan Draci. Transcriem câteva fragmente: „A spune că distincta onoare a acestui poet a depășit de mult hotarele Chișinăului – nimic nu înseamnă. Mai mult adevăr e în aceea că de mult timp numele lui Grigore Vieru a devenit un bun simbol al poeziei moldovenești contemporane, asociate cu mari posibilități și succese neordinare. Într-adevăr, cum numai se aduce vorba despre poezia moldovenească, numele lui e pronunțat printre primii” (Draci 1986, p. 5).

A dispune de o așa recunoștință în literatura care e deosebit de puternică prin poezia ei, nu e un lucru simplu. E necesar ca și vocea să aibă o putere corespunzătoare, și reputația omenească să fie menținută la o înălțime valabilă. De toate acestea dispune persoana lui Grigore Vieru într-o asociere interesantă și de neclintit.

Și poate, în primul rând, ceea ce apare în ființa ta, când îl privești și îl asculți, e anume asta: „Ce om minunat și curat!” (*Ibidem*, p. 5).

Autorul studiului introductiv a apelat și la opiniile unor traducători ucraineni, care au avut contacte nemijlocite cu materia vie a limbajului poetic vierean și a constatat că dâșșii, toți ca unul, au remarcat următoarele virtuți ale debutului său în poezie: „o limpezime uluitoare și rară a materiei poetice – mărturie a unei dotații spirituale neordinare a posesorului” (*Ibidem*, p. 6).

Referindu-se la adorația manifestată de Grigore Vieru față de Eminescu și la influența genialului poet asupra creației viereane, Ivan Draci constată: „La Grigore Vieru devotamentul față de marele său înaintaș e impregnat în însăși structura gândirii, în percepția celor mai cardinale probleme ale vremii – dar nu în culmea valurilor de spumă, ci în ascunzișul de adânc al cugetării populare. Poezia pământeană a lui Grigore Vieru e încărcată cu materie solară ce pulsează și cu chemarea azurie a cerului, întrunind în sine, pare-se, elemente imposibile, ea a devenit destinul fericit al muzei moldave, modelul ei clasic contemporan” (*Ibidem*, pp. 7, 9).

Lectura majorității covârșitoare a poeziilor și poemelor lasă o impresie foarte bună sub aspectul calității tălmăcirilor, succes determinat de următorii factori: conștiința persoanelor antrenate în elaborarea volumului precum că opera lui Grigore Vieru e o valoare ce dispune de unicat, fapt promovat cu o iscusință deosebită de eminentul poet Ivan Draci în studiul introductiv. Anume această conștiință a determinat, la rândul ei, selecția riguroasă a operelor înfăptuită de Boris Șlapak și eforturile masive și chinuitoare de recreare a originalelor în limba lui Taras Șevcenko, depuse de cei mai de seamă poeți și tălmăcitori ucraineni. Se cuvine a-i pomeni în acest context și pe următorii oameni de cultură din Ucraina: V. O. Osadcii – redactorul culegerii, R. M. Perebiinis – recenzentul, R. Z. Masautov – pictorul artistic și P. Z. Masautov – pictor și V. A. Zelen’syka – corectoarea.

Contribuția celor mai de seamă poeți și tălmăcitori ucraineni, în procesul anevoios de recreare, exprimată numeric, este următoarea: Ivan Draci, Andrii Miastkivski, Petro Zasenکو și Ivan Nemirovici au tradus câte 9 opere, Boris Șlapak – 8. De fapt, cele mai multe texte au fost încredințate lui Oles’ Lupii – 16. Situația nu-i întâmplătoare. Acesta s-a impus ca poet, prozator și dramaturg. A semnat 11 volume cu creație poetică pentru maturi, 2 pentru copii, totodată îi aparțin 7 romane, 4 cărți de povestiri și nuvele, 2 cărțuli de proză pentru copii, a creat scenarii de filme. E tradus în 7 limbi ale popoarelor sovietice, în 4 europene și în 2 asiatice. Figurează, în calitate de tălmăcitori, și poeții de frunte Boris Oliinik și Dmitro Pavlîc’ko. Dintre poetese, Sofia Maidan’ska și Tamara Kolomietși au contribuit substanțial la replăsmuirea poeziei viereane și, respectiv, la includerea ei în circuitul valoric ucrainean.

În virtutea unor împrejurări, cu preponderență de ordin social, în ultimele trei decenii și ceva nu s-au întreprins eforturi însemnate de includere a moștenirii poetice vierene în arealul cultural al Ucrainei. Această pauză a fost întreruptă în urmă cu 4 ani, când a apărut la Iași, la editura „Princeps Multimedia”, culegerea bilingvă de poezii, *În limba ta – Твоєю мовою*, traducător – Vladimir Poiată – poet și prozator, român de naționalitate, autor de cărți scrise și editate în limbile ucraineană și rusă. Actul editorial este însoțit de o notă introductivă semnată de filologul academician Mihai Cimpoi și de o schiță de portret, ce aparține doctorului în filologie, profesorului ucrainean Serghii Lucikanyan, un actual promotor activ al literelor românești în patria sa.

Vladimir Poiată e considerat, de către domnul academician, personalitatea ce s-a impus ca poet și traducător generos în limba ucraineană din autori români, ca fiindă ce vibrează „la sensibilitatea lirică fină a lui Grigore Vieru” și la tematica ce abordează „condiția omului în împrejurările vitrege ale istoriei” (Cimpoi 2020, p. 6).

Schița de portret „Grigore Vieru”, semnată de Serghii Lucikanyan, e multiaspectuală: abordează diversitatea de forme și motive ale creației vierene, scoate în evidență o anumită comunitate a ei, cu poeți români, clasici și contemporani, și cu creatori de poezie ucraineană, prin filiera traducerilor. Mai mult chiar, Serghii Lucikanyan a luat în dezbatere tematica foarte actuală și ingenios realizată în poeziile „Formular”, „În limba ta”, „Cântare scrisului nostru”, pe aceasta comparând-o cu capodopera lui Mateevici, „Limba noastră”, s-a pronunțat favorabil asupra poemului vierean „Limpede ca lacrima”, a remarcat că operele poetului din Pererîta „se disting prin lirismul îmbinat cu dramatismul auctorial” și că ele, ca și nemuritoarele poeme eminesciene, „strălucesc și vor lumina mereu ca o stea matinală în literatura română și mondială” (Lucikanyan 2020, pp. 17-20).

Încheie volumul o bibliografie a poetului, traducătorului și prozatorului Vladimir Poiată – personalitate cunoscută și apreciată în Ucraina și în spațiul românesc din stânga și din dreapta Prutului.

Transcriem în paralel doar poemul „În limba ta”, recreat actualmente în ucrainește de către conaționalul nostru, poem care a dat și denumirea recentului volum. În anii '70 ai secolului trecut, a apărut prima variantă ucraineană a acestui poem, semnată de Petro Bondarciuk, creator prolific de opere poetice și prozastice pentru copii și maturi (a se consulta volumul bilingv *Lire înfrățite – Збратані ліри*. Selecție și postfață D. Apetri. Chișinău, „Literatura artistică”, 1979). Apreciem eforturile de atunci ale primului tălmăcitor, dar actuala versiune o considerăm net superioară și o propunem atenției cititorului de azi.

În limba ta

În aceeași limbă
Toata lumea plânge,
În aceeași limbă
Râde un pământ,
Ci doar în limba ta
Durerea poți s-o mângâi,
Iar bucuria
S-o preschimbi în cânt.

În limba ta
Ți-e dor de mama,
Și vinul e mai vin,
Și prânzul e mai prânz.
Și doar în limba ta
Poți râde singur,
Și doar în limba ta
Te poți opri din plâns.

Iar când nu poți
Nici plânge și nici râde,
Când nu poți mângâia
Și nici cânta,
Cu-al tău pământ,
Cu cerul tău în față,
Tu taci atunci
Tot în limba ta.

СВОЮ МОВОЮ

Мовою одною
Усі у світі плачуть
І сміється нею
Також вся земля.
Лише своєю мовою
Біль ти утамуєш,
Із радості народиться
Мелодія твоя.

Лиш своєю мовою
Сумуєш ти за мамою,
Й вино нам з нею краще
Й обідати смачніш,
Своєю тільки мовою
Ти можеш наодинці
Сміятися і позбутись
Печалі й гірких сліз.

Коли ж не можеш
Ні плакати, ні сміятись,
І спокою немає,
І горю нема меж,
Із рідною землею,
Під рідним своїм небом,
Тоді мовчиш ти
На мові своїй теж.

Ne referim în continuare la cea de-a doua cale de receptare a operei poetice vierene în Ucraina – receptarea prin intermediul unor grupaje de poezii și poeme incluse în diverse culegeri, în paralel cu creațiile unor scriitori, români sau de altă naționalitate. În prima jumătate a anilor '70, la Kiev au apărut 4 culegeri, unele de ordin antologic: „Cântecele Moldovei” este o ediție trilingvă, în ucraineană, română și rusă, care include poemul lui Grigore Vieru „Plai moldovenesc”, tradus de Andrii Miastkivski; „Codri de primăvară. Poezia tânără a Moldovei” este volumul antologic care inserează 10 poeme și poezii, printre care cunoscutele opere „Formular”, „Moldova”, „Abecedar”, „Pădure, verde pădure”, „Legământ” ș.a.; *Сузір'я – Constelație* e almanahul care include 7 opere vierene: „De la tine”, „Mama”, „Mai întâi” ș.a.; Ediția „Poezia sovietică moldovenească”, ca și „Codri de

primăvară”, reprezintă acte editoriale antologice. Ultimul cuprinde 12 opere dintre cele mai cunoscute și apreciate: „De la tine”, „Formular”, „Pasărea”, „Măinile mamei”, „Bărbății Moldovei” ș.a.

Această a doua categorie de unități editoriale, care promovează originala creație viereană, o încheie culegerea „Doina” – volum consacrat în întregime literaturii române din perioada premodernă, modernă și contemporană, dar și creației folclorice românești. Au fost alese, în cazul dat, opere de autor și mostre folclorice dedicate copiilor de vârstă preșcolară și medie școlară. Cât privește poezia românească de la est de Prut, perioada postbelică, atenția principală i-a fost acordată lui Grigore Vieru – 24 de texte: „Mama”, „Primăvara”, „Cântecul ploii”, „Mulțumim pentru pace” ș.a., toate replăsmuite în limba română de către distinsul poet ucrainean Petro Zasenکو.

Contribuie la propagarea operei poetice a lui Grigore Vieru și bogata presă periodică ucraineană, dar, spre regretul nostru, ea nu este acum accesibilă din cauza războiului declanșat în Ucraina de iresponsabilii dirijori din Kremlin. Printre cele mai active publicații s-au dovedit a fi „Барвінок” („Brebeneleu”), „Літературна Україна” („Ucraina Literară”), „Дніпро” („Nipru”), „Веселка” („Curcubeul”) și „Радянська Буковина” („Bucovina Sovietică”).

Concluzii. Aplicând în procesul de cercetare metodele comparativă, tipologică și cronologică, am ajuns la concluziile care urmează. Cele două modalități practicate de ucraineni pentru a propaga opera poetică viereană în patria lor (editarea de plachete, de volume și includerea unor opere, de regulă, cicluri de poezii și poeme în culegeri colective) s-au dovedit a fi eficiente. O bună parte din cele mai reușite creații ale conaționalului nostru circulă, din 1969 și până în prezent, în spațiul cultural-literar al republicii vecine, satisfăcând astfel necesitățile spirituale ale cititorilor ucraineni de diferite vârste. Succesul circulației este determinat de următorii factori: traducerea inspirată, executarea poligrafică de calitate (în cazul edițiilor pentru preșcolari și vârsta medie școlară, intervine ilustrarea iscusită), aprecierile critice competente ale vieții și activității lui Grigore Vieru și, bineînțeles, numărul solid de exemplare oferit beneficiarilor.

Referințe bibliografice:

CIMPOI, Mihai. Notă introductivă. În volumul: *Grigore Vieru. În limba ta – Твоєю мовою. Poezii – Поезії*. Traducere în limba ucraineană de Vladimir Poiată. Iași: Princeps Multimedia, 2020, p. 6.

Draci = ДРАЧ, Иван. *Душа поезії – в сльозі – Суфлетул poeziei e în lacrimi*. Studiu introductiv la volumul *Матері. Поезії*. Київ: Радянський письменник, 1986, pp. 5-9.

LUCIKANYN, Serghii. Grigore Vieru (Schiță de portret). În volumul: *Grigore Vieru. În limba ta – Твоєю мовою. Poezii – Поезії*. Traducere în limba ucraineană de Vladimir Poiată. Iași: Princeps Multimedia, 2020, pp. 17-20.

Surse:**a) Poezia lui Grigore Vieru în ediții ucrainene**

ВІСРУ Грігоре. *Райдуга. Вірші*. З молдавської переклав А. М'ястківський. Для дошкільного та молодшого шкільного віку. Київ: „Веселка”, 1969. 16 с.іл.

ВІСРУ Грігоре. *Кольорова скакалочка. Поезії – Coarda colorată. Poezii*. Colectiv de traducători. Київ: „Веселка”, 1973. 88 р.

ВІСРУ Грігоре. *Личилочки. Вірші*. Для молодшого шкільного віку. Переклад з молдавської Петра Засенка. Київ: „Веселка”, 1976. 32 р.

ВІСРУ Грігоре. *Матері. Поезії*. Переклад з молдавської. Colectiv de traducători. Київ: Радянський письменник, 1986. 160 р.

VIERU Grigore. *În limba ta – Твоєю мовою. Poezii – Поезії*. Traducere în limba ucraineană de Vladimir Poiată. – Переклад українською Володимира Поята. Iași: Princeps Multimedia, 2020. 186 р.

b) Culegeri colective editate de ucraineni care conțin opere poetice vierene

Cântecele Moldovei = *Кынтечеле Молдовей – Пісні Молдавії – Песни Молдавии*. Київ: Музична Україна, 1972. 88 с.

Codri de primăvară = *Весняні кодри. Молода поезія Молдавії*. Київ: Молодь, 1973. 256 с.

Сузір'я – Констелации. Випуск 8-й. Київ: Дніпро, 1974. 288 с.

Poezia sovietică moldovenească = *Молдавська радянська поезія*. Антологія. Київ: Дніпро, 1975. 328 с.

Doîna = *Дойна*. Збірник поезій. Для молодшого і середнього шкільного віку. Переклад з молдавської. Київ: Веселка, 1985. 146 с.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 23.07.2024

Acceptat: 04.12.2024

O poveste arhetipală de dragoste în eposul nuvelistic (în baza jurnalului oral)

Tatiana BUTNARU

Doctor în filologie

e-mail: tatiana.butnaru@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5771-908>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hașdeu” al USM (Chișinău)

An Archetypal Love Story in the Novelistic Epic (Based on Oral Diary)

Abstract

In this article, we propose for analysis and interpretation a ballad text with a wide sphere of circulation in the ethnological context of Bessarabia. It is about a ballad-oral diary, where an archetypal love story is foreshadowed in correlation with a series of peculiarities and defining features of the novelistic epic, having filiations with the narrative structures in the field of family life, but at the same time, and some affinities with the popular epic of a new type. The subject of the drama of a young woman shot due to unpredictable conditions, circulates both in verse and in prose, where the narrator in the pose of a “referent” is called upon to communicate a complexity of feelings, experiences, borderline existential situations, condensed in a real history, oriented towards revealing existential representations, which goes beyond the legendary framework of the narrated facts. In this order of ideas, the epic narrative leans towards an actant and functional model, in order to determine the relationships between lovers, husbands, parents and children.

Keywords: oral diary, novel typology, ethnological context, functional moment, narrative structures, functional remediation, new type popular epic.

Rezumat

În articolul de față, propunem spre analiză și interpretare un text baladesc cu o vastă sferă de circulație în contextul etnologic din Basarabia. Este vorba despre o baladă-jurnal oral, unde este prefigurată o poveste arhetipală de dragoste în corelație cu o serie de particularități și trăsături definitorii ale eposului nuvelistic, având filiații cu structurile narative din domeniul vieții de familie, dar, în același timp, și unele afinități cu epica populară de tip nou. Subiectul despre drama unei tinere împușcate în virtutea unor condiții imprevizibile, circulă atât în versuri, cât și în proză, unde naratorul aflat în ipostaza unui „referent” este chemat să ne comunice o gamă complexă de sentimente, trăiri,

situații existențiale de limită, condensate într-o istorie reală, cu orientare spre dezvăluirea unor reprezentări existențiale, ce depășește cadrul legendar al faptelor relatate. În această ordine de idei, narațiunea epică înclină spre un model actanțial și funcțional, în vederea determinării relațiilor dintre îndrăgostiți, soți, părinți și copii.

Cuvinte-cheie: jurnal oral, tipologie nuvelistică, context etnologic, moment funcțional, structuri narative, remediere funcțională, epica populară de tip nou.

Tipologizarea subiectului epic despre drama unei tinere împușcate în virtutea unor condiții imprevizibile are o vastă sferă de circulație în contextul etnologic din Basarabia, îndeosebi, în unele localități din câmpia Sorociei și se prezintă drept „un caz special de baladă-jurnal oral” (Călin 1978, p. 157), prefigurată în corelație cu serie de particularități și trăsături definitorii ale eposului nuvelistic. Marcat de o extindere vastă în arealul basarabean, cântecul dispune de niște analogii cu mai multe subiecte baladești la tema respectivă. În primul rând, întrevădem o poveste arhetipală de dragoste, având unele analogii cu structurile narative din balada familială. După spusele Cornelinei Călin, textul vizează o dramă familială, „le schéma fonctional propre à la ballade familiale” (Călin 1993, p. 40), dar în același timp, mai are și unele similitudini cu epica populară de tip nou, unde naratorul, aflat în ipostaza de „referent”, este chemat să ne comunice o întâmplare cu repercusiuni dramatice din viața eroilor epici. Este vorba de o istorie reală de viață, de o evidentă condensare lăuntrică, unde relațiile dintre îndrăgostiți căpătă o semnificație arhetipală și transpare în ipostaza „de sentiment total, abisal, ireversibil” (Fochi 1988, p. 15), în stare de cele mai sublime momente de elevație, dar și „de catastrofele cele mai dureroase” (*Ibidem*, p. 15). În baza unui subiect concret din epica populară de tip nou, ce face parte „din același patrimoniu al cântecului epic” (Călin 1993, p. 38), în studiul de față, intenționăm să prezentăm câteva aspecte de tipologizare epică prin intermediul unui exemplu de jurnal oral, ceea ce ne-ar permite să dezvăluim relațiile, anumite raporturi sau colizii existențiale din universul vieții de familie, să elucidăm trăsăturile tipologice individualizatoare ale speciei respective, „unul din «genurile majore» ale creației orale ale poporului român” (*Ibidem*, p. 38). Problematika baladei este subordonată unei profunde drame de familie și poate fi elucidată în corespundere cu straturile arhaice ale mentalității populare, după sugestia unui informator, „cânticu-i dimult tari, dar tari frumos” (AF IFRBPH¹ 1990, f. 228). Narațiunea epică înclină spre un nucleu funcțional prefigurată în balada de tip nou, pentru a dezvălui relațiile interumane din universul vieții de familie, de aprofundare a raporturilor dintre diferite categorii sociale, ce „provin din galeria de caractere a eposului nuvelistic: îndrăgostiți, soți, părinți și copii, se referă la anumite „grupuri care se succed și pe care le unește un sistem

¹ Arhiva de Folclor a Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

unitar de raporturi” (Caracostea 1969, p. 384), reglementate în corespundere cu anumite principii sociale, etice, morale. Este vorba de noi tipuri de subiecte, ce țin de domeniul vieții domestice, făcând parte „dintr-un grup de expresivitate cu mari ramificări în baladă și basm” (Amzulescu 1959, p. 195), încadrată într-o istorie reală, cu orientare spre dezvoltarea unor reprezentări erotice, ce depășește cadrul legendar al faptelor relatate. Subiectul circulă, atât în proză, cât și în versuri, iar versiunile atestate pe teren au menirea să ne comunice o complexitate de stări și trăiri interioare, pentru a transfigura o situație existențială specifică, este vorba de un caz special „de funcționalitate nuvelistică” (Cârstean 1984, p. 113), ce aprofundează niște resorturi existențiale senzaționale, de o evidentă tentă morală și emoțională, unde persistă „mult dramatism, multă mișcare și pasiune” (*Ibidem*, p. 11). Noutatea senzațională a textului epic se manifestă într-un aflus sporit de întâmplări condensate, într-o serie de structuri narative și incursiuni lirice, ceea ce orientează mesajul lucrării spre o situație primordială de maximă efervescență sufletească, acolo unde amurgul și lumina, dragostea și suferința, viața și moartea se condiționează reciproc. La fel ca și în balada *Miorița*, caracterologia populară e străluminată de o senzație de resemnare, de revigorare spirituală, de aprofundare a substratului arhetipal printr-un mesaj exponențial specific, determinat de o subtilă concentrare lăuntrică, dar și de un evident patos epic. Incursiunile lirico-narative condensează substanța epică prin evocarea unor aspecte obișnuite de viață, care pregătesc terenul pentru desfășurarea liniei de subiect și scot în relief o ambianță specifică, unde se desfășoară intriga dintre personaje: „Prin pădurea verdi-deasă, / O lumină se zărea, / Dar într-înșă cine șede, / Marusica tristă sta. / Iar alături de dansa, / Feghișor care-o iubea” (AF IFRBPH 1990, f. 259).

Textul indică un moment funcțional, interceptat drept un criteriu tipologic important în delimitarea motivelor și aspectelor de viață. Intriga baladei este determinată de diferite colizii sociale, orientate spre o remediere senzațională, specifică pentru eposul nuvelistic. Din punctul de vedere al structurii formale, narațiunea epică este predispusă „să dezvolte situații dramatice ce izvorăsc din domeniul împrejurărilor și al conflictelor vieții domestice” (Amzulescu 1983, p. 5) și, pe această cale, autorul anonim a reușit să profileze un amalgam de sentimente și trăiri sufletești, durere, resemnare, o răvășire sufletească cauzată de diverse contradicții interioare și pierderile irecuperabile din viața omului. Persistă în substanța narativă a baladei, mai multe fapte, întâmplări, situații polarizate, condensate într-o sinteză de idei și semnificații exprimate prin intermediul unor acorduri lirice coplesitoare, care anticipează deznodământul imprevizibil și, se axează, de regulă, în jurul unui mesaj polivalent, marcat de stări de spirit contradictorii: „de jale incomensurabilă, de castitate ca semn al fidelității conjugale, de jertfire de sine, până la renunțarea de a mai trăi” (Caraman 2000, pp. 176-177). Aspectele de viață, în determinarea lor

tipologică, sunt prefigurate printr-o contemplare tragică a unui destin implacabil, izvodit parcă „din sâmburele dinamic din poezia noastră populară” (Rusu 1967, p. 272), se manifestă printr-o viziune dramatică prin esență, dar și „de acțiune susținută” (*Ibidem*, p. 272) în aprofundarea universului sufletesc al personajelor. În felul acesta, linia de subiect este determinată de o poziție individuală, marcată într-un fel de o detașare lăuntrică, dar, în același timp, influențată și de substanța elegiacă a unor incursiuni lirico-meditative. Or, acțiunile sau replicile eroilor epici dezvoltă niște situații dramatice prin esență, determinate fiind de natura conflictului funcțional, acesta fiind interceptat drept un criteriu tipologic important în aprecierea unei întâmplări senzaționale din realitatea curentă „cu caracter local sau ocazional, alcătuite ca relatări versificate și cântate” și „găsindu-și un creator, au îmbrăcat haina baladei și au fost sesizate de culegători ca palide lumini trecătoare pe orizontul epicii populare” (Amzulescu 1964, p. 99).

Într-un studiu, publicat în *Revista de Etnografie și Folclor*, Cornelia Călin definea jurnalul oral drept un „cântec de ascultare cu referent”, unde în prim plan se află „o întâmplare reală «nefericit-tragică»”, expusă „în raport cu evenimentul întâmplat, senzațional și cotidian, cu funcție socială de informare locală” (Călin 1982, pp. 78-79), aflată într-un „lung proces de decantare artistică”, așa cum precizează, la rândul său, și Adrian Fochi (1985, p. 15). Alura tragicului sau „marca nefericit-tragică”, ce persistă în asemenea tip de cântece narrative, se manifestă „intratextual și extratextual” și figurează „după legile epicii propriu-zise” (Cârstean 1984, p. 113). Este un proces de conceptualizare epică, concretizată printr-o „categorie psihologico-estetică”, datorită căreia sunt exprimate niște situații de limită din viața eroilor. Cu această ocazie, specialiștii din domeniul folcloristicii întrevăd „un trait absolut particular du journal oral est le caractère tragique et sensationnel-quotidien de son action” (Călin 1982, p. 87). Incursiunile și aspectele tragice se regăsesc în scenele de viață improvizate „în măsura în care unul din personaje își folosește liberul arbitru «cu implicarea tuturor condițiilor limită la care poate conduce», pentru impunerea unei contravalori aflată în conflict ireductibil cu valoarea pe care o înfruntă, de unde derivă forța personajului” (*Ibidem*, p. 78-87).

Mesajul tematic din ciclul baladesc despre fata împușcată înclină spre imaginea de ansamblu a unei profunde drame omenești. În calitate de simboluri ale predestinării, toate personajele epice poartă o alură tragică, fiind chemate să exprime niște entități dramatice prin esență, ne orientează spre ideea unui destin polarizat, marcat de grave contradicții interioare, aprofundează necesitatea detașării de convențiile sociale ale realității descrise. Moartea Marusicăi este prefigurată mai întâi în vis, aflat „într-un stadiu precreeatural”, ca „un vis într-un alt vis, visat la rândul lui de către cineva...” (Micu 1997, p. 294). În una din variantele atestate pe teren se spune: „Marusică, dragul mamei, / Te-am jisat printre icoani, / Parcă-al tău Feghia bărbat, / A venit și te-a' mpușcat, măi!” (AF IFRBPH 1990, f. 227-228), ca mai apoi să fie conturată

„o lume ascetică, formulată din simetrii imateriale, unde imaginea folclorică nu cunoaște fantasticul propriu-zis” (Papadima 1991, p. 45), dar se detașează spre dezvoltarea unor tărâmurii existențiale de alternativă. Prin vis are loc dedublarea a ceea ce avea să se întâmple ulterior, în realitatea curentă, și, în felul acesta, sunt exprimate resorturile fundamentale ale modului popular de a cugeta despre niște momente imprevizibile din viața omului. Pe această cale, este redată o întregă caracterologie din itinerarul sufletesc al omului, unde „zvârcolirea sufletească”, „strădania zădarnică” (Rusu 1967, p. 32) a celui aflat sub amenințarea „necazurilor cosmogonice” (Vulcănescu 1987, p. 311), se dispersează spre trecerea într-un cadru existențial de alternativă, de o superioritate absolută, „printri icoane”. Diferențele de funcționalitate și inițiere arhetipală prevăd niște mutații interioare, ce au loc în sfera imaginarului baladesc. La fel ca în romanul *Ciuleandra*, de Liviu Rebreanu, procesul de psihanaliză se manifestă în plan interior, în conștiința personajului epic: „Marusică, ia zăvorul, / S-a aprins în mini dorul, / Să te sărut mi-i dor, / Iar apoi să te omor” (AF IFRBPH 1959, f. 96-97).

Analiza structurii formale a acestui tip de discurs „particularizează funcția și semnificația psiho-socială a fiecărui fapt folcloric și a categoriei din care face parte” (Cârstean 1984, p. 190), cu alte cuvinte, ne orientează spre o viziune individuală de transmitere a unui mesaj polarizat „cu funcție denotativă” (*Ibidem*, p. 204) și este precedat de o încărcătură emoțională complexă, cu efecte psihice, ce înclină spre conceptul de catharsis. Versurile intuite, într-o manieră mai mult ocazională, conțin o deschidere spre acordurile domoale ale melosului popular, iar faptele narate se precipită într-un mod haotic și neordinar ca într-un spectacol al absurdului. Din această perspectivă, balada vizează acțiunile omenești, aflate sub semnul arhetipal al predestinării malefice, care se referă la niște momente inexplicabile ale destinului omenesc. În continuarea discursului referențial, se pare că autorul anonim anihilează, în genere, deosebirea dintre viață și moarte, iar personajele devin niște proiecții simbolice ale hazardului. Comunicarea verbală și replicile rostite încearcă să depășească substanța emoțională și răvășirea sufletească din subtext, iar eroii își revendică stările și trăirile sufletești printr-o ambiguitate simbolică. Lamentațiile lipsesc aproape cu desăvârșire. Ele ar putea fi subînțelese din euforia sentimentală a celor implicați în această dramă a predestinării. Dialogul dintre personaje este marcat de o maximă încordare lăuntrică și exprimă zbuciumul lor interior: „Iar Marusea strigă odată: / – Te rog, Fedea, iartă-mă, / De la moarte scapă-mă. / Iară Fedea se gândește / Și din gură așa vorbește: / – Acum am să te iert, / Când un patron, / Am să deșărt” (AF IFRBPH 1959, f. 96-97).

Posibil că această istorie ar fi existat cu adevărat. Întâmplările și faptele eroilor se află sub semnul autenticității și par a fi preluate din niște secvențe din realitatea de toate zilele. Subiectul în discuție se bucură de o circulație extinsă și se întâlnește în mai multe localități din Basarabia, în special pe teritoriul etnologic din câmpia

Sorocii, iar momentul funcțional se manifestă prin tendința de a demonstra, în mod precis, veridicitatea întâmplărilor descrise. Din informațiile furnizate, observăm că subiectul epic despre Marusica prefigurează o istorie reală. Narațiunea descrisă oscilează între realitate și ficțiune și, prin urmare, are loc „sublimarea realității prin artă” (Fochi 1985, p. 24). Localizările textului folcloric circulă în comunitățile rurale învecinate din câmpia Sorocii, ceea ce confirmă ideea că întâmplările din acest jurnal oral sunt întru totul reale și, în mod nemijlocit, au stat la baza descrierii situațiilor și secvențelor epice din baladă. Poetizarea întâmplării cu deznodământul ei tragic aprofundează problema unui tip specific de jurnal oral concretizat prin niște aspecte de interpretare „dincolo de morfologie și structură” (Călin 1978, p. 157), unde faptele relatate capătă o întorsătură imprevizibilă, tragică prin esență. Unul din informatori comentează cu lux de amănunte momentele-cheie, relevate în cântecul epic despre fata împușcată, se referă, îndeosebi, la modalitatea în care protagoniștii își pierd viața: „Și când odată nu era nime în păduri, el o împușcat-o pi dânsa. O ’mpușcat-o ș-o găsit un briși rău și s-o tăiet gâtița. Când o vinit acolo i-o găsit, da el încă era viu. L-o dus tat-so la Soroca, l-o lecuit, l-o... și-o făcut acolo... După și l-o lecuit, pi dânsa o ’mormântat-o părinții ii... S-o lecuit. De amu era bine acolo. El o rupt cu mânil rana șea și o zis: Mă duc la Marusica. Și s-o dus. O murit...” (AF IFRBPH 1990, ms. 401, f. 227-228). Episodul morții eroinei se regăsește și în alte comentarii înregistrate pe teren. Bunăoară, în satul Vîsoca, într-o localitate învecinată cu Arionești-Dondușeni, informatorul mărturisește în aceeași manieră, numai că de astă dată sunt evidențiate niște detalii suplimentare referitoare la drama eroilor epici, în special a Marusicăi: „o fatî, cum s’ spune prin povești, o zânî era!!! Așa de frumoasă era! O nevoi era!!! Marusica îi zâșe. Și aișea s-o polucit cî ș-șeala o iube, ș-așela o iube... Ș-așeala o trimăs la dânsa s-o ei di... soțâi. Da e o spus: – Măi Colea, eu pi tini nu te iubesc, da iubesc pi Feghea, Feghișor... Și el o tras!!! o omorât-o. Amu el și-o făcut... O avut brișiu cu dânsu... Și s-o dat cu brișiu la gât, s-o tăiet tot, s-o omorât. Și sângera deasupra fetei șileia!” (AF IFRBPH 1990, f. 257-260).

Un alt informator, Balta Constantin, pornind de la același criteriu tipologic al improvizării autentice, în tendința de a confirma veridicitatea evenimentelor relatate, încearcă să determine remedierea impasului existențial al Marusicăi din acest „tari frumos cântic”, raportat la propria-i viziune: „O împușcat-o pi dânsa bărbat-su, cî e ave alt ibovnic ș-o găsit-o pin România, cu ibovnicu șeala – un serjant di post... O împușcat-o. Niș la alți sî n-o dai, da niș el să nu trăiascî cu dânsa. Și el s-o împușcat în gât...” (AF IFRBPH 1990, f. 227-228).

O istorie similară, dar cu anumite nuanțe particulare, atestăm și într-un text baladesc înregistrat de Cornelia Călin, în Chișlău-Buzău, România, fapt ce demonstrează extinderea sferei de circulație a motivului și includerea acestuia în contextul unor dimensiuni spațiale mai complexe. De exemplu: „La Ion Dragu în

casă / S-a întâmplat o crimă mare / Cu-n flăcău și-o fată mare. / El n-a vrut, ea n-a știut, / Din greșeală s-a făcut, / Pușculița a trăsnet, / Glonte s-a răspândit / Și să vezi un' s-a oprit / Tuma la Nețuța-n gât" (Călin 1993, p. 147).

Ecouri ale acestei istorii arhetipale de dragoste întâlnim și în unele opere literare. Astfel, prozatorul Ion Druță, inspirat, probabil, de profunzimea simțirii populare, izvorâtă din acordurile copleșitoare ale acestui cântec baladizat, a preluat alura oximoronică în romanul său din tinerețe, *Frunze de dor*, din substanța narativă a baladei. Concentrarea emoțională din incursiunile lirico-meditative ale romanului capătă o semnificație mai profundă, mai ales atunci când autorul amintește despre o tristă întâmplare din pădurea țăulenilor, unde „sub o cruce de lemn, abia negrită de câteva toamne” (Druță 1986, p. 389), își doarme somnul de veci fiica pădurarului împușcată de iubitul ei.

Drama exteriorizată în acest jurnal oral se conexează cu unele motive și din alte balade populare cum ar fi: *Mirele*, *Mireasa moartă*, *Doi iubiți*, unde, prin intermediul unor contaminări exterioare, pare să fie prefigurate niște secvențe de viață aproape similare. Or, exteriorizarea sentimentului erotic, așa cum vedem în cântecul despre Marusica, îi determină pe îndrăgostiți, prin profunzimea legăturii lor sufletești, să rămână împreună și să nu se despartă nici după moarte. Un exemplu concludent: „Și ne-or pune într-un săcriu, / Și ne-or scoate la toloacă, / Și ne-or pune într-o groapă, / Ca să știe lumea toată, / Cum a trăit un flăcău și-o fată” (AF IFRBPH 1955, f. 64).

Momente similare depistăm și într-o versiune de cântec grecesc, iar exemplul de mai jos aprofundează analogiile atât în plan tematic, cât și în cel al inițierii arhetipale, orientate spre euforia emoțională din contextul acelorași mărturisiri vibrante: „...aseară-măritatu-m-am, ieri, târziu spre seară: / bărbat îmi e infernul, iar piatra mi-este soacra” (Papahagi 1970, p. 73).

Impasul existențial prin care trec eroii epici din jurnalul oral, predispus studiului, este de natură etică și ontologică în același timp, iar povestea Marusicăi este dezvăluită în conformitate cu resorturile imaginației populare. Secvențele narrative din text se prezintă drept „un caz special de baladă-jurnal oral, în lumina modelului funcțional” (Amzulescu 1974, pp. 89-92), abordat în exegezele mai multor specialiști din domeniul folcloristicii. Modificările care au survenit, drept urmare a contaminării și fragmentării narațiunii epice, vor scoate în evidență niște nuanțe particulare, similare cu unele texte lirico-epice, de circulație liberă. Astfel, într-un cântec baladizat, înregistrat, de asemenea, în Arionești-Dondușeni, Marusica este invocată în analogie cu o turturică, o imagine des întâlnită în folclorul nostru ritualic, „cu caracter paneuropean” (Caraman 2000, pp. 179-204). În situația respectivă, este vorba mai mult decât o simplă contaminare, dat fiind faptul că arhetipul turturicăi se regăsește în mai multe specii, cântece, texte folclorice, ceea ce demonstrează caracterul „de sistem modern și deschis” (Ispas 2002,

p. 262) al eposului nuvelistic, mai ales atunci când este vorba de circulația diferitor motive, imagini sau procedee artistice. Odată ce „toate cântecele epice au suferit rigorile unei autocritici seculare”, datorită acestui fenomen „s-au răspândit pe un teritoriu mai întins și au dobândit calitățile artistice înalte conferite de încadrarea în stilul oral” (Fochi 1985, p. 15). Analiza tematică, prin comparație, a mai multor versiuni baladești indică o contaminare cu eposul folcloric, având tendința de a individualiza mesajul de idei și particularitățile de narație, de a conferi scrierilor folclorice o substanță epică mai consistentă, pentru a atinge „cote valorice ridicate prin colaborarea succesivă la perfecționarea lor a numeroase generații de cântăreți” (*Ibidem*, p. 15). În plan conceptual, după sugestia Corneliiei Călin, „secvențele narative devin microstructuri” (Călin 1983, p. 67) care, prin intermediul nemijlocit a unui „actant-povestitor”, sunt „reglate” în arhitectonica mesajului comunicat, în conformitate cu ceea ce folcloriștii numesc „nucleu narativ” (*Ibidem*, p. 67). „Microstructura” se condensează într-o „emblemă” sau concept estetic dintr-un „sistem folcloric normativ” (Ispas 2002, p. 262) și „pendulează între forme foarte vechi de poezie descriptivă și foarte noi de reportaj versificat, cu caracter senzațional” (Pop, Ruxăndoiu 1976, p. 320). Or, datorită acestor capacități de narație, mesajul baladei capătă mai multă tensiune interioară și semnificație etică, fiind marcată de „un dinamism dramatic tulburător” (Caraman 2000, p. 177), la fel ca și subiectul despre turturica însingurată, predispusă și ea unei stări totale de incertitudine sufletească. Versurile ce urmează: „Of, sărmana Marusicî, / Zboară, zboară până picî. / Undi vedi o apî bunî, / Ea fugi ca o nebunî. / Undi vede-o apî rea, / Ea o tulbură și-o bea” (AF IFRBPH 1990, f. 196-198), în mod explicit, amintesc cititorului de balada *Sărmana turturică* și înclină spre ideea unui evident fenomen de contaminare. De astă dată, în centrul atenției se află un personaj epic concret, Marusica, și nu toposul folcloric al turturicăi, pasărea exponențială din tradiția populară a mai multor țări europene. Starea de dezolare și zbucium interior atribuie subiectului baladesc nuanțe particulare noi și relevă „o situație mai amplă și mai generală” (Rusu 1967, p. 42) din eposul nuvelistic, aprofundează o dramă sufletească individuală, de maximă convergență lăuntrică. În plan alegoric, prin transfer metaforic, povestea Marusicăi este amplasată într-un cadru existențial specific, profilat printr-o modalitate de individualizare estetică pregnantă, care capătă semnificația unui zbor arhetipal de pasăre, marcat de o finalitate tragică. Senzația de mișcare, de dinamism erotic, ce și-a găsit expresie prin simbolismul imaginii arhetipale de „pasăre mitică” (Vulcănescu 1987, p. 269), cu nuanța ei specifică de simbol al predestinării existențiale, unde este întrevăzută prin analogie metaforică drama eroinei, reflectă ideea de remediere sufletească, contradictorie prin esență, ne orientează spre o sugestie de resemnare și nostalgică îngândurare în fața trecerii existențiale. Prezența unor versiuni unde persistă niște forme eliptice particulare de contaminări, individualizează anumite secvențe din viața eroilor

epici în aceeași modalitate artistică, fie atunci când este vorba de ciclul baladesc despre logodnicii nefericiți, fie atunci când este vorba de balada despre turturica văduvită. Ritualul morții, sugerat în subtextul jurnalului oral despre Marusica, este despovărat de finalitate și se manifestă printr-o ambiguitate filosofică, ceea ce-i permite autorului anonim să aprofundeze noi dimensiuni estetice și existențiale, de o vădită substanță elegiacă, pentru înțelegerea mai profundă a relațiilor dintre oameni, a problemelor polarizate din viața noastră cotidiană.

Jurnalul oral despre tragedia unei tinere, marcată de propriul ei destin existențial, este o lucrare de referință, unică în felul său, și dezvoltă „un adevărat cod axiologic” (Cârstean 1984, p. 201) al eposului popular. Din perspectiva funcționalității epice, problema rămâne deschisă pentru sfera de cercetare și prezintă interes în funcție cu particularitățile de narație și tipologizarea materialului de viață. Rezultatele cercetării amplifică imboldul spre cunoașterea mai profundă a marilor teme ale epicii populare de tip nou, necesare în vederea sintetizării unui material factologic inedit, de o maximă concentrare lăuntrică, condensat într-o gamă complexă de trăiri, sentimente, stări interioare din imaginația creatoare a poporului, în lumina unei inițieri multiple, fapt care constituie „un stimulent pentru noi cercetări și studii pe calea cunoașterii mai adânci și valorificării cât mai temeinice a cântecului nostru bătrânesc” (Amzulescu 1964, p. 100). La fel ca și în mai multe scrieri lirico-epice din folclorul nostru tradițional, în cazul de față, în prin plan se profilează „un sistem semiotic cu caracter particular capabil să creeze sau să reinterpreteze texte alegând din vastul arsenal al tradiției ceea ce corespunde propriilor modele etice și estetice” (Cârstean 1984, p. 204). Mesajul baladei este marcat de o irezistibilă sete de viață, de primenire lăuntrică, ne aduce în preajma unei înțelegeri universale despre semnificația valorilor fundamentale ale existenței umane și, pe această cale, este determinată aprofundarea și lărgirea orizonturilor general-populare.

Referințe bibliografice:

- AF IFRBPH 1955, ms. 69, f. 64, Mălăești-Grigoriopol, înf. L. Chirică, culeg. Vlad Chiriac.
AF IFRBPH 1959, ms. 111, f. 96-97, Arionești-Dondușeni, inf. Ana Novac, culeg. Ion Gherman.
AF IFRBPH 1990, ms. 401, f. 196-198, Arionești-Dondușeni, inf. Lidia Rusu, culeg. Efim Junghietu.
AF IFRBPH 1990, ms. 401, f. 227-228, Arionești-Dondușeni, inf. Constantin Balta, culeg. Efim Junghietu.
AF IFRBPH 1990, ms. 401, f. 228, Arionești-Dondușeni, inf. Constantin Balta, culeg. Efim Junghietu.
AF IFRBPH 1990, ms. 401, f. 257-260, Vîsoca-Dondușeni, inf. Pavel Catlabuga, culeg. Efim Junghietu.
AF IFRBPH 1990, ms. 401, f. 259, Vîsoca-Dondușeni, inf. Pavel Catlabuga, culeg. Efim Junghietu.

AMZULESCU, Alexandru. Balada familială. *Tipologie și corpus de texte poetice*. București: Editura Academiei, 1983.

AMZULESCU, Alexandru. Cântecul nostru bătrânesc. În: *Revistă de Etnografie și Folclor*. 1959, an 5, nr. 12, pp. 195-198.

AMZULESCU, Alexandru. Jurnale orale. În: *Balade populare românești*. Ediții critice de folclor – genuri. București: Editura pentru Literatură, 1964.

AMZULESCU, Alexandru. Structura baladei. În: *Revistă de etnografie și folclor*. 1974, t. 19, nr. 2, pp. 87-94.

CARACOSTEA, Dumitru. *Poezia populară română*. București: Editura pentru Literatură, 1969.

CARAMAN, Petru. *Pământ și apă. Contribuție etnologică la studiul simbolicii eminesciene*. București: Editura Elion, 2000.

CĂLIN, Cornelia. Contribuții la cercetarea baladei Iancu Muruz. În: *Revistă de Etnografie și Folclor*. 1978, t. 23, nr. 2, pp. 153-160.

CĂLIN, Cornelia. Încercare de reconstituire a jurnalului oral românesc. În: *Revistă de Etnografie și Folclor*. 1982, t. 27, nr. 1, pp. 78-87.

CĂLIN, Cornelia. *Jurnalul oral*. București: Editura Erasmus, 1993.

CĂRSTEAN, Stelian. *Balada și folclorul Moldovei de Nord*. București: Editura Minerva, 1984.

DRUȚĂ, Ion. *Scieri*. Volumul 1. Chișinău: Editura Literatura Artistică, 1986.

FOCHI, Adrian. Contribuție la problema genezei cântecului lui Oroveanu. În: *Revistă de etnografie și Folclor*. 1985, t. 30, nr. 1, pp. 14-25.

FOCHI, Adrian. *Valori ale culturii populare*. București: Editura Minerva, 1988.

ISPAS, Sabina. Embleme și stereotipii. Pledoarie pentru o abordare diversificată a culturilor orale. În: *Identitatea limbii și culturii române din perspectiva globalizării*. Volum îngrijit de Ofelia Iachim și Florin Olariu. Iași, 2002.

MICU, Dumitru. Referințe critice. În: *Ana Blandiana. La cules îngeri*. Chișinău: Editura Litera, 1997.

PAPADIMA, Ovidiu. O viziune românească asupra lumii. București: Editura Saeculum, 1991.

PAPAHAGI, Tache. *Paralele folclorice*. Traduceri din poezia populară greacă. București: Editura Minerva, 1970.

POP, Mihai, RUXĂNDIOIU, Pavel. *Folclor literar românesc*. București: Editura didactică și științifică, 1976.

RUSU, Silviu. *Viziunea lumii în poezia noastră populară*. București: Editura pentru literatură, 1967.

VULCĂNESCU, Romulus. *Mitologie română*. București: Editura Academiei, 1987.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 19.07.2024

Acceptat: 10.12.2024

Sursele *Bibliei de la Sankt Petersburg* (1819) – o abordare comparativă

Veronica OLARIU

Doctor în filologie

E-mail: olariu09@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1449-3761>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

The Sources of the *Saint Petersburg Bible* (1819) – a Comparative Approach

Abstract

This study focuses on the third Romanian version of the biblical text, published in Saint Petersburg in 1819 with the support of the Russian Bible Society. Its objective is a comparative philological approach to the main Romanian versions of the biblical text (the *Blaj Bible*, 1795; the *Bucharest Bible*, 1688; Manuscript 45, preserved at the Cluj-Napoca branch of the Romanian Academy; Manuscript 4389 from the Romanian Academy Library) to establish their filiative relationships with the Saint Petersburg version. The use of the comparative-historical method aims to highlight this text, attempting to determine the extent to which the *Saint Petersburg Bible* is a faithful rendition of the *Blaj Bible* or represents a version of its own identity within the Romanian biblical tradition.

Keywords: *Saint Petersburg Bible*, *Blaj Bible*, *Elizabethan Bible*, *Old Testament*, comparative analysis, primary sources, textual analysis.

Rezumat

Cercetarea de față se focalizează asupra celei de-a treia versiuni românești a textului biblic, editată la Sankt Petersburg, în 1819, cu sprijinul Societății Biblice Ruse. Obiectivul acestei cercetări îl reprezintă o abordare comparativă, cu caracter filologic, a principalelor versiuni românești ale textului biblic (*Biblia de la Blaj*, 1795; *Biblia de la București*, 1688; Manuscrisul 45, păstrat la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române; Manuscrisul 4389 de la Biblioteca Academiei Române) pentru stabilirea relațiilor de filiație ale acestora cu versiunea de la Sankt Petersburg. Utilizarea metodei comparativ-istorice are rolul de a contribui inclusiv la punerea în valoare a acestui text, încercând să determine în ce măsură *Biblia de la Sankt Petersburg* este o reluare fidelă a *Bibliei de la Blaj* sau reprezintă o versiune cu o identitate proprie în tradiția biblică românească.

Cuvinte-cheie: *Biblia de la Sankt Petersburg*, *Biblia de la Blaj*, *Biblia Elizabetană*, *Vechiul Testament*, analiză comparativă, surse primare, analiză textuală.

Introducere

Încă de la cercetările de debut¹ pe care le-am realizat în cadrul stagiului doctoral asupra primelor texte veterotestamentare din *Biblia Sankt Petersburg* (B 1819) am observat existența unor particularități ce o disting de alte versiuni românești ale textului biblic, diferențe care ne-au motivat să extindem studiul nostru. Prin urmare, ne-am propus să analizăm și alte texte din Vechiul Testament, având ca obiectiv principal reliefaarea trăsăturilor lingvistice specifice versiunii editate în 1819.

Analiza lingvistică a textului B 1819 a fost construită pe urmărirea concordanțelor textuale între *Biblia de la Sankt Petersburg* și versiunile românești anterioare ale textelor veterotestamentare din *Biblia de la Blaj* (1795), *Biblia de la București* (1688), Manuscrisele 45 și 4389, dar și prin apelul la unele surse de control, precum *Biblia Elizabetană*, *Biblia de la Ostrog*, *Septuaginta*, *Vulgata* și *Biblia Hebraica Stuttgartensia*.

Metoda comparativ-istorică utilizată ne-a permis să evaluăm în ce măsură editorul versiunii de la Sankt Petersburg a păstrat textul versiunilor anterioare sau, dimpotrivă, a introdus unele soluții traductologice noi. Acest demers presupune compararea atentă a textelor pentru a identifica similitudini, diferențe și relații de filiație între diferitele versiuni ale Bibliei, implicând parcurgerea unor etape bine definite în cercetarea filologică: identificarea intervențiilor editoriale; coroborarea textului cu alte surse (ediții, manuscrise etc.); analiza gramaticală și lexicală a textului etc. În cele ce urmează, vom detalia toate aceste aspecte, printr-o analiză atentă atât la nivel lingvistic, cât și de tip filologic asupra textului B 1819.

1. Mențiuni asupra unor posibile intervenții editoriale pot fi identificate în prefețe, note sau comentarii adăugate de editori sau traducători, acestea oferind indicii importante privind influențele sau sursele utilizate în elaborarea unui text. Prefețele reprezintă o sursă valoroasă de informații care pot contribui la înțelegerea contextului istoric și cultural de apariție a unui anumit text, precum și la elucidarea metodologiei traductologice și la identificarea surselor utilizate în traducerea sa (v. Gafton 2012, pp. 47, 50-51). De exemplu, în prefețele primelor traduceri erau menționate sursele originale folosite de traducători, precum *Septuaginta*, *Vulgata*, *Biblia de la Ostrog* sau sursele ebraice. De asemenea, tot aici găsim motivația traducătorilor sau a revizorilor privind alegerea anumitor surse, fapt ce contribuie la identificarea influențelor directe asupra traducerii. În plus, aflăm detalii privind preocupările teologice și lingvistice ale vremii – aspecte care pot influența alegerea surselor –, dar și menționarea obiectivelor traducerii, cum ar fi dorința de a face textul accesibil pentru un anumit public sau de a respecta anumite precepte religioase. Menționarea unei versiuni anterioare poate sugera că aceasta a fost folosită ca model, confirmând o filiație directă, așa cum se întâmplă inclusiv în prefața *Bibliei de la Sankt Petersburg*, unde apare menționat faptul că textul a fost revizuit „de pe

¹ Vezi analiza lingvistică întreprinsă asupra următoarelor șase cărți: *Întîia cartea a lui Moisi. Facere*, *A doao cartea a lui Moisi. Ieșire*, *A treia cartea a lui Moisi. Leviticon*, *A patra cartea a lui Moisi. Numerile*, *A cincea cartea a lui Moisi. A doao lîge și Cartea a lui Iisus Navi* (Olariu 2019).

tălmăcire românească, carea mai întâiu s-au tipărit în Transilvanie...”, cu referire la Biblia editată de Samuil Micu-Klein, la Blaj, în 1795.

2. Coroborarea unui text biblic cu edițiile sau cu manuscrisele anterioare poate evidenția eventualele modificări sau adăugiri făcute de revizori, care ar putea indica o influență sau o adaptare a unei versiuni anterioare, confirmând astfel relațiile de filiație.

Un aspect important al cercetării noastre constă în verificarea ipotezei conform căreia, pe lângă versiunea ce le-a servit ca model (*Biblia de la Blaj*), revizorii *Bibliei de la Sankt Petersburg*, și anume egumenul Varlaam al mănăstirii Dobrovăț, care a avut rolul principal în cadrul acestui proces editorial², fiind ajutat, însă, și de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, au utilizat cel puțin încă o sursă, nementionată în prefață de către aceștia. Confruntând textul B 1819 cu versiunile anterioare, am intuit prezența unei surse suplimentare, cel mai probabil una slavonă³, însă nu cea de la 1581, publicată la Ostrog, cum presupusesem în cadrul primelor noastre cercetări, ci una care circula în perioada respectivă în spațiul rusesc, respectiv *Biblia Elizabetană (Elisavetinskaya Biblia)*⁴.

² Pentru istoria apariției *Bibliei de la Sankt Petersburg* (v. Stadnițkii 1894; Buzilă 1996; Ciobanu 1992; Mihail 2002; Olariu 2019).

³ Cele mai multe dintre titlurile cărților din B 1819 nu corespund cu cele din B 1795, text care i-a servit ca model. Astfel, dacă în B 1819 am întâlnit: *Întîia cartea Paralipomenon; Cartea pildelor lui Solomon; Cartea Ecclisiastului adecă propoveditorul împăratului Solomon; Cartea prorocului Isaiia; Cartea prorocului Ieremiia; Cartea prorocului Varuh etc.*, în textul lui Micu-Klein apar titluri precum: *Cartea I Paralipomenon* (cf. *Vulgata*: „Liber Primus Paralipomenon”); *Pildele lui Solomon; Ecclisiastul; Prorocia lui Isaiia; Prorocia lui Ieremiia; Prorocia lui Varuh etc.*, care, în majoritatea lor, concordă cu cele din *Biblia de la București* (1688): *Cartea întîia Paralipomenon; Parimiile lui Solomon; Pildele lui Solomon; Cartea Ecclisiastului; Isaiia; Ieremia etc.*

Aceste diferențe dintre cele două versiuni ne determină să susținem că la revizia B 1819 a fost folosită o sursă diferită de cea a lui Micu-Klein; judecând după topică, am sesizat că era vorba de un text slavon, în timp ce structura titlurilor ne-a condus către textul *Bibliei Elizabetane: ПЕРВЫЯ КНИ́ГИ ПАРАЛИПОМЕНСНЪ; КНИ́ГА ПРИ́ТЧЕЙ СОЛОМСНИХЪ, КНИ́ГА ЁВКЛЕСИ́СТА СЫРЪЧЬ ПРОПОВЕ́ДНИКА ЦАРА СОЛОМСНА, КНИ́ГА ПРОРО́КА ЙСАИИ, КНИ́ГА ПРОРО́КА ЙЕРЕМИИ, КНИ́ГА ПРОРО́КА ВАРУ́ХА*. În consecință, după aceste prime constatări am considerat că folosirea acestui text ca instrument pentru analiza comparativă pe care ne-am propus să o întreprindem în lucrarea de față este pe deplin justificată.

⁴ *Biblia Elizabetană* este numele unei versiuni revizuite a Bibliei redactată în slavonă, publicată în 1751 cu binecuvântarea Sfântului Sinod în timpul împărătesei Elizabeta Petrovna, de la numele căreia provine denumirea respectivului text. Tirajul acestei cărți, nefiind foarte mare, s-a epuizat destul de repede. Cartea a fost retipărită de mai multe ori în perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, fără nicio modificare. Astfel, din 1751 până în 1814 au fost publicate 22 de tiraje ale acestei Biblie, cu revizii minore (cf. Tikhomirov 2007, p. 140), toate aceste noi reeditări purtând același nume: *Biblia Elizabetană (Elisavetinskaya Biblia)*. Acest text era folosit și la începutul secolului al XX-lea, ca text autorizat pentru cult în Biserica Ortodoxă Rusă (cf. Eleonsky 1901, p. 8; pentru această problema, v. și Thompson 1999; Logachev 1975).

În analiza de față am folosit ediția de la 1784 (mergând în paralel, de multe ori, cu cea de la 1762), motivele acestei alegeri fiind, pe de o parte, accesul mai facil pe care l-am avut la această ediție, dublat de proximitatea cronologică a acesteia în raport cu textul B 1819.

3. Analiza formelor onomastice reprezintă un aspect important în identificarea sursei unei traduceri. În procesul de traducere a primelor texte cu caracter biblic, analiza numelor proprii (antroponime, toponime, etnonime, hidronime etc.) relevă faptul că transpunerea lor din limbile clasice de cultură în limbile vernaculare este adesea marcată de numeroase inconsecvențe, acestea fiind păstrate în forma lor originală sau adaptate în funcție de limba-sursă. Astfel, cercetarea modului în care numele proprii sunt transcrise, traduse sau adaptate ne permite identificarea tiparelor lingvistice (dar și cultural-confesionale) care au influențat acest proces. De exemplu, un text tradus din slavonă în limba română poate păstra forme specifice ale numelor proprii din această limbă, care diferă de cele prezente într-o traducere din greacă sau latină. Aceste diferențe pot indica nu doar sursa textuală, ci și tradițiile culturale și lingvistice ale comunității în care s-a realizat traducerea. În aceste condiții, analiza numelor proprii devine esențială în identificarea sursei unei traduceri, oferind indicii esențiale privind originea și influențele exercitate asupra textului tradus (v. Gafton 2012, p. 126).

Comparând textul *Bibliei de la Sankt Petersburg* cu versiunea de la Blaj, constatăm prezența în primul text a unui număr mare de completări și explicații, redactate, de obicei, în jurul unor forme onomastice (antroponime, toponime, etnonime etc.) și redate în cele mai multe cazuri între paranteze, pe care nu le-am identificat în versiunea lui Micu-Klein. În această situație se regăsesc unele antroponime, precum: *Saul* (Reg. I., 15, 16); *Samuil* (Reg. I., 16, 8); *Ilie* (Reg. III, 18, 23); *Sedechia* (Reg. IV, 25, 4); *Navuthe* (Reg. III, 21, 19); *Neemiia* (Neh., 4, 4); *Artaxerx* (Esd., 4, 6); *Ezechia* (Reg. IV, 19, 15); *Amman* (Est., 7, 10); *Sofan* și *Ammon* (Iov, 42, 17), toponime precum *Hovar* (Iov, 42, 17) etc. În textul B 1819, aceste forme sunt redate, în majoritatea situațiilor, între paranteze: *Și au zis lui (Saul): Spune!* (Reg. I., 15, 16); *și au zis (Samuil): Nici pre acesta nu l-au ales Domnul* (Reg. I., 16, 8); *(Si au zis Ilie) Dați-ne noao doi boi* (Reg. III, 18, 23); *au fugit pre calea Aravei (împăratul Sedechia)* (Reg. IV, 25, 4); *în ce chip tu ai ucis (pre Navuthe) și ai moștenit (viia lui)?* (Reg. III, 21, 19); *(și au zis Neemiia) Auzi, Dumnezeul nostru, că ne-am făcut* (Neh., 4, 4); *Iară întru împărăția lui Assuir, (carele este Artaxerx) la începutul împărăției lui, au scris carte* (Esd., 4, 6); *(Și s-au rugat Ezechia cătră Domnul) Și au zis: Doamne, Dumnezeul lui Israil* (Reg. IV, 19, 15); *Să se spânzure (Amman) într-însul!* (Est., 7, 10); *iară priiatinii care au venit la el: Elifaz (fiul lui Sofan), din fiii lui Isav, împăratul temanilor, Valdad (fiul lui Ammon din Hovar), împăratul savheilor* (Iov, 42, 17).

Precizăm faptul că în textul *Bibliei de la Blaj* aceste contexte nu le-am înregistrat niciodată în versetele respective: *Și au zis lui: Spune!* (Reg. I., 15, 16); *și au zis: Nici pre acesta nu l-au ales Domnul* (Reg. I., 16, 8); *Dați-ne noao doi boi* (Reg. III, 18, 23); *au fugit pre calea Aravei* (Reg. IV, 25, 4); *în ce chip tu ai*

ucis și ai moștenit? (Reg. III, 21, 19); *Auzi, Dumnezeuul nostru, că ne-am făcut* (Neh., 4, 4); *Iară întru împărăția lui Asuir, la începutul împărăției lui, au scris carte împotriva celor ce lăcuiesc în Iudeea și în Ierusalim* (Esd., 4, 6); *Și au zis: Doamne, Dumnezeuul lui Israil* (Reg. IV, 19, 15); *Să se spânzure într-însul!* (Est., 7, 10); *iară priiatinii care au venit la el: Elifaz, din fiii lui Isav, împăratul temanilor, Valdad, împăratul savheilor* (Iov, 42, 17).

Completările care apar în B 1819, comparativ cu B 1795, sunt determinate de diferențele de surse utilizate. Astfel, confruntând versiunea analizată în lucrarea de față cu textul slavon din B 1784, constatăm forme și contexte de apariție identice ale numelor proprii din cele două texte, fapt care certifică influența textului slavon asupra versiunii de la Sankt Petersburg: *И рече ѿмѡ (Садѡль): глаголи* (Reg. I., 15, 16); *И рече (Самдѡилъ): ниже сегѡ ѡзверѡ Гдѡ* (Reg. I., 16, 8); *И рече (Иліа): да дадѡтъ намѡ двѡ волѡ* (Reg. III, 18, 23); *И повѣже (црѣ Седекіа) пѡтѣмѡ пѡстѣннѡмѡ* (Reg. IV, 25, 4); *понеже ты оубіаѡ ѿси (Навдѡеа) ѡ поіаѡмѡ ѿси въ наслѣдіе (вѡноградѡ егѡ)* (Reg. III, 21, 19); *И рече Нееміа: оубѡлѡши Бже нашь іакѡ сотворѣни [...]* (Neh., 4, 4); *Въ цѣтво же Исѡіра [іже ѿсть Артаѡерѡѡ] въ началѡ царства егѡ написѡша свѣтокѡ* (Esd., 4, 6); *И молѡса Взекіа пред Гдемѡ ѡ рече Гди Бже Іилевѡ* (Reg. IV, 19, 15); *Да повѣситса (Аманѡ) на немѡ* (Est., 7, 10); *Пришедшіи же къ немѡ дрѡзи Еліфазѡ (сынѡ Сѡфанѡ) ѡ сынѡвѡ Иѡновѡхѡ, царѡ Теманіѡскіѡ, Валдадѡ (сынѡ Іамнѡна Хѡварскагѡ), Савхѡейскіѡ властѡитель* (Iov, 42, 17).

În schimb, în versiunea de la Blaj „transpunerea onomasticii biblice reflectă, în multe privințe, opțiunea lui Micu pentru variantele din *Codex Vaticanus* și, implicit, din ediția lui L. Bos [...]. Preferând formele numelor proprii potrivit lecțiilor lui L. Bos, cărturarul ardelean se distanțează, după cum se observă din aceste exemple, de *Biblia* de la București, fidelă variantelor din *Biblia Aldina* și, respectiv, din ediția *Septuagintei* din 1597” (Pavel 2000-2001, p. 287). De asemenea, în mod ocazional, „S. Micu înclină pentru variantele antroponimelor și toponimelor stabilite în *Biblia Complutensis*, pe care le preia, probabil, tot din notele ediției de bază din 1709, fără să excludem utilizarea, în subsidiar, a unei ediții derivate din cea de la Complutum” (*Ibidem*, pp. 287-288).

În plus, în B 1819 am consemnat și forme onomastice care au grafii vizibil diferite față de cele din textul de la Blaj, dar care se regăsesc în sursa slavonă de la 1784. Dăm câteva exemple pentru a ilustra situația din textul analizat: în versetul (Reg. II, 13, 23) din B 1819 notăm *Avessalom* (B 1819), cf. *ѡвѡцы) авѡссалѡмѡвы* (B 1784); în versetul (Iov, 39, 13) am înregistrat *Nessa*; cf. *Нѡсса* (B 1784); în versetul (Iov, 39, 13) apare *Neelassa* (B 1819), cf. *Нѡелѡсса* (B 1784), în timp ce în B 1795 am consemnat formele fără dublarea fricativei dentale surde [s]: *Avesalom* (Reg. II, 13, 23); *Nesa* (Iov, 39, 13); *Neelasa* (Iov, 39, 1).

4. Analiza comparativă detaliată a variantelor textuale pentru a descoperi pasaje comune sau elemente caracteristice fiecărui text joacă un rol important în depistarea

surselor acestuia. De exemplu, identificarea unor expresii sau termeni regăsiți în versiunile anterioare pot sugera o filiație directă cu textul analizat. Examinarea formelor gramaticale și lexicale poate contribui la surprinderea unor detalii în măsură să apropie sau, dimpotrivă, să diferențieze textele comparate. Componenta lexicală funcționează ca un indicator relevant al limbii-sursă sau/și al mediului cultural din care provine textul (v. Gafton 2012, p. 137).

4.1. Examinând cu atenție textul *Bibliei de la Sankt Petersburg*, am constatat că această versiune introduce modificări lexicale față de versiunile anterioare, modernizând uneori limba și adaptând-o normei lingvistice a timpului. De exemplu, unii termeni mai vechi au fost înlocuiți în textul de la 1819 cu sinonime mai accesibile pentru cititorii din Basarabia, în timp ce *Biblia de la Blaj* păstrează unele structuri și termeni mai arhaici, fiind vizibile influențele *Bibliei de la București*, caracterizată printr-un limbaj mai conservator, specific secolului al XVII-lea, cu multe influențe slavone și grecești.

În acest sens, observăm cum revizorul versiunii B 1819 a înlocuit termenul *vedec* „spărtură, breșă, defect” (împrumut contextual după gr. *βεδέκ*, de origine ebraică, cf. Munteanu 2016 p. CCXI) prin tc. *meremet*, cu sensul „lucrare de reparație sau de întreținere” (DLR s.v.), termen redat între paranteze în următorul context: *Și l-au dat celor ce fac lucrurile în Casa Domnului, ca să întărească vedecul (meremetul) casii* (Reg. IV, 22, 5; 22, 6). În B 1795 versetul în discuție are forma: *Și l-au dat celor ce fac lucrurile în Casa Domnului, ca să întărească vedecul casii*, în dreptul căruia Micu-Klein glosează într-o notă marginală substantivul *vedec* prin „stricăciune”.

Precizăm că termenul de origine turcă *meremet* circula în epocă atât în Moldova, cât și în Muntenia (cf. DLR; Arvinte 2007, p. 286). În celelalte texte biblice, luate în discuție în lucrarea de față – versiunile din secolul al XVII-lea –, situația este următoarea: B 1688 și Ms. 45 consemnează termenul *vedec*, în timp ce Ms. 4389 atestă sintagma *acoperemîntul casei*.

Într-un alt context, revizorul versiunii de la Sankt Petersburg a adăugat, pentru claritatea textului, între paranteze, termenul *gelat* (din turcă *ğellad*, cf. DA), pe lângă termenul *gîde* „călău” (cf. DA, et. nec.) în: *Și în scîrbă fiind la toți ca un gîde (gelat) a moșiei* (Macav. 2, 5, 8), față de: *Și în scîrbă fiind la toți ca un gîde a moșiei*, situație prezentă în B 1795, în același verset.

Revizorul *Bibliei de la Sankt Petersburg* introduce soluții traductologice noi pentru anumite forme regionale/populare, în timp ce în textul *Bibliei de la Blaj* sunt folosiți termeni ce țin strict de zona dialectală căreia îi aparține, și anume graiurile transilvane. Analiza comparativă relevă faptul că revizorul textului de la 1819 „traduce” constant termenii din B 1795, uneori redându-i și între paranteze, cu scopul de a explica cuvintele regionale. Astfel, termeni precum *ai* (Nm., 11, 5); *boambă* (Fac., 40, 10; Lv., 19, 10); *corfă* (Ex., 29, 23; 29, 32; Nm., 11, 32); *ciurdă* (Dt., 7, 13); *rochie* (Ex., 28, 38; Ex., 39, 27); *jar* (Lv., 16, 12); *groasă* (Ex., 21,

22); *prunc* (Fac., 41, 12); *primb* (Ex., 28, 28); *tors* (Ex., 35, 24); *șipată* (Nm., 30, 10); *păruș* (Dt., 23, 13); *a tomni* (Ex., 21, 8; 21, 9); (*să-i / și*) *găure* (Ex., 21, 6; Dt., 15, 17) etc. sunt înlocuiți cu *usturoi* (Nm., 11, 5); *bobiță* (Fac., 40, 10; Lv., 19, 10); *coșniță* (Ex., 29, 23; 29, 32)/*oboroc* (Nm., 11, 32); *cireadă* (Dt., 7, 13); *fotă* (Ex., 28, 38; Ex., 39, 27); *fusti* (Ex., 28, 38); *jăratec* (Lv., 16, 12); *îngreunată* (Ex., 21, 22); *copil* (Fac., 41, 12); *guler* (Ex., 28, 28); *tort* (Ex., 35, 24); *lăsată* (Nm., 30, 10); *țăruș* (Dt., 23, 13); *a logodi* (Ex., 21, 8, 21, 9); *să-i bortească* (Ex., 21, 6)/*și bortești* (Dt., 15, 17) etc.

Revizorul B 1819, simțind, probabil, nevoia unei clarități îmbunătățite a textului, a schimbat sau a completat acolo unde nu era de acord cu soluția propusă de revizorul versiunii anterioare, ameliorând traducerea lui Micu-Klein. Astfel, în versetul (Dt., 28, 68) din B 1795: *Și te va întoarce Domnul în Egipt cu luntri* a fost înlocuit termenul *luntre* „ambarcațiune [...] folosită pe ape liniștite; barcă” (lat. *lunter*, DLR) printr-un termen de origine slavă: *corabie* „vas mare plutitor pe ape pentru transport de călători și mărfuri” (vsl. *korab(l)i*, DA): *Și te va întoarce Domnul în Egipt cu corăbii* (B 1819). În ceea ce privește situația din celelalte texte cooptate în prezentul demers comparativ, menționăm că același termen din B 1819 l-am înregistrat și în Ms. 4389: *Și te va întoarce Domnul Dumnezeu în Egipt cu corabie*, pe când celelalte două texte din secolul al XVII-lea atestă în același verset termenul *vase*: *Și te va întoarce Domnul Dumnezeu la Egipt cu vase* (B 1688); *Și te va întoarce Domnul Dumnezeu la Egipt cu vase* (Ms. 45).

Aceste inserții și ajustări, considerate a fi necesare pentru a îmbunătăți claritatea textului în raport cu textul-sursă, apar în mod constant în versiunea de la 1819, completările fiind inserate în text cu ajutorul unor paranteze și acolade⁵.

4.2. În completarea analizei de tip preponderent onomastic realizată în cap. 3, enumerăm mai jos și alte cazuri de inserții textuale care demonstrează paralelismul între textul slavon de la 1784 și versiunea românească de la Sankt Petersburg, fapt ce susține, o dată în plus, existența unei filiații între cele două texte. Pentru a ilustra cât mai clar acest aspect, ordinea menționării exemplurilor va fi: (B 1784) → (B 1819) → (B 1795) → (B 1688) → (Ms. 45).

⁵ Revizorul B 1819 pare să continue o „tradiție” slavă, în care frecvent apar adăugiri și completări puse între paranteze. Desnitsky (2008, p. 223) oferă următoarea explicație acestei situații: „Vechiul Testament conținea cărți canonice și necanonice. La traducerea textului ebraic masoretic al Vechiului Testament, au fost introduse în textul rus (în paranteze) cuvinte care nu erau în originalul ebraic, dar erau prezente în Septuaginta, în greacă, și în Biblia Elisabetană, în slavona bisericească [...]. Reviziile asupra acestora au fost efectuate în conformitate cu principiile lui Filaret: textul ebraic a fost luat ca bază, dar i s-au adăugat completări și s-au făcut corecții pe baza textelor grecești și slavone. Cele mai evidente dintre aceste completări au fost plasate între paranteze simple, ceea ce a creat confuzie: parantezele au fost folosite și ca semn obișnuit de punctuație. Ca urmare, a apărut un tip special de text, combinând eclectic elemente de text ebraic și grecesc [...]. Au fost luate ca bază edițiile sale occidentale, iar cuvintele care erau prezente în slavona bisericească, dar absente în aceste ediții, au fost date și în paranteză. Cuvintele adăugate «pentru claritate și corectare a vorbirii» au fost scrise în cursiv” (*trad. n., V.O.*).

– versetul (Reg. II, 6, 5): **ДѢДЪ ЖЕ И СЫНОВЕ ИЙЛЕВЫ (ИДАХЪ) ПРѢД ГДѢМЪ** (B 1784); *Iară David și toți fiii lui Israil, (mergea) jucînd înaintea Domnului* (B 1819); *Iară David și toți fiii lui Israil, jucînd înaintea Domnului* (B 1795); *Și David și toți fiii lui Israil, jucînd înaintea Domnului* (B 1688, Ms. 45);

– versetul (Par. II, 15, 13): **И (РЕЧЕ): ВСАКЪ, ИЖЕ АЦЕ НЕ ВЗЫЦЕТЪ ГДА БГА ИЙЛЕВА ДА ОУМРЕТЪ** (B 1784); *Și (au zis) tot carele nu va căuta pre Domnul Dumnezeul lui Israil cu moarte să moară* (B 1819); *Și tot carele nu va căuta pre Domnul Dumnezeul lui Israil cu moarte să moară* (B 1795); *Și tot carele nu va cerceta pre Domnul Dumnezăul lui Israil va muri* (B 1688); *Și tot carele nu va cerceta pre Domnul Dumnezăul Israil va muri* (Ms. 45);

– versetul (Reg. II, 11, 1): **И ВЫСТЬ И ПО ВОЗВРАЩЕНІИ ЛѢТА, ВО ВРЕМЯ ИСХОЖДЕНІА ЦАРЕЙ (НА ВРАНЫ) И ПОСЛА ДѢДЪ ИОВА (B 1784);** *Și au fost după ce au trecut anul, la vrêmea ieșirii împăraților (la război), au trimis David pre Ioav* (B 1819); *Și au fost după ce au trecut anul, la vrêmea ieșirii împăraților, au trimis David pre Ioav* (B 1795); *Și să făcu întorcându-să anul, la vrêmea ieșirii împăraților, și trimise David pre Ioav* (B 1688, Ms. 45);

– versetul (Reg. II, 13, 23): **И ВЫСТЬ ПО ДВѢХЪ ЛѢТѢХЪ ДНЕЙ, И ВѢША СТРИГЦЕ (ОВЦЫ) АВЕССАЛОМОВЫ ВЪ ВЕЛАСОРѢ** (B 1784); *Și au fost după doi ani de zile, când tundea (oile) lui Avesalom în Velasor* (B 1819); *Și au fost după doi ani de zile, când tundea lui Avesalom în Velasor* (B 1795); *Și să făcu întru 2 ani de zile și era tunzînd lui Avesalom la Velasor* (B 1688); *Și să făcu întru 2 ani de zile și era tunzînd lui Avesalom la Velasor* (Ms. 45);

– versetul (Reg. III, 21, 19): **ПОНЕЖЕ ТЫ ОУВИЛЪ ЕСИ (НАВУФЕА) И ПОИЛЪ ЕСИ ВЪ НАСЛѢДІЕ (ВИНОГРАДЪ ЕГЪ)** (B 1784); *în ce chip tu ai ucis (pre Navuthe) și ai moștenit (viia lui)* (B 1819); *în ce chip tu ai ucis și ai moștenit?* (B 1795, B 1688 și Ms. 45);

– în versetul (Reg. IV, 9, 30): **И ПРИДЕ ИИИ ВО ІЕЗРАЕЛЪ (ГРАДЪ), ІЕЗАВЕЛЪ ЖЕ ОУСЛЫША** (B 1784); *și au venit Iu la Iezrael (cetatea) și Iezavel au auzit* (B 1819); *și au venit Iu la Iezrael și Iezavel au auzit* (B 1795); *Și veni Iiú la Iezrael. Și Iezavel auzi* (B 1688); *Și veni Iiú la Iezrael. Și Iezavel audzi* (Ms. 45);

– în versetul (Reg. IV, 13, 17): **И СТРЕЛИ (ЦРЬ)** (B 1784); *Și au săgetat (împăratul)* (B 1819); *Și au săgetat* (B 1795); *Și zise Elisée: „Săgeată!” Și săgetă* (B 1688); *Și dzise Elisée: „Săgeată!” Și săgetă* (Ms. 45);

– în versetul (Par. II, 30, 1): **ДА ПРИДѢТЪ КЪ ДОМЪ ГДНЮ ВО ІЕСЛИМЪ, СОТВОРИТИ ПАСХЪ ГДЪ БГЪ ИЙЛЕВЪ** (B 1784); *să vie la Casa Domnului în Ierusalim, să facă fasec (paștele) Domnului Dumnezeului lui Israil* (B 1819); *să vie la Casa Domnului în Ierusalim, să facă fasec Domnului Dumnezeului lui Israil* (B 1795); *să vie la casa Domnului, la Ierusalim, să facă fasec Domnului Dumnezăului Israil* (B 1688); *să vie la casa Domnului, la Ierusalim, să facă fasec Domnului Dumnezăului Israil* (Ms. 45);

– în versetul (Esd., 2, 62): **ТИ ИСКАША ПИСАНИЯ РОДЪ СВОЕМО, И НЕ УБЕРГѢТОША** (B 1784); *Aceștia au căutat scrisoarea lor, metoesimii (neamului lor), și nu*

s-au aflat (B 1819); *Aceștia au căutat scrisoarea lor, metoesimii, și nu s-au aflat* (B 1795); *Aceștia-s (cărora) au cerșut scrisoarea lor methoesimmii, și nu s-au aflat* (B 1688); *Aceștia-s [cărora] au cerut scrisoarea lor methosimii, și nu s-au aflat* (Ms. 45);

– în versetul (Par. I, 29, 20): *И рече Дѣдъ всемѣ собранію людемъ): бл҃гословите гдѣа б҃га нашего* (B 1784); *Și au zis David cătră toată adunarea (norodului): „Bindecuvântați pre Domnul Dumnezeul nostru!”* (B 1819); *Și au zis David cătră toată adunarea: „Bindecuvântați pre Domnul Dumnezeul nostru!”* (B 1795); *Și zise David la toată adunarea: „Blagosloviți dară pre Domnul Dumnezăul nostru!”* (B 1688, Ms. 45); *Și dzise David la toată adunarea: „Blagosloviți dară pre Domnul Dumnezăul nostru!”* (Ms. 45);

– în versetul (Neh., 1, 2): *И прійде (ко мнѣ) Ананіа едѣнъ ѿ брати моихъ* (B 1784); *Și au venit (la mine) Anani, unul dintru frații miei* (B 1819); *Și au venit Anani, unul dintru frații miei* (B 1795); *Și veni Anani, unul dentru frații miei* (B 1688, Ms. 45);

– în versetul (Neh., 1, 4): *И рыдѣхъ дни (многи)* (B 1784); *și am jelit zile (multe)* (B 1819); *și am jelit zile* (B 1795, B 1688); *și am jelit dzile* (Ms. 45);

– în versetul (Iov, 32, 4): *ѿкъ старѣйши егѡ сѣтъ денми (дрѣзи) егѡ* (B 1784); *pentru că era mai bătrâni de zile decît el (priiatinii lui)* (B 1819); *față de pentru că era mai bătrâni de zile decît el* (B 1795); *căce mai bătrâni decît el sînt ei cu zilele* (B 1688); *căce mai bătrâni decît el sînt ei cu dzilele* (Ms. 45).

Trebuie să menționăm în cadrul acestei analize comparative faptul că toate aceste contexte (termeni, sintagme) care individualizează versiunea de la Sankt Petersburg (1819), în raport cu cele de la Blaj (1795) și de la București (1688) și inclusiv cu manuscrisul 45, se regăsesc în manuscrisul 4389, de obicei inserate în text fără paranteze; explicația acestei situații constă în faptul că la traducerea acestui ultim manuscris, făcută de Daniil Andrean Panoneanu în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, a fost folosită, de asemenea, o sursă slavonă, și anume *Biblia de la Ostrog* (v. Andriescu 1997, p. 112). Pentru a ilustra această situație, dăm în continuare forma versetelor analizate aici așa cum apar ele în manuscrisul menționat: *Iară David și feciorii lui Israil, mergea înaintea sicriului Domnului jucînd* (Reg. II, 6, 5); *Și tot oricine va zice că nu va cerceta pre Domnul Dumnezeul lui Israil, să moară* (Par. II, 15, 13); *De-acii, după întoarcerea anului aceľuia în vrênea ce vrea să iasă împărații la războiu, trimese David pre Ioav...* (Reg. II, 11, 1); *De-acii după cățava vrêne, cînd tunde slugile lui Avesalom oile în Vetlasor* (Reg. II, 13, 23); *Pentru căci ai ucis tu pre Navuthei Israilteanul și i-ai luat via?* (Reg. III, 21, 19); *Și mêrse lúe în cetatea Ezerelului. Iar Iezavel, deaca auzi, se sulimăni și-și răstici ochii* (Reg. IV, 9, 30); *Și zise Elisei: „Săgetează!”* *Și săgetă împăratul* (Reg. IV, 13, 17); *să vie în casa Domnului în Ierusalim, să facă paști Domnului Dumnezeul lui Israil* (Par. II, 30, 1); *Aceia au căutat scrisoarea neamului său, și nu*

se-au aflat (Esd., 2, 62); *Și porînci David la tot nărodul oamenilor: „Blagosloviți Domnului Dumnezeului nostru!”* (Par. I, 29, 20); *Și veni la mine Anania, unul den frații miei* (Neh., 1, 2); *și jăliiu zile multe* (Neh., 1, 4); *căci că ceialalți prieteni ai lui era mai bătrîni de zile decît dînsul* (Iov, 32, 4).

4.3. Cele mai multe diferențe între textele pe care le urmărim aici se referă, așa cum am putut constata până acum, la prezența/absența unor termeni sau sintagme în B 1819, prin raportare la textul corespondent din B 1795. Însă nu de puține ori, revizorul versiunii de la Sankt Petersburg a completat textul inclusiv cu propoziții întregi, aceste diferențe regăsindu-se în sursa slavonă de la 1784, și anume *Biblia Elisabetană*. În continuare vom da câteva exemple în acest sens.

Prezența parantezei din B 1819 în contextul: *și au zis: și pre acesta (nu-l vom lăsa)!* (Reg. IV, 9, 27) corespunde situației din *Biblia Elisabetană*: *и рече и сегѡ [не ѡмалъ оставити]*, care se regăsește doar în una dintre textele anterioare, respectiv în Ms. 4389: *au zis: și pre acesta!* (B 1795); *și zise: „Și încă pre acesta!”* (B 1688); *și dzise: „Și-ncă pre acesta!”* (Ms. 45), în timp ce în Ms. 4389 apare: *și zicea întru sine: „Nu-l voi lăsa!”*. Un alt exemplu care vine să susțină similaritățile dintre B 1819 și B 1784 este cel din versetul (Par. I, 17, 5), unde întâlnim: *Că n-am lăcuit în casă din zioa carea am scos pre Israil (din pămîntul Eghiptului), pînă în zioa aceasta* (B 1819), context similar cu cel din textul slavon: *Икѡ не ѡбитѡхъ въ домѡ ѡ днѣ вѡньже ѡзведѡхъ Гѡла (ѡ земли Егѡпетскѡа) даже до днѣ сегѡ* (B 1784), pe care l-am regăsit inclusiv în Ms. 4389: *Că n-am lăcuit în casă den vrêmea cêea den carea am scos pre Israil den țara Eghiptului pînă în zioa aceasta*. Fragmentul în discuție nu apare în B 1795, unde avem: *Că n-am lăcuit în casă din zioa carea am scos pre Israil, pînă în zioa aceasta*, și nici în B 1688 sau Ms. 45.

În versetul (Jud., 20, 11) din B 1819 înregistrăm următorul context: *Și s-au adunat tot bărbatul lui Israil în cetate, ca un om. (Ce iesă din cetăți?). Și au trimis neamurile lui Israil; dacă textul din paranteză lipsește în B 1795, acesta a fost identificat în *Biblia Elisabetană*, unde apare fără paranteze: *И собрѡсѡхъ всѡ мѡжи Гѡлевы ко градѡ Гѡкѡ едѡнѡ мѡжѡ ѡз градѡвъ ѡсодѡще: И послѡша племена Гѡлева [...]*.*

Fragmentul din B 1819: *(Și s-au rugat Ezechia cătră Domnul) Și au zis: Doamne, Dumnezeul lui Israil* (Reg. IV, 19, 15) reproduce întocmai textul slavon din B 1784: *И молѡсѡ Езекѡа предъ Гдѡемъ и рече Гдѡ Бже Гѡлевъ*. Propoziția din paranteză nu a fost atestată în B 1795: *Și au zis: Doamne, Dumnezeul lui Israil*, și nici în B 1688 sau Ms. 45, unde am notat: *Și zise: „Doamne, Dumnezeul lui Israil”*, ea fiind prezentă, în schimb, în Ms. 4389: *Și se rugă Ezéchiia înaintea Domnului, zicînd: „Doamne, Dumnezeul lui Israil”*.

Situația semnalată mai sus se repetă și în (Jud., 20, 2), unde în B 1819 avem: *Și au stătut (înaintea feții Domnului) adunarea a tot norodului, toate neamurile lui Israil*, paranteză care în B 1795 lipsește: *Și au stătut adunarea tot norodului*,

toate neamurile lui Israil, la fel ca în B 1688: *Și au stătut adunarea a tot nărodul, toate fêlurile lui Israil*. Acest context apare în *Biblia Elizabetană*: *И сташа пред лицемъ Гднимъ вса племена Иллева*, în timp ce manuscrisele din secolul al XVII-lea vin cu soluții proprii: *Și au stătut fruntea a tot nărodul, toate fêlurile lui Israil* (Ms. 45); *Și stătură căpeteniile a tot nărodul, și a toate semințiile lui Israil* (Ms. 4389).

Textul din (Iov, 31, 35) al versiunii de la 1819: *Și de am lăsat pre cel neputincios să iasă din ușa me a cu sinul desert (de nu m-as fi temut)* adoptă modelul slavon, prezent în B 1784: *ѡце же ѡ встѡвихъ маломѡщнаго ѡзыти ѡз дверей мойхъ тщймъ нѣдромъ [ѡце вы не ѡуѡлса]*, care nu se regăsește în *Biblia de la Blaj*, unde înregistrăm: *Și de am lăsat pre cel neputincios să iasă din ușa mea cu sinul desert*. În schimb, completarea din primele două versiuni a fost înregistrată în toate cele trei texte din secolul al XVII-lea: *Și de am lăsat pre cel neputincios să iasă den ușa mea cu sînul deșert (de nu mă temeam)* (B 1688); *Și de am lăsat pre cel neputincios să iasă ușa mea cu sînul deșert, [de nu mă temeam]* (Ms. 45); *Și de am lăsat pre cel slab să iasă den ușile mêle cu sînul dășărt, de nu m-am îndoit* (Ms. 4389).

Tot așa, în (Iov, 38, 25) din B 1819 am înregistrat următorul exemplu: *Și cine au gătit ploii iuți curgere și calea curgerii (și calea furgerului și a tunetului)*, context identificat în sursa slavonă: *Кто же ѡуѡтѡва дождю велию пролиание, ѡ пѣть мѡлнии ѡ грѡма* (B 1784), însă absent în textul de la Blaj: *Și cine au gătit ploii iuți curgere și calea curgerii* (B 1795). Versiunile din secolul al XVII-lea înregistrează în același verset următoarele situații: *Și cine au gătit ploii cei buhoioase curgerea și calea urletelor* (B 1688); *Și cine au gătit ploaie buhoioasă curăre și calea huietilor* (Ms. 45); *Și cine au gătit vărsarea ploii cei mari și calea fulgerării tunetului?* (Ms. 4389).

Un ultim astfel de exemplu reținut este cel din versetul (Iov, 39, 1): *De ai cunoscut vreamea nașterii cerbilor? (carii viețuiesc în munți piatroși) Și păzit-ai nașterile cerboaielor* (B 1819), unde propoziția redată între paranteze urmează modelul slavon: *ѡце ѡураздмѣлъ еси время рожденіа козъ живѡщихъ на горѡхъ каменныхъ ѡсмотрлъ же ли еси болѣзнь при рожденіи ѡленей* (B 1784), dar care nu se regăsește în B 1795: *De ai cunoscut vreamea nașterii pietrii cerbilor? Și păzit-ai nașterile cerboaielor*, după cum nici în B 1688: *De ai cunoscut vrêmea nașterii pietrii țap-cerbului? Și ai păzit chinurile cerbilor?* sau în cele două manuscrise: Ms. 45: *Dă ai cunoscut vrêmea nașterii pietrii țap-cerbului? Și ai păzit chinurile cerbilor?*; Ms. 4389: *Deaca ai priceput vrêmea nașterii țapului pre piatră și încă ai păzit pe cerb în durêre?*

Concluzii. În urma cercetărilor detaliate întreprinse asupra caracteristicilor lingvistice și textologice întâlnite în B 1819 în comparație cu versiunile anterioare, am ajuns la concluzia că există diferențe numeroase între versiunea de la Sankt Petersburg și textul ce i-a servit ca model, *Biblia de la Blaj*, fapt care ne îndreptățește să reevaluăm opiniile din literatura de specialitate referitoare la această a treia

versiune a textului biblic românesc. Aspectele lingvistice expuse în lucrarea de față demonstrează, în mod cert, faptul că pentru publicarea textului din 1819 editorii au folosit la revizia versiunii din 1795 o sursă slavonă, și anume *Biblia Elizabetană*, care circula în spațiul rusesc în perioada respectivă, de unde a putut fi preluată de revizorii textului publicat la Sankt Petersburg⁶. În aceste condiții, putem afirma că versiunea de la 1819, preluând textul de la Blaj, îl ameliorează atât din punct de vedere semantico-lexical (prin completări textuale), cât și al normei lingvistice, aspecte care îi conferă acesteia o identitate proprie în raport cu versiunile românești anterioare.

Abrevieri:

Dt. – A cincea cartea a lui Moisi. A doao lêge
 Esd. – Întîia cartea a Esdrii
 Est. – Cartea Esthirii
 Ex. – A doao cartea a lui Moisi. Ieșire
 Fac. – Întîia cartea a lui Moisi. Facere
 Iov – Cartea lui Iov
 Jud. – Cartea judecătorilor lui Israil
 Lv. – A treia cartea a lui Moisi. Leviticon
 Macav. 2 – Cartea a doao a Maccaveilor
 Neh. – Cartea lui Neemiia
 Nm. – A patra cartea a lui Moisi. Numerile
 Par. I – Întîia cartea Paralipomenon
 Par. II – A doao cartea Paralipomenon
 Reg. I – Întîia cartea a împăraților
 Reg. II – Cartea a doao a împăraților
 Reg. III – Cartea împăraților a treia
 Reg. IV – Cartea împăraților a patra

Referințe bibliografice:

Sigle

B 1688 = Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, tipărită întîia oară la 1688, în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino; Domnul Țării Românești [...]. București, 1688.

B 1784 = Biblija Sireč Knigi Svjašennoگو Pisanija Vethogo i Novogo Zaveta, Moskva, 1784 (*Biblia Elizabetană*).

B 1795 = Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao, care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înțălesul limbii românești [...]. Blaj, 1795 [ediție modernă: Roma, 2000].

⁶ Amintim aici că, după primele corecturi făcute la Chișinău, mitropolitul Bănulescu-Bodoni îl trimite pe egumenul Varlaam la Sankt Petersburg pentru a corecta și supraveghea publicarea Bibliiei.

B 1819 = Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii vechi și a ceii noao, cu chieltuiala Rossieneștii Soțietăți a Bibliei, în Sanktpeterburg, în tipografia lui Nic. Grecea, în anul 1819, august 15 zile, Sankt Petersburg, 1819.

Biblia de la Ostrog = Biblija Sireč Knigi Vethogo i Novogo Zaveta po jazyku slovensku, Ostrog, 1581.

Biblia Hebraica Stuttgartensia = *Biblia Hebraica Stuttgartensia: quae antea cooperantibus A. Alt, Eissfeldt, P. Kahle ediderat R. Kittel (...). Editio funditus renovata (...)* ediderunt K. Elliger et W. Rudolph. Textum Masoreticum curavit H. P. Reuger, Masoram elaboravit G. E. Weil, edit. Deutsche Bibelstiftung, Stuttgart, 1977.

DA = *Dicționarul limbii române*, Academia Română, 1913-1948.

DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, Editura Academiei, București, 1965 ș.u.

Ms. 4389 = Biblioteca Academiei Române, *Manuscrisul românesc nr. 4389*; conține traducerea integrală a Vechiului Testament, realizată după slavonă și latină de Daniil Andrean Panoneanul, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Ms. 45 = Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, *Manuscrisul românesc nr. 45*; conține traducerea integrală a Vechiului Testament, realizată de Nicolae Milescu și revizuită de un anonim moldovean (probabil Dosoftei) în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Septuaginta = *Vetus Testamentum ex versione septuaginta interpretum. Junta exemplar vaticanum*. Ed. Lambert Bos. Oxford, Typographeo Clarendoniano, 1805.

Vulgata = *Bibliorum sacrorum iuxta vulgatam clementinam nova editio: breviario perpetuo et concordantiis aucta, adnotatis etiam locis qui in monumentis fidei sollemnioribus et in liturgia romana usurpari consueverunt*, curavit Aloisius Gramatica, Mediolani: in aedibus U. Hoepli, 1914

Literatură secundară

ANDRIESCU, Alexandru. *Studii de filologie și istorie literară*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997.

ARVINȚE, Vasile. *Normele limbii literare în opera lui I.-L. Caragiale*. Iași: Demiurg, 2007.

BUZILĂ, Boris. *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*. București-Chișinău: Editura Fundației Culturale Române & Editura Știința, 1996.

CIOBANU, Ștefan. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău: Editura Enciclopedică „Gh. Asachi”, 1992.

DESNITSKY, Andrei. *Библия и православная традиция* [online]. Москва: ЭКСМО, 2008 [citat 26 septembrie 2024]. Disponibil: <https://biblia.ru/AboutBible/BibleTranslations/bibliya-istoriya-russkogo-perevoda.html>

ELEONSKY, F. G. Отечественные труды по изучению Библии в XIX веке. Санкт-Петербургская православная духовная академия. În: *Архив журнала «Христианское чтение»*. 1901, nr. 1, pp. 3-28.

GAFTON, Alexandru. *De la traducere la norma literară. Contribuția traducerii textului biblic la constituirea vechii norme literare*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.

LOGACHEV, K. Издания русских переводов Библии. (Къ столѣтію созданія перваго полного перевода Библии на русскій языкъ). În: *Журнал Московской Патриархии*, Moscova. 1975, nr. 7, pp. 72-78; nr. 11, pp. 73-80.

MIHAIL, Z. Biblia în limba română. Sankt Petersburg, 1819. În: *Omăgiu lui Virgil Candea la 75 de ani*. București: Editura Academiei Române, 2002, vol. I, pp. 419-429.

MUNTEANU, Eugen, Studiu lingvistic. În: *Vechiul Testament – Septuaginta. Versiunea lui Nicolae Spătarul Milescu (Ms. 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj*

a Academiei Române). Eugen Munteanu (coord.). Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, pp. CCXI-CCXC.

OLARIU, Veronica. *Biblia de la Sankt Petersburg (1819). Studiu lingvistic*. Iași: Editura Doxologia, 2019.

PAVEL, Eugen. Biblia lui Samuil Micu (1795). Modele și izvoare. În: *Dacoromania. Serie nouă*. 2000-2001, pp. 277-307.

STADNIȚKII, Avksentii. *Gavriil Banulesco-Bodoni, ekzarh Moldo-Vlahijskij (1808-1812) i mitropolit Kișinevskij (1813-1821)*. Chișinău, 1894.

ТИХОМИРОВ, В.А. Начало истории русского перевода Библии и Российское библейское общество. În: *Христианское чтение*. 2007, nr. 28. pp. 111-146.

THOMPSON, Francis J. The Slavonic Translation of the Old Testament. În: *The Interpretation of the Bible. The International Symposium in Slovenia. Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series*, edited by Jože Krašovec. 1999, nr. 289, Ljubljana, pp. 605-920.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 21.10.2024

Acceptat: 10.12.2024

CZU:811.18

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2\(323\).07](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2(323).07)

Aspecte ale cercetării limbilor relict paleobalcanice și a idiomului trac

Ecaterina PLEȘCA

Cercetător științific

E-mail: ecaterina.plesca@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2686-3942>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

Aspects of the Research of Paleo-Balkan Relict Languages and the Thracian Idiom

Abstract

This article deals with some aspects related to the relict languages from the Paleo-Balkan cultural and linguistic space, highlighting some defining features of the studied area. Aspects are revealed about the place occupied by the Thracian language and Paleo-Balkan idioms are revealed following the dismemberment of the Indo-European linguistic domain. Special attention is paid to the Thracian idiom and the place it occupies among the relict languages of the Paleo-Balkan area. The article emphasizes the Indo-European and Paleo-Balkan character of the Thracian idiom, of its northern branch, Thraco-Dacian, and its participation, along with Latin, in the formation of common Romanian/of the Romanian language. For the most part, the article presents a synthesis based on some important works in the field concerned.

Keywords: relict languages, the Thracian language, cultural space, Paleo-Balkan linguistic area, pre-Latin substrat.

Rezumat

Articolul de față tratează unele aspecte ce țin de limbile relict din spațiul cultural și lingvistic paleobalcanic, punându-se în evidență unele trăsături definitorii ale arealului studiat. Se relevă aspecte despre locul ocupat de tracă și limbile paleobalcanice în urma dezmembrării domeniului lingvistic indo-european. O atenție aparte se acordă idiomului trac și locului pe care îl ocupă acesta printre limbile relict din arealul paleobalcanic. În articol se subliniază caracterul indo-european și paleobalcanic al idiomului trac, al ramurii sale nordice, traco-daca, și participarea acesteia, alături de latină, la formarea românei comune/a limbii române. În bună parte, articolul prezintă o sinteză realizată pe baza unor lucrări importante în domeniul vizat.

Cuvinte-cheie: limbi relict, limba tracă, spațiu cultural, areal lingvistic paleobalcanic, substrat prelatin.

Pentru prima dată problema legăturii etnogenezei și linguogenezei popoarelor și limbilor balcanice contemporane cu etniile balcanice vechi indo-europene a fost abordată în lucrările lui Johann Thunmann. Încă în anul 1774, în lucrarea *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, în subdiviziunea despre istoria și limba albanezilor și a vlahilor, Thunmann își expune cu perspicacitate ideea că albanezii sunt urmașii ilirilor, pe când vlahii sunt urmașii tracilor. Referindu-se la viziunea lui Thunmann, în legătură cu istoria veche a popoarelor din Peninsula Balcanică, A.V. Desnițkaia remarcă faptul că autorul a anticipat cu multe decenii tratarea ulterioară a acestei teme și, pe bună dreptate, poate fi considerat întemeietorul paleobalcanisticii (Desnițkaia 1970, p. 48).

Precizăm că obiectul de studiu al paleobalcanisticii este „periferia” civilizației antice în înțelesul tradițional al acestui cuvânt – Peninsula Balcanică, vestul Asiei Mici, sud-estul Peninsulei Apenine și insulele Mării Egee. Domeniul dat este unul interdisciplinar și cuprinde cercetarea vechilor procese de limbă, etnice și cultural-istorice din spațiul geografic indicat, cuprinzând cercetări ale fenomenului constituit în urma simbiozei și a contactelor milenare intensive din cadrul uniunii lingvistice paleobalcanice. Cât privește termenii „paleobalcanistică”, „limbi paleobalcanice”, „popoare paleobalcanice” aceștia sunt puși în legătură cu cea mai veche populație negreacă și nelatină a teritoriilor evidențiate mai sus (Neroznak 1978, p. 7).

Dintre idiomurile vorbite în imensul spațiu cultural paleobalcanic menționăm traca/traco-daca, ilira, vechea macedoniană, frigiana, de la care avem material de limbă atestat. „Pentru limbile preantice din acest colț al Europei dispunem de un număr foarte mare și variat de nume proprii (peste 2000), la care se adaugă câteva zeci de glose” (Vraciu 1980, p. 56); apoi pot fi alăturate și glosele din operele lexicografilor bizantini, mai cu seamă ale lui Hesychios (sec. VI d.Hr.) și ale lui Photios (*Ibidem*), precum și inscripțiile frigiene și mesapice (Neroznak, 1974, pp. 37-38) ș.a. În funcție de faptele de limbă de care dispunem pentru fiecare dintre ele, acestea se mai numesc și limbi *fragmentare*, *lacunare*, *onomastice* sau *mici* (numite „mici” nu după numărul purtătorilor lor, nici după însemnătatea lor, ci după volumul mic al monumentelor de limbă ajunse până în zilele noastre). Actualmente sunt cunoscute aproximativ 15 asemenea limbi, vorbitorii cărora s-au stabilit în Peninsula Balcanică și în teritoriile alăturate din Asia Mică/Anatolia, Italia și Egeida din timpurile cele mai vechi. Ar fi de subliniat că, după numărul de atestări, traca este cea mai reprezentativă limbă relictă din arealul lingvistic paleobalcanic. Mai mult, în felul ei, ea prezintă o zonă de tranziție/o verigă de legătură între regiunile situate la nord și nord-vest de Carpați și Anatolia.

Limbile relictelacunare/onomastice/fragmentare au fost descrise în măsura în care o permit faptele de limbă atestate în fiecare dintre ele (alcătuirea glosarelor etimologice, a repertoriilor/indicilor de cuvinte, a corpusurilor de texte, în cazul

atestării acestora) (Neroznak 1978, p. 5). Chiar dacă aceste limbile în discuție au un caracter lacunar, însemnătatea lor în evoluția situației lingvistice și culturale din Balcani, Egeida (incluzând Grecia) și Asia Mică este deosebit de mare. Or, influența limbilor date a constituit aici numai o parte a unei influențe culturale mult mai largi, depășind cu mult cadrul lingvistic (Otkupșikov 1988, p. 6).

În contextul cercetărilor întreprinse până în prezent, se poate afirma că sud-estul Europei și Asia Mică „reprezintă o zonă de contact deosebit de activă, unde poate fi urmărită clar apropierea socioculturală și culturală dintre diverse etnii” și unde „se poate vorbi despre un continuum spațial-temporal. Anume în cadrul acestui continuum se înfăptuiesc împrumuturi cu caracter cultural-istoric între purtătorii sistemelor de valori asemănătoare sau apropiate”, iar „alegerea unui anume împrumut și adaptarea lui la sistemul dat de valori poate fi atât sincronică, cât și diacronică” (Fol 1988, p. 56), adică împrumutul a putut proveni din stratul cultural contemporan sau din cel moștenit din trecut. Spre exemplificare vom aduce date care dovedesc orientări opuse ale influențelor de la o epocă la alta. În neoliticul târziu grec (după 3500 î.Hr.), exportatorii de metal din Asia urmau mai ales drumul prin Troada „spre Egeea și Bazinul Dunării”, iar „odată cu ei se deplasau spre vest mereu alte populații din Anatolia (îndeosebi din Cilicia), Orientul Apropiat și Mijlociu, ale căror graiuri au lăsat urme apreciabile în nomenclatura Greciei Antice, denumiri cu sufixe în *-nt*, *-nd*, *-nth*, cum ar fi *Pindos*, *Corinthos*, și în *-ss*, ca *Larissa*, *Tilissos* etc. Urme lingvistice de la acești precursori ai grecilor au rămas și în unele nume de păsări și de plante (ca de pildă, *narkissos*)” (Piatkowski 1988, p. 23). În ultima fază a acestei perioade, civilizația cretană este „supusă unor încrucișări de influențe sosite din Peninsula Balcanică, din Asia Mică, peste Ciclade, din Siria și Egipt” (*Ibidem*, p. 24) – iată o cale pe care au putut să apară numele tracice în tăblițele crito-miceniene. În prima epocă a bronzului, civilizațiile orientale și egipteană influențează puternic culturile din Egeea și din estul Europei, inclusiv regiunile pontice, „unde bronzul și prelucrarea lui se impun în modul de viață” (*Ibidem*). Însă când în munții Transilvaniei și în Banat au apărut minele de cupru (a doua jum. a milen. III și primele secole ale milen. II) „acest metal prețios a luat și căile sudului” (*Ibidem*). Perioada respectivă a fost marcată în spațiul balcanic de așa-numita „sosire a grecilor” (cca 2300-2100 î.Hr.) (*Ibidem*, p. 23). Potrivit datelor din arheologie, apariția acestor triburi „coincide cu infiltrarea în bazinul egeean și în Asia Mică a vorbitorilor unor limbi indo-europene, care s-au modificat și s-au alcătuit în decursul timpului, prin adaptarea la substratul lingvistic local (greacă, limbile tracice, hitita, hurita, luwita, frigiana etc.)”, iar după sosirea lor „vaste porțiuni teritoriale vorbind încă graiuri preindo-europene sau protoindo-europene au rămas până târziu pe tot acest întins teritoriu...” (*Ibidem*, p. 28). Aglomerări de triburi vorbitoare de idiomuri indo-europene au apărut și în Anatolia. Etniile străine sosite recent „au creat faze noi în civilizația balcanică și anatoliană”, iar cu timpul

„s-au format așa-numitele dialecte grecești, la baza cărora se află un fond de cuvinte indo-european, adus de invadatori” (*Ibidem*, p. 29) și fondul de cuvinte autohton, identificat în urma unor cercetări aprofundate ale limbii vechi grecești, numit stratul pregrec sau pelasgic. Această perioadă de fuziune și adaptare, cu schimbări etnice și lingvistice, a fost numită miceniană (1900-1600 î.Hr.).

În nord însă, în prima jumătate a mileniului II î.Hr., culturile din spațiul carpato-dunărean atestă influențe puternice din ariile balcanică și egeică, iar purtătorii acestor culturi erau tracii. Spre exemplu, Troia VI și VII au dovedit certe corespondențe cu Tracia, iar în „secolele obscure” din istoria Greciei (1200-900), în spațiul carpato-pontic meșteșugarii mai reproduceau încă, prin tradiție, modele curente din strălucita cultură miceniană (tezaurul de la Hinova ș.a.) (*Ibidem*, p. 49). Potrivit istoricilor români, „triburile creatoare ale culturilor epocii bronzului pe teritoriul României (cel puțin spre sfârșitul acesteia) aparțin grupului indo-european al tracilor” (Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor 2012, p. 23). Tracii apar în urma indo-europenizării culturilor bronzului din spațiul geografic cuprins între Carpații Nordici, râurile Tisa, Vardar și Morava, Marea Egee și Marea Neagră. În epoca fierului timpuriu, „tracii populează Balcanii și bazinul carpatic” (IM 2010, p. 313). Tot în epoca fierului, în cursul sec. VII-VI î.Hr., s-a produs despărțirea tracilor: în tracii nordici sau geto-daci (populația de origine tracă care locuia în regiunile carpato-dunărene și pontice, până la Munții Balcani, cunoscută în izvoarele istorice antice sub numele de daci și geți) și tracii propriu-ziși, tracii de sud/sud-dunăreni. Individualizarea geto-dacilor din marea masă a tracilor a constituit „pe tot parcursul existenței lor, o unitate etnică și lingvistică, cu o cultură materială și spirituală proprie” (Enciclopedia 1996, p. 178). „Tracii sud-dunăreni «intră în istorie» odată cu epopeile homerice”, pe când „informațiile despre tracii nord-dunăreni sunt mai târzii (secolul al VI-lea î.Hr.)” (Bărbulescu ș.a. 2012, p. 23). Respectiv, tracii nordici și arealul lor de locuire carpato-dunărean sau geto-dac constituie extremitatea nordică a continuumului cultural și lingvistic paleobalcanic, din care familia de limbi indo-europene a păstrat unele relice.

Idiomul trac, despre care știm prea puțin, „era cu siguranță o limbă indo-europeană din grupul satăm”, afirmă C. Tagliavini (1977, p. 112). Caracterul indo-european s-a păstrat în întreaga structură a idiomului trac, atât cât îl cunoaștem, în vocabular, fonetică, nume proprii, mai puțin în morfologie, acesta reprezentând rezultatul evoluției stării moștenite din indo-europeană. Faptele lingvistice [10 inscripții, majoritatea fragmentare (+ 40 de texte fragmentare de pe insula Samothrake), 48 de glose, 39 de nume dacice de plante (după Neroznak 1978, pp. 40-64)], consideră C. Poghirc, „obligă la delimitarea unui teritoriu lingvistic trac (din nordul Greciei și până pe versantul nordic al Munților Balcani) învecinat la vest cu teritoriul iliric (din nord-vestul Mării Adriatice) și, la nord, cu teritoriul daco-moesian (cuprinzând vechea Dacie, cele două Moesii și, poate, Dardania)” (ILR, II 1969, p. 313). După

aceiași autor, C. Poghirc, materialul lingvistic dac constă din glose (57 de nume de plante), nume proprii (vreo 40 de hidronime, cca 150 de toponime/oiconime, antroponime, etnonime, teonime) și inscripții (interpretate nesigur) (*Ibidem*, pp. 314-316).

Atât prin substratul traco-dac, cât și prin stratul latin, româna este o limbă indo-europeană. Tot de origine indo-europeană este și limba de adstrat, slava veche. Faptul dat ne permite să ne sprijinim în studiul comparativ cu mai multă siguranță pe materialul atestat și reconstruit din limbile indo-europene paleobalcanice, precum și pe materialul din celelalte limbi indo-europene și pe reconstrucțiile făcute pentru indo-europeana comună. La acestea pot fi alăturate cele 89 de cuvinte autohtone sigure, după Gr. Brâncuș, sau 115, după Gh. Mihăilă, și 44 de cuvinte considerate autohtone probabile, după Gr. Brâncuș, sau 45, după Gh. Mihăilă (Brâncuș 1983; Mihăilă 2006; 2010) atribuite substratului traco-dac al românei. Observăm că numărul de cuvinte atribuite substratului diferă de la un cercetător la altul. În urma unor investigații aprofundate, numărul lor ar putea crește din contul cuvintelor cu etimologie necunoscută/nesigură, precum și al celor pentru care sursele propun doar confruntarea cu lexeme din limbile balcanice.

Cum bine se știe, elementele traco-dace au fost transmise românei prin latina carpato-dunăreană, iar „fizionomia latinei dunărene nu poate fi considerată completă fără împrumuturile din substratul traco-dac, care îi conferă acesteia un caracter specific” (Brâncuș 2007, p. 180). Prin urmare, componenta traco-dacă a participat la formarea românei comune, fiind supusă acțiunii acelorăși reguli/legi ale acesteia ca și latina, „substratului autohton revenindu-i aici un rol însemnat, chiar dacă nu-i cunoaștem în amănunte și cu precizie toate efectele” (Vraciu 1980, p. 171).

După cele aproximativ două secole de cercetări, cadrul lingvistic indo-european ne este cel mai cunoscut azi și tot el ne oferă cele mai multe posibilități în cercetarea limbilor relict, printre care se află traco-daca și majoritatea limbilor paleobalcanice. Gr. Brâncuș ne indică două dintre ele: „pentru unele etimologii se apelează la materialul comparativ oferit de alte limbi (ilira, vechea macedoneană, vechea greacă) vorbite în antichitatea preromană în Balcani, pe considerentul ipotetic că unele cuvinte aveau o circulație mai largă, deci existau și în traco-dacă” (Brâncuș 1983, p. 9). Adică, în cazul acesteia, se recurge la puținele fapte cunoscute din limbile paleobalcanice. (Cu atât mai mult că unii cercetători vorbesc despre înrudirea lor genetică.) Însă „reconstrucția etimonurilor traco-dace e posibilă și prin comparația cu alte idiomuri indo-europene mai îndepărtate de aria târzie a traco-dacilor sau cu care, în anumite epoci, traco-daca a putut veni în contact (balto-slave, germanice, indo-iraniene etc.)” (*Ibidem*, p. 10).

Comparația cu idiomuri indo-europene și paleobalcanice ridică probleme dificile, direcționând cercetarea elementelor autohtone spre perioade de timp pentru care ne lipsesc monumentele scrise, recurgându-se astfel la reconstrucție. Întrucât „orice

reconstrucție trebuie să pornească de la o comparație între cel puțin doi termeni [...] în cazul în care al doilea termen al comparației nu există, refacerea formei inițiale este, în mod obiectiv, foarte dificilă, iar rezultatul ei, nesigur”. Iată de ce „cu puține excepții, rezultatele acestor comparații nu sînt însă sigure” (*Ibidem*). Urmează deci ca metodică cercetării limbilor relictă să fie îmbunătățită.

În opinia unor lingviști, datele din tracologie sunt subestimate și insuficient aplicate în investigații de indo-europeică, disciplină în special lingvistică. Pe de altă parte, puținele date de limbă tracă de care dispunem nu pot fi folosite în reconstrucția tuturor nivelelor indo-europenei comune, însă ele pot avea un rol însemnat în dialectografia areală indo-europeană (Gindin 1988, p. 5). Ne referim, întâi de toate, la arealul cuprins între Carpați, Peninsula Balcanică, Asia Mică și Egeida, păstrând urme ale tracilor și ale purtătorilor culturilor neolitice care, după încălzirea climei, au „cucerit” neolitizând regiunile din nordul Mediteranei.

Din motivele evocate mai sus, precum și din altele legate de științele conexe, cercetarea limbilor relictă din familia de limbi indo-europene continuă să rămână una dintre problemele actuale ale lingvisticii. Sigură este doar originea lor indo-europeană, însă despre relațiile lor genetice și de areal, despre locul ocupat în urma dezmembrării arealului lingvistic indo-european nu cunoaștem prea multe, fapt explicat nu numai prin sărăcia materialului de limbă pe care îl deținem, ci și prin investigarea insuficientă a întregului material de limbă pe care îl deține tracologia și paleobalcanistica în general (*Ibidem*). Potrivit nivelului actual al cercetării materialului lacunar din limbile relictă, mai bine cunoaștem fonetica, în gramatică – doar morfologia numelui, într-un grad neînsemnat, lexicul onomastic îl cunoaștem datorită numeroaselor atestări, precum și lexicul comun într-un volum nu prea mare.

Chestiunea despre locul tracei printre dialectele indo-europene este abordată de lingvistul german W. Porzig în cunoscuta sa lucrare „Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets” (Dezmembrarea domeniului lingvistic indoeuropean), plasând traca în grupul dialectal oriental, alături de baltică, slavă și toharică, iar cât privește inovațiile, plasează traca și frigiana, pe cât poate fi sesizat acest lucru, alături de arică, baltică, slavă, armeană și greacă (Porzig 1964, pp. 313, 316), cu toate că spațiul ocupat de limbile tracă și frigiană prezintă o pată albă în partea răsăriteană a arealului lingvistic indo-european (*Ibidem*, p. 229). Căutările sale privind materialul de limbă tracă se reduc la o singură inovație, relativ târzie, a limbilor greacă și tracă, anume la gr. *πόρος* „trecătoare, vad”, care corespunde celui de-al doilea component în denumirile geografice tracice compuse *-πορος* și *-παρα* „vad, trecere” (din i.-e. **bora*) (*Ibidem*). La tracicul *-παρα*, însă și la variantele dialectale *-pera*, *-phara*, *-παρος*, din atestări ale numelor geografice compuse precum *Agata-para*, *Bessa-para*, *Breiero-phara*, *Βρεντο-παρα*, *Δαρδά-παρα*, *Subzu-para*, *Tranu-para*, din i.e. **poro-s* (**porā?*), se referă în

cercetările sale și lingvistul bulgar Vl. Georgiev, aducând drept cel de-al doilea component al comparației pe gr. *πόρος* „trecere, vad” (Georgiev 1958, p. 121). Faptele de limbă aduse ne vorbesc despre o situație dialectală în spațiul lingvistic populat de traci, despre vechimea mare a elementului tracic în discuție, care a parcurs calea de la apelativ la parte constitutivă a unui toponim compus, despre un model de formare a toponimelor tracice și despre vastul areal de răspândire al acestuia. Pe baza datelor menționate, posibil, am putea construi izoglosa „tr. *-πορος* și *-παρα*”, pusă în raport cu gr. *πόρος*. Faptele analizate demonstrează vechimea tracilor și a idiomului/idiomurilor vorbite de aceștia în spațiul geografic de locuire. Identificarea elementelor comparabile demonstrează contactele îndelungate și strânse între greci și traci în arealul lor de locuire și pătrunderea faptelor de limbă/împrumuturilor dintr-un idiom în altul. În acest context este relevantă observația făcută de Iu. Otkupščikov precum că, deseori, onomastica tracă nu poate fi delimitată de cea greacă, date fiind asemănările însemnate între sistemele onomastice din limbile menționate. Drept exemplu, el aduce compusele: gr. Ἑπτάπορος [trad. *Șaptevaduri* = „care are șapte vaduri”], râu în Troada, cunoscut și cu numele Πολύπορος [trad. *Multevaduri* = „care are multe vaduri”] (Strabon, XIII, 602-603), cu al doilea element de compunere de origine tracă, la fel ca în Βόσ-πορος [trad. *Vadul-boilor*], în prezent strâmtoarea Bosfor. Tracului Ἑπτάπορος în greacă îi corespund semantic compusele apelative *ἑπτά-στομος* „cu șapte guri”, *ἑπτά-πορος* „care are șapte căi” ș.a. În legătură cu tracicul *-πορος* ar mai fi de spus următoarele. Iu. Otkupščikov observă că „în onomastica pregreacă (resp. tracică și cariană) are o atestare sigură corelația dintre numele de râuri în *-ος* și numele de persoană în *-ις* ca, de exemplu, Ἑπτάπορος (râu în Troada) – Ἑπτάπορις (nume de persoană trac), Ἰμβρασσος (râu pe insula Samos) – Ἰμβρασσις (nume de persoană carian) ș.a. (Otkupščikov 1988, pp. 30-31). Prin urmare, structura formală și semantica faptelor examinate mai sus dovedește existența unor vechi și intense contacte culturale și de areal dintre vorbitorii limbilor paleobalcanice și posibila lor înrudire genetică.

În ce privește inovațiile, W. Porzig ajunge la concluzia că în multe privințe traca și frigiana, în măsura în care poate fi sesizat acest lucru, pot fi apropiate, împreună cu armeană, de arică, baltică, slavă și greacă, limbi din grupul oriental, care atestă însemnate inovații comune (1964, p. 314).

Spre ex., pentru denumirea „viermelui” în arică, celtă, baltică și slavă avem pe **q^hrmis*, pe când în greacă, parțial în slavă, în latină și germană apare **urmis*, ultima o inovație în domeniul indo-european. Astfel, forma **q^hrmis* este răspândită atât în răsărit (v.ind. *kṛmi-*, lit. *kirmis* „vierme”, v.prus. *girmis* „larvă”), cât și în apus (irl. *cruim*, cimr. *pryf* „vierme”); o avem atestată și în limbile slave contemporane, cf.: srb./cr. *črn*, slov. *čřm* „carabuncul”, însă v.sl.bis. *čřmьnъ* cu sensul „έρυθρός, roșu” (de la **čřmь* „vierme”). Aceasta este forma păstrată mai ales în regiunile periferice ale domeniului. Inovația **urmis*, dimpotrivă, este răspândită în regiunile

centrale ale domeniului dialectal indo-european, cf.: lat. *vermis*, got. *waúrms*, ukr. *vermjanny* „roșu” (cp. v.sl.bis. *čрътънь* „roșu”), gr. *beot.* numele de persoană *Φάρμιχος* (*Ibidem*, p. 307).

Ambele denumiri ale „viermelui” din limbile indo-europene le avem în limba română: *ciormă* (Maramureș, nordul Transilvaniei), *ciorman* (Maramureș), *ciormag* (Bucovina) „vierme, vierme alb” (Seche 1982, p. 1074; DgS 2013, pp. 288, 2043; DELR 2011, p. 267) ca regionalisme, iar inovația din indo-europeană o avem moștenită prin lat. *vermis* „vierme, insectă”. Al. Ciorănescu consideră cuvintele românești *ciormă*, var. *ciorman* și *ciormag* „vierme” un împrumut din sl. *čirmŭ/čъrmъ* „roșu”, aducând și derivatul *ciormoiag*, prin care sunt desemnate diverse specii de condroniu (Ciorănescu 2002, p. 197). DELR însă îl dă cu etimologie nesigură, presupunându-se un probabil ucr. *čorm din v.sl. *čirmŭ „un soi de vierme” (DELR, II 2011, pp. 266-267). Observăm că cuvintele românești au înțelesul vechi, desemnând animalul nevertebrat. În opinia noastră, rom. *ciormă* poate fi inclus printre cuvintele ale căror etimologie urmează să fie revăzută în urma unei examinări aprofundate, potrivit îndemnului lui A. Vraciu, ca o potențială moștenire din limba de substrat, cu rădăcini culturale și lingvistice prelatine, or, posibilitățile cresc.

Studiind limbile neolatine și problema (sub-)stratului prelatin, cunoscutul romanist italian C. Tagliavini face următoarea constatare: „dacă latina, în cucerirea sa, când lentă, când rapidă, ar fi găsit pretutindeni o singură populație, dacă aceasta ar fi fost totdeauna și peste tot, cel puțin în mod relativ, autohtonă, am avea sub latină un simplu și unic „strat”, adică un „substrat”. Dar de cele mai multe ori condițiile etnice erau încă de pe atunci complexe; latina a găsit populații plurilingve, iar acolo unde a găsit populații omogene din punct de vedere lingvistic, acestea se suprapuseră, de mai multă sau puțină vreme, altor populații anterioare și păstrau încă urme ale unor substraturi, care devin astfel, față de latină, „sub-substraturi” (Tagliavini 1977, p. 114). În acest sens, studii importante s-au făcut privind substratul lingvistic al idiomurilor vorbite în sudul Europei înaintea expansiunii limbilor latină și greacă din această parte a continentului, aducându-se precizări serioase. S-a dovedit că cea mai mare parte a toponimiei clasice se explică prin acele limbi dispărute dintre care singura mărturie în Europa a rămas limba bască. Lexicul și structura lor gramaticală le apropie/țin, în grade diverse, de etruscă, limbile paleocaucaziene, hamitice vechi din Africa și Mesopotamia, semitice (Lahovary 1955, p. 109). Referindu-se la latină și greacă, N. Lahovary menționează că „în aceste limbi s-au făcut împrumuturi considerabile din limbile care le-au precedat în Italia și în Peninsula Balcanică, pentru că invadatorii găsiseră aici o civilizație mai bogată în totalitatea ei și mai avansată decât ale lor” (*Ibidem*, p. 109). Faptul dat ne vorbește despre continuitatea culturală și lingvistică în sudul Europei, inclusiv în Balcani, încă în epocile străvechi.

Cu toate că limbile relict paleobalcanice nu ne oferă posibilități largi în investigarea lor, rezultatele obținute în paleobalcanistică (cu componentele: arheologie și arte, filologie, istorie și lingvistică) sunt revelatoare, mai cu seamă începând cu anii postbelici și până în prezent. Dacă e să ne limităm numai la examinarea materialului de substrat, comparat cu faptele atestate în textele din mileniiile II-I î.Hr., ar fi de menționat mulțimea de observații făcute asupra toponimiei, care arată *aceleași modele de formare* în Grecia continentală, în Tracia și în Asia Mică (Kretschmer 1896; Schachermeyr 1967; Gindin 1981); s-a dovedit originea greacă, paleobalcanică a crito-micenienei și posibilitatea influenței din partea limbii hieroglifice cretane; a fost identificat stratul indo-european al lexicului pregrec în limba greacă (Georgiev 1941-1945; Otkupščikov 1988) ș.a. Descifrarea textelor crito-miceniene din cea de-a doua jumătate a mileniului II î.Hr., alături de rezultatele cercetărilor arheologice, constituie o sursă sigură folosită de știință. Acestea erau scrise în cel mai vechi dialect al limbii grecești, numit de specialiști dialectul micenian. Însă mileniul II î.Hr. este și perioada de formare a tracilor, perioadă caracterizată printr-o configurație etnică complexă în spațiul vizat, reprezentând, așa cum am menționat mai sus, o zonă de contacte active ce formau un continuum spațial și temporal în care tracilor le-a revenit un loc însemnat.

Referințe bibliografice:

BĂRBULESCU, M., DELETANT, D., HITCHINS, K., PAPACOSTEA, Ș., TEODOR, P. *Istoria României*. Ediție revăzută și adăugită. București: Corint, 2012.

BRÂNCUȘ, Gr. *Vocabularul autohton al limbii române*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

BRÂNCUȘ, Gr. Substratul traco-dac – componentă a românei comune. În: *Studii de istorie a limbii române*. Vol. I. București: Editura Academiei Române, 2007.

CIORĂNESCU, Al. *Dicționarul etimologic al limbii române*. București: Editura SAECULUM I.O., 2002.

DgS = COBET, D., MANEA, L. *Dicționar general de sinonime al limbii române*. Chișinău: GUNIVAS, 2013.

DELR, II = *Dicționarul etimologic al limbii române*. Volumul II. Partea 1.: Litera C: Ca – Cizmă. București: Editura Academiei Române, 2011.

Desnițkaia = ДЕСНИЦКАЯ, А.В. *Албанский язык и история сравнительного языкознания. Балканская филология*. Ленинград: Издательство «Наука», 1970.

Enciclopedia = *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, volumul II, D-L. București: Editura Enciclopedică, 1996.

Fol = ФОЛ, А. Доклассическая Греция и мир фракийцев. În: *Международный симпозиум „Античная балканистика б”*. Этногенез народов Юго-Восточной Европы. Этнолингвистические и культурно-исторические взаимодействия Балкан и Циркумпонтийской зоны. 18-22 октября 1988 г. Тезисы докладов. Москва, 1988, с. 55-56.

Georgiev = ГЕОРГИЕВ, В.И. *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию. (Родственные отношения индоевропейских языков)*. Москва: Издательство иностранной литературы, 1958.

Gindin = ГИНДИН, Л.А. Значение данных фракологии в комплексе проблем индоевропеистики. În: *Международный симпозиум „Античная балканистика 6”*. Этногенез народов Юго-Восточной Европы. Этнолингвистические и культурно-исторические взаимодействия Балкан и Циркумпонтийской зоны. 18-22 октября 1988 г. Тезисы докладов. Москва: 1988. с. 5-8.

ILR, II = *Istoria limbii române*. Volumul II. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969.

IM = *Istoria Moldovei. Epoca preistorică și antică (până în sec. V)*. Chișinău: S.n., 2010 (Î.S.F.E.-P. „Tipografia Centrală”).

LAHOVARY, N. Contribution a l’histoire linguistique ancienne de la région balkano-danubienne et à la constitution de la langue roumaine: les éléments pré-Indo-Européens. În: *Vox Romanica*. Vol. 14, 1955. pp. 109-136.

MIHĂILĂ, Gh. *Cuvintele de origine autohtonă în limba română: discurs de recepție*. București: Editura Academiei Române, 2006.

MIHĂILĂ, Gh. *Contribuții la studiul cuvintelor de origine autohtonă în limba română*. București: Editura Academiei Române, 2010.

Neroznak = НЕРОЗНАК, В.П. *Палеобалканские языки. Ареальные и генетические отношения*. Москва: Издательство «Наука», 1974.

Neroznak = НЕРОЗНАК, В.П. *Палеобалканские языки*. Москва: Издательство «Наука», 1978.

Otkupščikov = ОТКУПЩИКОВ, Ю.В. *Догреческий субстрат. У истоков европейской цивилизации*. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1988.

PIATKOWSKI, Adelina. *O istorie a Greciei Antice*. București: Editura Albatros, 1988.

Porzig = ПОРЦИГ, В. *Членение индоевропейской языковой области*. Traducere din germană. Москва: Издательство «Прогресс», 1964.

SECHE, Luiza, SECHE Mircea. *Dicționarul de sinonime al limbii române*. București: Editura Academiei Române, 1982.

TAGLIAVINI, C. *Originile limbilor neolatine*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

VRACIU, A. *Limba daco-geților*. Timișoara: Editura Facla, 1980.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 01.10.2024

Acceptat: 05.12.2024

CZU:811.373.232

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2\(323\).08](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2(323).08)

Nume de familie, la origine denumiri de meserii din domeniul prelucrării lemnului

Viorica RĂILEANU

Doctor în filologie, conferențiar cercetător

Email: viorica.raileanu@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7855-3412>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

Surnames, at the Origin Names of Trades in the Field of Woodworking

Abstract

The research of anthroponymic material is relevant because it helps us understand how surnames have evolved, depending on social, historical, economic, political, religious, linguistic, etc. factors.

Starting from the finding of existing interferences between the terminology of trades and anthroponymy, we propose to present a series of surnames whose basic elements are recorded in explanatory dictionaries of the Romanian language as names of trades in the field of woodworking. This category of surnames is made up of former nicknames, and they referred to the professional condition of the person: *albier*, *bărdaș*, *bocșer*, *butnar*, *cărbunar*, *crucer*, *dogar*, *dulgher*, *fusar*, *lingurar*, *măsar*, *ploscar*, *podar*, *răclar*, *rotar*, *secrier*, *spătar*, *stoler*, *tâmplar*, *tisar*, *teslar*, *tronar*, *văsar*, etc., most of them being Romanian formations.

Keywords: anthroponymy, diachrony and synchrony, trade, carpenter, qualification, nickname, surname.

Rezumat

Cercetarea materialului antroponimic este relevantă întrucât ne ajută să înțelegem cum au evoluat numele de familie, în funcție de factorii sociali, istorici, economici, politici, religioși, lingvistici etc.

Pornind de la constatarea unor interferențe existente între terminologia meseriilor și antroponimie, ne propunem să aducem în discuție o serie de nume de familie ale căror elemente de bază sunt consemnate în dicționarele explicative ale limbii române ca nume de meserii, detașate din domeniul prelucrării lemnului. Această categorie de nume de familie este alcătuită din foste supranume, la origine calificative referitoare la condiția profesională: *albier*, *bărdaș*, *bocșer*, *butnar*, *cărbunar*, *crucer*, *dogar*, *dulgher*, *fusar*,

lingurar, măsar, ploscar, podar, răclar, rotar, secrier, spătar, stoler, tâmplar, tisar, teslar, tronar, văsar etc., în mare parte formații românești.

Cuvinte-cheie: antroponimie, diacronie și sincronie, meserie, lemnar, calificativ, supranume, nume de familie.

În toate timpurile, poporul nostru s-a prezentat drept un popor de agricultori, dar, pentru a-și satisface cerințele gospodărești și pe cele de piață, a deprins și un șir de îndeletniciri meșteșugărești care erau foarte variate, de la o etapă la alta. Așadar, „în perioada medievală timpurie în spațiul Pruto-Nistrean se evidențiază următoarele meșteșuguri de bază: metalurgia, fierăria, prelucrarea metalelor colorate, prelucrarea lemnului, olăritul, prelucrarea pietrei, prelucrarea osului și a cornului, prelucrarea pieilor, prelucrarea fibrelor” (Postică 2017, p. 5). Pentru secolul XVIII, Ștefan Olteanu și C. Șerban enumeră, în Moldova și în Țara Românească, aproximativ 101 de specialități meșteșugărești. În același timp, în baza materialele Recensământului populației Moldovei din anul 1774, istoricul Pavel Dmitriev denotă existența a circa 200 de îndeletniciri meșteșugărești (1975, p. 6).

Sistematizând aceste îndeletniciri meșteșugărești, depistăm „mulți meșteri care pot fi divizați conform domeniilor de activitate profesate și în funcție de materia primă folosită: pietrar, vânător, pescar, culegător de plante medicinale, de ciuperci, apicultor, vărar etc. (materie primă și produse pentru alimentație dobândite din natură); – agricultor, legumicultor, viticultor, pomicultor, etc. (materie primă și produse alimentare obținute la cultivarea pământului); – morar, storcător de ulei, de struguri, uscător de fructe, rachier, cașcavagiu, pastramagiu, bucătar, colăcar, culinar etc. (prelucrarea produselor alimentare); – scărmanător, boiangiu, torcător, țesătoare, urzitoare, nividitoare, alesătoare, brodeză, tricoteză, împletitoare, croitoreasă, florăreasă, rogojinar, piuar, postăvar etc. (prelucrarea materiei prime textile și confecționare de piese)” (Postolachi 2010, pp. 114-115).

În Iași, de exemplu, în anul 1849, „breasla bacalilor se alcătua încă din 115 stăpâni și calfe; pitari români, calfe și maiștri erau 75; pescari 58; negustori de lemne de construcție încă erau 18; birjari 76, blănari 65, șepcari 32, croitori 39, cismari 74, ciubotari 45, lumânărari 14, săpunari 21, dubălari 29, abageri 18, argintari 9, pe lângă celelalte meserii și ramuri de negoț, cari se aflau ocupate de pământeni” (Cuza 1893, p. 11).

Meșterii produceau bunuri materiale atât pentru uzul personal, cât și pentru a le vinde în târguri. Or, „la mijlocul anilor '30 ai secolului al XIX-lea, Basarabia ocupa un loc important în exportul pastramei, prunelor negre uscate, brânzei de oi, nucilor, vinurilor în Europa și Rusia” (*Meșteșuguri populare* [online]).

Dintre multiplele îndeletniciri cunoscute în spațiul Pruto-Nistrean, prelucrarea lemnului a atins un nivel relativ înalt încă din perioada medievală timpurie, devenind

o preocupare constantă și o sursă importantă de venituri pentru populație. Locuitorii erau asigurați din plin cu lemn, pentru că regiunea era acoperită, în mare parte, de codrii seculari care furnizau materialul necesar. Astfel, lemnul a avut o deosebită însemnătate în principalele sfere de viață sau cultură „din lemn se construiau case, cu lemn se pavau ulițele și piețele principale, se acopereau turnurile bisericilor, cetăților sau curților domnești, din lemn se construiau podurile, se făcea mobilierul caselor și bisericilor, precum și o parte din materialul de uz casnic” (Olteanu 1959, pp. 125-126). O largă întrebuințare avea lemnul în domeniul construcției caselor „operațiunile legate de ridicarea unei case din lemn, spre pildă, erau cunoscute de orice gospodar. Așa după cum o femeie nu se putea căsători dacă nu știa a găti și țese, tot așa un bărbat nu se putea însura dacă nu știa a ara și înălța o casă. Și-o făcea deci fiecare gospodar, ajutat de rude, de vecini, și aceștia cunoscând în aceeași măsură meșteșugul. Totul, de la tăiatul copacilor, alegându-se esențele cele mai potrivite și momentele cele mai bune de tăiere, la uscarea lemnului, fasonarea și apoi asamblarea, era efectuat cu deosebită pricepere” (Stahl 1968, p. 66). La fel de importantă era folosirea lemnului în domeniul construcției bisericilor, fapt confirmat de Ștefan Ciobanu, istoric și academician român, „sunt foarte interesante bisericile de lemn din Basarabia, cari s’au păstrat într’un număr destul de mare în regiunile păduroase ale Basarabiei, în codrul din jud. Chișinău, Orhei și Bălți și în codrul Tigheciului din jud. Cahul. Aceste biserițe, uneori minunat de bine construite ca proporție, sunt făcute din stâlpi de stejar, legați prin trei patru grinzi orizontale, care se îngrădeau cu nuele și se tencuiau cu argilă frământată cu paie” (Ciobanu 1926, p. 204).

Lemnul era materialul preferat pentru podirea principalelor căi de circulație, în special în interiorul orașelor, pentru ameliorarea deplasării. Despre acest fapt vorbește și cunoscutul călător de la jumătatea veacului al XVII-lea, Paul de Alep, care vizitează Orheiul și căruia „îi lasă impresia unui oraș frumos, cu străzi podite cu lemn ca în Iași” (*Ibidem*, p. 86).

Din punct de vedere cronologic și zonal, domeniul prelucrării lemnului a evoluat neuniform, „mai avansate în prelucrarea lemnului s-au dovedit a fi așezările din sec. X-XIII în regiunile de nord-est și de nord ale spațiului Pruto-Nistean” (Postică 2017, p. 20). Dulgheria și tâmplăria constituiau cele mai evolute forme ale lemnăritului. Meșterii *dulgheri* se ocupau cu construcția bisericilor de lemn, a caselor de locuit, a palisadelor cetăților, a porților și a diferitelor amenajări gospodărești: cămări, colejne, garduri, grajduri, saivane, șopruri, șuri etc. „Întrucât unealta cea mai folosită de *dulgher* este barda, meșterului i s-a mai spus și *bârdaș*” (Oancă 2022, p. 98). *Tâmplarii* erau creatorii de mobilier casnic și bisericesc. „Piese obișnuite din lemn erau *patul*, *masa* (joasă, rotundă, cu trei sau patru picioare), *scăunelele*, *lavițele* (bânci lungi, fără spătar), *blidarul* (dulăpior, de obicei deschis, cu rafturi), *colțarul*

(dulăpior așezat în colțul camerei, având o secțiune triunghiulară), *polița* (cu funcție asemănătoare cuierului orașenesc), *culmea* (sau *beldia*, sau *ruda*, *prăjina suspendată de tavan*), *lada*” (Stahl 1968, p. 55).

Cu timpul, numărul meșteșugarilor a crescut semnificativ și, în funcție de instrumentul folosit, de produsul finit al muncii etc., prelucrarea lemnului îmbrăca forma mai multor ramificații: *butinăritul*, *bărduitul*, *cărbunăritul*¹, *cruceritul*², *dogăritul*, *lingurăritul*³, *parchetăria*, *ploscăria*, *rotăria*, *spătăritul*, *strungăria*, *șindriliurea*, *văsăritul* etc.

Meșterii *dogari*, răspândiți pe teritoriul Moldovei, executau o gamă largă de produse din lemn: berbințe, burii, butii, butoaie, căzi, cofe, ciubere, donițe, doage, poloboace, putini, vedre etc. *Blidarii* sau *văsarii* erau o categorie de meșteșugari care confecționau blide sau recipiente de lemn: căușe, scafe, străchini, șufle etc. Meșterii *podari* lucrau la construcția podurilor de lemn, punților, bacurilor, dubasurilor, gabarelor etc. „Podarii sunt pomeniți la începutul secolului XVII. Ei lucrau pentru domnie, bucurând-se în schimb de scutirea de angherii” (Olteanu 1959, p. 127). *Lingurarii* produceau albi, chersâne, copuri, fuse, jgheaburi, linguri etc. În secolul XVII, se adaugă noi meșteșugari specializați: *strungarii* și *covătarii*.

Observăm că nevoia construcțiilor din lemn a favorizat apariția meșterilor *dulgheri*, *bărdași*, *podari*, iar necesitatea folosirii obiectelor din lemn i-a avantajat pe meșterii *blidari*, *dogari*, *lingurari* etc.

Toate categoriile de meșteșugari întrebuițau, în cea mai mare parte, materia primă a pădurilor noastre „pentru construcția caselor și fabricarea tuturor uneltelor omului; ceea ce era deosebit de important pentru o vreme când fierul se folosea rar, fiind scump, și când în majoritatea lor uneltele folosite (plug, grapă „sapă de lemn”, războaie de țesut, car, melițe, pătule, furci, blide, șindrila, cuie, scaune, mese) erau toate din lemn sau aproape numai din lemn” (Stahl 1968, p. 18). Astfel, „*dulgherul* folosea lemnul de brad, de stejar sau de carpen. *Strungarul*, ca și *sculptorul*, lucra mai mult teiul și foarte puțin bradul sau fagul. *Scărarii* nu făceau decât scări din brad sau din stejar. *Lemnarii de căruțe* întrebuițau bradul numai pentru funduri de căruțe sau când făceau vreo brișcă mai ieftină. *Parchetarii* lucrau numai stejarul și fagul. În schimb, *tâmplarii* foloseau orice fel de material lemnos nukul, carpenul, ulmul, stejarul/tufanul, fagul, plopul, salcia, aninul, teiul, salcia, plopul (ca și salcia este folosit mai mult pentru făcut albi, linguri, fuse de tors lână și diferite alte obiecte casnice), bradul/moliftul, pinul” (Bellu 1939, pp. 44-47).

¹ „*Cărbunăritul* a apărut ca o necesitate pentru asigurarea fierăriiilor sătești cu cărbuni, respectiv cu mangal” (Dăncuș 1986, pp. 67-68).

² În trecut, meșteșugul realizării crucilor pentru cimitir se numea *crucerit*, iar meșterii care le făceau se numeau *cruceri*.

³ Era o subdiviziune a rudăritului, adoptată de unii meșteșugari în urma dispariției practicii de colectare și topire a aurului.

Treptat, termenului generic *lemnar* i s-a asociat, în funcție de zonă, și alți termeni, consemnați în dicționarele explicative ale limbii române ca lexeme sau ca variante: *aci, albier, astalâș, bănicer, bărdaș, blidar, bocșer, botar, bondar, butnar, butar, cădar, cărbunar, cioplitor, ciubărar, covătar, crucer, dârvar, dogar, dulgher, fusar, lăcrar, lădar, lingurar, mauăr, marangoci, măsar, pătular, pinter, ploscar, podar, puntaș, răclar, rotar, rudar, sicrier, scărar, spătar, stoler, strungar, șindrilar, tâmplar, tisar, teslar/tislar, tișlăr, tronar, șitar, văsar* etc. Din punctul de vedere al originii, apelativele-etimoane în discuție sunt, în mare parte, formații românești, chiar dacă baza de derivare este, uneori, un împrumut, consecință a unor influențe social-economice.

Apelativele care-i desemnează pe meșterii în prelucrarea lemnului au rezultat, în cea mai mare parte, **de la numele obiectului confecționat**: *blid – blidar, bute – butar, cărbune – cărbunar, cadă – cădar, ciur – ciurar, cruce – crucer, doagă – dogar, dubas – dubăsar, fus – fusar, ladă – lădar, lingură – lingurar, masă – măsar, ploscă – ploscar, pod – podar, roată – rotar, sicriu – sicrier, spată – spătar* etc. și, într-o măsură mai mică, de la numele **instrumentului⁴ de lucru folosit**: *bardă – bărdaș/bărdier, teslă – teslar* etc. Cele mai productive sufixe în crearea numelor de agent sunt, după cum observăm, *-ar⁵* și *-er*, mai puțin productiv este sufixul *-aș*.

Între lexemele prezentate s-a format, de-a lungul timpului, o anumită relație, la nivelul diasistemului, de tip sinonimic. „Din punct de vedere semantic, termenii cu cea mai largă acoperire în ce privește meseria practică de o persoană specializată în prelucrarea lemnului sunt *tâmplar* și *lemnar*, cu sinonimele unor categorii de obiecte: *dogarul*, care face doage pentru a produce butoaie, hârdaie, putini. Termeni sinonimici: *butnar, cofar, covătar*, de la care au rezultat supranume, pot fi raportați la *dulgher*” (Oancă 2022, p. 98).

Prelucrarea lemnului rămăsese pe parcursul tuturor timpurilor o îndeletnicire de bază a bărbaților. Dovadă sunt atestările din materialele recensămintelor populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774, în cele peste 175 de localități ale ținutului Orhei-Lăpușna: Ștefan, *blidaru* (MEF 1975, p. 448); Vasili, *botnar* (*Ibidem*, p. 405), Grigori, *botnari* (*Ibidem*, p. 451), Gheorghii, *botnariul* (*Ibidem*, p. 423); Toader, *butnar*, Constantin, *butnar* (*Ibidem*, p. 402), Stati, *butnar* (*Ibidem*, p. 424), Timofti, *butnar* (*Ibidem*, p. 444), Dumitrașco, *dogar* (*Ibidem*, p. 444), Grigori,

⁴ Lemnarul folosește între 30 și 40 de unelte în meseria sa: bardă, berbece, broască, burghiu, chingar, ciocan, clește, cosor, gheară, daltă, dorn, fierăstrău, gârdinar, gealău, joagăr, jug, lambă, menghină, mezdrea, pană, pilă, priboi, pupăză, rașpel, rindea, secure, sucală, topor, teslă, zgârieți etc. (v. Bellu 1939, pp. 9-25).

⁵ Vezi studiul lui Dragoș Moldovan, *Sufixul -ari (pl. lui -ar) în toponimia românească. Origine, funcționalitate, dinamică*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”. Tomul XXVII, 1979-1980, pp. 21-68.

dogar (*Ibidem*, p. 451); Grigore, *dulgher* (*Ibidem*, p. 420), Manoli, *dulgher* (*Ibidem*, p. 436), Constantin, *dulgher* (*Ibidem*, p. 454), Ștefan, *dulgheriu* (*Ibidem*, p. 417), Nicolai, *dulgheriu* (*Ibidem*, p. 411), Andrei, *dulgheriu* (*Ibidem*, p. 415), Petre, *dulgheriu* (*Ibidem*, p. 436), Ion, *dulgherul* (*Ibidem*, p. 459); Afteni, *rotar* (*Ibidem*, p. 400), Anton, *rotar* (*Ibidem*, p. 405), Gheorghie, *rotar* (*Ibidem*, p. 446), Vasili, *rotariu* (*Ibidem*, p. 403), Grigoraș, *rotariu* (*Ibidem*, p. 402), Ilii, *rotariu* (*Ibidem*, p. 405); Roman, *scăfar* (*Ibidem*, p. 428), Nicolai, *scăfar* (*Ibidem*, p. 444), Năstasă, *scăfar* (*Ibidem*, p. 454), Afteni, *scăfariu* (*Ibidem*, p. 417); Grigori, *săcrier* (*Ibidem*, p. 451), Toader, *secrier* (*Ibidem*, p. 451); Neculai, *teslar* (*Ibidem*, p. 441) etc.

Observăm că denumirile de meserii care însoțesc prenumele sunt reproduse cu litere mici, și, având rol de supranume, s-au păstrat și după ce meșteșugul a fost abandonat, nefiind rentabil. Prezența supranumelui lângă prenume, în poziția a doua a formulei denominative, caracterul ereditar al supranumelui, impunerea supranumelui în denominația tuturor membrilor familiei respective, a făcut, în cele mai multe cazuri, ca numele comun să obțină, la sfârșitul secolului al XIX-lea, statut de nume propriu: *Blidaru*, *Butnaru*, *Dogaru*, *Săcrieru*, *Teslaru* etc. (Răileanu 2022, p. 31).

În cele ce urmează, fără a avea pretenția prezentării unui material exhaustiv, ne propunem să reconstituim inventarul numelor de familie care au la baza formării lor elemente consemnate în dicționarele explicative ale limbii române ca nume de meserii, detașate din domeniul prelucrării lemnului. Un exercițiu pe cât de interesant, pe atât de sinuos, întrucât necesită o cercetare precisă pentru fiecare nume în parte.

Numele de familie atestate și prezentate în ordine alfabetică sunt selectate din *Nomenclatorul oficial al numelor de familie din Republica Moldova*, iar informația lexicografică (și etimologică) provine din mai multe dicționare (DA, DAR, DLR, CADE, Scriban, DLRLC, MDA, DEX).

Acciu – 174⁶ < *aciu* (< magh. *ács*) „(înv. și reg.) dulgher, tâmplar” (MDA), atestat în română în secolul al XVI-lea (cf. Goicu 2008, p. 529). Prezența unui nume de familie cu această bază în Moldova este motivată prin circulația numelor de persoană de la o regiune la alta (cf. Dobre 1989, p. 510). Var.: *Aci* – 2, *Acs* – 1.

Bărdieru – 5 < *bărdie* „bardă” (cf. DA) + suf. *-er*. Var.: *Bardier* – 215, *Bardieru* – 2.

Bardar – 21 < *bardă* „unealtă a dulgherilor cu care cioplesc lemnul” (CADE) + suf. *-ar*. Var.: *Bardari* – 78.

Bărdaș – 2 < *bărdaș* „(reg.; înv.) tâmplar, dulgher; cioplitor în lemn” (Ștef 2021, p. 45). Var.: *Bardaș* – 11.

Beschieru – 550 < *beschier*, nume de meseriaș de la *beschie* „ferăstrău” (cf. DA) + suf. *-er*, sinonim *dârvar*. Var.: *Beschier* – 397, *Beschieri* – 208, *Bischier* – 20, *Bischieru* – 1.

⁶ Cifra reprezintă frecvența actuală a numelui de familie pe întreg teritoriul Republicii Moldova.

Blidaru – 2 < *blidar* „meșteșugar care face blide de lemn” (DAR 2019, p. 35).
Var.: *Blidari* – 140, *Blidar* – 15 etc.

Bodnaru – 1 < *bodnar* (magh. *bodnár*) „butnar, dogar” (cf. CADE). Var.:
Bodnari – 773, *Bodnar* – 179. V. **Butnar**.

Bondar – 204 < rus. *бондарь* „butnar” (cf. Scriban). Var.: *Bondari* – 1239.
V. **Butnar**.

Bugnar – 2 < *bugnar* „(reg., înv.) meșter care face butoaie; dogar” (Ștef 2021,
p. 67). Var.: *Bugnaci* – 12.

Briciaru – 53 < (în v.) *bricicar* „fabricant de briște” (MDA). Var.:
Bricicari – 98, *Bricicar* – 1.

Butar(ev) – 6 < *butar* „dogar de buți”, un derivat din *bute* „butoi” cu sufixul *-ar*.

Butcaru – 10 < *butcă* (< rus., ucr. *budka* „caleașcă”) + suf. *-ar*, apelativul *butcar*
însemnând „persoană care fabrica sau deținea o butcă (caleașcă)”. Var.: *Butcari* – 19.

Butnaru – 2269 < *butnar* „(reg.) meșteșugar care făcea (sau repara) vase de
lemn din doage (butoaie, căzi, putini etc.); dogar”, sinonim cu *butar*, *botar*, *cădar*,
pinter (DA). Var.: *Butnar* – 62, *Butnari* – 678, *Butnariu* – 9, *Botnaru* – 3173,
Botnari – 8477, *Botnar* – 298, *Butnaraș* – 59. Varianta diminutivală *Butnaraș*
se explică, probabil, prin statutul social inferior al meseriașilor respectivi.

V. **Dogaru**.

Cadar – 4 < *cădar* „dogar de căzi”, înregistrat, din 1726, în Țara Oltului, sub
forma *Kadar* (*Ibidem*, p. 195). Numele de agent *cădar* (format din *cadă* + suf. *-ar*)
este cunoscut și în limbile scr. *kadar*, slovenă *kadár*, magh. *kádár* (1585), iar ca
antroponim apare cu o atestare foarte timpurie în documente: 1255 (EWU 1992).
Var.: *Cadariu* – 1, *Kadar* – 1.

Cavalgiu – 10 < *caval* „fluier mare ciobănesc, făcut din lemn de paltin sau de
alun” + suf. *-giu*. Apelativul *cavalgiu* însemnând „persoană care confecționează
cavale”. Var.: *Cavalji* – 233, *Cavaljiu* – 10, *Cavaliji* – 2.

Cărbunaru – 14 < *cărbunar* „persoană care face sau vinde cărbuni de lemn”
(DA); „fabricant de cărbune de lemn” (Ștef 2021, p. 81). Cf. (reg.) *bocșer*, *săhălbar*,
mangalar. Var.: *Cărbunari* – 23, *Cărbunar* – 5, *Carbunari* – 20, *Carbunar* – 1,
Carbunaru – 1.

Căruceru – 2 < *cărucer* „cel care face care și căruțe” (Giurescu 1976, p. 313).
Var.: *Căruceri* – 2.

Cherecheșa – 5 < *cherecheș* (magh. *kerekes*) „rotar” (cf. Ștef 2021, p. 90).
Var.: *Chiricheru*.

Cheresteș – 1 < tc. *keresteci* „persoană care lucra cheresteaua”. Cf. *cherestar*,
cherestegiu.

Ciuraru – 144 < *ciurar* „persoană care face (sau vinde) ciururi”. Var.: *Ciurari* –
233, *Ciurar* – 54 etc.

Cocieru – 844 < *cocier* „meșteșugar care făcea cocii, trăsurii, căruțe, briști, calești, carete etc.”, așa cum reiese din documente: „cocierii specializați în făurirea cociilor” (Olteanu, Șerban 1969, p. 162), erau atestați în Transilvania, în secolul al XVI-lea, și, ulterior, în Țara Românească. Var.: *Cocier* – 261, *Cocieri* – 93, *Cocierul* – 18. De la antroponimul *Cocieru* provine denumirea satului Cocieri din rn. Dubăsari.

Colar – 4 < *colariu* „rotar”. Var.: *Colari* – 74.

Covataru – 1 < *covătar* „meșter care face coveți” (MDA). Var.: *Covatari* – 38, *Covotari* – 2.

Cruceru – 1 < *crucer* „meșter care confecționează cruci” (Oancă 2022, p. 107), derivat cu suf. *-er* de la *cruce*. Var.: *Crucieru* – 78.

Dîrvaru – 54 < *dârvar* „(reg.) tăietor sau cărător de lemne” (Dobre 1985, p. 179); „slugă cu statutul de scutelnic, care avea obligația de a aduce stăpânului lemne din pădure și a se îngriji de încălzirea camerelor (vsl. *дръварь*)” (Burci 2009, p. 33). Cea mai veche atestare a cuvântului *dârvar* datează din 1628 (DRH 1969, pp. 9, 72). Ca nume de familie, apare în Moldova, Oltenia, Muntenia. Var.: *Dârvari* – 4, *Dîrvari* – 64, *Dervali* – 7, *Dervari* – 4, *Derval* – 6, *Drevali* – 12.

Dogaru – 545 < *dogar* „meșteșugar care confecționează doage sau vase din doage; butnar” (DEX). Cf. magh. *kádár*, rus. *бондарь*, pol. *bednarz*, germ. *Büttner* (Pașca 1936, p. 190). Var.: *Dogar* – 20, *Dogari* – 526, *Dogariu* – 1.

Drăniceru – 57 < *drănicer* „(reg.) meșter specializat în confecționarea dranițelor” (Ștef 2021, p. 142). Var.: *Drănicer* – 4, *Draniceru* – 9, *Dranicer* – 56, *Draniceri* – 5 etc.

Droșciac – 4 < *droșcă* + suf. *-iac*. Cf. *droșcar* „meseriaș care lucra droște (birje)” (DLRLC).

Dubăsar – 40 < *dubăsar/dubasar* „soldat (din trupele de geniu) care îngrijește de pontoane și de facerea podurilor pe apă” (Scriban). Var.: *Dubăsari* – 4, *Dubasari* – 71, *Dubasar* – 2, *Dubosaru* – 1.

Dulgheru – 421 < *dulgher* „meseriaș care execută lemnăria unei case, a unei clădiri sau diverse alte construcții și elemente de construcție din lemn” (DEX). Var.: *Dulgher* – 516, *Dulgheri* – 19, *Dulghier* – 144, *Dulghieri* – 37, *Dulghieru* – 238, *Dolghier* – 428, *Dolghieru* – 80, *Dolghieri* – 47 etc.

Fluieraru – 64 < *fluierar* „(reg.) meșter care face fluier” (DAR 2019, p. 167). Var.: *Fluierar* – 25, *Fluierari* – 13, *Fluerari* – 89, *Flueraru* – 32, *Fluerar* – 7.

Fusaru – 22 < *fusar* „(reg.) om care face sau vinde fuse” (*Ibidem*, p. 173). Var.: *Fusar* – 4, *Fusari* – 8.

Ladaru – 1 < *lădar* „tâmplar care face lăzi (în care țăraniii își păstrează diverse obiecte, mai ales de îmbrăcăminte) și sicrie”. Var.: *Ladar* – 1. Cf. *tronar*.

Lemnar – 232 < *lemnar* „meseriaș care se ocupă cu prelucrarea lemnului; dulgher, tâmplar, bărdaș” (MDA). Var.: *Lemnari* – 21, *Lemnar* – 1.

Linguraru – 1 < *lingurar* „(în general, țigan) meșter care face linguri, fuse, albiu sau alte obiecte din lemn” (cf. DA; Iorga 1927, p. 24; Pașca 1936, p. 269).
Var.: *Lingurari* – 7, *Lingurar* – 4.

Loșcaru – 5 < rus. *ложка* „lingură” + suf. *-ar*. Var.: *Loșcar* – 1.

Marangoz – 17 < *marangoz* „dulgher care face chereșteaua unei corăbii” (Scriban). Var.: *Marangoci* – 8.

Ploscaru – 55 < *ploscar* „persoană care lucrează sau vinde ploști” (DEX).
Ploscarul era, de fapt, persoana care făcea diverse vase pentru lichide.
Var.: *Ploscari* – 1.

Plutaru – 1 < *plutar* „persoană care confecționa plute sau care conduce plutele pe apă; plutaș”. Var.: *Plutari* – 8, *Plutar* – 1.

Podaru – 211 < *podar* „constructor de poduri” (cf. MDA). Despre meșterii podari există numeroase mențiuni documentare. „Podarii lucrau nu numai la podurile construite peste apele care traversau orașele și țărgurile, dar și în așezările urbane mai mari; ei construiau și reparau periodic grinziile podurilor de pe ulițele principale, prevăzute încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea cu parte carosabilă și cu trotuare tot din lemn” (Olteanu, Șerban 1969, p. 380). Var.: *Podari* – 44, *Podar* – 9.

Răclaru – 4 < *răclar* „persoană care făcea racle” (MDA). Var.: *Raclari* – 12, *Raclaru* – 8 etc. V. **Sicrieru**.

Rotaru – 11459 < *rotar* „meseriaș care lucrează roți, căruțe, care etc. și piese din lemn pentru mijloacele de transport” (Olteanu, Șerban 1969, p. 380). Meșteșugul rotarilor era strâns legat de prelucrarea lemnului. „După ce se executau mai întâi părțile lemnoase ale mijloacelor de transport (care, căruțe, cocii, rădvane etc.), se trecea la făurirea sau ferecarea lor în ateliere de fierărie” (*Ibidem*, p. 159).
Var.: *Rotari* – 14417, *Rotar* – 391, *Rotariu* – 22, *Rotaci* – 8.

Rotăraș – 8 < *rotăraș* „meseriaș care face roți; rotar”. Din *rotar* + suf. *-aș* (Ștef 2021, p. 319). Var.: *Rotaraș* – 154.

Rudaru – 4 < *rudar* „meșter țigan care lucrează din lemn albiu, linguri, fuse etc.” (MDA). Inițial, meșterii rudari – denumiți și *aurari* sau *băieși* – se ocupau cu „spălatul aurului”: culegeau aurul din nisipul râurilor și apoi îl topeau în lingouri. Ulterior, din motive care privesc epuizarea resurselor de aur și, prin urmare, dispariția ocupației, a avut loc o reprofilare, *rudarii* au trecut la prelucrarea lemnului. Astfel, *rudar* înseamnă și un meșter țigan care face obiecte din lemn, dar și un aurar țigan.

Scăfaru – 6 < *scăfar* „(reg.) meșteșugar de blide și de căușe, de scafe” (DAR 2019, p. 224). Var.: *Scafari* – 165, *Scafaru* – 139, *Scafar* – 7 etc.

Sicrieru – 14 < *sicrier* „meșteșugar care făcea sicrie”. (MDA). Numele de familie *Sicrieru* este supranume la origine și arată ocupația purtătorului. Var.: *Secrieru* – 2773, *Secrier* – 269, *Secrieri* – 43, *Secrieriu* – 2, *Săcrieru* – 5, *Secreer* – 1, *Sicrieri* – 1.

Spătaru – 761 < *spătar* „meșteșugar care face spete” (MDA). În acest caz numele de agent *spătar* este format din *spată* „piesă la războiul de țesut formată dintr-un sistem de lamele paralele fixate la ambele capete, formând un fel de pieptene montat în vatală, prin care trec firele de urzeală” (DEX) + suf. *-ar* și formează o pereche omonimică cu *spătar* „dregător”. Var.: *Spătari* – 17, *Spatari* – 1726, *Spataru* – 497, *Spatar* – 56, *Spatarii* – 3, *Spatariu* – 4 etc.

Sitaru – 14 < *sitar* „făcător de site” (Scriban). Var.: *Sitar* – 2, *Sitari* – 13, *Sîtari* – 313, *Sîtaru* – 14 etc.

Stoler – 327 < *stoler* (ucr. *столяр*) (Burci 2009, p. 36) „meseriaș care face lucruri de lemn (scaune, mese) mai subțiri decât ale dulgherului” (Scriban). Var.: *Stoleru* – 224, *Stolar* – 20, *Stoleri* – 15, *Stoleriu* – 11, *Stolearu* – 3 etc.

Șeicaș – 23 < (înv.) *șaiçaș/șăicar* „persoană care construiește șăici⁷” (MDA).

Tărniceriu – 3 < *tărnicer* „meșteșugar care făcea (sau vindea) tarnițe⁸; șelar” (*Ibidem*).

Tesaru – 1 < *tisar* (sîrb. *tesar*, rus. *tesari*) (Scriban) „(reg.) cioplitor” (*Ibidem*). Var.: *Tesar* – 1.

Teslaru – 384 < *teslar* „1. (reg.) dulgher; 2. (la plural) subalterni ai căpitanului de poduri care, în Evul Mediu, în Țările Române, aveau obligația de a le repara”. Numele de familie *Teslaru* este supranume la origine și arată ocupația de bază a posesorului. Recensămintele din anii 1772-1773 și 1774 înregistrează frecvent numele de ocupație discutat. Var.: *Teslari* – 255, *Teslar* – 20, *Tesler* – 20, *Teslear* – 4, *Tislari* – 7, *Tislar* – 1, *Teșler* – 1 etc.

Trișcaru – 1 < *trișcar* „persoană care face triște”⁹. Var.: *Trișcaru*.

Trocaru – 2 < *trocar* „persoană care confecționează sau vinde troace; (pop.) om care face coveți, vase de lemn” (MDA). Numele de agent *trocar* poate să facă referire și la cel care confecționează *trocuri* (pl.) cu singularul *troc* „covată, chersin, albie (de plămădit, de dat mâncare vitelor, de spălat rufe, de legănat copiii” (Scriban) + suf. *-ar*.

Astăzi rolul meșterilor lemnari a scăzut în societate din cauza tehnologiilor noi, într-o mare parte, dar și din cauza preferințelor oamenilor. Multe meserii, cu vechime de câteva sute de ani, au dispărut și, odată cu ele, au dispărut și obiectele definitorii. Reflecții ale multor meserii vechi din domeniul prelucrării lemnului sunt consemnate însă în nume de familie, devenite simboluri ale practicilor și tradițiilor noastre. Astfel, cel ce lucra lemnul în general e *Lemnaru*, cel ce făcea butoaie e *Butnaru*, cel ce pregătea doagele vasului e *Dogaru*, cel ce scobea blide e *Blidaru*, cel ce se folosea de teslă e *Teslaru* etc. Frecvența mare sau mică a acestor nume

⁷ Luntre făcută dintr-un trunchi de copac scobit, cu o singură vâslă, servind la pescuit (DEX).

⁸ *Tarniță* (< ucr. *tarnyc'a*) „șă din lemn” (Ștef 2021, pp. 20, 365).

⁹ Vechi instrument muzical popular de suflat, făcut din trestie, soc etc., asemănător cu un fluier fără găuri; țurloi (DEX).

de familie reprezintă importanța pe care au avut-o aceste meserii în viața socială și culturală a țării.

Numele de familie ne definesc ca neam. În acest sens, antroponimia națională poate fi considerată lada *de zestre* în care s-a depozitat și se păstrează o parte din identitatea noastră.

Referințe bibliografice:

BELLU, Petre. *Manualul tâmplarului*. Vol. I. *Tâmplăria elementară*. Editura: Uniunea camerelor de muncă, 1939.

BURCI, Iustina. *Termeni care denumesc meserii de proveniență slavă în documente românești. Situația lor actuală*. În: *Romanoslavica*. București, 2009, XLV, pp. 31-40.

CADE = CANDREA, I.-A., ADAMESCU, Gh. *Dicționar enciclopedic ilustrat*. București, 1931.

CIOBANU, Ștefan. *Basarabia. Monografie*. Imprimeria Statului din Chișinău. 1926.

CUZA, A. C. *Meseriașul român*. Iași: Tipografia națională, 1893.

DA = *Dicționarul limbii române*, tom I-II, coord. Sextil Pușcariu, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestății Sale Regelui Carol I, București, 1913-1948.

DAR = Bulgăr, Gh., Constantinescu-Dobridor, Gh. *Dicționar de arhaisme și regionalisme*. Vol. I, A-O; vol. II, P-Z. București: Editura Saeculum I.O. 2019.

DÂNCUȘ, Mihai. *Zona etnografică Maramureș*. București: Editura SportTurism, 1986.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

DLR = *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, tom VI-XIV. București: Editura Academiei Române, 1965-2010.

DLRLC = *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Dimitrie Macrea, Emil Petrovici (coordonatori), Al. Rosetti et al. (colectiv). București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955-1957.

DMITRIEV, P.G., SOVETOV, P.V. *Moldova în epoca feudalismului. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*. Volumul VII, partea I. Chișinău: Știința, 1975, pp. 357-399.

DOBRE, Maria. Toponimul *Dîrvari* < nume de persoană sau apelativ? În: *Limba Română*, București, 1985, XXXIV, nr. 3, pp. 178-181.

DOBRE, Maria. *Elemente de onomastică provenite din terminologia meseriilor*. În: *Limba Română*, București, 1989, XXXVIII, nr. 6, pp. 509-512.

DRH = *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*. București: Editura Academiei, vol. XXII, 1969.

EWU = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, band I-VI. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992.

GIURESCU, Constantin C. *Istoria pădurii românești. Din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*. București: Editura CERES, 1976.

GOICU, Viorica. Nume de familie, la origine supranume din ținutul Beiuș. În: *Limba Română*, București, 2008, LVII, nr. 4, pp. 527-548.

IORGA, Nicolae. *Istoria industriilor la Romîni*. București, 1927.

MDA = *Micul dicționar academic*. Ediția a II-a. București: Editura Univers Enciclopedic, 2010.

MEF = *Moldova în epoca feudalismului. Recensământul populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774* [online]. Vol. VII, partea I-II. Chișinău: Editura Știința, 1975.

Meșteșuguri populare [online]. [citat 3 mai 2024]. Disponibil: <https://ro.scribd.com/document/190145920/Me%C5%9Fte%C5%9Fuguri-populare>

OANCĂ, Teodor. Nume de familie provenite din terminologia prelucrării lemnului. În: *Philologia*, 2022, nr. 1, p. 95-118. DOI: [https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.1\(316\).10](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.1(316).10)

OLTEANU, Ștefan. Meșteșugurile din Moldova în sec. XVII. În: *Studii și materiale de istorie medie*, 1959, vol. III, pp. 101-233.

OLTEANU, Ștefan, ȘERBAN, Constantin. *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969.

PAȘCA, Ștefan. *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*. București, 1936. 371 p.

POSTICĂ, Gheorghe, Meșteșugurile din spațiul nistrean în perioada medievală timpurie (sec. V-XIII). În: *Meșteșuguri populare tradiționale moldovenești (Din colecțiile Bibliotecii Naționale)*. *Bibliografie de recomandare*. Chișinău: Biblioteca Națională a Republicii Moldova, 2017 (Centrul editorial-poligrafic BNRM), pp. 5-28.

POSTOLACHI, Elena. Meșteșugurile populare, factor de menținere a continuității și imaginii etnice. În: *Akados*, 2010, nr. 1(16), pp. 114-116.

RĂILEANU, Viorica. *Tipologia numelui de familie: semantică și structură*. Chișinău: Editura UNU, 2022. 199 p.

SCRIBAN, August. *Dicționarul limbii românești. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincialisme)*. Ed. I-a. Iași: Institutul de arte grafice „Presa Bună”, 1939.

STAHL, Henri H., STAHL, Paul H. *Civilizația vechilor sate românești* [online]. București: Editura Științifică, 1968. [citat 3 mai 2024]. Disponibil: https://archive.org/details/constantavintila-ghitulescu-editor-from-traditional-attire-to-modern-dress.-mod_202006/Stahl%20Civilizatia%20vechilor%20sate%20romanesti%201968%20ocr/mode/2up?q=lemn

ȘTEF, Dorin. *Dicționar de regionalisme și arhaisme din județul Maramureș*. Ediția a III-a (revăzută și adăugită). Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2021.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 12.09.2024

Acceptat: 06.12.2024

Aspecte privind relațiile dintre prefixoidele de origine greacă și latină în compusele românești

Adela MANOLII

Doctor în filologie, conferențiar universitar

E-mail: adela.manolii@usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1936-9708>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

Aspects Regarding the Relationships between Greek and Latin Origin Prefixoids in Romanian Compounds

Abstract

The Romanian language has been permanently enriched with prefixoids of Greek and Latin origin, penetrated simultaneously with various international formants. The formation of words with the help of prefixes and prefixoids is a characteristic phenomenon of the contemporary Romanian neological vocabulary. Being more numerous than the actual prefixes, prefixoids serve, as a rule, to create an imposing number of technical terms, thanks to inventions and discoveries of all kinds. The tendency of speakers to renovate their means of expression, to find as many affective forms as possible served as an impetus for the spread of words formed with prefixoids. Thus, prefixoids of Greek and Latin origin represent a rich source of formation of Romanian words, especially those belonging to the terminological fund.

Keywords: affixoid, prefixoid, suffixoid, derivation, composition, composition element, Romanian compounds.

Rezumat

Limba română s-a îmbogățit în permanență cu prefixoide de origine greacă și latină, pătrunse odată cu diverși formați internaționali. Formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor și al prefixoidelor este un fenomen caracteristic vocabularului neologic românesc contemporan. Fiind mai numeroase decât prefixele propriu-zise, prefixoidele servesc, de regulă, la crearea unui număr impunător de termeni tehnici, grație invențiilor și descoperirilor de tot felul. Tendința vorbitorilor de a-și renova mijloacele de expresie, de a găsi cât mai multe forme afective a servit drept imbold pentru răspândirea cuvintelor formate cu prefixoide. Astfel, prefixoidele de origine greacă și latină reprezintă o sursă bogată de formare a cuvintelor românești, mai ales, a celor proprii fondului terminologic.

Cuvinte-cheie: afixoid, prefixoid, sufixoid, derivare, compunere, element de compunere, compuse românești.

Toate limbile împrumută cuvinte sau elemente de compunere din alte limbi. Lexicul românei contemporane conține un număr considerabil de cuvinte compuse, create pe baza afixoidelor de origine greacă și latină. Aceste vocabule, de cele mai dese ori, reprezintă termeni științifici și tehnici, cu caracter internațional, care pătrund în limba română din greacă, latină, franceză, engleză, germană, italiană etc. Aceste teme, de obicei productive, se aseamănă cu afixele, deosebindu-se totuși de acestea prin sensul lor „deplin”, prin etimologie, prin „specificitate semantică” (Martinet 1961, p. 134). Din cauza situației lor intermediare, temele în discuție au fost numite *afixoide* (*prefixoide* și *sufixoide*) (Vascenco 1975) sau *pseudoafixe* (*pseudoprefixe* și *pseudosufixe*).

În literatura de specialitate se atestă mai mulți termeni care să denumească aceste segmente. Astfel, unii lingviști le numesc *elemente de compunere*, considerând că, prin analogie cu termenul *prefixoid* sau *pseudoprefix*, ar putea fi acceptat și termenul *sufixoid* (*pseudosufix*); situația, după părerea lor, ne-ar face să considerăm că există cuvinte alcătuite numai din prefixoide și sufixoide, fără rădăcină (Eremia 1979, p. 106). În alte lucrări, atestăm noțiunile *element terminologic prefixoidal* și *element terminologic sufixoidal*, iar o a treia categorie de lingviști, în special reprezentanți ai lingvisticii ruse (Stepanova 1979, p. 16), numesc afixoidele *semiafixe*.

Pledăm pentru termenul *afixoid*, cu două variante noționale: *prefixoid* (când este antepus) și *sufixoid* (când este postpus), acești termeni fiind alcătuiți din cuvintele *afix*, *prefix* și *sufix* + *-oid* (< gr. *είδος* „fel”). Preferăm termenul *afixoid*, deoarece susținem opinia cercetătorului Gr. Cincilei care motivează utilizarea termenilor în *-oid* pentru formanții cuvintelor prin funcționarea acestora în paralel în calitate de rădăcină și de afix, fiind reproduse, în mod regulat, în cuvinte de același tip (cf. Cincilei 1991, pp. 13, 99). În calitate de sinonime pentru termenii *afixoid*, *prefixoid* și *sufixoid* pot fi utilizate noțiunile *pseudoafix*, *pseudoprefix* și *pseudosufix*, toate cu sensul „element de compunere sau cuvânt cu ajutorul căruia se formează (în compunerea savantă) mai ales termeni științifici și tehnici” (DE 2002, pp. 722, 750).

Formarea cuvintelor cu ajutorul prefixelor și al prefixoidelor este un fenomen caracteristic vocabularului neologic românesc contemporan, prefixoidele prezentând totuși un interes mai mare. Fiind mai numeroase decât prefixele propriu-zise, prefixoidele „servesc, de regulă, la crearea termenilor tehnici al căror număr, grație invențiilor și descoperirilor de tot felul, depășește orice închipuire” (Baharu 2015, p. 193). Tendința vorbitorilor de a-și renova mijloacele de expresie, de a găsi cât mai multe forme afective, a servit drept imbold pentru răspândirea cuvintelor formate cu prefixoide. Astfel, prefixoidele de origine greacă și latină reprezintă o sursă bogată de formare a cuvintelor românești, mai ales, a celor proprii fondului terminologic.

Relevarea trăsăturilor distinctive ale afixoidelor poate contribui, într-o măsură mai mare sau mai mică, la delimitarea afixoidelor de afixe. Evidențiem, așadar, că:

- afixoidele sunt niște unități calitativ noi, intermediare între rădăcină și afixe;
- afixoidele au un caracter dublu: la nivel derivațional, se apropie de morfemele afixale, iar la nivelul analizei morfematice se aseamănă cu rădăcinile;

- afixoidele dispun de un conținut semantic concret, care poate fi ușor sesizat, apropiindu-se astfel de rădăcini;

- în limbile din care provin etimoanele în cauză funcționează ca unități lexicale autonome; fiind analizabile, reușesc să poată fi folosite ca formative pentru derivate cu baze românești (*Enciclopedia limbii române* 2001, p. 244);

- afixoidele provin, de obicei, de la substantive, verbe, adjective, nu și de la prepoziții sau adverbe;

- în terminologie, pe lângă rolul morfolexical, afixoidele au o valoare semantică precisă, indicând una dintre caracteristicile noțiunii desemnate de unitățile lexicale terminologizate;

- afixoidele se remarcă printr-o vastă productivitate, fiind utilizate în familii etimologice, aceleași în mai multe limbi actuale (franceză, engleză, germană);

- afixoidele nu apar sporadic, ci în baza sistemului de posibilități al limbii.

Astfel, procedeul de formare a cuvintelor cu ajutorul afixoidelor este bine conturat și viabil, cel puțin în domeniul termenilor internaționali, răspândit fiind în diverse limbi moderne.

Româna a împrumutat prefixoide din mai multe limbi, cum ar fi: din greacă (*acro-* < *ἀκρο* „extremitate, capăt”, *ciclo-* < *κύκλος* „cerc”, *cosmo-* < *κόσμος* „lume”, *foto-* < *φως, φωτός* „lumină”, *hidro-* < *ὕδωρ* „apă” ș.a.), din latină (*acv(i)-* < *aqua* „apă”, *bi-*, *bis-* < *bi, bis*), din slava veche (*vel-* < *вел(и)* „mare” (*velarmaș*) ș.a.), din turcă (*baș-* < *baş* „principal, cu gradul cel mai înalt” (*bașceauș*), *cara-* < *kará* „negru” (*Caramihai*) ș.a. Compusele cu prefixoide slave sau turcești, majoritatea substantive, sunt, în cea mai mare parte, nume de funcții și grade ierarhice (unele dispărute) și nume proprii (Ciobanu, Hasan 1970, p. 454), compusele cu prefixoide grecești și latinești însă au o sferă mai largă de întrebuințare, atestându-se în toate limbile romanice și constituind un sistem deschis de formare a termenilor tehnici prin care terminologia tehnico-științifică a limbilor romanice se integrează în terminologia tehnico-științifică internațională.

De fapt, formații lexicale cu prefixoide se atestă atât în limba literară, standard (gr. *anti-* „contra, împotriva” – *antișoc*, gr. *arhi-* „gradul cel mai înalt în care se manifestă ceva” – *arhicunoscut*; lat. *ante-* „înainte, dinainte” – *antebraț*, *circum* „împrejur; în jurul, circa” – *circumcisiune* ș.a.), cât și în limbajele de specialitate (lat. *api-* „albină” – *apicultură*, gr. *alo-* „altul, diferit” – *alofazie*, gr. *fito-* „plantă” – *fitocenoză*, gr. *psiho-* „suflet” – *psihopatie*, gr. *zoo-* „animal” – *zoofag* ș.a.).

Terminologia lingvistică românească are un înalt grad de abstractizare, recurgând la împrumutul elementelor de compunere greco-latină pentru a reuși să se formeze și să țină piept evoluției. Unii termeni preiau doar rădăcina grecească sau latinească, adăugându-i un prefix sau sufix (*afon* < α „fără” + φωνή „voce, sunet”, *diacronie* < δια „prin, peste” + χρόνος „timp”; *stilistică* < στόλος „stilet; bățul cu care se scria pe tăblițele de ceară”), termenii compuși însă pot avea diverse structuri:

– element grecesc + element grecesc: *acronim* < ἀκρη „capăt” + ὄνομα „nume”, *filolog* < φίλος „prieten; iubitor de” + λόγος „cuvânt, vorbire; știință”, *izoglosă* (*isoglosă*) < ἴσος „egal, la fel” + γλώσσα „limbă”, *agroglif* < ἄγρος „ogor” + γλύφειν „a grava”;

– element latin + element grecesc (sau invers): *pictografie* < pictus „pictat” + γράφω „a scrie”, *spectrograf* < spectrum „spectru” + γράφω „a scrie”, *polilingv* < πολύ „mult” + lingua „limbă”;

– element grecesc + cuvânt românesc: *hipercorectitudine* < ὑπερ „peste, deasupra” + *corectitudine*;

– element grecesc + element grecesc + element grecesc: *morfonologie* < μορφή „formă” + φωνή „voce, sunet” + λόγος „cuvânt, vorbire; știință”.

Din șirul elementelor care contribuie la formarea termenilor lingvistici compuși cele mai productive sunt prefixoidele:

• **hiper-** (< ὑπερ „peste, deasupra; excesiv de”) → *hipercorect*, *hipercorectitudine*, *hiperenglezism*, *hiperfranțuzism*, *hipergermanism*, *hiperliteralizare*, *hiperspaniolism*, *hiperurbanism*;

• **hipo-** (< ὑπο „sub”) → *hipocoristic*, *hipofonie*, *hiponim*, *hipotactic*, *hipotaxă*;

• **lexic(o)-** (< λέξι „cuvânt”) → *lexical*, *lexicograf*, *lexicografie*, *lexicolog*, *lexicologie*, *lexicon*;

• **neo-** (< νέος „nou; tânăr”) → *neogramatică*, *neogreacă*, *neolatin*, *neolingvist*, *neolingvistică*, *neolog*, *neologic*, *neologism*, *neologist*, *neologizant*;

• **omo-** (< ὁμοιος „la fel”) → *omofon*, *omofonie*, *omomorf*, *omograf*, *omografie*, *omogramă*, *omonim*, *omonimie*;

• **orto-** (< ὀρθος „drept”) → *ortoepic*, *ortoepie*, *ortografic*, *ortografie*, *ortografiere*, *ortogramă*, *ortologie*;

• **poli-** (< πολύ „mult, numeros”) → *poliglot*, *polilingv*, *polilingvism*, *polimorfism*, *polisemantic*, *polisemantism*, *polisemie*, *polisilabic*, *polisintetic*, *polisintetism*, *polisinteză*;

• **pseudo-** (< ψεύδος „mincinos, fals”) → *pseudoafix*, *pseudoetimologism*, *pseudofonetism*, *pseudonim*, *pseudoprefix*, *pseudosufix* etc.

Se atestă frecvent elemente care pot fi și prefixoide (la începutul cuvântului), și sufixoide (la sfârșitul cuvântului):

– **log(o)-** (< λόγος „cuvânt, știință”) → *logografie*, *logogramă*; *lexicolog*, *africanolog*, *antropologic*, *analogie*, *neolog*, *ortologie*, *sinologie* etc.;

-fon(o)- (<φωνή „voce, sunet”) → *fonograf, fonogramă, fonolog, fonolometrie, fonometru, fonostilistică; francofon, cacofonie, omofon* etc.;

-graf(o)- (<γράφω „a scrie”) → *grafolog, grafologie; lexicograf, monografie, omograf, ortografie, tahigrafie* etc.

Termenul *lingvistică*, grație diferitor prefixoide de origine greacă, contribuie la formarea numeroaselor cuvinte compuse: *geolingvistică, etnolingvistică, neolingvistică, psiholingvistică, macrolingvistică, microlingvistică, metalingvistică* ș.a.

Unele prefixoide sunt specifice sau apar cu predilecție în limbajele specializate, stabilind, adeseori, relații de sinonimie: **semi-/hemi-/demi-** „pe jumătate” – *semiîntuneric, hemipareză, demisec*; **intra-/endo-** „înăuntru” – *intramuscular, endocentric*.

În lucrarea „Dinamica lexicului românesc”, cercetătoarea Florica Dimitrescu (1995) afirmă că pseudoprefixele de origine grecească dețin superioritatea față de cele de origine latină atât cantitativ, cât și din punctul de vedere al productivității. De exemplu, în cazul prefixoidului de origine greacă **cardio-** (< gr. καρδιά „inimă”), în terminologia medicală se atestă numeroși termeni: denumiri de boli (*cardioscleroză, cardiospasm, cardiomegalie*), aparate (*cardiograf, cardioscop, cardiotașimetru, cardiosfigmograf*), specialiști (*cardiolog, cardiochirurg*) etc., pe când latinescul **cor, cordis** „inimă” se utilizează mult mai rar (*intervenție pe cord*) ca termen independent și nu ca element de compunere.

Analizând relația de sinonimie dintre prefixoidele grecești și cele latinești, constatăm că în limba română se preferă cei grecești.

Prefixoide de origine greacă	Prefixoide de origine latină
1. Mono- formează 86 de compuse (conform DTȘ) și 89 de compuse (conform DE);	1. Uni- formează 13 cuvinte noi (conform DTȘ) și 23 de cuvinte noi (conform DE);
2. Macro- atestă 84 de formații (conform DTȘ) și 24 de formații (conform DE);	2. Maxi- e atestat în lucrarea Floricăi Dimitrescu, nu și în cele două dicționare;
3. Micro- atestă 128 și, respectiv, 43 de formații;	3. Mini- nu este atestat ca prefixoid în DTȘ, iar DE consemnează 7 formații cu acesta;
4. Cosmo- oferă 16 și, respectiv, 19 cuvinte compuse etc.	4. Mondo- în cele două dicționare nu se atestă derivate ale acestui prefixoid etc.

Cercetătoarea Florica Dimitrescu afirmă că doar într-un singur caz un prefixoid de origine greacă înregistrează un număr mai mic de formații decât prefixoidele de origine latină: grecescul **poli-** (în raport cu latinescul **multi-**, la care s-ar putea

adăuga și elementul **pluri-** de aceeași origine) (1995, p. 171). Statistica efectuată însă demonstrează că grecescul **poli-** formează 144 și, respectiv, 171 de cuvinte derivate, iar latinescul **multi-** 11 și 25. Chiar dacă am suma derivatele prefixoidelor latinești **multi-** și **pluri-** (ultimul formează 7 și 22 cuvinte derivate), totalitatea lor nu ar depăși numărul derivatelor cu prefixoidul grecesc **poli-**. Faptul că există prefixoide sinonime duce la apariția unei concurențe în lexicul uzual și în lexicul fundamental, lucru care, după opinia lui Al. Graur, contribuie la evoluția vocabularului, în această concurență învingând, de obicei, prefixoidele care formează cele mai potrivite cuvinte pentru a exprima noțiunea în cauză.

În terminologia medicală, de exemplu, există numeroase dublete greco-latine:

Din limba greacă	Din limba latină	Semnificația
1	2	3
aden- < ἀδένας: <i>adenopatie, adenosarcom, adenoidită</i>	glandula, -ae	glandă
alg- < ἄλγος: <i>algofobie, algomanie, gastralgie</i>	dolor, -oris	durere
angio- < ἀγγείο: <i>angiografie, angioscleroză, angiopatie</i>	vas, vasis	vas
antropo- < ἄνθρωπος: <i>antropologie, antropometrie</i>	homo, -inis	om
artr- < ἄρθρον: <i>artralgie, artrectomie, artrologie</i>	articulatio, -onis	articulație
cardio- < καρδιά: <i>cardiogramă, cardiografie, cardioplegie</i>	cor, cordis	inimă
cefal- < κεφάλι: cefalograf, cefalometru, cefalorahidian	caput, -itis	cap
hemo-, hemat- < αἷμα, αίματος: <i>hematologie, hemoglobină, hematogen</i>	sanguis	sânge
nefro- < νεφρός: <i>nefralgie, nefrectomie, nefrografie</i>	ren, renis	rinichi
odont- < ὀδοντο- (δόντι): <i>odontalgie, odontoblast, odontogenie</i>	dens, dentis	dinte
oftalmo- < οφθαλμός: <i>oftalmologie, oftalmografie, oftalmoplegie</i>	oculus, -i	ochi

1	2	3
onco- < ὄγκος: <i>oncograf, oncometru, oncologie</i>	tumor	tumoare
pneum-, pneumon- < πνεύμονας: <i>pneumatofor, pneumatoliză, pneumococ</i>	pulmo, -onis	plămân
py-, pyo- < πύον: <i>piodermită, pionefrită, piotorax</i>	pus, puris	puroi
somat- < σῶμα, σώματος: <i>somatologie, somatometrie, somatotrop</i>	corpus, -oris	corp
stomat- < στόμα, στόματος: <i>stomatologie, stomatolog</i>	os, oris	gură

Este interesant să menționăm că între prefixoidele de origine greacă se atestă **relații de omonimie**. De exemplu:

a) *fono-* < φωνή „voce, sunet” (*fonogramă, fonolit, fonometrie, fonoscop, fonotecă* etc.) și *fono-* < φόνος „ucidere, omucidere, asasinare” (*fonofobie, fonomanie* etc.);

b) *hidro-* < ὕδωρ „apă” (*hidrocefalie, hidrocultură, hidrofon, hidromanie, hidrogen* etc.) și *hidro-* < ἵδρος și ἰδρός „sudoare” (*hidropedeză, hidropoeză, hidroree* etc.);

c) *halo-* < ἅλας, ἅλατος „sare” (*halofob, halogen, halomorf* etc.) și *halo-* < „degetul gros” (*halomegalie*), precum și *halo-* „diametru” (*halometrie, halometru* etc.).

Prezența prefixoidelor omonime demonstrează vechimea elementelor grecești în limba română, precum și necesitatea, importanța acestora în formarea termenilor tehnico-științifici.

Unele afixoide sunt specifice unui domeniu anume (*alg-* < ἄλγος „durere”), altele însă pot fi atestate în componența termenilor din diverse domenii (*-graf-*: *spectograf, grafologie, -log-*: *logopedie, filolog, stomatolog, biolog, ecolog*).

Cele mai multe afixoide se atestă în componența termenilor cu circulație internațională și, mai rar, în cuvinte formate pe teren românesc. Limba română s-a îmbogățit în permanență cu prefixoide de origine greacă și latină, pătrunse odată cu diverși formați internaționali, de cele mai multe ori, prin intermediul altor limbi (*a autocontempla, pirogravură, micromoleculă* ș.a.). Încorporarea și integrarea lor în limbajul actual este motivată de tendința generală de internaționalizare a lexicului limbilor moderne, mai ales în domeniul terminologiei tehnico-științifice: Dominante numeric rămân a fi totuși cele de origine greacă.

Referințe bibliografice:

- BAHNARU, Vasile. *Lexicologia limbii române*. Chișinău, 2015.
- Sincilei = ЧИНЧЛЕЙ, Г. С. *Очерки по деривации в современном французском языке*. Кишинэу, 1991, 120 с.
- СЮBANU, Fulvia, HASAN, Finuta. *Formarea cuvintelor în limba română*. Vol. I. *Compunerea*. Editura Academiei R.S.R., 1970, 380 p.
- DE = *Dicționar enciclopedic*. Chișinău: Editura Cartier, 2002, 1674 p.
- DIMITRESCU, Florica. *Dinamica lexicului românesc*. Clusium: Logos, 1995, 336 p.
- DTȘ = ANDREI, Nicolae. *Dicționar de termeni științifici*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
- Enciclopedia limbii române*. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. București: Univers Enciclopedic, 2001, 638 p.
- EREMIA, Anatol. *Contribuții la studiul formării cuvintelor în limba moldovenească*. Chișinău: Știința, 1979, 273 p.
- MARTINET, André. *Éléments de linguistique générale*, ed. a II-a. Paris, 1961, 205 p.
- Stepanova = СТЕПАНОВА, М. Д. О соотношении словосложения и словопроизводства: проблема полуаффиксации. În: *Краткое методическое пособие по разработке и упорядочению научной технической терминологии*. Москва, 1979.
- VASCENCO, Victor. *Probleme de terminologie lingvistică*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1975.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 28.08.2024

Acceptat: 09.12.2024

CZU:81'276.6:796

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2\(323\).10](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2(323).10)

Termeni sportivi sintagmatici: caracteristici structural-semantic

Aliona LUCA

Doctor în filologie, conferențiar universitar
E-mail: lucaaliona10@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8005-5495>
Institutul de Educație Fizică și Sport al USM

Viorica BREGA

Doctor în filologie, conferențiar universitar
E-mail: brega.viorica20@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9287-6045>
Universitatea de Stat din Moldova

Syntagmatic Sports Terms: Structural and Semantic Features

Abstract

The main purpose of this paper is to reveal some lexical-semantic and structural features of syntagmatic sports terms. The syntagmatic terms from several sports disciplines were identified, as subsystems of sports terminology in Romanian language; their role in the sports terminological system was determined; the ways of forming the respective terms were highlighted; the classification of syntagmatic sports terms was carried out from a structural and semantic point of view.

As a result of the study, it was found that syntagmatic terms occupy a significant role in sports terminological system, their share in various sublanguages being much higher than that of simple terms (except for the subsystem of general sports terms, where simple terms predominate). The semantic field of syntagmatic sports terms is very extensive and has multiple denominative valences: sports branches and events names, techniques, movements, combinations, exercises, people, titles and categories, clothing items, equipment, devices, violations and sanctions, places of activity, areas, boundary lines, structures, organizations, athletes' qualities and moods, sports events, etc.

Keywords: specialized language, denomination, term, sports terminology, syntagmatic terms, structural-semantic features.

Rezumat

Prezenta lucrare are drept scop principal relevarea unor caracteristici lexico-semantic și structurale ale termenilor sportivi sintagmatici. Au fost identificați termenii sintagmatici

din câteva discipline sportive, ca subsisteme ale terminologiei sportive în limba română; a fost determinat locul pe care îl ocupă acești termeni în sistemul terminologic sportiv; au fost scoase în evidență modalitățile de formare a termenilor respectivi; a fost efectuată clasificarea termenilor sportivi sintagmatici din punct de vedere structural și semantic.

Ca rezultat al studiului realizat, s-a constatat că termenii sintagmatici ocupă un loc semnificativ în sistemul terminologic sportiv, ponderea lor în diverse sublimbaje fiind mult mai mare decât cea a termenilor simpli (cu excepția subsistemului de termeni sportivi generali, în care predomină termenii simpli). Câmpul semantic al termenilor sportivi sintagmatici este foarte extins și prezintă multiple valențe denominative: denumiri de ramuri și probe sportive, procedee, mișcări, combinații, exerciții, persoane, titluri și categorii, obiecte de vestimentație, echipamente, dispozitive, încălcări și sancțiuni, locuri de activitate, zone, linii de delimitare, structuri, organizații, calități și stări ale sportivilor, evenimente sportive etc.

Cuvinte-cheie: limbaj specializat, denominare, termen, terminologie sportivă, termeni sintagmatici, caracteristici structural-semantic.

În prezent, nu mai pune nimeni la îndoială faptul că sportul reprezintă un spectacol dintre cele mai captivante, care suscită interesul general și admirația nemărginită a milioane de amatori din lumea întreagă. Odată cu dezvoltarea sportului, cu apariția permanentă a unor noi probe de sport, au loc modificări și în procesele de formare și structurare a terminologiei domeniului. Cu toate acestea, limbajul specializat al sportului în limba română nu ocupă locul cuvenit în aria de cercetare a terminologilor. Deși există unele investigații în acest domeniu (Bănciulescu 1984; 2001; Burlacu 2015; Luca 2022 ș.a.), mai rămâne neexplorat un câmp destul de vast al sistemului terminologic sportiv.

În lucrarea de față, ne propunem să formulăm unele considerente privind termenii sportivi sintagmatici din limba română. Interesul nostru pentru subiectul în cauză se explică, în primul rând, prin faptul că acest tip de termeni reprezintă un grup destul de numeros în cadrul terminologiei sportive în limba română, iar în al doilea rând, prin caracterul foarte complex al unor termeni, care prezintă anumite dificultăți de asimilare în procesul de studiere a limbajului specializat. Este vorba de terminologia sportivă de tip normativ, de aceea ne propunem, drept scop principal, evidențierea unor caracteristici lexico-semantic și structurale ale termenilor sportivi sintagmatici. În acest sens, sunt propuse spre realizare următoarele obiective:

- a identifica termenii sintagmatici din câteva discipline sportive, ca subsisteme ale terminologiei sportive în limba română;
- a determina locul pe care îl ocupă acești termeni în sistemul terminologic sportiv;
- a releva modalitățile de formare a termenilor respectivi;
- a clasifica termenii sportivi sintagmatici din punct de vedere structural și semantic.

Pentru început, ținem să precizăm definițiile unor termeni lingvistici utilizați în lucrare. În *International Standard Terminology*, termenul este definit drept o „desemnare constând din unul sau mai multe cuvinte, care reprezintă un concept general într-un limbaj special” (ISO 704, 2000, p. 24, *trad. n.*), altfel spus, termenul constituie reprezentarea unui concept printr-un semn care îl desemnează. Iar sintagma este considerată, în gramatica tradițională, „sinonim cu îmbinarea/grupul de cuvinte (alcătuit din cel puțin două cuvinte cu sens lexical deplin; cea mai mică unitate sintactică în interiorul căreia se poate stabili un raport sintactic” (Sala 2006, p. 525).

Sintagmele lexicale care dispun de o definiție specializată sunt numite termeni sintagmatici, termeni-sintagmă sau sintagme terminologice (Chiș 2004, p. 5). Din punct de vedere structural, termenii se împart, de regulă, în simpli (exprimați printr-un singur cuvânt, numiți și monomembri) și sintagmatici (alcătuiți din doi, trei ori mai mulți constituenți: bimembri, trimembri, tetramembri etc.). În unele studii, aceștia din urmă sunt numiți și termeni complecși (Busuioc, Cucu 2001, p. 50). Sintagmele terminologice pot avea „grade diferite de sudură”, specialiștii delimitând două tipuri de sintagme terminologice: relativ libere și fixe (Bidu-Vrânceanu 2007, pp. 152-154).

Compușii sintagmatici reprezintă categoria cea mai numeroasă a terminologiilor și sunt considerați „instrumentul cel mai adaptat funcției denominative a unei terminologii” (Busuioc, Cucu 2001, p. 52) din următoarele considerente: constituie o modalitate de condensare a informației sub formă motivată, având funcția de a denumi un obiect plecând de la o proprietate marcantă; pot să definească și să clasifice noțiuni; au capacitatea de expansiune a oricărui constituent, redând astfel cât mai precis dinamica transformărilor ce au loc în morfologia sau funcționarea unui obiect sau domeniu (*Ibidem*, pp. 52-53).

Analiza întreprinsă în lucrarea de față s-a efectuat sub mai multe aspecte. Cercetarea termenilor sportivi sintagmatici din punct de vedere structural a fost efectuată pornind de la corpusul de termeni sportivi cuprinși în „Dicționar sportiv poliglot” (Tudose 1973), care conține circa 7500 de termeni în șapte limbi din 22 de ramuri sportive, precum și o listă de circa 1600 de termeni sportivi generali. Termenii de referință au fost cei din limba română. Analiza semantică a termenilor sportivi sintagmatici a fost realizată în baza unor lucrări de specialitate mai recente (Alexe, Constandache 2015; Povestca 2020; Sabău, Gheorghe 2012 ș.a.).

Mai întâi, am considerat oportun a aprecia locul termenilor sportivi sintagmatici în cadrul unor sublimbaje specializate concrete: atletism, gimnastică, lupte, fotbal, box, tir, acestea fiind și sublimbajele cele mai numeroase.

Conform calculelor statistice efectuate (Tabelul 1), termenii sportivi sintagmatici constituie: în sublimbajul atletismului – 82%, în cel al gimnasticii – 81%, al fotbalului – 90%, în cel al luptelor, al boxului și al tirului – câte 77%. În ceea ce privește termenii sportivi generali, situația diferă de celelalte sublimbaje, în acest caz termenii sintagmatici constituind 29%, iar cei simpli (monomembri) – 71%.

Tabelul 1.

**Ponderea termenilor simpli și a celor sintagmatici
în unele sublimbaje ale sistemului terminologic sportiv**

Ramura de sport	Nr. total de termeni	Termeni simpli	Ponderea termenilor simpli	Termeni sintagmatici		Ponderea termenilor sintagmatici
				bimembri	polimembri	
Atletism	385	70	18%	251 (65%)	64 (17%)	82%
Gimnastică	471	88	18,5%	297 (63%)	86 (18,5%)	81%
Lupte	143	34	23%	77 (54%)	32 (23%)	77%
Fotbal	425	45	10%	258 (61%)	122 (29%)	90%
Box	246	57	23%	162 (66%)	27 (11%)	77%
Tir	313	72	23%	187 (59%)	56 (18%)	77%
Termeni sportivi generali	1684	1191	71%	446 (26%)	47 (3%)	29%

Dat fiind că „în studiile de terminologie denominarea constituie, fără îndoială, o chestiune centrală, chiar un concept axiomatic” (Humbley 2012, p. 111, *trad. n.*), am studiat termenii sportivi sintagmatici și din punctul de vedere al denominării diferitelor aspecte ale activității sportive.

Astfel, pornind de la **criteriul lexico-semantic**, se disting termeni sintagmatici care denumesc:

1) **discipline, ramuri și probe sportive:** *gimnastică ritmică, canotaj academic, aviație sportivă, lupte greco-romane, arte marțiale, slalom uriaș, schi alpin, tenis de masă (gen.); marș sportiv, alergare de viteză, alergare de semifond, alergare de fond, aruncarea greutății, aruncarea discului, săritură cu prăjina, alergare 400m garduri (atl.) etc.;*

2) **procedee tehnico-tactice:** *pas de gard, mers obișnuit, procedeu de ducere a sulitei în plan posterior, procedeu de predare a bastonului de ștafetă de sus/de jos (atl.); ripostă compusă cu tăișul, ripostă compusă cu vârful (scrimă); a se împinge de adversar, a se împinge prin lovirea adversarului cu piciorul, aruncare de la poartă cu brațul întins (polo pe apă); atins în terenul adversarului, repus în joc, lovitură de picior de urmărire, lovitură de picior de deplasare a jocului (rugbi);*

3) **exerciții, mișcări și faze ale acestora:** *alergare cu joc de glezne, alergare din lansat, alergare cu accelerare, alergare din start de jos; pas lansat de viteză, balansare pe prăjină, blocare a alergătorului, pas de stopare, intrare în piruetă, avânt al brațelor (atl.);*

4) **persoane care activează în domeniul sportului** (sportivi, antrenori, arbitri): *arbitru principal, arbitru secund* (gen.); *extremă dreapta, extremă stânga, căpitan de echipă* (joc. sp.); *șef de pârtie* (schi);

5) **titluri și categorii**: *maestru al sportului, maestru internațional al sportului, antrenor emerit, arbitru de onoare, arbitru internațional, campion mondial, campion olimpic*;

6) **mijloace, metode, forme și rezultate ale pregătirii sportivilor**: *pregătire fizică generală, pregătire fizică specială, pregătire tehnico-tactică, metoda antrenamentului în circuit/pe stații* (gen.);

7) **obiecte de vestimentație și echipamente**: *pantof cu cuie* (atl.), *vestă metalică* (scr.), *mănuși de portar, mănuși de box, tricou de lupte*;

8) **aparate, dispozitive și elemente ale acestora**: *tabel de punctaj* (gen.); *aparat de gimnastică, cal cu mânere, paralele inegale* (gimn.); *baston de ștafetă, bilă a ciocanului, mâner al ciocanului, ladă de sprijin al prăjinii, cușcă de protecție* (atl.); *armă de lovit prin împungere, armă de lovit prin împungere și tăiere, armă de lovit prin tăiere* (scr.); *minge medicinală* (antr. sp.); *stand de tragere* (tir);

9) **mijloace de transport și de deplasare**: *bicicletă tandem* (cicl.); *yolă olimpică* (sp. naut.); *automodel captiv, automodel radiocomandat, rachetomodel clasic* (modelism);

10) **acțiuni regulamentare**: *înlocuire de jucători* (joc. sp.); *schimb de locuri, înlocuirea arbitrilor de linie* (fotb.); *schimbare a țintelor* (tir);

11) **încălcări și sancțiuni/măsuri de penalizare, precum și termeni de arbitraj**: *afară din joc, cartonaș galben, cartonaș roșu, călcare a liniilor* (joc. sp.); *treizeci de secunde, atingere a plasei* (baschet); *tură de penalizare* (schi); *călcare a rivierei* (căl.); *atingere a aparatului* (gimn.);

12) **locuri de activitate, zone, linii de delimitare**: *teren de tenis, sat olimpic, sală de sport, cabină a arbitrilor* (gen.); *platou de concurs* (halter); *poligon de tragere* (tir); *pistă de alergare, pistă pentru alergare de cros, linie de start, linie de finish, marcaj al elanului, sector de aruncare, sector al turnantei* (atl.); *linie de mijloc, linie de trei sferturi, linie de tușă, colț al terenului, careu de pedeapsă, bancă de rezervă, arc de cerc al suprafeței de pedeapsă* (fotb.), *suprafață de încălzire, suprafață de concurs* (patinaj);

13) **competiții, evenimente sportive și părți ale acestora**: *campionat mondial, campionat european, Jocuri Olimpice, Jocuri Olimpice de iarnă, Cupa Cupelor, Liga Campionilor, Turneul de tenis de la Wimbledon* etc.;

14) **valori, dimensiuni, criterii de evaluare**: *intensitate a antrenamentului, intensitate a efortului, volum al efortului* (gen.); *înălțime de zbor, înclinare a turnantei, lungime a pasului, lungime a elanului, coeficient de realizare a vitezei elanului, coeficient al eficienței aterizării, înălțime de calificare* (atl.); *indice al*

masei musculare, indice al dezvoltării fizice (fiziol.); lărgime a ideii, coeficient intern valoric (șah);

15) **calități, afecțiuni și stări ale sportivilor:** *formă sportivă, randament fizic, pricepere motrică, stare de antrenament (gen.); reacție de start (atl.); forță de joc (șah); stare gata de luptă (lupte); febră de start, barieră de viteză, blocaj în maraton (atl.); întindere musculară, spasm muscular, ruptură musculară, maladie sportivă (de gradul I, II sau III), dispnee de efort, tensiune psihică, traumatism acut, traumatism cronic (med. sp.);*

16) **structuri, organizații și colective sportive:** *lot național, club sportiv, colegiu de arbitri, Federația Internațională de Fotbal Amatori (FIFA), Comitetul Internațional Olimpic (CIO), Comitetul Național Olimpic și Sportiv (CNOS), Asociația Comitetelor Naționale Olimpice (ANOC); Tribunalul de Arbitraj Sportiv (TAS), Federația Română de Culturism și Fitness, Federația Sportivă Națională de Tir din Republica Moldova, Federația Moldovenească de Fotbal etc.;*

17) **documente de planificare, evidență, reglementare etc.:** *caiet al antrenorului, caiet al sportivului, carnet de clasificare, plan de antrenament, program al Jocurilor Olimpice, Carta Olimpică, Carta europeană a sportului pentru toți, Codul de arbitraj sportiv, Codul de admitere la Jocurile Olimpice, Codul eticii sportive etc.;*

18) **preparate medicale și substanțe dopante:** *băutură izotonică, băutură hipotonică, steroid anabolic androgen, hormon peptidic, susținătoare de efort, substanțe de refacere, substanțe de recuperare (med. sp.) etc.*

Așadar, această categorie de termeni reprezintă un strat destul de vast și variat al sistemului terminologic al limbii române.

În ceea ce privește termenii sportivi sintagmatici, trebuie remarcat că aceștia au o structură destul de complexă, fiind constituiți dintr-un element determinat și unul sau mai multe elemente determinante, ambele putând fi exprimate fie printr-un element constitutiv simplu, fie prin unul complex. Prezentăm unele exemple de termeni sportivi sintagmatici, în care determinatul este exprimat printr-un singur element: *alergare pe teren plat* (atl.), *furcă pentru așezarea ștachetei* (atl.), *exerciții la bara fixă* (atl.), *răsturnare cu apucare de brațe și de picioare* (lupte), *cerc cu ambele picioare* (gimn.), *concurs pe teren acoperit* (gen.) etc.

În alți termeni sintagmatici, elementul determinat este unul complex (sintagmă), de exemplu: *bordura interioară a culoarului* (atl.), *săritură în înălțime prin pășire* (atl.), *săritură în lungime de pe loc* (atl.), *barem de dificultate la săriturile peste cal* (gimn.), *fixare în pod din lateral* (lupte), *prinderea simplă a capului* (lupte).

Aceeași observație se referă și la elementul determinant, care poate fi simplu, ca în exemplele: *aruncare la coș în cârlig* (baschet), *bara fixă portativă* (gimn.),

aruncarea mingii în sus (gimn.), sau complex, adică exprimat prin sintagmă: *start cu bătaie din palme* (atl.), *coborâre prin răsturnare laterală* (gimn.), *răsturnare cu apucare de picioare pe dinapoi* (lupte).

Există termeni sintagmatici în care ambii constituenți sunt formați din sintagme: *salt înapoi + cu corpul întins* (gimn.), *fixare în pod + cu apucare de ambele picioare* (lupte), *tur de șold + cu apucarea brațelor* (lupte), *campionat de mare fond + în ape curgătoare* (sp. naut.).

Din punctul de vedere al modalității de formare a termenilor sportivi sintagmatici, se observă că marea majoritate a acestora sunt constituiți conform regulilor impuse de sistemul gramatical al limbii române (substantiv + adjectiv; substantiv N. + substantiv G.; substantiv + prepoziție + substantiv etc.). De exemplu: *victorie netă*, *execuție perfectă*, *exerciții dinamice*, *săritură în lungime*, *febră de start*, *aruncarea ciocanului*, *alergare pe teren accidentat*, *linii concentrice pentru aruncări*, *săritură în înălțime prin rostogolire ventrală*, *săritură în lungime cu pași în aer*, *repunerea mingii în joc de la margine*.

În același timp, există unii termeni sportivi care au o structură mai puțin obișnuită. Autorul John Humbley afirmă că „diferite sectoare, diferite științe, diferite terminologii își au propriile strategii de denominare și fonduri specifice, conceptuale și lingvistice, pe care au obișnuința de a le exploata: ceea ce este adevărat pentru un caz de neologie terminologică nu este adevărat în mod necesar pentru altele” (2012, p. 119, trad. n.).

Astfel, structura unor termeni sintagmatici din limbajul sportiv diferă de structura sintagmelor din limba comună. De exemplu, în „Enciclopedia educației fizice și sportului din România” (vol. VIII), sunt descrise mai multe tipuri de săritură cu răsturnare (termen din gimnastică): *prin stând pe mâini cu întoarcere* ($90^\circ - 180^\circ - 360^\circ$); *prin stând pe mâini cu echer* (Yamachita); *prin stând pe mâini, întoarcere $\frac{1}{2}$ salt grupat înapoi* (Tzukahara) (Alexe, Constandache 2015, p. 406). Într-un manual de atletism, sunt prezentate o serie de exerciții cu mingea medicinală pentru învățarea aruncărilor tip lansare: *aruncări cu mingea medicinală de pe loc din stând cu fața pe direcția de lansare, prin tracțiune de jos, din lateral-înapoi* (dreapta și stânga); *aruncări cu mingea medicinală de pe loc, din stând lateral spre direcția de lansare, cu ambele brațe și cu un braț* etc. (Sabău, Gheorghe 2012, p. 62). Iar explicând tehnica învățării alergărilor, autorii se exprimă în felul următor: „[...] în faza următoare, avântarea genunchiului spre înainte poate ajunge în punctul maxim în același timp cu finalizarea impulsiei executate de piciorul de sprijin” (Ibidem, p. 70).

Prezentăm, în cele ce urmează, unele cazuri de întrebuițare relativ insolită a constituenților termenilor sportivi sintagmatici. De exemplu, **elementul determinat** poate fi exprimat prin:

– participiu substantivizat: *trasul din drop*, *trasul în bara transversală*, *trasul în colțul porții*, *trasul la poartă direct* (fotb.); *așezat călare*, *atârnat răsturnat*, *fandat lateral* (gimn.); *combinată 30 + 30 focuri* (tir); *trasul la poartă înalt*, *trasul la poartă lung* (hochei pe gheață); *împins de la ceață*, *smuls cu intrarea sub halteră* (haltere);

– adjectiv substantivizat: *simplu bărbați*, *simplu femei*, *dublu bărbați*, *dublu femei*, *dublu mixt*;

– adverb sau locuțiune adverbială: *afară din teren* (hochei); *afară din joc* (baschet, polo); *în afara fanioanelor* (pent.).

La rândul său, **elementul determinant** poate fi exprimat prin:

– participiu substantivizat: *începutul împinsului* (haltere); *zbor în ghemuit*, *coborâre prin depărtat*; *rostogolire înainte din ghemuit în ghemuit*; *rulare înapoi din așezat*, *cu brațele sus*; *podul de jos din culcat dorsal* (gimn.);

– gerunziu (precedat de o prepoziție): *răsturnare prin stând pe mâini*, *podul de sus din stând depărtat* (gimn.); *aruncări ale ciocanului din stând cu spatele*, *după 2-3 rotiri preliminare*; *exerciții de imitare a trecerii gardului cu un picior și cu altul din stând pe loc* (atl.); *aruncări cu mingea medicinală de pe loc*, *din stând lateral spre direcția de lansare* (antr. sp.);

– substantiv adjectivizat: *mâner pistol* (ortopedic); *linie limită de fund* (scr.); *jumătate plug* (schi); *stand de tragere pentru pistol viteză*, *pistol calibru mare* (tir); *timp limită* (pent.); *sistem turneu* (tenis de masă); *serviciu bombă* (tenis de câmp) etc.;

– adverb: *minge afară din joc* (joc. sp.); *pas înainte* (scrimă); *umăr înăuntru* (călărie); *adversarul deasupra* (lupte);

– adjectiv adverbializat: *a arunca înalt* (polo pe apă); *a juca liftat*, *a juca lung*, *a juca scurt* (tenis de câmp);

– numeral sau numeral + substantiv: *teren o dată*, *teren de două ori*, *asalt în cinci tușe* (scrimă).

Pornind de la cele expuse mai sus, considerăm posibilă următoarea clasificare a termenilor sportivi sintagmatici din limba română, conform criteriului structural:

1) termeni sintagmatici simpli (monosintagmatici): *exercițiu fizic*, *champion mondial* (gen.); *săritură cu prăjina*, *start de sus* (atl.);

2) termeni sintagmatici complecși, în care unul dintre constituenți (determinat sau determinant) este exprimat printr-o sintagmă simplă: *alergări pe teren plat*, *alergare cu schimb de ritm* (atl.);

3) termeni polisintagmatici, alcătuiți din mai multe sintagme (simple sau complexe): *săritură în lungime + cu pași în aer*; *locul de desfășurare + al exercițiilor la sol*; *săritură cu fața în sus + cu elan oblic*; *alergare în coloană + cu viteză uniformă + pe distanțe diferite + și în timpi prestabiliți*; *alergare*

în grup + pe linie dreaptă + cu încercări de evadare din pluton (atl.); repunerea mingii în joc + de la margine; oprirea mingii în aer + cu ristul piciorului; lovirea mingii + cu capul înainte (fotb.).

Termenul este considerat un instrument de comunicare în mod ideal univoc și monoreferențial. În opinia noastră, termenii polisintagmatici poartă un caracter polireferențial, dat fiind că, de regulă, este vorba de mișcări și poziții combinate între ele, astfel desemnând mai multe momente, realizate simultan sau consecutiv, pe parcursul executării acestora.

Uneori este foarte dificil de actualizat corect referentul (referenții) extralingvistic (-i) vizat (vizați) într-un termen sportiv polisintagmatic.

Caracterul neobișnuit al unor termeni sportivi sintagmatici, simpli sau complecși, se datorează, evident, comprimării unor sintagme mai dezvoltate sau chiar propoziții, prin omiterea cuvintelor de legătură (prepoziții, participii, verbe la forma personală etc.), care pot fi ușor restituite, ca în exemplele ce urmează: *fundaș dreapta* < care acționează pe partea dreaptă a terenului; *extremă stânga* < care acționează pe partea stângă; *ștafetă procedeu liber* < desfășurată prin procedeu liber; *a juca lung* < cu traiectorie lungă; *dublu femei/bărbați* < joc în care participă câte două femei/doi bărbați; *poziția culcat* < în care sportivul este culcat; *poziția de stând* < în care sportivul stă; *poziția sprijin pe brațe* < în care sportivul se sprijină pe brațe; *răsturnare prin stând pe mâini* < prin poziția în care sportivul stă pe mâini; *mișcarea de picioare la delfin* < în stilul de înot delfin; *serviciu „bombă”* < executat rapid și exploziv, asemenea unei bombe.

Într-un termen sportiv sintagmatic complex, ca *poziția stând în genunchi*, din punct de vedere referențial și semantic, gerunziul *stând* nu se referă la determinatul *poziția* (nu poziția stă), ci la cuvântul omis, subînțeles (adică *poziția în care sportivul stă în genunchi*).

Concluzii. Ca rezultat al cercetării întreprinse, au fost scoase în evidență anumite trăsături caracteristice, gramaticale și semantice, ale termenilor sportivi sintagmatici din limba română. S-a constatat că termenii sintagmatici ocupă un loc semnificativ în sistemul terminologic sportiv, ponderea lor în diverse sublimbaje fiind mult mai mare decât cea a termenilor simpli (cu excepția subsistemului de termeni sportivi generali, în care predomină termenii simpli). Câmpul semantic al termenilor sportivi sintagmatici este foarte extins și prezintă multiple valențe denominative: denumiri de ramuri și probe sportive, mișcări, procedee, combinații, obiecte de vestimentație, persoane, titluri și categorii, echipamente, dispozitive, încălcări și sancțiuni, locuri de activitate, zone, linii de delimitare, structuri, organizații, calități și stări ale sportivilor, evenimente sportive etc.

Considerăm că informațiile expuse în lucrare ar putea să-și găsească reflectare într-un eventual manual sau lucrare științifică, consacrate limbajului sportiv,

bazate pe corpusuri de termeni sportivi, sau în elaborarea unor lucrări lexicografice în domeniu. De asemenea, unele observații făcute pe parcursul cercetării își vor găsi, în mod sigur, aplicare în activitatea didactică. Analiza termenilor sportivi sintagmatici în cadrul orelor de comunicare profesională și terminologie de specialitate ar putea constitui una dintre activitățile-cheie, contribuind la sporirea capacităților cognitive ale studenților.

Referințe bibliografice:

ALEXE, Nicu, CONSTANDACHE, Valentin (coord.). *Enciclopedia educației fizice și sportului din România*. Ediția a II-a, Vol. VIII. București – Târgu Jiu: Măiastra, 2015. 680 p. ISBN 978-606-516-780-3; ISBN 978-606-516-788-9

BĂNCIULESCU, Victor. *Limbaul sportiv. O investigație sentimentală*. București: Sport-Turism, 1984. 179 p.

BIDU-VRĂNCEANU, Angela. *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*. București: Editura Universității din București, 2007. 266 p. ISBN 978-973-737-336-6

BURLACU, Daniela. *Terminologia gimnasticii artistice în limba română*. Teză de doctorat. Iași, 2015. 222 p.

BUSUIOC, Ileana, CUCU, Mădălina. *Introducere în terminologie*. București: Credis, 2001. 133 p. ISBN 973-85174-7-8.

CHIȘ, Dorina. Formarea termenilor [online]. 2004, 10 p. [citat 27 august 2024]. Disponibil: https://litere.uvt.ro/litere-old/vechi/documente_pdf/aticole/uniterm/uniterm2_2004/dchis.pdf

HUMBLEY, John. Retour aux origines de la terminologie: l'acte de dénomination [online]. In: *Langue française*. 2012/2 (nr. 174), p. 111-125 [citat 12 mai 2024]. Disponibil: <https://shs.cairn.info/revue-langue-francaise-2012-2-page-111?lang=fr#s1n4>

ISO 704: *International Standard. Terminology work – Principles and methods* [online]. Second edition, 2000. 48 p. [citat 18 februarie 2024]. Disponibil: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/490906/mod_resource/content/1/ISO%20704.pdf

LUCA, Aliona. *Procese semantice active în terminologia sportivă*. Chișinău: Valinex SRL, 2022. 240 p. ISBN 978-9975-68-459-0.

POVESTCA, Lazari. *Atletismul de la A la Z* (dicționar explicativ de termeni și noțiuni din atletism). Chișinău: Editura Tehnica UTM, 2020. 87 p. ISBN 978-9975131-82-7.

SABĂU, Elena, GHEORGHE, Daniel. *Atletism. Curs în tehnologie IFR*. București: Editura Fundației România de mâine, 2012. 104 p. ISBN 978-973-163-898-0.

SALA, Marius (coord.). *Enciclopedia limbii române*. Ediția a II-a. București: Univers enciclopedic, 2006. 638 p. ISBN 973-41-0107-2.

TUĐOȘE, Constantin. *Dicționar sportiv poliglot*. București: Stadion, 1973. 800 p.

Primit: 27.09.2024

Acceptat: 10.12.2024

Problema autenticității literare. Scurt istoric (III)¹

Cristina DICUSAR

Cercetător științific stagiar

E-mail: cristina.dicusar@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6480-994X>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

Approaches to the Problem of Literary Authenticity. A Historical Outline (III)

Abstract

The crisis of authority, which arose in modernism with the symbolic declaration of the „death” of God, overturns the old theoretical and literary mechanisms. Supreme authority is replaced by supreme freedom, represented by authenticity. The aim of this article is to briefly outline some of the philosophical ideas that have formed, over time, a common vision (or several visions that communicate with each other) of what authenticity means in literature. The focus is on authenticity in the relationship between author and text, which involves the production of the text and the author’s attitude to the process of artistic creation. Excluded here is the subject of authenticity in the reader’s interpretation of the text. Addressed briefly are some of the central ideas on authenticity of three philosophers: Edmund Husserl, Martin Heidegger and Jean-Paul Sartre and the influence of their philosophies on the writers’ attitudes toward the literary text.

Keywords: authenticity, phenomenology, existentialism, phenomenological reduction, anxiety, good-faith, bad-faith.

Rezumat

Criza autorității, survenită în modernism odată cu simbolică declarație a „morții” lui Dumnezeu, răstoarnă mecanismele teoretice și literare vechi. Autoritatea supremă este înlocuită de libertatea supremă, reprezentată de autenticitate. Scopul urmărit în acest articol este trasarea, pe scurt, a câtorva dintre ideile filosofice care au format, în timp, o viziune

---

¹ În continuarea articolelor: DICUSAR, Cristina. Problema autenticității literare. Scurt istoric (I). În: *Philologia*, 2022, nr. 3(318), pp. 98-105 și DICUSAR, Cristina. Problema autenticității literare. Scurt istoric (II). În: *Philologia*, 2023, nr. 2(320), pp. 79-89.

Acest articol a fost realizat cu implicarea cercetătorului și scriitorului dr. Alexandru Cosmescu, filosof și filolog, cărui îi mulțumim pentru recomandările bibliografice și sugestiile făcute, în lipsa cărora studiul de față n-ar fi fost posibil.

comună (sau mai multe viziuni care comunică între ele) a ceea ce înseamnă autenticitatea în literatură. Autenticitatea în relația dintre autor și text, ceea ce presupune producerea textului și atitudinea autorului față de procesul de creație artistică, va fi axul acestui articol, pe când subiectul autenticității în interpretarea textului de către cititor va fi evitat. Pentru exemplificare, vor fi abordate, rezumativ, câteva dintre ideile centrale asupra autenticității a trei filozofi: Edmund Husserl, Martin Heidegger și Jean-Paul Sartre și influența acestor filosofi asupra atitudinii scriitorilor față de textul literar.

Cuvinte-cheie: autenticitate, fenomenologie, existențialism, reducere fenomenologică, anxietate, bună-credință, rea-credință.

“While the Enlightenment is the age of autonomy
par excellence, ours is the age of authenticity.”

(Alessandro Ferrara)²

În perioada modernistă, filosofi, teoreticieni sau artiști cu un program teoretic bine definit, au propus mai multe abordări ale problemei autenticității atât din punct de vedere teoretic, cât și din punctul de vedere al practicii artistice. Radiografierea viziunilor autenticiste ale gânditorilor receptivi la deschiderile oferite de fenomenologie și existențialism este o sarcină copleșitoare, un proiect amplu, în contextul în care, din perspectivă teoretică, modernismul a stat în întregime sub cupola acestui concept. Edmund Husserl urmărește, în lucrările sale, felul în care se poate ajunge la o gândire autentică; filosofia lui Martin Heidegger e centrată pe o ontologie a autenticității; Jean-Paul Sartre face distincția bună-credință și rea-credință, oferind o nouă percepție asupra idealului autenticității; Simone de Beauvoir, în comunicare cu filosofia lui Jean-Paul Sartre, pune în relație cu existența autentică, conceptele de libertate și ambiguitate ș.a. Însă despre autenticitate a scris și Jean Cocteau, când aborda, în jurnalul său, ideea de invizibilitate și grație (omul autentic fiind omul „invizibil”); sau Hermann Hesse, când scria despre gândirea magică și solitudine; *În căutarea timpului pierdut* de Marcel Proust e un proiect amplu al regăsirii de sine; Fernando Pessoa teoretizează, prin intermediul heteronimului său, Alberto Caeiro, felul în care se poate scrie o poezie autentică, pură, directă, lipsită de necesitatea medierii prin simboluri; Gertrude Stein vorbește, în eseurile sale, despre regăsirea intimității; Witold Gombrowicz, prin felul său provocator de a scrie, își propune autenticitatea ca centru de gravitație al propriului proiect literar ș.a.m.d. Scopul acestor autori este să devină ei înșiși (și să-și incite cititorii să devină) „eroi ai autenticității”: oameni care își găsesc propria lor cale, care transcend „etosul [comunităților

² „În timp ce Iluminismul este epoca autonomiei *par excellence*, a noastră este epoca autenticității” (Ferrara 2002, p. 5, *trad. n.*).

din care fac parte] și ating un patos personal și subiectiv (în ceea ce privește o anumită experiență, emoție sau sentiment), care le exprimă individualitatea ca ființe umane, devenind, în mod singular, ceea ce sunt” (Golomb 2005, p. XIII, *trad. n.*).

Scriitorii au pus în practică, în scrisul lor, ceea ce au teoretizat filosofi și, invers, filosofi au teoretizat ceea ce au reușit să cristalizeze scriitorii. S-au publicat numeroase cărți, studii, eseuri care să exploreze influența fenomenologiei asupra literaturii (i.e. asupra practicii literare propriu-zise, dar și asupra teoriei, criticii și istoriei literare), similaritățile dintre discursul literar și cel fenomenologic, dar și prezența ficțiunii în fenomenologie. Câteva dintre lucrările care abordează acest subiect sunt *Fenomenologia percepției*, de Maurice Merleau-Ponty (unde autorul vorbește inclusiv despre actul interpretării ca generator de semnificație), *The Erotic Bird – Phenomenology in Literature*, de Maurice Natanson (în care se aplică metoda reducției fenomenologice în interpretarea textelor literare), Edward S. Casey scrie eseu *Literary Description and Phenomenological Method* (un text în care se compară două tipuri de descriere, cea fenomenologică și cea literară), Robert R. Magliola scrie lucrarea *Phenomenology and Literature. An Introduction* (unde se explorează intersecțiile istorice dintre critica și teoria literară cu fenomenologia. Autorul consideră critica practică în cadrul Școlii de la Geneva – cu reprezentanții și modelele ei: Mikel Dufrenne, Jean-Pierre Richard, Paul de Man, Vernon Gras, Robin Magowan, Roland Barthes (mai puțin evident) – ca derivată a filosofiei și esteticii fenomenologice). În unul dintre eseurile sale, Rene Wellek numește teoriile literare care pornesc de la filosofia husserliană, teorii fenomenologice (Magliola 1977, p. 19); în cartea *The Poet as Phenomenologist. Rilke and the New Poems*, Luke Fischer explorează afinitățile dintre poezia lui Rilke și fenomenologia de dincolo de Husserl (cea a lui Heidegger și Merleau-Ponty) ș.a. Investigarea numărului mare de scriitori și teoreticieni, care s-au contaminat cu adevărat de filosofia timpului lor și a filosofilor care s-au inspirat din literatură, este un proiect care depășește propunerea acestui studiu (putem investiga cât Husserl este în Fernando Pessoa și cât Pessoa este în Maurice Merleau-Ponty, cât Heidegger este în Paul Celan și cât Rilke în Martin Heidegger, cât Sartre sau Wittgenstein este în Hermann Hesse și cât Dostoievski este în Wittgenstein ș.a.m.d., însă acest(e) proiect(e) s-ar revărsa dincolo de spațiul acestui articol). Scopul urmărit este trasarea unor idei filosofice care au format, în timp, o viziune comună (sau mai multe viziuni care comunică între ele) a ceea ce înseamnă autenticitatea în literatură. Autenticitatea în relația dintre autor și text, ceea ce presupune producerea textului și atitudinea autorului față de procesul de creație artistică, va fi axul acestui articol, pe când subiectul autenticității în interpretarea textului de către cititor va fi evitat (perspectivă abordată mai ales de critica receptării cu reprezentanții ei Stanley Fish, Wolfgang Iser, Hans-Robert Jauss ș.a.m.d.).

Lipsa comunicării dintre „gândire” (teorie, filosofie) și literatură este un simptom al osificării discursului literar, iar discursul critic, deprins să opereze cu metode literare verificate, fără a apela la ideile și modalitățile de abordare venite din alte zone ale gândirii (filosofie, psihologie, artă, antropologie, sociologie, politică etc.), se atrofiază, rămâne vidat de substanță și tensiune. Criza autorității, survenită în modernism odată cu simbolica declarație a „morții” lui Dumnezeu, răstoarnă mecanismele teoretice și literare. Autoritatea supremă este înlocuită de libertatea supremă, reprezentată de autenticitate. Această schimbare, reflectată cel mai acut în perioada modernistă, în teoriile fenomenologice și existențialiste, a provocat o dezvoltare rapidă a dialogului dintre literatură și teoretizare. Datorită teoriilor fenomenologice și existențialiste se inițiază școli de critică literară și autorii de literatură sunt influențați în mod direct să-și formeze o proprie viziune/teorie literară autenticistă. În această perioadă, autenticitatea, pe lângă multe alte roluri, a devenit un concept unificator, care traversează disciplinele și inițiază un dialog între ele.

Starea de autenticitate poate fi experimentată doar direct de către subiect, ceilalți „pot să judece [autenticitatea cuiva] doar în cazul în care au un acces privilegiat la conștiința [lui]” (Golomb 2005, p. 11, *trad. n.*), cum ar fi în cazul literaturii, scrie Jacob Golomb, autorul unui amplu studiu despre conceptul de autenticitate în filosofia existențialistă. „Nu se poate dovedi că ești autentic, dar poți simți în interiorul tău nevoia de autenticitate și, astfel, să o cauți constant. Acest mod de a trăi poate modela o personalitate care, prin propria ei forță, să comunice altora autoritatea sa autentică” (*Ibidem*, p. 40, *trad. n.*). Autenticitatea poate fi condiționată de mai multe modalități de raportare la lume, consideră acesta, modalități deseori surprinzătoare și înnoitoare. Varietatea de stiluri literare vădește faptul că nu există doar o singură cale către autenticitate, ci autenticitatea este inventarea propriului mod de viață.

Ceea ce ține de expresia autenticității în textul literar, distingem trei mari tendințe generalizatoare pe care le trasează Golomb în capitolul „Autenticitate, literatură și ironie”, tendințe care sunt conectate între ele și care pot fi rezumate astfel:

1. Adoptarea celui mai intimist punct de vedere, care să destăinuie cât mai mult despre personajele despre care este textul; reprimarea vizibilului, superficialului, măștilor și permiterea ca „ceea ce este mai secret și mai discret să-și manifeste prezența” (Dufrenne 1976, p. 199). Ceea ce ar însemna, în plan tehnic, folosirea timpului prezent, a persoanei întâi, sau asumarea, de către autor, a unei viziuni omnisciente, omniprezente. Aspectul acesta al relației autor-text se rezumă la un anumit tip de atitudine vigilentă, conștientă, a autorului în relația cu textul: „a ști totul înseamnă a fi responsabil pentru tot. A accepta o astfel de responsabilitate, fără scuze, cum trebuie să o facă toți creatorii, înseamnă a fi autentic” (Golomb 2005, p. 11, *trad. n.*).

2. Redarea literară a unor experiențe și situații extreme, irepetabile, care să testeze rezistența autenticității personajului/personajelor. În aceste situații de criză, agonie, anxietate, disperare, atunci când granița dintre bine și rău se șterge, ne este relevant caracterul autentic al ființei. Experiențele acestea, dincolo de faptul de a fi singulare, capătă, prin literatură, o forță universală, ca posibilități prezente în fiecare dintre noi.

3. Libertatea, manifestată ca abatere de la normele și tradițiile literare (experimentul), varietatea stilurilor și expresiilor literare dar și, mai ales, sfidarea, în textele literare, a opiniilor publice majoritare, fie deschis, fie prin intermediul ironiei; imitarea realului, în aspectele lui cele mai surprinzătoare, intime, insolite, pentru a produce efectul de uimire, revoltă, pentru a provoca și incita la un dialog în afara operei.

Aceste tendințe/patternuri literare, prin care se abordează autenticitatea ca ideal ontologic și artistic, oglindesc ideile filosofilor preocupați de autenticitate în sec. al XIX-lea – încep. sec. al XX-lea: Nietzsche, Kierkegaard, Wittgenstein, Sartre, Husserl, Heidegger ș.a. Pentru exemplificare, vor fi abordate, rezumativ, câteva dintre ideile centrale asupra autenticității a trei filozofi: Edmund Husserl, Martin Heidegger și Jean-Paul Sartre și influența acestor filosofi asupra atitudinii scriitorilor față de textul literar.

Tradiția fenomenologică a fost inaugurată de Husserl la începutul sec. al XX-lea. **Edmund Husserl** (1859–1938) inventează fenomenologia ca proiect al unei filosofii derivate din surse experiențiale, asumând contactul original cu experiența drept sursă primară a discursului filosofic. Carlos Alberto Sanchez, profesor de filosofie la San Jose State University, cercetează semnificațiile noțiunii de autenticitate la Husserl, în cartea sa *From Epistemic Justification to Philosophical Authenticity: A Study in Husserl's Phenomenological Epistemology*. Acesta observă la filosof o preocupare atât științifică față de autenticitate, cât și una personală, existențială. La Husserl, autenticitatea este definită epistemologic, în termeni de cunoaștere autentică și justificare a convingerilor, dar și, în plan personal, ca stabilitate interioară³. Sanchez consideră siguranța și stabilitatea interioară un rezultat al încrederii în propriile convingeri și în felul în care ele sunt justificate; cu alte cuvinte, în verificarea validității lor prin metoda fenomenologică, care, argumentează Sanchez, nu este doar semnificativă din punct de vedere științific, ci și din punctul de vedere al vieții de zi cu zi.

Reducția fenomenologică, metodă introdusă de Husserl pentru a valida cunoașterea de orice tip, are două momente principale: *epoché* și reducția propriu-zisă. *Epoché* este suspendarea oricăror convingeri față de fenomenul

³ În articolul *Husserl's Way to Authentic Being*, Alberto Sanchez se referă la un pasaj din septembrie 1906, din jurnalul lui Husserl, unde filosoful scrie despre dorința lui de a găsi o stabilitate interioară, în contrast cu neclaritatea, obscuritatea care îl domina.

analizat, gestul prin care lumea este pusă între paranteze. Conform lui Husserl, noi ne trăim viața luând de bun tot ce experimentăm, fără a pune la îndoială ce ni se întâmplă. El numește această stare atitudine naturală. Avem o atitudine credulă, naivă față de corpul și cultura noastră, față de limbajul pe care îl folosim în mod cotidian ș.a., iar acest fel naiv de a ne raporta la lume ne ține în captivitate (Cogan). Reducția propriu-zisă, al doilea moment al reducției fenomenologice, este poziționarea noastră ca spectatori dezinteresați ai fenomenului, ceea ce presupune o schimbare de atitudine: „realitatea experimentată anterior devine doar un «fenomen oarecare»” (Schmitt 1959, p. 239, *trad. n.*). Metoda reducției fenomenologice implică „promisiunea că gândurile noastre vor ajunge la claritate și „corectitudine” odată ce cursul lor este ajustat conform unor criterii „universale”, deci infinite” (Sanchez 2007, p. 379, *trad. n.*), dar este și o oportunitate de a recunoaște faptul că lumea pe care o experimentăm este formată prin actele propriei conștiințe, o „lume proprie” (*Ibidem*, p. 382).

Felul în care vedem lumea (și literatura) diferă în funcție de perspectiva pe care o adoptăm: naturală sau fenomenologică. David Foster Wallace, în unul dintre discursurile sale publice, dă un exemplu al felului în care funcționează ceea ce Husserl ar numi atitudine naturală: o experiență luată de-a gata. Wallace se detașează de această atitudine și o examinează pe parcursul discursului său, utilizând, într-un mod artistic, reducția fenomenologică. Unul dintre scopurile pe care și-l propune Wallace prin acest discurs este să atragă atenția asupra unei opinii fundamentale greșite, dar care, cu toate astea, ne este firesc și natural să o adoptăm: „totul în propria mea experiență imediată îmi susține credința profundă că eu sunt centrul absolut al universului; persoana cea mai reală, și vie, și importantă din existență. [...] nu există nicio experiență pe care ai avut-o fără să fii centrul ei absolut. Lumea, așa cum o experimentezi, este acolo în fața TA sau în spatele TĂU, în stânga sau în dreapta TA, pe televizorul TĂU sau pe monitorul TĂU. Și așa mai departe. Gândurile și sentimentele altora trebuie să-ți fie comunicate cumva, dar ale tale sunt atât de imediate, urgente, reale. [...] Este o chestiune a alegerii mele să fac munca de a modifica sau de a mă elibera cumva de setarea mea implicită naturală, determinată, care este să fiu profund și fără exagerare centrat pe sine și să văd și să interpretez totul prin această lentilă a sinelui.” (Wallace, *trad. n.*)

A ne crea o „lume proprie” nu înseamnă, așadar, a ne izola în propriile percepții, viziuni, sentimente, care nu vor face decât să ne susțină vechile convingeri și preconcepții. Crearea unei „lumi proprii” înseamnă a face exerciții de reducere care să confirme sau să infirme anumite atitudini care ni se dau natural, însă sunt (sau nu) false sau adevărate, nocive sau utile etc.

În producerea textului literar, reducția este utilizată în diferite moduri, în funcție de genul textului și perspectiva auctorială. Putem considera o constantă faptul că, în textul literar, reducția este incompletă, niciodată finalizată și reflectă opacitatea, indeterminarea și ambiguitatea lumii și ființei. (Nu e mai puțin adevărat că, cel puțin

în filosofia lui Merleau-Ponty, „incompletitudinea reducăției nu este un obstacol al reducăției, ci reducăția însăși”) (1969, p. 178, *trad. n.*).

Un exemplu de aplicare a *epoché* în procesul de producere a unui text literar este distanțarea autorului și suspendarea oricăror preconcepții auctoriale față de text pentru a-l redacta sau completa: autorul încearcă să-și citească textul *ca pentru prima oară*, pentru a fi conștient de senzațiile pe care le produce și de sensurile pe care le implică fiecare frază, cuvânt, sunet, dar și, în cele din urmă, de efectul ansamblului textual. A chestiona orice text, orice senzație corporală, orice gând ș.a., duce spre o stare de entropie cognitivă, una dintre condițiile de bază a creativității⁴.

Un alt exemplu de reducăție aplicată literar ține de perspectiva pe care o adoptă autorul față de text. În ceea ce ține de proză, autorul, devenind demiurgul propriului univers narativ, dovedește o cunoaștere exhaustivă a personajelor și o omnisciență a lumii create, producând, în acest fel, efectul autenticității. Pe de o parte, detașarea de senzațiile, întâmplările, de modul de a fi al personajului narativ; pe de altă parte, adoptarea celei mai intime perspective asupra personajului, creează o tensiune în jurul căruia este construit firul narativ. Un fragment de text literar care reușește să exprime această tensiune, este acesta: „se îmbrăca în fiecare dimineață cu un sentiment de hotărâre cum nu simțise de ceva vreme, o fustă de bumbac, un tricou, sandale, pe care le putea scoate când dorea să atingă pedala accelerației cu piciorul gol; și se îmbrăca foarte repede, trecându-și o dată sau de două ori pieptenele prin păr și prinzându-l la spate cu o panglică, pentru că era esențial (a face o pauză însemna să se pună într-un pericol de nespus) să fie pe autostradă până la ora zece. Nu undeva pe Hollywood Boulevard, nu în drum spre autostradă, ci pe autostradă. Dacă nu era acolo, pierdea ritmul zilei, mementoul ei impus precar” (Didion 2011, *trad. n.*).

În fragmentul de mai sus, Joan Didion ilustrează o experiență intimă a unui personaj, descriind, din afară, niște acțiuni. Acțiuni care indică, foarte precis, o stare de spirit. Efectul de autenticitate al acestui fragment derivă din distanța pe care o creează autoarea între starea propriu-zisă și simptomele ei evidente. Descriind-o, autoarea (și cititorii, ca extensie a ei), îi devin spectatori, iar ceea ce i se întâmplă protagonistei devine un fenomen analizabil, nu pentru personajul care se află în totalitate în această stare și nu o poate părăsi, ci pentru cititori, care sunt încurajați să realizeze/performeze o reducăție similară asupra propriei vieți, asupra lucrurilor pe care le fac în mod habitual, fără a le observa sau chestiona. Imaginația este

⁴ Rolul entropiei psihologice a fost investigat de către Liane Gabora. Ea susține că procesul creativ se începe de la detectarea unui material entropic (o întrebare sau inconsistență), care provoacă anxietate, nesiguranță ș.a. Apoi, procesul creativ implică abordarea acestei întrebări sau inconsistențe în contexte noi, în așa măsură încât anxietatea dispare. Această restructurare poate fi facilitată și de o deformare temporară a atenției. Rezultatul poate induce o restructurare similară în ceilalți. (v. Gabora 2016).

aplicată astfel ca „o putere transcendentă de construcție a distanțelor” (Dufrenne 1976, p. 32), ceea ce ar însemna un exercițiu constant de distanțare și schimbare de perspectivă ca procedură care potențează textul literar. Un lucru necesar de menționat este că, în cazul unui text literar, detașarea și asumarea obiectivă a lumii descrise, nu urmărește simplul act al reducăiei, ci are drept miză atingerea valorii expresive a reducăiei. Acțiunile, percepțiile, observațiile care sunt descrise nu au doar funcție de decor, ci exprimă ceva mai adânc. Dincolo de surpriza epistemică ca efect garantat de plăcerea intelectuală produsă de exactitatea reducăiei, autorul urmărește valoarea expresivă al acestui mecanism.

Alteori, atitudinea autorului față de lucrurile descrise poate fi una participativă, afectivă. Cu alte cuvinte, vocea autorului vine dinlăuntru fenomenului descris. Această perspectivă interioară asupra textului îi este proprie mai ales poeziei. Omnisciența din proză este substituită de imanență în poezie. Imaginația poetică accesează lumea călătorind înlăuntru ființei. Paradoxul poeziei, scrie Bruce Bond în *Immanent Distance: Poetry and the Metaphysics of the Near at Hand*, este alteritatea ca imanență și distanță în același timp. Pentru imaginația poetică, alteritatea spiritului ocupă un spațiu atât interior, cât și exterior (2015). Rimbaldianul *Je est un autre*, presupune un eu care nu poate fi încorporat și exprimat până la capăt, un eu inaccesibil pentru limbaj, eluziv, ambiguu. Poezia își ia asupra ei sarcina să păstreze acest caracter ambiguu al ființei. Totuși, pe terenul acestei ambiguități, autorul va cultiva o vigență specială în raport cu stările, acțiunile, emoțiile personajului poetic, o „atenți[e] intensă față de actul atenției” (*Ibidem*), care va deschide noi posibilități pentru ființă. „Reducaia”, „detașarea” capătă în textele poetice o altă modalitate de a fi: esențializarea; reducerea emoțiilor, stărilor, identității, fenomenelor ș.a. la caracterul lor ireductibil, dar și intimarea realității, apropierea ei, crearea și expresia „lumii proprii”. În acest caz, operația de reducăie nu-și pierde din relevanță, însă devine mai puțin evidentă.

Fenomenologia husserliană, *pură*, a continuat, pe de o parte, prin autori ca Merleau-Ponty și Levinas și, pe de altă parte, prin Fenomenologia Existențialistă (Heidegger, Sartre). **Martin Heidegger** (1889-1976) este interesat de fenomenologie nu atât în calitate de știință riguroasă a experienței imediate, ci ca analiză a existenței umane. Heidegger se întreabă cum poate fi recunoscută autenticitatea și cum poate fi ea implementată (Golomb 2015, p. 61), distingând două moduri de existență: modul autentic (posibilitatea *Dasein*-ului de a fi el însuși (Heidegger 2012, p. 18)); și modul inautentic (la care se ajunge prin neluarea în seamă a posibilității de sine însuși (*Ibidem*)). Heidegger alcătuiește o amplă hartă ideatică și terminologică, care cuprinde dihotomia autentic-inautentic și conturează metode de trecere de la o existență al cărei dat este inautenticul, *căderea*, *impersonalul* „se”, la o existență autentică. În filosofia lui Heidegger, există două modalități (interconectate) de a ajunge la autenticitate. Prima modalitate este să „auzim chemarea conștiinței” și,

în mod responsabil, să ne alegem pe noi înșine sustrăgându-ne ființării dispersate în *cotidianitate*. A doua modalitate e prin experiența angoasei care „face manifestă în *Dasein* ființa întru putința lui cea mai proprie de a fi, adică *faptul-de-a-fi-liber pentru* libertatea de a se alege pe sine și de a se surprinde pe sine. Angoasa aduce *Dasein*-ul în fața *faptului-de-a-fi-liber pentru* ... (*propensio in* ...) autenticitatea ființei sale ca posibilitate care el este din capul locului.” (*Ibidem*, p. 188). Anxietatea capabilă să ne activeze dorința de autenticitate este anxietatea în fața morții. Ființarea autentică înseamnă, după Heidegger, conștiința morții (*fapt-de-a-fi-întru-moarte*) și capacitatea umană de a îndura anxietatea anticipării morții: „Moartea este posibilitatea *cea mai proprie* a *Dasein*-ului. Fiind întru această posibilitate, *Dasein*-ului îi este deschisă putința sa de a fi cea mai proprie, cea în care *Dasein*-ul are ca miză propria sa ființă” (*Ibidem*, p. 349). Conform concepției heideggeriene, autenticitatea nu este modul de existență care ni se dă în mod natural, ceea ce ni se dă cel mai ușor este existența în *cotidianitate*, asociată *căderii*, *impersonalului* „se”⁵. Abia angoasa anticipării morții deșteaptă autenticitatea ființei.

Heidegger susține că anxietatea (în special anxietatea în fața morții) e *dispoziția* (*Stimmung*) esențială a vieții și e modalitatea principală de a ajunge la autenticitate. Cuvintele lui Heidegger, „anxietatea face neantul să se manifeste”, rezumă felul în care, prin teme și motive, anxietatea se face prezentă și în literatură. O dispoziție premonitoare a „imposibilității finale și totale” (Golomb 2005, p. 17, *trad. n.*), anxietatea se poate manifesta în literatură prin ambiția neantului (vezi Mallarmé) și în abordarea temelor morții, a absenței, a singurătății, a despărțirii, a traumelor, a bolii ș.a. Motivul pentru care aceste experiențe-limită (și în special experiența morții) îi atrag atenția lui Heidegger ca modalități de a ajunge la autenticitate, este faptul că moartea dă o direcție unică și personală vieții, clarifică posibilitățile și sarcinile care ne aparțin, dându-ne o perspectivă totalizatoare a existenței proprii: „direcția ireversibilă care îmi este dată de propria moarte e ceea ce îmi dă direcție și directive fiecărei mișcări care îmi aparține” (Lingis 2011, *trad. n.*).

Literatura, evocând prezentul, este, de fapt, „bântuită de absență” (Bond 2015), de neant, de moarte, iar abordarea temelor non-existenței presupune o aventură spre limitele limbajului și gândirii. Scrierea textului literar este motivată de exprimarea acestei absențe și, respectiv, efectul de autenticitate este legat de această motivație. Astfel se explică faptul că, în perioada modernistă, se intensifică deopotrivă atât obsesia pentru autenticitate, cât și pentru neant: dorința supremă a lui Flaubert este să scrie un roman despre nimic; neantul e foarte prezent în textele lui Mallarmé, *Lettrism*-ul vine cu o poetică a descompunerii limbajului, Sartre își scrie lucrarea *Ființa și neantul*, care va deveni una dintre pietrele de temelie ale tradiției moderniste;

⁵ Chiar dacă observăm ecouri husserliene în lucrările lui Heidegger (ex.: *atitudinea naturală vs. cotidianitatea*), Heidegger se opune fenomenologiei husserliene prin antiraționalismul său, prin afirmarea primatului imaginației asupra rațiunii, fără a nega intuiționismul și opoziția pe care o face Husserl dintre autentic și inautentic. (Elliott 2005)

vine și obsesia vestului față de budism; Barthes vorbește despre moartea autorului, despre gradul zero al scriiturii ș.a.m.d.

Unul dintre autorii care și-a pus acut problema morții, într-un fel congruent filosofiei heideggeriene, este Rainer Maria Rilke. La Rilke, moartea este văzută ca esență a ființei: „Mare e moartea / peste măsură. / Suntem ai ei / cu râsul în gură. / Când, arzătoare, viața / ne-o credem în toi, / moartea, în miezul ființei, / plânge în noi.” (*Epilog*, trad. Lucian Blaga) (Rilke 1966, p. 143), dar și ca un *act* profund personal. Intuim, de altfel, la Rilke, două tipuri de moarte – cea neautentică, insignifiantă, care nu-l definește și nu-i aparține omului; și „marea” moarte, cea care completează, desăvârșește ființa: „Dă, doamne, fiecărui a sa moarte, / cea ce se iscă din viața-n care / de sens, iubire, chin avut-a parte.” (*Dă, Doamne, fiecărui a sa moarte*, trad. Maria Banuș) (*Ibidem*, p. 92). În asumarea și învățarea acestei morți „mari”, autentice (un parcurs hristic prin excelență, la Rilke), constă depășirea și liniștirea anxietății⁶. Sentimentul anxietății face loc sentimentului de ușurătate (lipsă de greutate) ființială, ambele potențându-se reciproc: „Heidegger afirmă că exaltarea, sentimentul de ușurătate al ființei, sentimentul de plutire și intensitate vibrantă, este sentimentul de atenuare a poverii ființei și astfel o presupune și o dezvăluie.” (Lingis 2011, *trad. n.*). Așadar, în *Ființă și Timp, anxietatea și curajul* nu sunt temele dominante ale autenticității „ci *anxietatea și bucuria* care sunt stările ontologice prin care este dată o lume” (Lingis, 2011, *trad. n., subl. n.*). Bucuria pe care o regăsim în literatură, bucuria-dezvăluire a atenuării poverii anxietății, e o dispoziție sacră care străbate neantul pentru a-l lumina. Literatura care își asumă o astfel de „insuportabilă” ușurătate, ca provocare personală și ca ideal interpretativ, e o literatură a autenticității.

Literatura (dar și filosofia) existențialistă continuă tema anxietății, care poate fi o anxietate datorată, pe de o parte, de conștiința libertății, a ambiguității și a finalității existenței și/sau, pe de altă parte, o anxietate ce ține de conștiința absurdului⁷. **Jean-Paul Sartre** utilizează doar rareori noțiunile de autenticitate/inautenticitate, preferând o altă dihotomie. Acesta teoretizează noțiunea de rea-credință, care e o negare conștientă sau semi-conștientă a propriei libertăți și responsabilități. Individul care se află în *rea-credință* atribuie circumstanțelor externe sau determinismului rolul principal în ceea ce privește deciziile și acțiunile sale. Buna-credință fiind,

⁶ „Cum ar simți cineva dilatarea dacă nu ar fi experimentat, de asemenea, încordarea și constrângerea? Dilatarea nu ar însemna eliberare dacă nu ar exista nimic în noi de care să ne elibereze. Bossuet pune o încredere atât de mare în dilatare, încât descrie în mod repetat modul în care dilatarea este favorizată de constricția însăși. Înăsprirea unei dimensiuni a ființei noastre sau a vieții noastre poate atrage mai multă amplitudine în alta.” (Chretien 2019, p. 104, *trad. n.*)

⁷ A se vedea articolul *DON'T PANIC! A Study of the Absurd as an Expression of Anxiety and Existentialism* [...], unde Ellen Julie Opdahl vorbește despre relația dintre absurd, anxietate și existențialism.

astfel, opusul: asumarea propriei libertăți, crearea responsabilă a sinelui. Sartre nu pune însă semnul de egalitate între dihotomiile rea-credință/bună-credință și inautenticitate/autenticitate. El utilizează aceste noțiuni pentru a semnifica, pe lângă altele, „dificultățile ontologice care fac din autenticitate un ideal de neatins” (Golomb 2005, p. 90, *trad. n.*).

În *Esquisse d'une théorie des émotions*, Sartre demonstrează că până și aspectele cele mai inconștiente și involuntare ale vieții noastre mentale sunt create în mod activ și intenționat. Omul, scrie Sartre, „este întotdeauna liber să-și contureze și să-și creeze propriul patos. Familiara scuză a inerției, pasivității, impotenței și lipsei de voință de a ne lua în mâini propria viață și ființă – emoțiile noastre – nu ne mai este accesibilă” (Golomb 2005, p. 97, *trad. n.*). Călea către această libertate este conștiința de sine și crearea de sine, care e posibilă doar în lume: „[...] nu ne putem crea pe noi înșine privind în interior în sinele nostru dat aparent, complăcându-ne în emoții sau imaginând. Numai prin acțiune, prin schimbarea lumii, eul poate fi creat” (*Ibidem*, p. 99, *trad. n.*).

Conform lui Sartre, nu putem ajunge să fim cu adevărat noi înșine, putem spera însă că vom fi legați de o devenire perpetuă. Sartre susține că oamenii sunt condamnați la libertate, ceea ce ar însemna că avem putere asupra propriei noastre personalități, fiind capabili de a ne-o crea mereu, după bunul plac, dincolo de circumstanțe. Ceea ce încearcă să demonstreze Sartre scriind biografii, cum ar fi biografiile scriitorilor Stéphane Mallarmé sau Jean Genet, este că omul poate depăși circumstanțe extreme, creându-se pe sine și făcând artă. Motivația scrierii acestor biografii constă în cercetarea vieții umane trăită autentic, conștient și liber, dar pusă în situații extreme, în care etica este suspendată și nu există o graniță clară între bine și rău. După Sartre, fiecare acțiune și fenomen mental e rezultatul unei alegeri mai mult sau mai puțin conștiente. Biografia pe care o scrie Sartre despre Jean Genet, un hoț condamnat la închisoare și ajuns un mare scriitor, vine ca unul dintre argumentele care să-i susțină ipoteza. Sartre descrie felul în care și-a scris Genet capodopera, *Notre-Dame des Fleurs*⁸: „Autoritățile penitenciarelor franceze, convinge că munca este libertate, le dau deținuților hârtie cu care li se cere să facă pungă. Pe această hârtie maro, Genet a scris, în creion, *Notre-Dame des Fleurs*. Într-o zi, în timp ce prizonierii defilau în curte, un gardian a intrat în celulă, a observat manuscrisul, l-a luat și l-a ars. Genet începu din nou să scrie. De ce? Pentru cine? Erau șanse mici ca el să păstreze lucrarea până la eliberare și chiar mai puține să o editeze. Dacă, împotriva oricărei probabilități, ar fi reușit, cartea trebuia

⁸ „*Notre-Dame des Fleurs*, care este adesea considerată a fi capodopera lui Genet, a fost scrisă în întregime în închisoare, dar, de data aceasta, în singurătatea celulei. Valoarea excepțională a lucrării constă în ambiguitatea acesteia. La început pare să aibă un singur subiect, Fatalitatea; personajele sunt marionete ale destinului. Dar descoperim repede că această Providență nemiloasă este de fapt omologul unei libertăți suverane, cu-adevărat divine, cea a autorului.” (Sartre 2012, p. 447, *trad. n.*).

să fie arsă; ar fi fost confiscată și casată. Cu toate acestea, a scris mai departe, a persistat în scris. Nimic din lume nu conta pentru el în afară de acele foi de hârtie maro pe care un chibrit le putea reduce la cenușă.” (Sartre 2012, p. 447, *trad. n.*).

Autenticitatea, la Sartre, constă în produsele create de conștiință, în procesul creativ *per se* (Golomb 2005, p. 93), dar și în procesul de auto-creare, la infinit. Această auto-creare are loc în public: „autenticitatea nu este esența conștiinței sau a realității umane; omul încearcă să ajungă la autenticitate nu atât ca esență, ci ca libertate” (*Ibidem*, p. 106, *trad. n.*). Antoine Roquentin, personajul principal din *Greața*, unul dintre romanele în care Sartre își pune în practică filosofia, își asumă idealul libertății. Libertatea presupune o constantă redefinire a sinelui, o devenire și o lipsă perpetuă a unor granițe precise ale eului, însă ea poate fi atinsă doar ca responsabilitate, ca acțiune și dăruire socială. Antoine este într-atât de investit în propria libertate încât ajunge să-și focuseze întregul efort asupra păstrării și punerii ei în practică în așa măsură încât acesta ajunge să fie dezgustat de faptul că obiectele care îl înconjoară au un contur și o formă precisă,⁹ percepțiile senzoriale îi sunt deformatate, iar uneori, limbajul, cuvintele, se dezintegrează, devin incomplete, neîndestulătoare. Libertatea năucitoare și nimicitoare a oricărei identități statornice, inflexibile duce la dorința de anihilare a sinelui corporal și gânditor: „sub picioarele mele, pavajul există, casele se închid peste mine, așa cum apa se închide peste mine și peste ghemotocul de hârtie imaculată, eu sunt. Sunt, exist, gândesc, deci exist; exist pentru că gândesc, pentru ce gândesc? Nu mai pot gândi, exist pentru că gândesc că nu vreau să exist, gândesc că... pentru că..., ptui!” (Sartre 1990, p. 136).

După ce și-a dat seama că o abordare ontologică față de autenticitate nu va aduce o schimbare în modurile particulare de viață, Sartre a pus (pentru prima dată) problema autenticității din punct de vedere social și politic, considerând că autenticitatea e o datorie care își are originea atât în interior, cât și în exterior (întrucât „interiorul” nostru este, de fapt, un „exterior”). Acesta a crezut că acțiunile politice ar putea fi direcționate contra acelor condiții responsabile pentru rea-credință în modurile noastre de viață. Așadar, acesta schimbă focusul dinspre existența autentică, pe autenticitatea ca act social și politic de sfidare a normelor, marcând astfel o transformare crucială a viziunii asupra lumii.

Pornind de la „declararea” morții lui Dumnezeu, a instanței ordonatoare și superioare prin excelență, în modernitate se creează o criză a autorității. Idealul autenticității ia locul autorității supreme, devenind un concept unificator, creând un câmp magnetic comun între diverse discipline precum literatura, filosofia,

⁹ „Ceața invadase încăperea; nu adevărata ceață, care se risipise demult, dar cealaltă, cea de care continuau să fie pline străzile, care ieșea din ziduri, din pavaje. Un fel de inconsistență a lucrurilor. [...] Nimic nu avea aerul autentic; mă simțeam înconjurat de un decor de carton care putea fi deșezădăcinat în mod brusc” (Sartre 1990, p. 107).

psihologia, arta ș.a. Acest dialog interdisciplinar a permis o explorare profundă și nuanțată a modurilor de gândire și existență în literatură. Astfel, a fost făcută posibilă continuarea propunerilor teoretice ale fenomenologiei într-o practică literară (tot mai) autenticistă. Traseul abordărilor autenticității pe care l-am schițat aici este parcurs de la cunoașterea autentică (Husserl) la existența autentică (Heidegger) și libertatea ca ideal al autenticității (Sartre). În baza celor trei mari tendințe generalizatoare pe care le trasează Golomb în capitolul „Autenticitate, literatură și ironie”, se observă felul în care autenticitatea se face prezentă în textul literar pe trei niveluri.

La nivelul descrierii literare, vorbim despre reducția fenomenologică, metoda introdusă de Husserl, folosită în mod constant (și) în literatură, ca exercițiu de suspendare a oricăror preconcepții față de subiectul/obiectul literar. Tensiunea care se creează între vigilența, detașarea autorului față de lucrurile descrise și adoptarea celui mai intimist punct de vedere este generatoare de autenticitate.

La nivel tematic, caracterul autentic al unui text este relevat de redarea unor experiențe limită, cum ar fi experiența morții. Aceste teme domină literatura, întrucât, chiar dacă experiențele descrise sunt unice, acestea se fac prezente în cititor ca posibilități ale acestuia. La Heidegger, vorbim, în acest sens, de experiența angoasei ca sentiment premonitoriu al morții și ca chemare spre autenticitate. Atenuarea angoasei prin literatură (prin producerea ei, dar și prin actul interpretativ) devine, astfel, o marcă a autenticității.

La Satre, la nivelul asumării, de către autor, al unui rol social, politic, cultural, regăsim un interes sporit pentru conceptul de libertate. Acesta renunță la abordarea ontologică a autenticității, trecând la o practică a literaturii ca politică. Acesta pune preț pe actul creativ ca metodă de incitare spre autenticitate. Provocarea unui dialog în afara operei pare a fi, după Sartre, rațiunea de a fi a literaturii.

Acest traseu elucidează motivele apariției și fundamentele pe care au apărut teoriile ulterioare ale literaturii (și autenticității literare), teorii care țin de alte tradiții, cum ar fi formalismul, critica marxistă, critica feministă, poststructuralismul ș.a.m.d., și care marchează nu doar o turnură lingvistică, ci și o turnură ideologică în abordarea literară.

Referințe bibliografice:

- BOND, Bruce. *Immanent Distance: Poetry and the Metaphysics of the Near at Hand*. University of Michigan Press, 2015 [E-book].
- CHRETIEN, J.L. *Spacious Joy. An Essay in Phenomenology and Literature*. London, New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2019.
- COGAN, John. The Phenomenological Reduction [online]. The Internet Encyclopedia of Philosophy [citată 6 mai 2024]. Disponibil: <https://iep.utm.edu/phen-red/#SSSH5a.i.1>
- DIDION, Joan. *Play It As It Lays*. London: Harper Collins Publishers, 2011 [E-book].

DUFRENNE, Mikel. *Fenomenologia experienței estetice*. Vol. II. București: Editura Meridiane, 1976.

ELLIOTT, Brian. *Phenomenology and Imagination in Husserl and Heidegger*. New York: Routledge, 2005 [E-book].

FERRARA, Alessandro. *Reflective Authenticity: Rethinking the Project of Modernity* [online]. New York: Taylor & Francis e-Library, 2002 [citată 6 mai 2024]. Disponibil: <https://books.google.md/books?id=V4ezHaXSbe8C&pg=PA5&lpg=PA5&dq=#v=onepage&q&f=false>

GABORA, L. A possible role for entropy in creative cognition. In: *Proceedings of the 3rd International Electronic Conference on Entropy and its Applications*, 1–10 November 2016; Sciforum Electronic Conference Series, Vol. 3, E001; doi:10.3390/ecea-3-E001 [http://sciforum.net/conference/84/paper/3652]

GOLOMB, Jacob. *In search of authenticity. From Kierkegaard to Camus*. London: Taylor & Francis e-Library, 2005.

HEIDEGGER, Martin. *Ființă și Timp*. Trad.: Gabriel Liiceanu, Cătălin Cioabă; pref. Gabriel Liiceanu. Ed. a 3-a. București: Humanitas, 2012.

LINGIS, Alphonso. *Sensation: Intelligibility in Sensibility*. New Jersey: Humanities Press, 2011 [E-book].

MAGLIOLA, Robert R. *Phenomenology and Literature. An Introduction*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 1977.

MERLEAU-PONTY, Maurice. *The Visible and the Invisible*. Northwestern University Press, 1969.

RILKE, Rainer Maria. *Versuri*. București: Editura pentru Literatura Universală, 1966.

SANCHEZ, Carlos Alberto. Husserl's Way to Authentic Being. In: *Human Studies*, Vol. 30, No. 4 (Dec., 2007), pp. 377-393.

SARTRE, Jean-Paul. *Greața*. București, Editura Univers, 1990. pref. Irina Mavrodin, trad. Alexandru George.

SARTRE, Jean-Paul. *Saint Genet: actor and martyr*. Minneapolis: University Of Minnesota Press, 2012.

SCHMITT, Richard. "Husserl's Transcendental-Phenomenological Reduction". In: *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 20, no. 2, 1959, pp. 238-45. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2104360>. Accessed 6 May 2024.

WALLACE, David Foster. *This is Water* [online]. [citată 6 mai 2024]. Disponibil: <https://web.ics.purdue.edu/~drkelly/DFWKenyonAddress2005.pdf>

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 03.06.2024

Acceptat: 10.12.2024

CZU:821.135.1-31(478).09

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2\(323\).12](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2(323).12)

Drama basarabeianului alungat în lume în *Unchiul din Paris*, de Aureliu Busuioc

Alina COJOCARI

Doctorandă

E-mail: cojocarialina10@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0060-3366>

Școala Doctorală Filologie, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți

The drama of the Bessarabian Banished to the World in *Unchiul din Paris* by Aureliu Busuioc

Abstract

The novel *Unchiul din Paris* by Aureliu Busuioc, published in 1973, tells the story of a Moldovan man who, got lost in the world, in searching for his identity. This study aims to offer a new reading of the novel, which has not been widely discussed by critics, but is still important, especially in understanding the style of the writer Aureliu Busuioc. The purpose of this paper is to explore the meaning of the journey made by the main character and compare the attitudes of the protagonist and his grandson, Ricky. Furthermore, the research will look at the different narrative layers, the structure of the novel, the setting, and the artistic images used to describe the journey, the role of flashbacks, as well as the characters' feelings in relation to the realities of life in 20th-century in Basarabia. The relevance of this research lies in the need to reread Busuioc's novel as a way to better understand our national identity, through a return to our roots.

Keywords: journey, the drama of failure, irony, characteristics of Aureliu Busuioc's work.

Rezumat

Romanul *Unchiul din Paris* de Aureliu Busuioc, apărut în 1973, prezintă drama basarabeianului rătăcitor prin lume, care-și caută identitatea. Prin acest studiu ne propunem să realizăm o (re)lectură a romanului care nu s-a bucurat de prea multe note critice, dar rămâne important, în plan estetic, pentru configurarea profilului prozatorului Aureliu Busuioc. Scopul lucrării este de a oferi o semnificație a drumului lui Nenea Alecu și de a compara atitudinea protagonistului cu cea a nepotului său, Ricky. Vom urmări planurile narrative, structura romanului, toposul și imaginile artistice sugestive pentru descrierea traseului, funcția retrospectivă, dar și stările personajelor raportate la realitățile vieții din Basarabia secolului trecut. Actualitatea

cercetării rezidă din nevoia de a reciti romanul lui Busuioc ca o posibilitate de a ne înțelege individualitatea națională, printr-o revenire la origini.

Cuvinte-cheie: Călătorie, drama ratării, ironie, particularitățile creației lui Aureliu Busuioc.

Orice călătorie are un obiectiv stabilit, sigur, tangibil, dar implică, în același timp, încă o țintă, necunoscută neinițiatului, care nu i se revelează imediat. De ce plecăm de acasă? Plecăm pentru a descoperi ceva ce există deja în noi, însă neexplorat, sau plecăm pentru a descoperi lumea altora, cultura și mijloacele sensibilității altor popoare. Căutăm să confirmăm ipoteza identității individuale sau cea a apartenenței la o comunitate. Călătorul se apropie de realitatea exotică, căci, spre deosebire de turism, călătoria se face în numele revelației, intimității cu lumea necunoscută, în numele explorării, ea chestionează depărtarea invizibilă care te separă de ea și, mai adânc, de propria-ți lume. Călătoria, ca și lectura, e, în mod sigur, o provocare la adresa unei singurății imprevizibile, un mijloc al comunicării cu necunoscutul din afară, dar și dinăuntru, e o neconținută introspecție.

Istoria literaturii a prezentat motivul călătoriei drept unul flotant, dezvăluind chipuri de personaje care au încercat să caute sensul existenței umane. Anticul Ghilgameș dorește să găsească nemurirea, măcinat fiind de moartea prietenului Enkidu, care i-a amintit de propria-i efemeritate. Ulise își testează perseverența timp de 10 ani în drumul întoarcerii spre Itaca. Acasă îl așteaptă Penelopa, fiul Telemac, dar nu mai este în viață mama. Depărtarea, rătăcirea de casă, este, în esență, o despărțire de ai tăi, de familie. Pentru Miguel de Cervantes, călătoria lui Don Quijote, un nobil în vârstă care luptă în numele dreptății și al aventurii, este o ocazie de a ironiza idealurile cavaleriești medievale. În perspectivă iluministă, Jonathan Swift prezintă *Călătoriile lui Gulliver* drept o narațiune pentru copii, dar, în esență, aceasta urmărește intenția de a edifica o satiră socială. Acestea sunt doar câteva dintre călătoriile din patrimoniul universal, dar fiecare dintre ele ne amintesc că o cale, un drum inițiativ trebuie privit de fiecare dată diferit, el este motivat de căutările umane și înseamnă, de fiecare dată, acumulare de experiență.

În acest context, călătoria din romanul *Unchiul din Paris*, apărut în 1973, prezintă drama unui basarabean care a plecat în lume pentru a se înțelege, pentru a-și defini și apăra idealurile, dar s-a întors acasă cu regrete și amintiri dureroase. Nu vom afla aproape nimic despre apropierea de lumea Parisului, ci mai degrabă vom urmări regretul plecării într-o lume necunoscută. Este unul dintre textele românești scrise de Busuioc care a menținut foarte puțin interesul criticii literare, iar un motiv e formulat de Maria Șlehtițchi: „celelalte două romane apărute până la 1989, *Unchiul din Paris* (1973), *Local – ploi de scurtă durată* (1986) certifică maniera narativă și sfera universului uman explorat, dar nu se ridică la cota valorică a romanului de debut” (2014, p. 129). Într-adevăr, după succesul romanului *Singur în fața dragostei*, stilul lui Busuioc va rămâne ironic, jocurile auctoriale nu ne vor surprinde mai puțin, dar, probabil, profilul protagoniștilor din *Unchiul din Paris*

nu conturează un continuu interes în plan artistic. Citit însă din perspectiva intrinsecă a unui creator care dorea să se afirme, romanul este valoros, căci edifică drumul căutărilor lui Busuioc, mărturisind povestea tristă a unui om alungat în lume. Profilul de suprafață al personajului central este cunoscut pentru literatura din Basarabia: „În *Unchiul din Paris*, autorul mizează pe reconstituirea unui clișeu: figura ilegalistului comunist neapreciat *după merite*, redată din perspectiva unui tânăr contemporan, lipsit de griji și îndestulat” (Iftimie 2017, p. 8). Dar dincolo de poveste, există o intenție auctorială, care pare interesantă, fiind exprimată într-o manieră atractivă și sensibilizatoare.

În acest sens, Mircea V. Ciobanu comentează aprecierea critică realizată de Ion Simuț, în *România literară*, și sublinia că textul rămâne o experiență inedită: „menționând că romanul «mizează pe reconsiderarea unui clișeu: figura ilegalistului comunist», criticul orădean subliniază că tema «nu e tratată eroic și triumfalist, ci, dimpotrivă, tragic: ilegalistul, rămas în străinătate, revine după 35 de ani în lumea nouă pentru care a luptat, dorind să se repatrieze, dar devine, într-un mod ciudat, victima ei, respins într-un mod straniu și ocult (va fi chiar suprimat ca un intrus nedorit, venit din lumea capitalistă) [...]. Unchiul din Paris se întoarce definitiv acasă, cu mâinile aproape goale, rudele îl copleșesc, își caută foștii prieteni, vizitează meleagurile natale, însoțit de nepotul medicinist cu mașina. Călătoria prin Bugeac echivalează cu recuperarea simbolică a propriului trecut»” (Ciobanu 2013, p. 28). Așadar, perspectiva tragică a ilegalistului oferă un plus de valoare romanului, pentru că varianta eroică a acestor povești se clișeizase. Lumea pe care o găsește la întoarcere este plină de nostalgii, iar încercările celor de-acasă de a scoate în relief necazurile și lipsa de progres sunt inutile, pentru că unchiul vede locul natal ca pe o lume tămăduitoare, e terapia depărtărilor și a umilirilor suferite.

Romanul are un titlu explicit, anticipând personajul principal, nenea Alecu/Alexandru, întors de la Paris. Vom reține și substantivul propriu din titlul romanului, care, pe lângă faptul că e un toponim, devine și o atracție exotică pentru nepotul Andrei, dar și pentru cititorii contemporani cu romanul, care nu avea posibilitățile cititorului de astăzi de a explora lumea. Parisul e necunoscutul pentru personajul-narator, Andrei. El ne relatează istoria la persoana I și are așteptări mărețe, căci se crede nepot de capitalist. Așa se face că, în incipitul romanului, naratorul va repeta de câteva ori substantivul din titlu, exprimând desigur o atitudine (dacă povestea era relatată de mama lui Andrei, probabil insistența era pe substantivul „unchiul”, dar pentru un nepot care, la cei douăzeci și doi de ani ai săi, nu și-a văzut niciodată unchiul, interesant pare, mai degrabă, Parisul): „vine unchiul din Franța. De la Paris. De altfel, nici nu-mi imaginez un francez normal care să locuiască în altă parte decât la Paris. Sau cel puțin să declare că locuiește în altă parte. Oricum – Moulin-Rouge, Place d’Étoile, Louvre și așa mai departe. Dacă e să moară, între noi, chiar și eu, anul trecut, când am fost trimis la Karlovy Vary să-mi spăl intestinele (care, nu știu de ce, o dor mai al dracului pe mama decât pe mine!), chiar și eu, zic, tot de la Moscova mă dădeam.

Lucru care-i făcea să se învinețească de invidie pe toți federalii ăia cu pietroaie la ficat, veniți de prin dorfurile lor anonime, dar mai ales pe brunhildele lor de categorie semigrea cu degetele ca niște cârnăciori, care nu plesneau numai pentru că erau pline de inele [...]. Așa că, să fim înțeleși: vine unchiu-meu de la Paris. Punct” (Busuioc 2016, p. 5). Naratorul subiectiv este încântat de prestigiul de a avea un unchi care se întoarce dintr-o capitală europeană și nu e deloc întâmplătoare referința la Moscova, care-și dorea să concureze cu marile centre culturale europene. În plus, nepotul nu știa istoria unchiului și ce față a Parisului văzuse acesta, el era convins că nenea Alecu e „proprietarul unui mic (așa, nu prea mare!) restaurant de la marginea Parisului, restaurant pe care însă l-a închis sau l-a vândut zilele astea din motive de criză...”. De aceea, entuziasmul din incipit este o expresie a așteptărilor iluzorii: „mă și vedeam cu un „Jaguar” sau cu un „Mercedes-220” la poartă, răspunzând cu un aer foarte plictisit aprigei curiozități a colegilor: „A, rabla asta! Mi-a adus-o unchiul de la Paris... O mică atenție” (*Ibidem*, p. 6). Cât de neașteptat aveau să se spulbere aceste așteptări, pentru că întoarcerea acasă a unchiului nu era asociată cu gloria și succesul, dar cu drama rătăcirii existențiale!

Structura clasică a romanului (trei părți a câte șapte capitole fiecare, neintitulate) pare să fie doar un principiu de ordine. Totuși, arhetipal, cifra 7 este creatoare de introspecție, de înțelepciune prin cercetarea misterului sferei spirituale din care Totul provine și la care se întoarce odată ce experiențele lumii materiale sunt încheiate. În numerologie, cifra 7 este asociată cu mecanismul observației, cu cercetarea și descoperirea adevărurilor primordiale. Pe de altă parte, cifra 7 descrie partea interioară care ne face căutători și călători spirituali ce își dedică timpul și energia pentru a înțelege lumea din jurul lor, pentru a descoperi sensul și scopul vieții. Așadar, se pare că cei trei de 7 din structura romanului nu sunt întâmplători, desemnând motivul călătoriei, al revelației trăite de Andrei, dar și complexitatea destinului lui nenea Alecu. În ce privește dimensiunea conținutului, în prima parte a romanului vom urmări întoarcerea unchiului și relația cu membrii familiei care îl așteptau (mai ales sora), în partea a două vom explora locurile copilăriei și tinereții unchiului, iar în partea a treia vom continua această călătorie, dar cu o nuanță de sentimentalism și introspecție, pentru că Alexandru va afla marea taină a vieții sale, are o fiică, Alexandra, și-și va accepta sfârșitul, plin de regrete.

După o primire călduroasă a unchiului, acesta își exprimă dorința de a întreprinde o călătorie (la cei 70 de ani ai săi!) în spațiul trecutului. Se deschide un capitol al retrospecției, grav și sensibil, plin de decepție și singurătate. Cele mai multe spații vizitate de Ricky, cum îl alinta mama pe Andrei, sunt din mediul rural, ca o întoarcere la origini, la esențele spiritualității basarabeanului. Criticul Mihai Cimpoi aprecia această valență ca pe o dominantă generaționistă: „perioada anilor '70-'80 care a pregătit momentul auroral al literaturii basarabene a fost marcată de revirimentul pe care l-am denumit generic întoarcerea la baladă, la copilărie și la vatră (= la Ithaka), redescoperirea „veșniciei ce s-a născut la sat”. Universul rural este identificat cu universul mic. Balada înlocuiește poemul de proporții,

schematic și prolix. Fresca socială, care era realizată doar cu culoarea roz, cedează locul memorialisticii, jurnalului, „romanului indirect”, cum definește Mircea Eliade narațiunea fragmentară (însemnări zilnice, memorii, digresiuni reflexive, impresii răslețe ș.a.); într-un cuvânt, de literatura documentului istoric și uman. Literatura basarabeană se scutură de dogme și urmează consecvent și perseverent drumurile redobândirii identității” (Cimpoi 1997, p. 208). Așadar, întoarcerea acasă e o ocazie de meditație, iar pentru tânărul student la medicină, e o lecție că lumea pe care o cunoștea, mai mult din mediul urban, poate avea diverse perspective. Să urmărim, în continuare, itinerarul călătoriei, observând care sunt personajele din trecut pe care le caută, ce obiective sunt atinse pe parcursul aventurii, ce realități descriptive va descoperi personajul, și, nu în ultimul rând, cum se raportează nepotul Andrei la această aventură a întoarcerii acasă. Vom descoperi, în această călătorie, tipologii umane realiste, elemente vegetale ale spațiului, care, se pare, au o conotație simbolică, stări ale protagonistului, dar și observații ironice ale nepotului.

Tabelul 1.

Itinerarul călătoriei unchiului

Toposul	Imagini vizuale	Personajul căutat / Scopul	Comentarii
1	2	3	4
1. Într-un sat, în pragul magazinului	„Coboară din mașină și se ridică în pridvorul de scânduri, cu cozoroc din plastic multicolor. Soarele e în zenit și bătrânii, sunt vreo cinci, au fețe roșii, verzi, galbene” (p. 65). „Unchiul și cu bătrânii intră în magazin. Din semiîntunericul încăperii îi văd cu paharele pline. Nu ciocnesc. Lasă să se verse pe jos câte o picătură din vin, apoi beau” (p. 67).	Vasile Oprea, fost prieten în ilegalitate	Unchiul își caută un prieten în această localitate, dar fără succes. Andrei descoperă lumea satului, cu oameni muncitori și obiceiuri semnificative (bătrânii nu ciocnesc, pomenind pe răposați). Curiozitatea nepotului este sporită, întrucât nu cunoaște istoria vieții unchiului și așteaptă ca un parizian să se evedențieze în lumea țăranilor.
2. Sub niște sălcii, la câțiva pași de apă	„Moșul se bălăcește ca un campion olimpic. Vine până la doi pași de nisipul pe care zadarnic încerc să-l încălzesc, înoată contra curentului, se întinde pe spate și stă nemișcat ca o buturugă...” (p. 72).	Obiectiv turistic	Chiar dacă peste câteva zile moșul va părăsi această lume, el pare, în acest spațiu, plin de vigoare „ca un campion olimpic”. Andrei va fi surprins de această faptă voinicească, care denotă bucuria întoarcerii acasă.

1	2	3	4
3. Într-un alt sat, în fața Casei de Cultură	<p>„Oprisem mașina la marginea satului. Se înserase de-a binelea, prin curți ardeau focuri vesele la cotloane, mirosea a lapte proaspăt și a fum, câțiva puștani lăsaseră în plata Domnului găștele după care fuseseră trimiși și desenau tot felul de semne pe caroseria prăfuită a mașinii noastre” (p. 90).</p> <p>„Și, în general, cred că pot rămâne cu o imagine falsă despre viața la țară: am stat la masă împărâtească, iar paharul cea de vin pe care l-am băut mi s-a părut fantastic” (p. 98).</p>	Timofte Stanca Fedea Ciutac Văluță Gheorghe	În acest sat îl va reîntâlni pe colegul Fedea Ciutac, care nu a fost plin de entuziasm. Este găzduit cu ospitalitate de un necunoscut, Gheorghe, iar Andrei va descoperi imaginea vieții de la țară. Mirosul de lapte și fum, găștele, masa împărâtească, vinul, erau semne ale țărănului muncitor și plin de viață. Pentru „badea Alexandru”, așa cum i se adresează localnicii în satul de baștină, lumea de aici e paradisiacă, e o împlinire a golului depărtării, o răscolire a amintirilor.
4. Pe malul iazului, în stepa Bugeacului	<p>„Trag mașina sub tufele dese de alun (amintiri din epoca botanicii!), scot cortul din portbagaj și-l aștern pe iarbă [...]. Aura s-a instalat frumușel pe malul iazului, în sfârșit, e în mediul ei – foșnet de trestii, fluturași, broscuțe, greierași” (p. 104).</p>	Obiectiv turistic 	Aura li s-a alăturat în călătorie. Se crede că alunul aduce noroc îndrăgostiților. Pentru poporul român, alunul, alături de brad și stejar, a avut o mare importanță culturală. E potrivit pentru a marca viața sentimentală a cuplului Aura-Andrei.
5. Un alt sat	<p>„Satul se înșiră numai de o parte a șoselei, de cealaltă, dacă nu punem la socoteală stadionul, e o întindere cu iarbă arsă și cu mici pete de apă, probabil, în trecutul ei glorios, o simplă baltă. Toate gardurile și toate porțile din fața stadionului sunt de metal, vopsite în verde și sunt noi... Mai rămâne ca și proprietarii să poarte toți numele Balan” (p. 109).</p> <p>„Bugeacul apare aici în toată măreția și nimicnicia</p>	Costică Balan, colegul de grupă al lui Andrei	E o locație stabilită de Andrei, neplanificată. Descrierea Bugeacului, din acest spațiu, este realizată din perspectiva personajului-narator, Andrei, un orașean care e surprins, în primul rând, de identitatea culorii porților din această localitate. Amintim că, în simbolistica populară, verdele înseamnă speranță, fiind o culoare relaxantă care revitalizează corpul și mintea, echilibrează

1	2	3	4
	<p>lui de milenii, drumul bătut al pecenegilor și cumanilor, așternut acum sub picioarele a trei viitori medici, dintre care unul (una) cu tălpile prea înaintate în evoluție, pentru a mai putea lua contact cu pământul. Priveliștea care se deschide de aici asupra satului e de-a dreptul încântătoare: un maț nesfârșit de porți absolut identice, în lungul șoselei, parcă special alese ca la deschiderea lor apariția caselor să constituie o surpriză: înalte, cu ferestre largi și vopsite în toate culorile curcubeului. Și la picioarele unui deal atât de împădurit de livezi, încât ar fi constituit un obstacol de netrecut în calea pecenegilor...” (p. 116).</p>		<p>emoțiile și creează sentimentul de siguranță. Românii au utilizat deseori această culoare, întrucât era asociată cu Mama Pământ, motiv pentru care se crede că este calmantă și omniprezentă. Desigur, Andrei nu va înțelege diversitatea cromatică a locului și nici nu va fi încântat de această filozofie populară, văzând-o ca „un maț nesfârșit de porți absolut identice”. Totuși, absorbit de frumusețea culorilor e nenea Alecu, pentru care verdele revitalizează, calmează rănilor trecutului, trezește amintiri și oferă stabilitate emoțională. Două substantive contrastante în descrierea acestui topos - „măreția și nimicnicia” – oferă, în fond, deschiderea spre perspectivele de receptare a frumuseții populare.</p>
<p>6. Centru raional</p>	<p>„...o sumedenie de clădiri din piatră albă, cu balcoane multicolore (probabil, o transformare pe ici, pe colo în cotețe pentru găini și alte orătănii mărunte. Ce să-i faci – viața la țară, tradiția micii gospodării auxiliare!), niciun fel de introducere sub formă de căsuțe mici, țărănești, intri direct într-un oraș adevărat cu asfalt și beton. Chestia asta putea rămâne necomentată de unchiul?” (p. 139). „O piață pătrată, uriașă. Casa Sovietelor, un magazin universal, poșta, o librărie, Casa de Cultură și un restaurant în stil grand” (p. 141).</p>	<p>Vizitarea automatului interurban</p>	<p>Intrarea în spațiul urban are scopul de a sublinia aspectele ce fac diferența dintre medii. Prezența librăriei, oficiului poștal, liniilor de comunicație telefonică, restaurantului, sunt indicii ale progresului pe care nenea Alecu îl va admira, fără să riște o comparație cu ceea ce văzuse la Paris. Vom aminti că tot în acest spațiu, călătorii vor întâlni o echipă cinematografică și aceasta este o ocazie folosită de Busuioc pentru a prezenta starea filmului, care se producea fără mari pretenții culturale, fără actori pregătiți.</p>

1	2	3	4
7. Într-un sat	„La marginea drumului, adică aproape în drum, crește un copac nu prea înalt, dar cu o coroană imensă, lucru neobișnuit pentru locurile astea. Opresc mașina la umbra lui, am stat prea mult la soare, suntem fierți amândoi. Dacă mai știu câte ceva din botanică, e un ulm” (p. 154).	Soțul și fiica Mariei, fosta logodnică a lui Alexandru 	Ulmul este copacul intuiției, aflat la marginea drumului când eroul își va vedea singura fiică. Acest copac ne poate învăța cum să ascultăm vocea interioară. Spiritul copacului este atât de sensibil, încât plânge atunci când alți copaci din familia lui sunt tăiați. Copacul de ulm simbolizează demnitatea. Probabil, aceasta e lecția însușită de Andrei, care înțelege că unchiul său a avut o viață ruinată, sacrificându-se pentru un copil străin și trăind drama izolării de spațiul-matrice.
8. O alee de arțari	„S-a priceput cineva și a sădit arțarii aceștia în câteva rânduri—o adevărată pădure cu foșnet de frunze și răcoare. Ne-am rezemat cu spatele de trunchiuri, soarele a rămas afară, pe asfaltul încins al șoselei joacă apele tremurate ale unor miraje mărunte, cum se și cuvine la asemenea latitudine” (p. 178).	Odihnă (veșnică!) 	Este al treilea simbol vegetal în drumul protagonistului, loc unde Alexandru va mărturisii că Alexandra e fiica sa și-și va găsi sfârșitul. Arțarul era (și încă este) considerat un simbol al forței și al rezistenței. Perseverența protagonistului e evidentă, căci nu a fost alături de cei dragi. Arțarul e potrivit pentru a reprezenta întoarcerea la Pământul-Mamă, dar și pentru a marca deznodământul romanului.

Așadar, călătoria unchiului e un drum dinspre trecut, care înaintează spre sfârșitul inevitabil al ființei umane. Nu este o aventură de lungă durată timpul în care Ricky își cunoaște unchiul și trecutul acestuia. Este de reținut că inițiatorul călătoriei este nenea Alecu, dar nici Andrei nu va scăpa ocazia de a-și vizita colegul de facultate. Spațiul în care unchiul s-a simțit cel mai emoționat este satul fostei sale logodnice. Deși îi era recunoscător contabilului Ion Roman pentru că s-a îngrijit de Maria și i-a dăruit o familie, nu se va putea înțelege cu acesta. El îl ironizează și-i desconsideră ipostaza de „erou al revoluției!”. Cu ocazia acestei vizite, unchiul

va primi o telegramă, fiind anunțat că trebuie să se prezinte la poliție, fiindcă nu a fost înregistrat la intrarea în țară. Din nou, această urmărire devine motiv de ironie pentru Ion, care își deplânge soarta de acasă, iar idealistul nenea Alecu pare să nu-i înțeleagă nemulțumirile: „– Sigur c-o fac pe grozavul! Să te fi văzut pe tine aici, vreo zece ani în urmă, când mai urlau lupii... – Acum nu mai urlă. – Acuma urlu eu. – Dar cine te ține acasă? Ești pensionar, treci șesul, iată ce restaurant aveți. Și cinematograf, și... – Jockey-club! Măi, măi Alecule, ești un mare propagandist! Oare pentru atâta treabă ai venit de la Paris? Nu era nevoie, avem destui!... Și mai cu experiență! – Ți-ai ales singur locul acesta, Ioane! Și nu-i rău. Eu nu mi-aș dori altceva” (Busuioc 2016, p. 160). Acuzățiile lui Ion sunt contrare perspectivei lui Alexandru, care a ales o viață de sacrificiu. În plus, axa filozofică a dialogului dintre cei doi se rezumă la cuvântul ALEGERE. Desigur, destinul uman înseamnă asumare și nenea Alecu și-a conștientizat nevoia împlinirii atunci când a plecat pentru a participa la revoluția din Spania, iar, pe de altă parte, Ion a rămas acasă, alături de o femeie pe care au iubit-o ambii. Dar alegerile făcute sunt determinate și de contextul istoric. Strămtorările regimului te obligau să faci o alegere în favoarea unei țări în care progresul era întârziat și, se pare, Ion a rămas forțat acasă, el nu poate lăuda lumea în care trăiește. Și nu în cele din urmă, vom mai reține că în această călătorie, nenea Alecu se împlinește în natură, apa, umbra copacilor din ținutul natal îl revigorează. E un drum spre origini, spre esențe.

Întâlnirea unchiului cu lumea pe care o părăsise cu mult timp în urmă se realizează în cheia entuziasmului și idealismului hiperbolizat. Nenea Alecu e surprins de schimbările pe la care le vede în Basarabia și nu vrea nici pentru o clipă să descrie progresul văzut în Franța. Încântarea unchiului este ironizată de Ricky, care pare mult mai realist, pentru că, într-adevăr, în plan economic, cultural, acasă erau încă foarte multe de făcut. Lucruri relativ simple îi trezesc amintiri cutremurătoare. Bunăoară, unchiul se emoționează profund în fața unei vitrine cu jucării. Probabil, gândul că ar fi putut fi un tată exemplar, dacă ar fi rămas acasă, îl macină. Retrospecția e o ocazie de introspecție și tocmai aceste probleme de conștiință rămân neclare pentru Andrei. Vom prezenta în continuare câteva dintre observațiile idealiste ale unchiului și vom compara această poziție cu perspectiva nepotului, tânărul care s-a modelat în această lume, fiind un produs al acesteia. Aura, la fel ca Andrei, nu vor fi încântați de idilismul descrierilor realizate de nenea Alecu, dar perspectiva celor două generații fixează linia de meditație pentru cititor.

„– Ce oraș s-a făcut, Dino!... Măi Tudore, ce oraș! Nu-l mai recunosc! Nici numi închipuiam! Bulevarde, cartiere pitorești! Măi Tudore, n-am cuvinte! Bravo!” (p. 30). În plan afectiv, unchiul Alecu e captivat de revelația reîntâlnirii cu orașul pe care l-a părăsit cu peste 35 de ani în urmă. Lucruri absolut banale stârnesc entuziasmul omului revenit acasă din Paris.

„– Îmi aminteam că acum vreo șaiszeci de ani jucam țurca pe locul unde-ați văzut azi meciul. Era un maidan păcătos, și acum – poftim: campus universitar! Bravo!

Încă două-trei observații din astea și încep să mă mândresc și eu că nu locuiesc la Paris!” (p. 35). Observațiile unchiului țintesc, în fond, dimensiunea progresului. În cele din urmă, timpul scrie poeme pe chipul unui om, inclusiv în imaginea unei așezări umane. Exclamațiile lui Alexandru sunt ironizate de nepotul Andrei, care e atras de lumea necunoscută, Parisul.

„...nenea Alecu a șters-o de data asta singur, cu noaptea-n cap, ca să se mire de cine știe ce nou maidan al copilăriei lui, îmbrăcat în beton și piatră până la asfixie de către harnicii săi urmași...” (p. 38). Unchiul e nerăbdător să viziteze orașul, să se minuneze chiar în fața unui magazin de jucării de pluș, iar tânărul care nu a ieșit din acest spațiu, nu înțelege minunăția faptului. E un loc al întoarcerii în copilărie, în trecut.

„– Să-ți spun drept, măi băiatule, nici prin gând nu-mi trecea să aflu așa oraș. Am lăsat un târg puturos, mărunț și mă întorc într-o capitală! Îmi vine să mă dau jos și să sărut mâinile tuturor trecătorilor...” (p. 59). Epitetul „târg puturos, mărunț” descrie starea obiectivă a orașului. Acest spațiu văzut de ochii unchiului este cu valoare afectivă, exprimând bucuria întoarcerii acasă. Chiar gestul de reverență, amintit de Alecu, e o exteriorizare a extazului.

„... el cască ochii a mare mirare și-i prăvale peste cap ori de câte ori trecem pe lângă o clădire dată mai curățel cu var: – Măi Andrei, băiatule! Ia te uită ce mândrețe de fermă! Trebuie să fie mecanizată, nu? Bineînțeles, foarte mecanizată! Bagi vaca la un capăt și scoți pachete de lapte la celălalt! Ce lapte! Cașcaval! Adică, ce vacă?! Pui într-o mașină și mulgi smântână din alta! Ceva ce n-a văzut Parisul! Circ!...” (p. 61). În acest fragment se întâlnesc două lumi, două atitudini. Cea a unchiului e caracterizată de mulțumire, de uimire chiar și în fața banalității. Pe de altă parte, atitudinea nepotului Andrei, e una sarcastică, căci mecanizarea producției de lactate, era deocamdată utopică. Andrei e convins că ruda sa a văzut la Paris expresii evidente ale progresului și nu e îndreptățită această admirație a bunului gospodar, care a progresat grație hărniciei, nu sistemului.

„– Măi copii, au niște grădini extraordinare, cinci sute de hectare, glumă-i asta? O fostă baltă împutită, o mai țin minte și eu, și acum numai canale de beton și ploaie artificială! Și o livadă cât vezi cu ochii! Și în ce loc, fraților! În pustiiul acesta, unde nu creșteau decât salcâmi!” (p. 123). Cu ce se putea lăuda țăranul? Semne ale progresului agricol nu prea vedeai și atunci unchiul se minunează de frumusețea grădinii și livezii, de sistemul de irigare (folosit încă de mesopotamieni în antichitate!). Este de laudat, desigur, ambiția țăranului care s-a obligat să existe, să reziste în circumstanțe aprige.

„– Măi Ioane, nu te mai recunosc! Ce-i cu tine?... Oare nu-ți amintești ce mizerie era prin părțile astea? Și acum, uite, tu poate te-ai obișnuit cu toate și nu le mai vezi, dar eu le văd: gospodării ca la oameni, ori să luăm chiar orașelul ăsta! Unde era?...” (p. 158). E singura ocazie când unchiul își dezlănțuie supărarea, pentru că Ion,

soțul fostei sale logodnice, pare să nu aprecieze semnele progresului. Obiectivitatea interlocutorului este condamnată de Alexandru, căci viziunea sa e idealizată.

Această analiză evidențiază intenția lui Aureliu Busuioc de a contura un prototip al rătăcitorului prin lume, care, întors acasă, se lasă fermecat de părțile fericite ale spațiului, ignorând alte posibilități ale devenirii. Cu siguranță, acesta era un mesaj împlânzit pentru anul apariției romanului *Unchiul din Paris*. Ilegalistul, întors acasă, își exprimă convingerea că lume mai fericită decât în Basarabia nu există. Dar dincolo de acest plan, subtilitățile ironiei tânărului narator, poziția lui Ion Roman, sunt ocazii în care autorul își va prezenta viziunea asupra realității. Plecarea de acasă nu l-a ajutat pe nenea Alecu să se regăsească, să-și înțeleagă identitatea, *el a trăit cu idealurile altora*. Destinul său e unul măcinat de regrete și dezamăgiri.

Narațiunea romanescă are două planuri. Primul plan vizează povestirea lui Andrei, tânărul care trăiește o frumoasă poveste de dragoste alături de Aura și descoperă dimensiunea trecutului prin intermediul destinului unchiului său. Al doilea plan e conturat de două povestiri ale lui nenea Alecu despre tinerețea și viața acestuia în străinătate. Prima povestire este ascultată doar de Andrei și e o istorie pe care ar fi putut-o relata și sora lui mai mică, Alexandra, dar nu a făcut-o, probabil, pentru că nu găsea motive de mândrie. Cea de-a doua povestire este ascultată și de Aura, care se emoționează profund.

Din prima povestire aflăm că în 1918 Alexandru a terminat școala normală și a fost pregătit pentru a fi angajat în învățământ, într-un sat lângă Tatarbuniar, unde mizeria era la ordinea zilei. Iarna copiii nu veneau la ore pentru că nu aveau încălțăminte. E un subiect sensibil pentru scriitorii din Basarabia care, prezentând situația școlii din perioada interbelică și postbelică, merg la rădăcina problemelor: oameni pregătiți să gândească pe cont propriu, să consolideze cultura, nu aveam, pentru că școala din Basarabia era într-o situație deplorabilă. Dezamăgit, va renunța la învățământ și va urma școala de ofițeri de rezervă la aviație. A rămas să lucreze acolo, dar fiind basarabean, considerat bolșevic, a fost concediat în 1932. A revenit acasă și s-a angajat la un atelier de reparații auto-moto, dar a lucrat prea conștiincios și a fost concediat. Între timp, se logodise și făcuse cunoștință cu Vasile Oprea, un ilegalist. În 1936, a fost primit în rândurile partidului comunist. După izbucnirea Revoluției Spaniole, a fost prins de un agent al siguranței că ascundea o mașină de scris în casa unei rude, dar a reușit să fugă, împlinindu-și visul de a susține spiritul revoluționar. Din fabula primei retrospecții, unchiul se simte victorios, un luptător care a apărat interesele partidului, punându-și în pericol viața și relația cu Maria, logodnica sa, pe care o lăsase acasă. De asemenea, vom sublinia că lectura independentă a acestei povestiri, separată de cea a actualității relatate de Andrei, trasează direcția unui destin în devenire.

În cea de-a doua povestire, vom avea o altă ipostază a unchiului, conturându-se drama ratării. Ca revoluționar, primise un nume spaniol, Jiménez, dar nu a fost

trimis să lupte, ci descărca alimente și echipament militar trimis de sovietici în Portul Cartagena. În 1937, a fost trimis pe front (își exprimase dorința chiar în fața șefului aviației republicane), ajungând să fie mecanic. Așa l-a cunoscut pe Philippe, un prizonier de război, care i-a devenit prieten. Înainte de ultimul zbor al acestuia, francezul l-a rugat pe prietenul său să o ocrotească pe frumoasa Madeleine și fiica acestora, Louise. În februarie 1939, Alexandru a fost închis în lagăr, până în 1940. Este vizitat de Madeleine și pentru că îi ia apărarea în fața unui jandarm, este condamnat la 7 ani de închisoare. În 1942, toți deținuții politici au fost eliberați. Abruptă e încheierea povestirii, care pare să nu continue din cauza atitudinii emoționale a Aurei.

Finalul poveștii îl va cunoaște doar Andrei, și nu ca un element de retrospecție, ci cu ocazia unui dialog viu, în care nepotul își va formula câteva probleme de conștiință. După închisoare, a aflat că Madeleine murise prin împușcare, iar Louise, cu un glonte în șira spinării, era paralizată. Aceasta i se adresează „tată” și din simțul datoriei morale că făcuse o promisiune prietenului său, Alexandru a făcut tot felul de munci – hamal, chelner, sezonier la ferme – numai pentru a îngriji această copilă neajutorată. Concluzia unchiului e un semn al resemnării în fața destinului: „așa-i, băiețuș, n-aș putea să mă laud că am avut o viață chiar ușurică, dar nu mă plâng: am trăit” (Busuioc 2016, p. 155). Dacă *a trăi* înseamnă a te lăsa purtat de val, de voia întâmplării, atunci nenea Alecu a trăit într-adevăr. Dar dacă același *a trăi* înseamnă, înainte de toate, conștiință de sine, conștiință de neam, liberate, identitate, verticalitate civică și morală, atunci nenea Alecu și-a ratat existența.

Ce mai rămâne astăzi de citit din istoria unchiului din Paris? De ce să ne întoarcem la istoria unui ilegalist? Probabil, pentru a înțelege semnificația Istoriei în ecuația opțiunilor pe care suntem siliți să le facem fiecare. Acest roman e o posibilitate de a ne problematiza în legătură cu devenirea românului din Basarabia, în linii restrânse, dar prin extensie, la forța Istoriei de a ne manipula: „posibil, un roman? Astăzi? Sigur că da. De pildă? Cel mai frumos roman al anului 1998 (vreau să spun: opera care desăvârșește în forma cea mai frumoasă și mai profundă ceea ce ar trebui să fie esența romanescului) se intitulează: *Histoire(s) de cinéma*. Jean-Luc Godard ne ajută aici să înțelegem că nu există practică – și în special practică artistică – care se poate dispensa de a-și gândi locul propriu în Istorie. Orice gest de creație (dar să lărgim argumentația, să spunem: orice gest de libertate fie că se traduce în limbajul unei arte sau că se exprimă în limbajul redutabil și ușurat de sens al vieții) presupune o anumită poziție de înălțare în timp. Opera de artă este o formă care, punând întrebări Istoriei, își pune de asemenea întrebări asupra misterului propriei prezențe. Ca să survină, ea trebuie să se întoarcă spre această enigmă de care depinde, însăși posibilitatea ei în prezent reclamă să fie considerat astfel orizontul timpului” (Forest 2008, p. 20). Această observație a cercetătorului Philippe Forest ni se pare edificatoare

pentru a formula scopul general al artei, dar și al romanului – acela de a depăși dimensiunea timpului, de a tinde spre absolut. Redus la un singur gând, romanul *Unchiul din Paris* țintește spre înălțarea în timp: el rezumă nimicnicia ființei umane de a subordona jocurile Istoriei. Ne punem problema actualității operei lui Aureliu Busuioc și-i recunoaștem meritele, gândindu-ne la efortul de construcție a unei idei absolute: Istoria se joacă cu noi și astfel, uneori, viața nu mai e alegere, ci resemnare. Acesta e mesajul multor scriitori din spațiul ex-sovietic. Să amintim un singur exemplu, Milan Kundera. Ce altceva este romanul „Gluma”, dacă nu o satiră la adresa comunismului, amintind că viața e un joc cu reguli nedrepte și inevitabile?

Meditația filozofică a unchiului din finalul călătoriei este uimitoare prin exprimarea modestiei acestuia: „– Andrei (vorbește aproape în șoaptă, cred că îi este rău de tot, o să opresc în primul sat, găsim noi un doctor), uneori îmi închipui lupta asta a noastră... cum să-ți spun: ca un vapor. Și atunci, știi, mă lasă îndoielile: nu pot fi toți căpitani! Cineva trebuie să ungă mașinile, altcineva să spele puntea, altul să citească hărțile. Lucrurile mari sunt și ele alcătuite din lucruri mici, nu? Iar pe cele mici cine să le facă?” (Busuioc 2016, p. 176). Tânărul nepot, student la medicină, care aspiră la un viitor luminos alături de iubita sa, Aura, nu poate concepe rațiunea sacrificiului. Dar metafora vaporului din această replică este expresivă. Desigur, nu vom reuși să fim toți căpitani, dar nici nu vrem să ne urcăm pe un vapor condus de dictatori, manipulatori insensibili și lipsiți de empatie. Putem să ne alegem vaporul, căpitanul. În această cheie vom (re)citi astăzi romanul lui Busuioc. Avem nevoie de o lectură activă, care să ne provoace să gândim. Or, problema lecturii, se pare, e chiar mai importantă decât existența textului. Citită fără atitudine, chiar și o capodoperă își poate pierde valoarea: „multe întrebări se pun în privința lecturii, însă ele ne readuc toate la problema crucială a jocului între libertate și constrângere. Ce face cititorul din text atunci când îl citește? Și ce îi face lui textul? Lectura este activă sau pasivă? Mai mult activă decât pasivă? Sau mai mult pasivă decât activă? Se desfășoară ca o conversație, sau interlocutorii au posibilitatea să-și corecteze tirul? Modelul obișnuit al dialecticii este oare satisfăcător? Cititorul trebuie oare conceput ca un ansamblu de reacții individuale, sau mai degrabă ca actualizarea unei competențe colective? Imaginea unui cititor în libertate supravegheată, controlat de text, este oare cea potrivită?” (Compagnon 2007, p. 173). Constrângerile sistemului i-au dictat lui Busuioc un roman care sugerează adevărul, nu este direct în expresie. Problema cu adevărat esențială e cum citim noi romanul *Unchiul din Paris*? L-am putea vedea ca un strigăt interior al scriitorului privat de libertate, ce se vede silit să laude realizările comunismului, ce este limitat în deschiderea spre alte lumi, spre alte literaturi. Câtă artă veritabilă, din afara spațiului sovietic, au putut consuma cei de acasă? Iar problema afirmării culturale nu s-a pus nici în cazul lui nenea Alecu. El a renunțat la cariera de învățător de clasele primare, unde avea ocazia (poate cel puțin pentru unii elevi) să-i ajute pe alții să înțeleagă lumea, alegând cariera

politică, care a însemnat numai rătăcire. Nici la Paris nu a profitat de mediul în care se afla. A cunoscut aspectele mizere ale orașului, a avut munci umiltoare, toate în numele unei cauze umane, viața Louisei.

Andrei e poetic în finalul romanului: „...sunt inimi care știu să bată pline de vigoare neobosită numai atâta timp cât bat pentru alții. Când trebuie să bată pentru ele însele, se opresc... [...]. Din culmea dealului panorama orașului se deschide toată și brusc. Le vezi? Blocurile acelea albe, mândre, aproape arogante. Și printre ele petice mici, sure – amintirile. Aerul tremură albastrui în amurg asupra tuturor; liniile acelea verzi sunt castanii, plopii, salcâmi, arțarii” (Busuioc 2016, p. 182). Stilul lui Aureliu Busuioc din excipit e unul rafinat, dominat de simbolul cromatic al aerului albastrui, al amintirilor cenușii, dar și al speranței exprimate prin cele patru simboluri vegetale, mărci ale stabilității și trăinicieii.

Așadar, de ce ne întoarcem/rămânem acasă? Pentru că vrem să ne înțelegem, să vedem orizontul liniilor verzi ale adevăratei prosperități. Drumul spre înțelegerea condiției individuale, naționale a basarabeanului, trece prin experiența unchiului din Paris. Nevoia de a reciti astăzi romanul lui Busuioc este motivată de dorința cititorului contemporan de a se înțelege pe sine, iar retrospecția e tot un drum al reîntoarcerii spre origine. Cunoașterea și conștientizarea lui „ieri” este singura cale de a căuta potecile sigure ale progresului spre „un mâine” în care acasă va însemna paradis!

Referințe bibliografice:

- BUSUIOC, Aureliu. *Unchiul din Paris*. Chișinău: Cartier, 2016.
- CIMPOI, Mihai. *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, ediția a II-a, revăzută și adăugită. Chișinău: Arc, 1997.
- CIOBANU, Mircea V. *Aureliu Busuioc: poetul, prozatorul, dramaturgul*. Chișinău: Arc, 2013.
- COMPAGNON, Antoine. *Demonul teoriei*. Cluj-Napoca: Echinoc, 2007.
- FOREST, Philippe. *Romanul, realul și alte eseuri*. Cluj-Napoca: Tact, 2008.
- IFTIMIE, Vasile. *Pactizând cu Aureliu Busuioc*. Iași: Junimea, 2017.
- ȘLEAHTIȚCHI, Maria. *Romanul generației '80 (Construcție și reprezentare)*. Chișinău: Cartier, 2014.

Primit: 19.10.2024

Acceptat: 10.12.2024

RECENZII

Livia CARUNTU-CARAMAN.
Dicționar de englezisme recente.
Chișinău: Taicom, 2023. 222 p.

Dorina MACOVEI

Doctor în filologie

E-mail: dorina.macovei@usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5345-5725>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

Eugenia MINCU

Doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar

E-mail: eugenia.mincu@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3774-2599>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

În prezent, englezismele sunt tot mai frecvente în limbile moderne, inclusiv în limba română. Pe măsură ce domeniile tehnico-științifice, la nivel global, avansează, termenii englezi pătrund rapid în limbaj (uzual și specializat). Acest fenomen se datorează influenței puternice a limbii engleze în mediul digital, în afaceri și în divertisment. Multe cuvinte nu au echivalente directe în alte limbi, iar adaptarea lor simplifică comunicarea.

Limba adoptă englezisme pentru a exprima concepte noi; astfel, acestea relevă modernitatea și progresul, oferind un aer cosmopolit limbajului, facilitând uniformizarea terminologiei internaționale, minimalizând barierele culturale la nivel de comunicare.

Lucrarea lexicografică *Dicționar de englezisme recente* este un produs al tezei de doctor și relevă dinamizarea tendințelor de europenizare a limbii române, cu atât mai mult cu cât globalizarea valorilor universale impune neologizarea lexicului limbii române, condiție *sine qua non* în evoluția *perpetuum mobile* a unei limbi.

Pornind de la faptul că englezismele au devenit o componentă importantă în procesul de neologizare a limbii române, reflectând realități și concepte noi, dicționarul își propune inventarierea acestor lexeme, împrumuturi integrate direct, dar care suportă adaptări fonetice sau gramaticale în limba română.

Așadar, infiltrate în limba română și adaptate la sistemul limbii române, englezismele devin distincte de cele utilizate în limba sursă – limba engleză, la niveluri fonetico-grafic, morfologico-sintactic.

Avalanșa de englezisme este o realitate în limbajul românesc. Numărul lor este în continuă creștere, inundând masiv limba vorbită, diferite domenii de activitate publică și provocând o mulțime de inconveniențe consumatorilor în uz. Aceste circumstanțe ne-au determinat, menționăm autoarea, „să considerăm necesară întocmirea acestui dicționar de specialitate în care să selectăm englezismele pătrunse relativ recent în spațiul românesc, venind în ajutorul unor categorii largi de utilizatori (elevi, studenți, profesori, cercetători, traductologi, specialiști în diverse sfere de activitate, simpli consumatori și nu numai) cu unele recomandări și principii orientativ-informaționale” (p. 6).

Lucrarea lexicografică de față conține un inventar important de inovații lexicale de origine engleză, atestate frecvent în presa scrisă (publicații periodice tipărite și 7 electronice) și audiovizuală, în opere științifice, în mediul online, pe inscripții stradale, dar și în vorbirea cotidiană. Menționăm că *Dicționarul de englezisme recente* are caracter aplicativ, dar și didactic.

Acesta înregistrează peste 1700 de cuvinte de origine engleză, atestate în limbajul românesc actual relativ recent, de exemplu: „HATER, hateri, subst. m. [Pr.: héităr; < engl. hater.] Persoană care urăște anumite lucruri și își manifestă sentimentele prin mesaje publice (în special pe internet); persoană negativistă, critică. *Sunt prea mulți hateri anonimi* (p. 84); *audiobook, browser, contactless, device, e-book, fake, gaming, influencer, junkware, know-how, lockdown, must-have, networking, online, planning, reality show, social media, tender, a update, vlogger, wireless* etc.

Dicționarul de englezisme recente conține elemente de ortografie, morfologie, fonetică, etimologie și semantică și este elaborat având drept reper principii teoretice lexicografice, riguros respectate, referitoare la: precizarea modului de **ortografiere** și de **pronunțare corectă a unităților de vocabular**; încadrarea în anumite clase lexico-gramaticale și/sau semantice; indicarea etimologiei termenilor; utilizarea mențiunilor lexicografice (gramaticale, funcțional-stilistice, pragmatice) etc., însoțite de informații privind domeniul de activitate în care sunt funcționabile. Sunt prezente și definițiile (analitice), precum și exemplele adecvate de utilizare a englezismelor în contexte.

Această pluriperspectivă de elaborare a *Dicționarului* (perspective enumerate supra) este un **must-have** (termen preluat din acest dicționar, cu sensul „care este

indispensabil; care nu trebuie să lipsească”, p. 120) pentru toți utilizatorii care percep prezența englezismelor în comunicarea de zi cu zi și se confruntă frecvent cu anumite situații controversate în utilizarea lor.

Totodată, precizăm că la elaborarea lucrării s-a ținut cont de normele ortografice și ortoepice stipulate în DOOM³.

Autoarea consemnează că, și susținem acest fapt, din punct de vedere aplicativ, *Dicționarul de englezisme recente* este o sursă valoroasă pentru înțelegerea și acceptarea termenilor englezi; menționăm și caracterul explicativ și cel normativ al acestei lucrări. Unele englezisme, care vizează aspecte indispensabile activității cotidiene, implicit frecvent întrebuintate, au șanse mari de a se menține în limba română, fiind depozitate în superstrat. Altele, cu o utilizare de moment, riscă să nu reziste probei temporale. Prin urmare, rezistența englezismelor și prezența acestora în limba română depind de acceptarea în uzul cotidian sau specializat și de capacitatea funcțională. Astfel, utilizatorii vor decide, pentru fiecare englezism, dacă împrumutul este îndreptățit. În caz contrar, acesta va fi scos din sistemul limbii române ca fiind superfluu.

Un suport semnificativ în acest proces îl are această lucrare lexicografică, care inventariază englezismele recente, le explică din perspectiva sistemului limbii române și le propune în plină funcționalitate utilizatorilor.

Vom îndrăzni să echivalăm munca migăloasă, acribioasă a autoarei cu cea a unui chimist, deoarece un cuvânt eronat definit induce neînțelegeri și dificultăți de comunicare, asemeni unei formule chimice care, incorect determinată, poate avea consecințe severe.

Livia Caruntu-Caraman pune la dispoziția utilizatorilor o lucrare lexicografică care întrunește toate criteriile necesare întocmirii unui dicționar de acest tip. Abordarea sa meticuloasă, cunoștințele lingvistice profunde și dedicația de care a dat dovadă au fost fundamentale pentru succesul acestui proiect.

În concluzie, menționăm faptul că dicționarul are toate șansele de a deveni, în viitorul apropiat, o bază de date utilă pentru cercetarea lingvistică din țară și de peste hotare, valorificat în eventuale proiecte de implementare *versus* cercetare umanistică fundamentală în limba română în contextul standardelor internaționale.

Adresăm calde felicitări autoarei pentru realizarea acestui dicționar.

Notă: Recenzie elaborată în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 14.11.2024

Acceptat: 10.12.2024

Felicia CENUȘĂ.
*Reprezentări ale migrației
în literatura română din Basarabia.*
Chișinău: CEP USM, 2023. 124 p.

Galina ANIȚOI

Doctor în filologie, conferențiar cercetător

E-mail: galina.anitoi@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3166-1472>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

Realizată în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, cartea Felicieii Cenușă, *Reprezentări ale migrației în literatura română din Basarabia*, abordează o problemă stringentă a realității actuale – migrația. Acest fenomen constituie, după noi, consecința cea mai traumatizantă a tranziției postsovietice.

Propunându-și, așa cum menționează în *Avantext*, „să evedențieze reprezentări ale legăturilor sociale, ale rupturilor și fracturilor din societate survenite în secolul al XX-lea” (p. 4) în spațiul nostru, autoarea analizează tema migrației din diverse unghiuri: al exodului masiv, legal și ilegal, spre Vestul care devine „un tărâm al făgăduinței” pentru basarabenii afectați de penuria ajunsă la cote maxime, al exilului interior, al destinului frânt, dar și din perspectiva copilului rămas „singur acasă”.

Capitolul care deschide volumul, „Dezrădăcinarea sau despre destinul basarabeianului *sub vremi*”, se vrea o scurtă incursiune în istoricul subiectului. Cercetătoarea pune în discuție reprezentări ale exilului din timpul stăpânirii țariste în Basarabia, Constantin Stere și Leon Donici-Dobronravov fiind printre primii scriitori care „au depus mărturii despre destinul dramatic al acestui neam” (p. 6), din perioada instaurării regimului comunist (Nicolai Costenco, Alexei Marinat) și din epoca sovietică (Nicolae Vieru, Vlad Ioviță, Paul Goma). Atenția autoarei se îndreaptă apoi spre prozele lui Nicolae Popa și Vasile Gârneț care surprind satul

basarabean profund afectat de migrație. La acești prozatori, observă Felicia Cenușă, „stingerea lumii rurale patriarhale din cauza totalitarismului traumatizant rămâne o imagine imuabilă incontestabilă” (p. 20). Racursiul istoric îl încheie Claudia Partole, Liliana Corobca, Eugenia Bulat, Dumitru Crudu, Constantin Cheianu, Val Butnaru, Iurie Cojocar, Tatiana Safaler, ale căror texte reflectă „destinul tragic al basarabenilor refugiați în Vest” (p. 21), constituind adevărate „radiografii literare ale perioadei postcomuniste, ale mentalităților acesteia și ale vieții de captiv a basarabeanului emigrant” (p. 22) sau reprezintă „jurnale sau volume de mărturii [...] despre exodul populației din Republica Moldova spre Italia” (p. 22).

În cea mai mare parte a sa, demersul Feliciei Cenușă se axează pe lucrările scriitorilor contemporani. Drama cumplită a celor nevoiți să parcurgă „drumul lung al disperării” este supusă problematizării prin experiențele pe care le trăiesc personajele din romanele *Totentanz sau Viața unei nopți* (Claudia Partole), *Un an în paradis* (Liliana Corobca), *Noaptea basarabene* (în engleză, de Stela Brânzeanu), din piesele *Oameni ai nimănui* (Dumitru Crudu), *Avant de mourir* (Val Butnaru), *În container* (Constantin Cheianu). Aceste texte, care, trebuie să remarcăm, sunt analizate cu multă pătrundere și implicare afectivă, „nu dau soluții concrete situației în care se află personajele, conchide Felicia Cenușă, doar sensibilizează asupra fenomenului migrației ilegale, în special, cel al traficului de ființe umane, atrag atenția asupra problemelor identitare din Republica Moldova, pun în lumină tonurile minore ale existenței, devenind niște mărturisiri în scris, ale unor întâmplări reale convertite în ficțiune” (p. 46).

Autoarea dedică un studiu aparte – „Universul copilăriei și metamorfozele societății în tranziție” – romanului *Kinderland*, semnat de Liliana Corobca, care propune o explorare dureroasă a impactului migrației asupra copiilor. Aceștia, nevoiți fiind să se descurce în absența părinților plecați după „bani lungi”, „devin maturi înainte de vreme”, trăind „o copilărie risipită în apele tulburi ale schimbărilor” (p. 49). Cercetătoarea scoate în evidență câteva particularități ale romanului. Sunt remarcate, în primul rând, cele trei convenții pe care se întemeiază construcția *Kinderland*-ului: fraza scurtă, „fără promisiuni de complexitate” (p. 50); viziunea copilului prioritară „comentariului naratorului adult” (p. 50); ordonarea textului „în 44 de mini-capitole având același narator și personaje care circulă în diferite scene, dezvoltând filmul copilăriei personajelor – toate un soi de scrisori imaginare adresate mamei absente, plecată peste hotare, cu care copiii comunică doar la telefon” (pp. 50-51). În al doilea rând, se reține preferința pe care o acordă Liliana Corobca repertoriilor marginale – preferință justificabilă, în opinia Feliciei Cenușă, „prin statutul non-eroic al personajelor, în cazul dat al copilului” (p. 51) –, singurele în măsură să genereze „discursuri ale sincerității” (p. 51). O altă particularitate semnalată, în cele din urmă, e tehnica de realizare a personajelor. Una „care beneficiază de credibilitate” (p. 51), afirmă cercetătoarea. Protagonistii

romanului, Cristina, de 12 ani și frații ei mai mici, Dan, de 6 ani, și Marcel, de 4 ani, trăind de unii singuri, se confruntă cu diverse situații cărora încearcă să le facă față cum știu ei mai bine. Copilăria lor, alta decât cea a semenilor care cresc alături de părinți, e puternic marcată de sentimentul continuu și chinuitor al așteptării: să vină mama acasă. În cadrul general al reprezentărilor literare ale fenomenului migrației, *Kinderland* se impune, consideră Felicia Cenușă, drept „o frescă în miniatură a Basarabiei actuale, o țară în «deformare», debusolată, părăsită de cetățeni, fără un punct exact de ancorare” (p. 51).

În cuprinsul cărții sale, autoarea tratează și alte teme conexe: examinarea traumelor războiului din Transnistria în romanul *Montana*, de Alexandru Popescu, problematica exilului interior, ca expresie a retragerii din teroarea istoriei, în opera lui Vladimir Beșleagă, reflecțiile identitare în romanul *Cartea nomazilor din B.*, de Val Butnaru.

Volumul *Reprezentări ale migrației în literatura română din Basarabia*, bine elaborat, nu are pretenții de exhaustivitate. Așa cum fenomenul migrației continuă să fie un subiect de tristă actualitate pentru basarabeni, această temă rămâne deschisă multiplelor abordări.

Notă: Recenzie elaborată în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 15.11.2024

Acceptat: 09.12.2024

Ana VULPE, Maria ONOFRAȘ.
***Mic inventar de inovații lexicale (neînregistrate
în dicționarele explicative ale limbii române).***
Chișinău: TAICOM, 2024. 80 p.

Livia CARUNTU-CARAMAN

Doctor în filologie

E-mail: livia.caruntu.caraman@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6829-6440>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

În ultimii ani, odată cu explozia informațională, într-o perioadă de expansiune și accelerare în toate domeniile de activitate publică, sporesc impetuos și conținuturile lingvistice. Inovațiile lexicale, acele sintagme, cuvinte și sensuri intrate de curând în uzul vorbitorilor de limbă română reprezintă un fenomen dinamic, amplu și universal ce reflectă progresul societății și creativitatea limbii. Or, acest aspect al vocabularului suscită tot mai mult atenția cercetătorilor în domeniu, fiind preocupați să inventarieze, să fixeze, să definească și să lanseze în circuitul larg elementele noi de vocabular, asigurându-le un tratament lexicografic adecvat.

Lexicul unei limbi se perfecționează continuu și se completează cu noi unități lexicale. Datorită ritmului accelerat de pătrundere a cuvintelor străine, dar și grație îmbogățirii permanente a vocabularului prin mijloace interne, multe dintre achizițiile lexicale ultrarecente circulă mai cu seamă în mass-media și pe cale orală fără a fi înregistrate de dicționare, rămânând în afara cadrului normativ. Tocmai din acest considerent este mai mult decât salutară apariția *Micului inventar de inovații lexicale*, care este un mare ajutor în special pentru publicul larg, utilizatori dornici să știe care este semnificația, corectitudinea cuvintelor întru sporirea competențelor de exprimare.

Inventarul, întocmit de lexicografele Ana Vulpe și Maria Onofraș, autoare cu o excelentă pregătire și o bogată experiență în domeniul lexicografiei, este realizat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra

fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică” în desfășurare la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Apărută proaspăt la editura TAICOM, lucrarea de față cuprinde o serie de achiziții lexicale ultrarecente neînregistrate în dicționarele explicative ale limbii române, cuvinte atât împrumutate, cât și create pe teren propriu, prin diverse mijloace, identificate în urma unei analize atente a limbajului presei scrise, electronice și audiovizuale actuale.

Precedat de o afirmație a lingvistului notoriu Eugen Coșeriu „Limba se face prin schimbare și «moare» ca atare atunci când încetează să se schimbe” și de o prefață, dicționarul pune la îndemâna cititorului interesat de vocabularul ultarecent al limbii române „circa 140 de cuvinte și îmbinări de cuvinte, apărute recent în limbă [...] sensuri noi ale unor vocabule vechi, precum și cuvinte sau sensuri intrate mai demult în uz, dar scăpate, probabil, din vedere de lexicografi” (p. 3) ce reflectă stadiul curent al dinamicii limbii române.

Este de remarcat faptul că achizițiile consemnate în lucrarea de față „nu sunt înregistrate în dicționarele explicative generale ale limbii române actuale, deși multe din ele au deja o frecvență destul de mare în uzul curent, în publicații tipărite și electronice” (pp. 3-4): *antirecord, applicant, a cipiza, cyberfobie, formabil, glamping, informer, livrabil, noncasnic, parajurist, a performa, portare, salutar, a secvenția, sniper, televoting*. Unele dintre cuvinte (*a abera, afterschool, bullying, a carantina, dezvoltator, a disemina, formator, hub, a reseta, ricotta, screening, telesalariat, topper, webinar*) se regăsesc doar în cea de-a treia ediție a DOOM-ului, dar, în funcție de specificul dicționarului, nu sunt însoțite de indicarea sensurilor, or, de cele mai multe ori, utilizatorul are nevoie să cunoască explicația, etimologia, unele indicații gramaticale, stilistico-funcționale, anumite nuanțe semantice, gramaticale, diferite modele de utilizare a cuvintelor în contexte. Acesta ar fi un argument forte că astfel de lucrări sunt de un real folos pentru toți cei interesați de evoluția vocabularului.

Astfel, *Inventarul*, elaborat în spiritul tradițiilor lexicografice, oferă cititorului informații complete: „caracteristica gramaticală, ortografia, pronunția corectă (la unele împrumuturi se oferă o adaptare fonetică din perspectiva vorbitorului de limbă română), etimologia [...], mențiunile funcțional-stilistice, definiția analitică, sinonimele, dacă sunt, și, desigur, exemple privind utilizarea lor în vorbire, acestea fiind preluate în mare parte din publicații online” (p. 4), la care se adaugă indicații privind formele flexionare și linkul la adresa sursei de unde a fost excerptat exemplul. Când a fost necesar, exemplele au fost corectate, în general, prin adăugarea semnelor diacritice și prin utilizarea normelor ortografice în vigoare.

Oferim, în continuare, și câteva exemple, în acest sens:

a diseminá, diseminéz, vb. tranz. [După fr. **disseminer.**] (*informații, rezultate, succese etc.*) A face cunoscut unui public mai larg. *Pentru a disemina rezultatele în mod eficient, trebuie să fie elaborat un proces adecvat de la începutul proiectului.* (<https://prezi.com/7qi5hzgjsvfx/metode-tehnici-si-instrumente-deor-diseminare-si-exploatare-rezultate/>)

livrábil, livrábile, subst. n. [Din **livrabil.**] *mai ales la plural* Produs, serviciu etc. care constituie rezultatul unui proiect și se poate livra (vinde, preda, furniza) la un termen convenit. *Rezultatele intermediare (documente de lucru, bugete etc.) sunt de asemenea livrabile.* (<https://ro.profi.management.net/12112339-project-management-what-is-a-deliverable>); *Un manager de proiect poate seta o cronologie a livrabilelor pe care trebuie să le îndeplinim la anumite intervale.* (https://ro.itpedia.nl/2017/07/03/wat-zijn-deliverables/#google_vignette)

salutábil, salutábilă, salutábili, salutábile, adj. [**< a saluta + suf. -bil.**] Care este salutat, acceptat cu entuziasm. *În raportul său, dna raportoare abordează îmbunătățirea aprovizionării cu energie a Europei, ceea ce este un lucru salutabil.* (<https://context.reverso.net/traducere/romana-engleza/salutabil>)

casuál, adj. invar. [Pr.: **kéjuel;** < engl. **casual.**] și *adverbial* (*despre o ținută vestimentară*) Care este lejer, comod, nepretențios, utilizat în viața de zi cu zi. *O ținută casual înseamnă, în principiu, o ținută lejeră, haine care pot fi purtate la o ieșire cu prietenii, la cumpărături, la film cu gașca sau în vacanță.* (<https://www.unica.ro/homepage-slider/ce-inseamna-tinuta-casual-si-cu-ce-o-asortezi-134692>); *Citește întreaga știre: Ce înseamnă ținuta casual și cu ce o asortezi.* (<https://context.reverso.net/traducere/engleza-romana/casual#%C8%9Binut%C4%83serviciu>); *Se pare că sunt îmbrăcați casual, dar tinerii petrec mult timp pentru modul în care arată.* (<https://sfatui.ro/moda-i-stil/hipsterii-cine-sunt-istoricul-subculturii-de.html>)

După cum se observă, aceste cuvinte sunt însoțite de definiții analitice deduse de autoare din contextele în care au fost utilizate frecvent, definiții formulate în premieră într-o manieră destul de explicită, accesibilă, fiind secundate de unul sau mai multe exemple pertinente excerptate, în fond, din limba vorbită în mediul online.

În urma analizei inovațiilor lexicale inventariate în lucrare, le încadrăm în următoarele categorii:

– creații interne formate pe teren propriu prin diferite mijloace (lexicale, semantice, sintactice): *abuzator, a se anteprounța, benzinar, a carantina, decontaminare, dezvoltator, livrator, portare, salutabil, telemuncă, termoscanare, unele constituind adevărate familii lexicale (a intuba, intubat, intubație, a detuba, detubare; oligarh, oligarhat, a oligarhiza, oligarhizare);*

– substantive feminizate formate prin moțiuni: *reporteriță*, *rockeriță*, *spadasină*;
 – cuvinte împrumutate din limbile engleză, franceză, italiană ș.a., unele cu forme adaptate fonetic: *bahilă* (rus.), *booklet/buclet* (engl.), *capoeira* (port.), *contracronometru* (fr.), *corporativ* (rus.), *derapaj* (fr.), *homeschooling* (engl.), *hospice* (engl.), *lockdown* (engl.), *mastodont* (fr.), *modelling* (engl.), *piraterie* (fr.), *ricotta* (it.), *screen time* (engl.), *stradal* (it.), *topper* (engl.), *urgentist* (fr.), *vaccinologie* (fr.);

– cuvinte atestate cu o nouă valoare gramaticală față de cea deja înregistrată: *booster* (adj.), *contact* (subst. m.), *contracronometru* (adj., adv.), *hrănitoare* (subst. f.), *livrabil* (subst. n.), *mascat* (subst. m.), *opțional* (subst. n.);

– cuvinte deja existente, care au migrat în alte domenii, achiziționând sensuri noi, de multe ori, figurate: *acoperire* (arie de acoperire), *actor* (persoană cu rol important într-o acțiune, într-o afacere, într-un eveniment), *atelier* (grup de lucru în cadrul unui congres, colocviu), *captură* (captură de ecran), *culoare* (fig. strălucire a unui lucru, eveniment, situații), *a dezgheța* (*despre bani*, a repune în circulație), *hibernare* (stare de lucru a computerului), *a întineri* (fig., *despre boli*, a se extinde și la tineri; a afecta și persoanele tinere, nu doar pe cele mai în vârstă), *a pirata* (*despre filme*, *înregistrări muzicale*, a copia și a folosi prin mijloace nelegale), *recreațional* (*despre droguri*, care se ia ocazional, pentru relaxare), *vocal* (care este insistent; care se impune).

– cuvinte care au avut o circulație dinamică în anii de pandemie: *booster*, *a carantina*, *comorbiditate*, *contact*, *decontaminare*, *a detuba*, *detubare*, *a intuba*, *intubat*, *izoletă*, *termoscaner*, *termoscanare*, *urgentist*, *vaccinologie*, *vizieră*.

Autoarele lucrării relevă că unitățile lexicale înregistrate sunt fixate într-o primă formă, lăsând loc de interpretări din partea specialiștilor în domeniu. Totodată, evoluția termenilor glosați, utilizarea lor pe scară largă le-a determinat pe cercetătoare să includă o bună parte din cuvintele și sensurile noi în ediția a II-a revăzută și actualizată a Dicționarului explicativ al limbii române actuale în patru volume (Chișinău 2021), la care se lucrează în prezent în cadrul noului proiect în desfășurare la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”.

În concluzie, „asistăm la o dinamică aproape fără precedent a lexicului limbii române atât sub aspectul creațiilor interne, cât/ și mai ales, sub aspectul împrumuturilor” (v. Vulpe, *Limbă, Literatură, Folclor*, nr. 1, 2021, p. 7). Specialiștii în domeniu sunt interesați să aducă la zi această dinamică a vocabularului, fixând elementele lexicale noi în inventare de cuvinte și sensuri recente, punându-le la dispoziția consumatorilor. Care va fi soarta inovațiilor lexicale cuprinse în *Micul inventar* vom vedea în continuare. Fie vor trece testul timpului și al uzului, vor fi acceptate, utilizate frecvent de vorbitori, adoptate în final și înregistrate în lucrările lexicografice normative, completând lexicul limbii române, fie vor fi „considerate

drept cuvinte «pasagere»” (v. Vulpe, Onofraș, *Philologia*, nr. 1, 2023, p. 18). Certă este utilitatea inventarului, rodul unei munci asidue, riguroase și meticuloase care devine o sursă valoroasă pentru sporirea expresivității comunicative. Felicitări autoarelor pentru această lucrare, mult succes și inspirație în viitor la elaborarea de noi resurse lexicografice.

Notă: Recenzie elaborată în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 19.11.2024

Acceptat: 06.12.2024

ANIVERSĂRI

Vasile PAVEL – 90.
Dedicare și sacrificiu pentru comoara
graiului strămoșesc

Vasile PAVEL – 90.
Dedication and Sacrifice for the Treasure
of the Ancestral Language

În rândul valorilor spirituale naționale, afirmate în lingvistica română contemporană, se înscrie, fără ezitare, și opera dialectologului de notorietate Vasile Pavel, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, ajuns la vârstă nonagenară.

S-a născut la 14 iulie 1934, în satul Probotești, plasa Herța, județul Dorohoi, România, azi regiunea Cernăuți, Ucraina. După absolvirea școlii medii din comuna Târnuța, urmează studii la Facultatea de Limbi romano-germanice, Secția (de) Limba și Literatura Română (pe atunci „moldovenească”) a Universității de Stat din Cernăuți, pe care le încheie în 1959. Licențiat al primei promoții în filologia română din istoria postbelică a Universității cernăuțene, Vasile Pavel a activat, timp de 3 ani, în calitate de profesor de limba și literatura română la școala medie din comuna Horbova, regiunea Cernăuți.

În 1962, la invitația Academiei de Științe a Moldovei, se angajează în calitate de cercetător științific inferior la Sectorul de Dialectologie și Fonetice Experimentale al Institutului de Limbă și Literatură al AȘM. Din 1962 și până în 2023, sărbătoritul nu a mai părăsit Academia de Științe a Moldovei, urcând, rând pe rând, treptele ierarhice: de la cercetător științific inferior la cel superior, apoi la cercetător științific coordonator, cercetător științific principal, șef al Sectorului de Dialectologie și Geografie Lingvistică al Institutului de Lingvistică al AȘM (1992-2006), șef al Sectorului de istorie a limbii, dialectologie și onomastică la Institutul de Filologie al AȘM (2006-2009), consultant științific și director de proiect în cadrul Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (2010-2023).

Pe parcursul celor șase decenii de activitate științifică în cadrul forului academic, Vasile Pavel a evitat tentația de a merge pe căi bătătorite, manifestând curajul de a propune opinii și soluții judicioase pentru probleme complicate de lingvistică teoretică și aplicată. În domeniile explorate: dialectologie, geografie lingvistică și onomasiologie, cu incursiuni în lingvistica generală, semantică, contacte lingvistice, sociolingvistică, s-a impus prin publicarea mai multor lucrări științifice de valoare incontestabilă, reușind să traseze o nouă direcție de cercetare – onomasiologia areală.

Consacratul dialectolog s-a aflat, de-a lungul anilor, în vechile noastre sate românești, de pe ambele maluri ale Nistrului, prin comunitățile românești răzlețite la est de Bug, de pe cursul inferior al Niprului, din Donbas și Caucaz, completând, nemijlocit pe teren, anchete dialectale.

Ca om de știință, colegul nostru a reușit să publice peste 350 de lucrări științifice (monografii, atlase lingvistice, dicționare și texte dialectale, manuale, ediții îngrijite, articole științifice etc.), multe dintre ele în colaborare, toate apreciate atât în Republica Moldova, cât și peste hotarele ei (în România, Franța, Italia, Polonia, Ungaria, Slovacia, Federația Rusă, Ucraina, Armenia). A editat cinci monografii de referință în dialectologia și onomasiologia românească: *Terminologia agricolă. Studiu de geografie lingvistică* (1973), *Nominația lexicală* (1983), *La izvorul graiului* (1984), *Comunicare literară și grai local în mediul școlar* (2011, în colaborare cu Ana Cozari).

Cea mai recentă lucrare, apărută sub îndrumarea consultantului științific Vasile Pavel, este cea de-a doua ediție, în veșmânt latin, a culegerii *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic moldovenesc/Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria* (volumul I, partea I, 2023, în colaborare cu dr. Liliana Popovschi). Studiul se integrează pe deplin în seria de lucrări similare românești, întrucât corespunde principiilor aplicate în dialectologia română la publicarea textelor dialectale.

Numele cercetătorului Vasile Pavel este bine cunoscut și înalt apreciat pentru contribuția considerabilă în domeniul geografiei lingvistice. Or, o preocupare importantă, pe întregul parcurs științific, rămâne a fi elaborarea atlaselor lingvistice, pentru că, așa cum susține însuși lingvistul, „cea mai documentată descriere a graiurilor limbii române a fost realizată în hărțile atlaselor lingvistice și pe baza acestora. Asemenea opere fundamentale nu arareori sunt puse alături de arhivele istorice”.

Este remarcabilă contribuția distinsului profesor la alcătuirea celor 8 volume de atlas lingvistic, editat la Chișinău, în calitate de autor sau coautor: *Atlasul lingvistic moldovenesc* (abreviat *ALM*) (1968-1973, 4 volume) și *Atlas lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (abreviat *ALRR. Bas.*), vol. I-IV, 1993-2003. *ALRR. Bas.* este o continuare directă a *ALM* și, fiind publicat cu alfabet latin, a oferit posibilitatea folosirii, în legendele și comentariile hărților,

a unui sistem unic de transcriere fonetică, „în felul acesta materialele fixate în *ALRR. Bas.* se înscriu mai lesne în circuitul materialului dialectal al lumii romanice și internaționale în general” (acad. Silviu Berejan).

ALRR. Bas., vol. I-IV, elaborate sub conducerea reputatului dialectolog, pune la dispoziția celor interesați materiale lexicale autentice și este considerat drept monument al tezaurului cultural popular, de importanță națională și internațională. A fost înalt apreciat de forurile științifice, de către specialiștii din republică și de peste hotarele ei. Regretatul Ion A. Florea (Iași), doctor în filologie, în concluzia din avizul său asupra volumului I, scria: „Volumul I, realizat de dr. Vasile Pavel, este o lucrare solidă, care îndeplinește toate condițiile științifice ale lucrărilor de acest gen și aduce numeroase noutăți sub aspect teoretic și metodologic, dar mai ales un foarte bogat material pus în valoare, în mod exemplar, de către autor”. Profesorul Stanislav Semcinsky (Kiev), la apariția aceluiași volum, sublinia următoarele: „ediția recenzată, continuare la *ALM*, este totodată o lucrare inovatoare de geografie lingvistică, ce va prezenta un mare interes nu numai pentru romaniști, ci și pentru slaviști, în speță pentru ucrainiști”.

În aproape toate localitățile din rețeaua *ALM/ALRR. Bas.* au fost realizate anchete și pentru *arhiva fonogramică*, probele de grai formând cuprinsul a șase volume de *Texte dialectale. Moldova* (Chișinău, 1969-1987).

În ultimele decenii, savantul omagiat a participat activ la elaborarea a 3 atlase lingvistice transnaționale, certificându-și, astfel, statutul de „dialectolog cu autoritate internațională” (acad. Silviu Berejan): *Atlasul lingvistic romanic* (*Atlas linguistic Roman*, abreviat *ALiR*), *Atlasul limbilor Europei* (*Atlas linguarum Europae – ALE*) și *Atlasul dialectologic carpatic comun* (*Общекарпатский диалектологический атлас*, abreviat *OKDA*) în care, de la începutul anilor '90 încoace, limba vorbită în Republica Moldova este numită *limba română*.

Vasile Pavel, fiind membru al colegiului redacțional al *Atlasului lingvistic romanic* și al *Atlasului dialectologic carpatic comun*, participă cu referate și comunicări pe teme din domeniul dialectologiei, geografiei lingvistice și onomasiologiei, la numeroase întruniri științifice (congrese, conferințe, simpozioane, colocvii) naționale și internaționale (în România, Ucraina, Franța, Italia, Spania, Slovacia, Federația Rusă etc.). În calitate de membru al Consiliului coordonator al Societății Române de Dialectologie, colaborează cu dialectologii de la instituțiile similare din România: Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” (București) și Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” (Iași) ale Academiei Române.

În anul 1991, împreună cu colegii dialectologi de la București, a fost inițiat proiectul *Graiuri românești din arii laterale și în medii alogene (izolate) până dincolo de Bug și Nipru*. În același an, cu colegii de la Iași, a lansat și proiectul *Graiurile românești de la est de Carpați. Etno- și Sociotexte*. Rezultatele cercetărilor au fost publicate în volumele: *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria,*

nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar (București, 2000, 532 p.), *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare* (București, 2000, 144 p.), *Graiuri românești de la est de Nistru. Texte dialectale și glosar* (2011). Toate trei volume îl au în calitate de coautor pe Vasile Pavel.

Concomitent cu munca de cercetător științific, domnul Vasile Pavel desfășoară, din 1992, și activitate didactică la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. În 1994, pentru rezultate remarcabile, i se conferă titlul de profesor universitar. În perioada 1996-2004, obține, prin cumul, postul de șef al Catedrei de Limba Română și Filologie Clasică, la aceeași universitate.

Pe parcursul anilor, este apreciat de colegii cercetători și de studenți pentru inteligență, profesionalism, onestitate, dar și pentru erudiția discursurilor îndrăznețe, profunzimea gândurilor, capacitatea de convingere. Pentru ca problemele abordate în activitatea de cercetare și în discursurile universitare să își găsească continuare în lucrările discipolilor săi, Vasile Pavel a acceptat să fie conducător de doctorat, îndrumând cu pricepere și responsabilitate 3 doctoranzi.

Savantul și profesorul Vasile Pavel nu este un intelectual încarcerat doar în perimetrul strict al cercetării și didacticii, este deschis și pentru multiple domenii ale spiritualității. Or, patriotul Vasile Pavel, îndrăgostit de frumusețea și bogăția graiului viu, dar și îndurerat de soarta vitregă a limbii române din stânga Prutului, este unul dintre luptătorii fervenți în izbânda dreptății noastre. A publicat o serie de articole ale căror titluri vorbesc de la sine: *Un grai, o seminție, o vatră strămoșească* (1990); *Lumina gândului latin* (1991); *Ca neam, supraviețuim prin graiul străbun* (1993); *Unitatea și varietatea limbii române din perspectivă geografică* (1995); *Graiul românilor basarabeni, expresie a continuității teritoriului de limba română* (1995); *Limba română – unitate în diversitate* (2012) etc.

Pentru merite deosebite în domeniul promovării științei și didacticii, onorabilul lingvist și profesor a obținut Premiul AȘM (1980, 2006), Premiul „B. P. Hasdeu” al Academiei Române (2005), Medalia „75 de ani de la Unirea Bucovinei cu România” (1993), Diploma Ministerului Educației și Științei al Republicii Moldova (2000), Medalia Jubiliară Academia de Științe a Moldovei, 1946-2006 (2006), Medalia „Dimitrie Cantemir” (2009) etc.

În prezent, domnul Vasile Pavel savurează, fără risipă, odihna binemeritată. Iar nouă nu ne rămâne decât să-i mulțumim pentru dedicare și sacrificiu, pentru profesionalism și devotament, pentru optimism și vitalitate!

La mulți ani în deplină sănătate!

Viorica RĂILEANU,
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
al USM (Chișinău)

În universul sublim al cuvintelor

In the Sublim Univers of Words

Ajunsă în toamna anului 2024, anotimpul dezvoltării și al maturității, distinsa doamnă doctor Ana Vulpe împlinește o frumoasă vârstă a înțelepciunii, cunoașterii și cumpătării. În această perioadă de reflecții și reconfigurări, aniversarea Domniei sale este nu doar un prilej de sărbătoare, ci și de apreciere a întregii activități, pe care a realizat-o cu atâta dăruire și pasiune.

S-a născut la 18 noiembrie 1954, în familia lui Dumitru și a Ecaterinei Vătavu din comuna Tătăraști, județul Cahul, fiind al doilea din cei trei copii ai lor. A moștenit de la părinți cele mai alese calități, care au caracterizat-o în decursul întregii vieți: bunătatea, hărnicia, generozitatea, modestia, onestitatea, spiritul dreptății, politețea, corectitudinea, empatia – toate sub semnul protector al Creatorului.

În anul 1962, a pășit pragul școlii din satul natal, iar în 1972, a devenit studentă la Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova. Își amintește cu venerație atât de profesorii săi școlari, care i-au inoculat dragostea față de limba română și care vorbeau, precum mărturisește într-un interviu, o română destul de frumoasă, dar și, mai ales, de cei care i-au fost dascăli în anii de studenție: Nicolae Corlăteanu, Anatol Ciobanu, Ion Osadenco, Vitalie Marin, Ion Melniciuc ș.a. În anul 1977, a absolvit universitatea cu „diplomă roșie” (echivalentă calificativului „foarte bine”) și, conform repartizării, a fost angajată la cea mai prestigioasă instituție de cercetare de atunci: Academia de Științe, Institutul de Limbă și Literatură. În anul 1989, și-a susținut cu succes teza de doctor în filologie cu tema: „Trăsăturile valențiale ale verbelor creării”, sub îndrumarea regretatului profesor și savant, academicianul Silviu Berejan.

Personalitate notorie în domeniul filologiei române, doamna Ana Vulpe a avut o traiectorie științifică și didactică în ascendență continuă, parcurgând consecvent treptele carierei profesionale de cercetător științific și cadru didactic universitar:

de la laborant superior până la cercetător științific coordonator, șef al Sectorului de Lexicologie și Lexicografie; de la lector asistent până la conferențiar universitar.

De-a lungul deceniilor, la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Academiei de Științe a Moldovei, s-a dedicat plener cercetării și coordonării în sfera lexicologiei și lexicografiei, având drept domeniu prioritar de studiu vocabularul limbii române, căruia i-a rămas fidelă până în prezent. Ariile de interes științific ale Domniei sale sunt: semantica funcțională, lexicologia, lexicografia generală, lexicografia didactică, lexicografia bilingvă, cultivarea limbii.

De fapt, își începuse cariera de filolog încă în anii de studenție, când, după primele încercări de cercetare, a publicat două articole de popularizare a științei în ziarul „Învățământul public”: unul despre importanța studierii comparative a limbilor (în baza tezei de licență) și altul despre forța de convingere a cuvântului. Au urmat câteva recenzii de carte, iar în anul 1984, articolul „Noțiunea de valență în limbă”, publicat în revista „Limba și literatura moldovenească”. Ulterior, fenomenele investigate s-au axat pe variatele aspecte privind dezvoltarea vocabularului, relațiile de formă-conținut dintre cuvinte (polisemia, sinonimia, antonimia, paronimia), semnificația și valorile expresive ale elementelor lexicale etc.

A publicat numeroase lucrări științifice, ce i-au asigurat un loc distinct în lingvistica națională. Este cunoscută în special în domeniul lexicografiei, inclusiv al celei didactice, având în palmares peste 20 de dicționare (elaborate în calitate de autor, coautor și/sau coordonator), în care „a pus în ordine alfabetică aproape tot universul” (Maria Onofraș, Lidia Vrabie).

Printre titlurile care o reprezintă pot fi menționate: *Dicționar explicativ ilustrat. Clasele I-IV*, care a fost distins cu premiul „Cartea anului pentru copii”, în cadrul Târgului de Carte de la București, 2003; *Dicționar explicativ și etimologic* (ediția a II-a, 2011); *Dicționar de paronime cu exemple* (în colaborare, 2018); *Dicționar de termeni lingvistici francez-român, român-francez* (în colaborare, 2016); *Dicționar de cuvinte, locuțiuni și expresii echivalente* (2016); *Dicționar explicativ de cuvinte și sensuri noi. Cu exemple din limbajul uzual* (în colaborare, 2016); *Dicționar explicativ tematic* (2020); monumentalul *Dicționar explicativ al limbii române actuale în patru volume* (2022); articolele inserate în reviste din Republica Moldova și din străinătate: *Achiziții lexicale „ultrarecente” pentru vocabularul limbii române* (2021, 2022, 2023); *Procese active în vocabularul românesc actual* (2019); *Studierea limbii române ca limbă nematernă: tehnici de abordare în contextul plurilingvistului* (2017); *Подходы к воспроизведению семантического содержания слова в двуязычных словарях* (2018); *Parcursul lexicografiei basarabene: de la dicționarele lui N. Corlăteanu la dicționarele digitale* (2016); monografia „Verbele creării în limba română” (2002); manualele *Lexicologia practică a limbii române*, Chișinău, 2013 (în colaborare), *Румынский язык: легко и просто*. Chișinău, 2016 (în colaborare) ș.a.

Astfel, cele peste 100 de articole, 2 manuale, 1 monografie, 20 de dicționare au îmbogățit, în mod incontestabil, patrimoniul nostru cultural și lingvistic.

Doamna Ana Vulpe este o prezență prestigioasă la diverse foruri științifice naționale și internaționale (simpozioane, congrese, colocvii), la care a prezentat circa 90 de comunicări. Investigațiile actuale, de asemenea, gravitează în jurul aspectelor ce țin de lexic: abordarea în sistem a vocabularului; caracterul neologic al acestuia; extinderile semantice recente; descrierea lexicografică a elementelor lexicale; aspectul funcțional al cuvintelor și sensurilor lor; digitalizarea dicționarelor etc.

Carierea didactică a doamnei Ana Vulpe, realizată cu multă abnegație și perseverență, este pe potriva celei de cercetător științific. Or, de-a lungul anilor, Domnia sa a contribuit nu doar la studiul limbii române, ci și la formarea unor noi generații de filologi, fiind un dascăl dedicat și un mentor pentru serii de studenți de la diferite universități, în special pentru cei de la Universitatea Liberă Internațională din Moldova și Universitatea de Stat din Moldova, cărora le-a predat cursurile de *cultivare a vorbirii, introducerea în lingvistică, limba română pentru aolingvi, limba română ca limbă străină* etc. și cărora nu a obosit să le cultive dragostea pentru Cuvânt și pasiunea pentru studiu.

Totodată, și-a conjugat vocația de cercetător și cadru didactic cu cea de îndrumător științific al activității doctoranzilor. Anume în această ipostază am cunoscut-o acum nouă ani, iar rândurile pe care le scriu constituie doar un modest omagiu pentru experiența și cunoștințele împărtășite, pentru bunăvoința, răbdarea, empatia pe care mi le-a oferit, pentru încrederea insuflată, pentru suport emoțional și încurajare în munca de cercetare.

În ultimele două decenii, a fost membru al Consiliului științific din cadrul Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”; membru al Școlii doctorale Științe Umaniste (Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”: 2014–2018; ULIM: 2015–2020), referent al tezelor de doctorat. A făcut parte din mai multe consilii științifice specializate de susținere a tezelor de doctorat. În prezent, este secretar al Seminarului științific de profil din cadrul Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM și membru al Seminarului științific de profil din cadrul Departamentului de Lingvistică Română și Știință Literară al Facultății de Litere a USM.

A coordonat și redactat peste 20 de volume, inclusiv: seria de volume *Enciclopedia preșcolarului*, Chișinău, 2008; *Dicționar francez-român, român-francez*, Chișinău, 2009; *Descoperiri și invenții*, Chișinău, 2012; *Dicționar de cuvinte, locuțiuni și expresii frazeologice echivalente*, Chișinău, 2016; *Dicționar explicativ tematic*, Chișinău, 2020; *Dicționar de englezisme recente*, Chișinău, 2023. A tradus din limba rusă volumul autobiografic *Nu există miracole*, autor Lee Myung-Bak, ex-președintele Republicii Coreea.

În diverse perioade, a activat în colegii de redacție ale revistelor: *Lecturi filologice* (ULIM, 2001-2002); *Buletinul Institutului de Lingvistică* (2003-2009); *Revista de lingvistică și știință literară* (2006-2010); *Philologia* (2010- prezent). În anul 2003, a fost și expert național la manualele de limba română pentru alolingvi din cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) *Limba care ne unește*.

O altă preocupare a neobositei cercetătoare o constituie aspectul lingvistic al discursului publicistic, în acest scop doamna Ana Vulpe monitorizând o serie de posturi de radio și televizate. Fiind o promotoare activă a corectitudinii limbii române, a prezentat peste 50 de emisiuni de cultivare a vorbirii, care au suscit interesul sporit al publicului larg și au avut un impact indubitabil asupra abilităților de comunicare ale acestuia.

Fiind implicată în numeroase proiecte și granturi de cercetare instituționale și internaționale, a reușit să dezvolte noi direcții de studiu, aducând o contribuție considerabilă la procesul de integrare europeană a cercetării lingvistice din Republica Moldova. În calitate de membru executant și, mai ales, de coordonator al unor proiecte de anvergură, a demonstrat spirit inovator și o viziune academică de excepție.

Competențele profesionale și calitățile personale, de o rară valoare și noblețe, i-au adus distinsei sărbătorite recunoaștere și admirație atât în rândul colegilor de breaslă, cât și al studenților, masteranzilor, prietenilor și al tuturor celor care i-au fost aproape în diferite momente ale vieții. Distincțiile și premiile cu care a fost onorată – de la Medalia ULIM (2007, 2013) și Diploma de excelență a aceleiași universități (2009), continuând cu numeroase diplome decernate de instituții de prestigiu din țară (Primăria municipiului Chișinău, 2014, Academia de Științe a Moldovei, 2020, 2023, Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu”, 2024 ș.a.), până la Diploma de gradul întâi a Guvernului RM (2010), Diploma de onoare decernată de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării (2019) și Medalia „Meritul Civic” (2012) – reflectă doar o parte din recunoașterea publică de care s-a bucurat pe parcursul carierei. Noi, cei care am avut privilegiul de a o cunoaște, știm însă că adevărata valoare stă în influența profundă exercitată de Domnia sa asupra celor pe care i-a ghidat și în pasiunea ce o caracterizează în toate proiectele desfășurate.

Mult stimată doamnă Ana Vulpe, Vă dorim ca anii ce urmează să Vă aducă aceeași energie creatoare, armonie, împliniri profesionale, sănătate, bucurii și clipe fericite alături de cei dragi. Să Vă fie anii care vin la fel de rodnici și frumoși ca anotimpul în care V-ați născut, iar fiecare zi să devină o nouă filă adăugată la o viață trăită cu sens și dedicare.

Vivas, crescas, flores!

Aliona LUCA,
Universitatea de Stat din Moldova

IN MEMORIAM

Vasile BAHNARU
(24.10.1949 – 06.08.2024)

La 24 octombrie 2024 s-ar fi împlinit 75 de ani de la nașterea distinsului lingvist Vasile Bahnaru, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, cercetător științific principal, membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova. Savant cu reputație în domeniile lexicologie și lexicografie românească, om de cultură, aprig apărător al adevărului științific, Vasile Bahnaru a cercetat limba română în toate aspectele ei, evidențiindu-se printr-o prestigioasă activitate științifică și printr-o operă de referință în literatura de specialitate. Fiind o personalitate complexă, a avut cunoștințe vaste nu doar în lingvistică, domeniu care i-a suscitât talentul în mod deosebit, dar și în literatura națională, istorie, politică și filosofie. Ca OM, a fost mereu în acțiune, energic, harnic, darnic, săritor la nevoie, consecvent și temerar, cu un spirit justițiar și un simț acidulat al ironiei.

Vasile Bahnaru s-a născut la 24 octombrie 1949, în familia lui Ioan și a Ecaterinei Bahnaru, în satul Micleușeni din raionul Nisporeni. Între anii 1958-1965 își face studiile primare în satul natal, după care, între 1965-1967, studiile medii în școala nr. 1 din Nisporeni. După satisfacerea serviciului militar, între anii 1968-1971, urmează studiile superioare la Facultatea de Litere a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, pe care o absolvă în anul 1976.

Și-a început activitatea în calitate de profesor de limbă și literatură română la școala nr. 29 din Chișinău, în anul 1976. În următorul an se angajează la Institutul de Lingvistică, urcând toate treptele ierarhiei științifice, de la laborant superior, la cercetător științific principal. Între timp, obține titlurile de doctor, specialitatea *Limbi romanice* (1985) și doctor habilitat în filologie, specialitatea *Limba română* (2009), la Institutul de Limbă și Literatură al A.Ș.M., ulterior Institutul de Filologie al A.Ș.M. Vasile Bahnaru și-a dedicat viața studiului lingvisticii, în special lexicologiei și lexicografiei românești, publicând, între anii 1979-2023, în culegeri și publicații periodice de specialitate, din țară și de peste hotare, mai mult de 200

de studii și articole științifice, monografii, manuale, dicționare, culegeri de studii, recenzii, articole de popularizare, eseuri etc. E de subliniat că studiile făcute la școala lingvistică a academicianului Silviu Berejan, l-au format pe discipolul consecvent și prodigios Vasile Bahnaru în calitate de cercetător științific, în câteva domenii ale lingvisticii: lexicologie și lexicografie, gramatică, stilistică, semasiologie, istoria limbii, sociolingvistică ș.a.

A avut o contribuție incontestabilă în dezvoltarea terminologiilor speciale în limba română din Republica Moldova, în soluționarea unor probleme teoretice din domeniul semasiologiei. Studiile sale monografice „Mutații de sens: cauze, modalități, efecte” (1990), „Practicum la introducere în lingvistică” (coautor, 1992), „Elemente de lexicologie și lexicografie” (2008), „Elemente de semasiologie română” (2009) ș. a., dar și manualul „Lexicologie practică a limbii române” (coautor și redactor responsabil, 2013), au fost primite cu interes de specialiștii în domeniu și întregesc substanțial munca de cercetare a savantului Vasile Bahnaru.

În culegerea „Ascensiune în descensiune a limbii române din Basarabia” (2011), lingvistul basarabean abordează o serie de probleme consacrate unor aspecte lexicale, semantice, stilistice și gramaticale ale vocabularului românesc, mai exact, antonimia ocazională, valorile stilistice ale ocazionalismelor lexicale și norma literară. Alte volume care merită să fie amintite sunt „Miscellanea Basarabensia” (2012), „Lingvistică și civilizație” (2013), „Calvarul limbii române în timpul dominației sovietice. Studiu și documente de arhivă” (2015), „Lingvistica în tumultul vieții” (2019), „Pagini de lingvistică basarabeană” (2022) ș.a. Acestea reflectă atitudinea autorului față de limba sa maternă, față de numele românilor, locul lor în istorie și poziția lui în lupta pentru limbă, alfabet și demnitate națională.

Vasile Bahnaru a fost și un publicist de forță, dedicat adevărului științific privind originea limbii și a poporului român. A demonstrat, cu argumente de rigoare, vechimea și continuitatea neamului românesc. S-a aflat în primele rânduri ale luptei pentru revenirea limbii române din Republica Moldova la grafia latină și pentru acordarea acesteia a statutului de limbă oficială. A fost unul dintre semnatarii „Scrisorii celor 66”, care cereau cu insistență, în 1988, restabilirea drepturilor firești ale limbii române la ea acasă. A publicat, împreună cu cercetătorul lingvist și publicistul Constantin Tănase, în anii mișcării de eliberare și renaștere națională, două articole-studii de mare răsunet pe atunci – „Mai adevărat ca adevărul” (revista „Nistru”, iunie 1988) și „Alfabet pe banca acuzaților” (săptămânalul „Literatura și Arta”, iunie 1989), care ofereau un fundament teoretico-științific redutabil pentru revendicarea drepturilor limbii române.

În colaborare cu Gheorghe Cojocaru, a scris două cărți fundamentale pentru ilustrarea rezistenței conștiinței naționale a românilor basarabeni, în condițiile unui regim opresor totalitar: „Congresul al III-lea al Uniunii Scriitorilor din

R.S.S. Moldovenească (14-15 octombrie 1965)” (2018) și „Cazul revistelor «Zvezda» și «Leningrad» și ecourile lui la Chișinău” (2018).

Ca lexicograf, a elaborat și publicat, în calitate de autor, dar și coautor, mai multe dicționare: „Dicționarul explicativ pentru elevi” (1991), „Mic dicționar de neologisme” (1995), „Dicționar de omonime” (2005), „Dicționar de antonime” (2007), „Dicționar explicativ al limbii române actuale (cu sinonime, antonime, paronime, exemple) în 4 volume” (2022) ș.a. Prin aceste lucrări, propagatorul concepției lingvistice a savantului Silviu Berejan stabilește și propune lexicografilor soluții concrete privind elaborarea diferitor tipuri de dicționare.

Concomitent, Vasile Bahnaru își conjugă activitatea științifică cu cea didactică, activând în calitate de profesor la Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” (2014-2019) și obținând titlurile de conferențiar cercetător (2009), profesor universitar (2015). S-a remarcat și în calitate de recenzent al multor lucrări științifice, a participat la numeroase congrese internaționale de lingvistică, precum și la alte manifestări științifice naționale și internaționale, în cadrul cărora și-a prezentat realizările științifice obținute. A fost referent oficial și membru în numeroase comisii de susținere a tezelor de doctor și doctor habilitat.

În vasta sa activitate, Vasile Bahnaru a fost și director general al Departamentului de Stat pentru Edituri, Poligrafie și Difuzare a Cărților al Republicii Moldova (1990-1992); director adjunct al Centrului Național pentru standarde de limbă (1992-1993); director executiv al Asociației Naționale de Terminologie (1993-1998); director interimar al Institutului de Filologie al A.Ș.M. (2009-2010); director al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al A.Ș.M. (2010-2018). În calitate de director, a schimbat denumirea Institutului de Filologie în Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, a inaugurat Conferința națională „Lecturi *in memoriam* acad. Silviu Berejan” și a coordonat mai multe proiecte științifice. Tot la propunerea lui, a fost inaugurat tabloul *Coloana infinitului culturii*, realizat de pictorul Iurie Matei.

Obligațiile profesionale au fost suplimentate de numeroase angajamente sociale, activând concomitent în calitate de președinte al Seminarului științific de profil, specialitatea „Limba română” (2008-2014) și conducător/consultant științific de doctorat (12 doctoranzi) și postdoctorat (2 postdoctoranzi), contribuind, astfel, la formarea mai multor generații de filologi în spiritul valorilor naționale și al adevărului științific, care s-au impus în lingvistica noastră prin studii de calitate și care rămân să ducă mai departe cauza limbii române. A fost, de asemenea, președinte al Consiliului Științific al Institutului; membru al comisiei de admitere la doctorantură și de susținere a examenului de specialitate; membru al consiliului de susținere a tezelor de doctor în filologie etc. Cu consacrare deplină, a activat și în sfera redacțională, muncind în calitate de redactor coordonator al Editurii „Știința” (1998-2006); redactor-șef al revistei „Buletin de Lingvistică”, redactor-șef al revistei „Philologia”.

Activitatea științifică și didactică asiduă a profesorului Vasile Bahnaru a fost înalt apreciată prin mai multe distincții valoroase, printre care, Ordinul Republicii (2010); titlul onorific „Om Emerit” (2009); i-au fost oferite diferite diplome: Diploma Guvernului Republicii Moldova, Diplomă de recunoștință a Academiei de Științe a Moldovei, Diplomă de excelență a Congresului Internațional „Pregătim viitorul promovând excelența” (Iași, 2013), Diplomă de excelență a Festivalului de poezie Mihai Eminescu (2014), Diplomă de excelență a Festivalului de poezie din Dumbrăveni, Suceava (2014), Diplomă de excelență a Universității de Stat din Moldova. Totodată, a fost deținătorul câtorva premii naționale și internaționale: Premiul Academiei de Științe a Moldovei „Grigore Vieru” (2009), Premiul „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al Academiei Române (2018), conferindu-i-se și titlul de Cetățean de Onoare al comunei Dumbrăveni, Suceava ș.a.

În ultimii ani ai vieții, lingvistul, publicistul și editorul Vasile Bahnaru a lucrat la un *Dicționar explicativ și etimologic al limbii române*. Este vorba de o lucrare de proporții, care avea să cuprindă toate registrele stilistico-funcționale ale limbii române, iar sensurile cuvintelor urmau să fie exemplificate cu modele din literatura română. Lexicograful spera ca dicționarul să fie pus, inițial, pe suport electronic, iar ulterior, dacă va găsi mijloace financiare, urma să apară și pe suport de hârtie.

În cei aproape 50 de ani de activitate științifică, Omul, Cercetătorul și Profesorul Vasile Bahnaru a muncit necondiționat și cinstit în slujba limbii române, rămânând un promotor consecvent al adevărului științific și istoric. Putem afirma cu certitudine că lingvistul basarabean, publicistul, omul politic și public, managerul de instituție, patriotul Românității Vasile Bahnaru și-a găsit rostul în viață și și-a îndeplinit datoria cu demnitate.

Zeci de mărturii apreciative, în acest context, le-am spicuit din culegerea „O viața în serviciul limbii române”, volum omagial, editat la Suceava în 2019, rubrica *Vasile Bahnaru apreciat de contemporanii săi*, la care adăugăm și câteva omagii aduse de colegi și prieteni la mitingul de doliu. Vasile Bahnaru a fost „Un cavaler al Adevărului” (M. Cimpoi); „aprig apărător al adevărului științific” (A. Vulpe); „Un spirit justițiar cu un simț acidulat al ironiei, pe care alții îl condamnă” (M. Vicol); „Un slujitor pasionat al lingvisticii românești” (M. Onofraș); „Spirit pătimaș și profund, în același timp” (V. Păcuraru); „Un model de om cu verticalitate, fidel, în pofida tuturor presiunilor, sie și idealului său” (L. Botnari); „Erudit de formație enciclopedică, ascuțit la minte, caustic la vorbă, ceea ce îi sporește numărul de neprieteni” (Al. Burlacu); „O prezență socială și științifică activă, dovadă de implicare constructivă în problemele limbii și culturii românești de la est de Prut” (Gh. Chivu); „Om între oameni [...] demn, lipsit de ipocrizie, direct și nepărtinitor” (E. Constantinovici); „Un foarte bun român, are caracter, coloană vertebrală, el este un reper, în felul lui, e plin de energie și de adevăr” (V. Dinescu);

Un luptător „pentru scrisul latin, pentru adevărul științific și istoric, pentru limba română, pentru Unirea Basarabiei cu România” (Gh. Duca); „Omul scrisului latin, omul păcii, înțelepciunii, adevărului științific și istoric, omul luptei pentru limba română, omul pentru Unirea cu Țara-Mamă, România” (M. Ghimpu); „Patriotul Românității [...] omul întrebărilor incomode sau cel puțin neașteptate” (A. Hanganu); „Al nostru – adică ființă din ființa noastră și neobosit promotor al idealurilor noastre firești” (I. Mânăscuță); „specialist notoriu consacrat al *Ars linguae Romaniae*” (E. Mincu); „spirit nobil și bonom” (V. Molea); Omul care „nu se lasă inflențat de nici măcar o adiere de vânt” (I. Pavăl); „Un om al omeniei [...], un om de o vastă cultură” (M. Chiriac); „Proeminent reprezentant al științei filologice din Republica Moldova [...] ambasador al limbii române” (V. Răileanu); „Om al faptei românești” (Ș. Secăreanu); „Apărător îndârjit al limbii române” (G. Verebceanu); „Omul răzvrătit, omul neînțeleș, poate, și criticat de unii, dar cu sufletul curat și sincer” (L. Vrabie); „O mare personalitate a cuvântului, a tălmăcirii cuvântului, a literelor” (A. Dănilă); „Un luptător pentru cauza națională și pentru reunirea tuturor teritoriilor românești, a militat pentru adevărul științific până în ultima clipă a vieții sale” (N. Corcinschi); „Un om care nu și-a trădat niciodată convingerile” (Al. Cosmescu); „Un om care nu numai că a făcut istorie, este un om care a scris istorie cu propria mână” (Gh. Cojocaru).

A fost o voce de impact civic și cultural, a avut mereu curajul opiniei și al acțiunii. În memoria colegilor și a prietenilor săi, Vasile Bahnaru rămâne drept un spirit neînfricat și justițiar, un împătimit de limba română, un cercetător dedicat și perseverent, un om plin de generozitate, empatie și bunăvoință.

Lumină eternă,

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Livia Caruntu-Caraman,

Ana Vulpe,

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
al USM (Chișinău)

PHILOLOGIA

2024, nr. 2 (323), pp. 1-168

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Philologia, 2024, LXVI, nr. 2 (323), 168 p./
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al USM
Redactor-șef: Viorica Răileanu

ISSN 1857-4300, E-ISSN 2587-3717

Bun pentru tipar 10.12.2024. Formatul 70×100¹/₁₂
Coli editoriale 11,44. Coli de tipar 14,00.
Tirajul 100 ex.

Editura USM

ISSN 1857-4300

9 771857 430005

E-ISSN 2587-3717

9 772587 371002 >

PHILOLOGIA

LXVI

IULIE – DECEMBRIE

Philologia

LXVI

2024

ISSN 1857-4300
E-ISSN 2587-3717

IULIE – DECEMBRIE

2024